

**ZAŁĄCZNIK 4. DO PROJEKTU STRATEGII
ZINTEGROWANYCH INWESTYCJI TERYTORIALNYCH
AGLOMERACJI WAŁBRZYSKIEJ NA LATA 2021-2027
WERSJA 1.5.**

DIAGNOZA NA POTRZEBY STRATEGII ZIT AGLOMERACJI WAŁBRZYSKIEJ NA LATA 2021-2027

WERSJA DO KONSULTACJI SPOŁECZNYCH

PRAWA AUTORSKIE „EFFICON SP. Z O.O.” SP.K.

Wrocław, czerwiec 2023

SPIS TREŚCI

1	Sfera społeczna	3
1.1	Ludność	3
1.2	Edukacja oraz opieka nad dziećmi w wieku do 3 lat	15
1.3	Pomoc społeczna	24
1.4	Ochrona zdrowia	28
1.5	Potencjał organizacji pozarządowych	33
1.6	Kultura	34
2	Sfera gospodarcza	43
2.1	Rynek pracy	43
2.2	Struktura gospodarki	51
2.3	Przedsiębiorczość	61
2.4	Turystyka i rekreacja	67
3	Sfera przestrzenna i ŚRODOWISKO	70
3.1	Położenie geograficzne	70
3.2	Struktura osadnicza	72
3.3	Stan środowiska przyrodniczego	82
3.4	Stan infrastruktury transportowej i mobilność mieszkańców	95
3.5	Stan infrastruktury technicznej	111
3.6	Odpady	128
3.7	Powiązania funkcjonalne	131
	Wnioski z diagnozy wraz z analizą SWOT	134
	Spis map	140
	Spis tabel	141
	Spis wykresów	142
	Bibliografia	144
	Załączniki do diagnozy	145

1 SFERA SPOŁECZNA

W niniejszym rozdziale omówiono funkcjonowanie sfery społecznej na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej, poruszając kwestie dotyczące: [1] sytuacji ludnościowej, [2] edukacji i opieki nad dziećmi do 3 lat, [3] opieki społecznej, [4] ochrony zdrowia, [5] potencjał organizacji pozarządowych i [6] kultury. Zagadnienia te będą stanowiły przedmiot kolejnych podrozdziałów w tym rozdziale.

1.1 LUDNOŚĆ

Stan ludności

W 2020 r. liczba ludności na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej wyniosła 435,9 tys. osób, co stanowiło 15,1% całkowitej populacji województwa dolnośląskiego. Dla porównania, na obszarze Aglomeracji Jeleniogórskiej w tym samym roku zamieszkiwało 265,5 tys. osób (9,2% populacji województwa)¹.

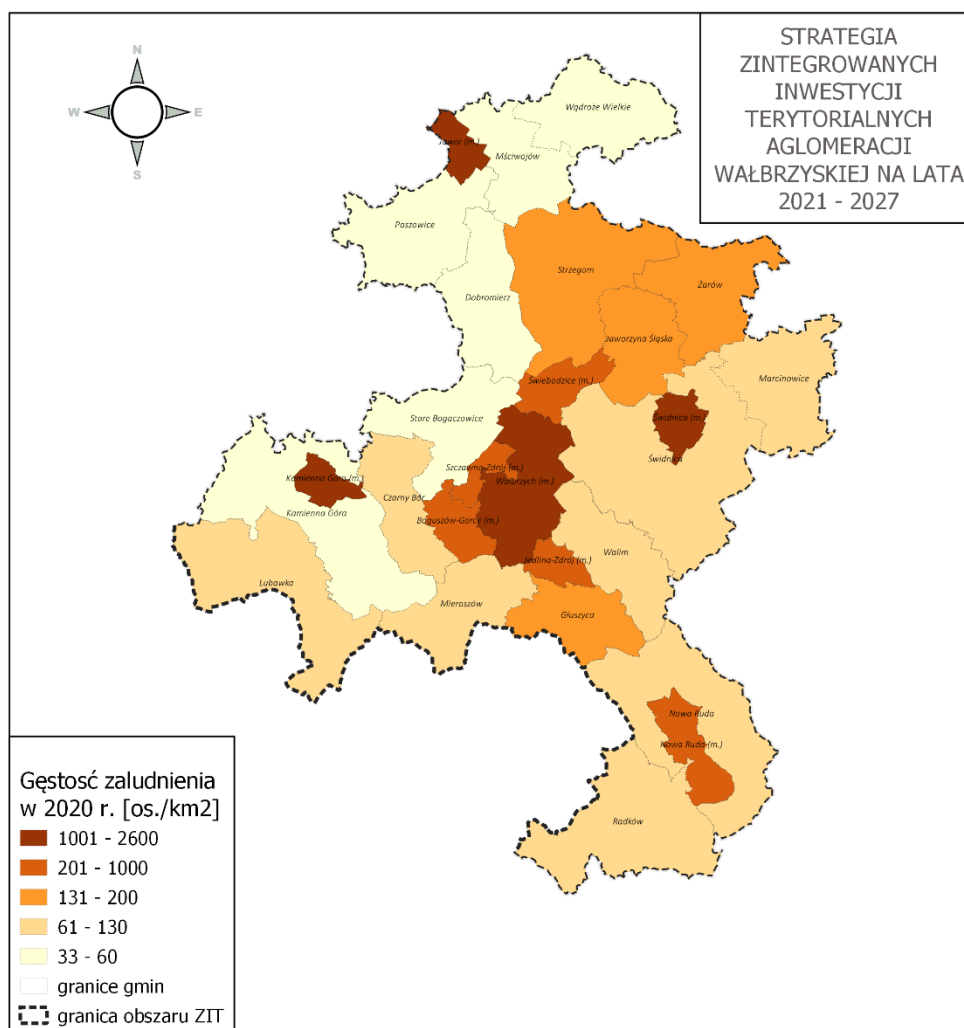
Zważywszy na fakt, że gminy wchodzące w skład Aglomeracji Wałbrzyskiej zajmują powierzchnię 2168 km², średnia gęstość zaludnienia na tym obszarze w 2020 r. wyniosła 201 osób na km², co jest wartością wyższą od średnich dla Aglomeracji Jeleniogórskiej (109 osób na km²), województwa dolnośląskiego (145 osób na km²) czy kraju (122 osoby na km²).

W ujęciu gminnym, gęstość zaludnienia w Aglomeracji Wałbrzyskiej jest jednak silnie zróżnicowana przestrzennie (Mapa 1). Zdecydowanie wyższą gęstością zaludnienia charakteryzowały się gminy miejskie, przy czym najwyższą miasta: Świdnica (2556 osób na km²), Wałbrzych (1294), Jawor (1182) i Kamienna Góra (1033). Najniższa gęstość zaludnienia występowała z kolei w typowo rolniczych gminach powiatu jaworskiego (Paszowice – 40 osób na km², Wądroże Wielkie – 44 i Mściwojów – 56) oraz gminach podmiejskich (Stare Bogaczowice – 48 osób na km² i Kamienna Góra – 57).

Obszar Aglomeracji Wałbrzyskiej charakteryzował się ponadto bardzo wysokim poziomem urbanizacji (Tabela 1). W 2020 r. udział ludności miejskiej w obszarze badań wyniósł 74,1%, co jest wartością znacznie wyższą niż poziom urbanizacji w Aglomeracji Jeleniogórskiej (63,1%), województwie dolnośląskim (68,2%), a zwłaszcza średnio w kraju (59,9%). Największe miasta Aglomeracji Wałbrzyskiej w 2020 r. to: Wałbrzych (110,0 tys.), Świdnica (56,2 tys.), Świebodzice (22,6 tys.), Jawor (22,4 tys.) i Nowa Ruda (21,6 tys.). Pozostałe miasta obszaru badań zaliczane są do kategorii miast małych lub bardzo małych.

¹ W Diagnozie w celu właściwej i pełnej oceny procesów społecznych, gospodarczych i przestrzennych oraz zmiany zjawisk zachodzących w Aglomeracji Wałbrzyskiej zastosowano metodę porównawczą, polegającą na zestawieniu badanego obszaru z odpowiednio dobraną grupą referencyjną. Każdorazowo (o ile umożliwiało to dostępność danych statystycznych) wartości wskaźników dla Aglomeracji Wałbrzyskiej zestawiono ze średnimi wartościami dla województwa dolnośląskiego i Polski, a także z wartościami dla obszaru o podobnej strukturze funkcjonalno-przestrzennej tj. Aglomeracji Jeleniogórskiej. Wyboru obszaru tożsamego dokonano w oparciu o kryteria: (1) ten sam status terytorialno-administracyjny – zgodnie z zapisami Planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego (2020) miasta tworzące rdzenie obszarów (Jelenia Góra i Wałbrzych) w strukturze osadniczej regionu pełnią rolę ośrodków regionalnych, (2) podobna relacja wielkościowa rdzenia i strefy zewnętrznej obszaru – oba miasta rdzeniowe skupiają 26-27% ludności analizowanych obszarów, (3) bliskość przestrzenna – oba obszary współtworzą tzw. region sudecki, odznaczający się podobnymi cechami społeczno-gospodarczymi, z wyraźnymi dysproporcjami rozwojowymi na tle całego województwa dolnośląskiego (Obrębalski 2020).

Mapa 1. Gęstość zaludnienia w obszarze badań [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Tabela 1. Podstawowe wskaźniki charakteryzujące stan ludności w obszarze badań [2020].

Jednostka terytorialna	Powiat	Powierzchnia [km ²]	Liczba ludności [osoby]	Gęstość zaludnienia [osoby/km ²]	Udział ludności miejskiej [%]
AGLOMERACJA WAŁBRZYSKA	---	2 168	435 901	201	74,1
Gmina Boguszów-Gorce (m)	wałbrzyski	27	15 154	561	100,0
Gmina Czarny Bór (w)	wałbrzyski	66	4 882	74	---
Gmina Dobromierz (w)	świdnicki	86	5 173	60	---
Gmina Głuszycza (m-w)	wałbrzyski	62	8 505	137	73,4
Gmina Jawor (m)	jaworski	19	22 462	1 182	100,0
Gmina Jaworzyna Śląska (m-w)	świdnicki	67	10 222	153	50,1
Gmina Jedlina-Zdrój (m)	wałbrzyski	17	4 789	282	100,0
Gmina Kamienna Góra (m)	kamiennogórski	18	18 585	1 033	100,0
Gmina Kamienna Góra (w)	kamiennogórski	158	8 997	57	---
Gmina Lubawka (m-w)	kamiennogórski	138	10 759	78	55,2
Gmina Marcinowice (w)	świdnicki	95	6 522	69	---

Jednostka terytorialna	Powiat	Powierzchnia [km ²]	Liczba ludności [osoby]	Gęstość zaludnienia [osoby/km ²]	Udział ludności miejskiej [%]
Gmina Mieroszów (m-w)	wałbrzyski	76	6 586	87	60,2
Gmina Mściwojów (w)	jaworski	72	4 029	56	---
Gmina Nowa Ruda (m)	kłodzki	37	21 643	585	100,0
Gmina Nowa Ruda (w)	kłodzki	140	11 440	82	---
Gmina Paszowice (w)	jaworski	101	4 037	40	---
Gmina Radków (m-w)	kłodzki	140	8 968	64	26,8
Gmina Stare Bogaczowice (w)	wałbrzyski	88	4 265	48	---
Gmina Strzegom (m-w)	świdnicki	145	25 499	176	62,2
Gmina Szczawno-Zdrój (m)	wałbrzyski	15	5 534	369	100,0
Gmina Świdnica (m)	świdnicki	22	56 222	2 556	100,0
Gmina Świdnica (w)	świdnicki	208	17 400	84	---
Gmina Świebodzice (m)	świdnicki	30	22 642	755	100,0
Gmina Walim (w)	wałbrzyski	79	5 392	68	---
Gmina Wałbrzych (m)	m. Wałbrzych	85	109 971	1 294	100,0
Gmina Wądroże Wielkie (w)	jaworski	89	3 888	44	---
Gmina Żarów (m-w)	świdnicki	88	12 335	140	53,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

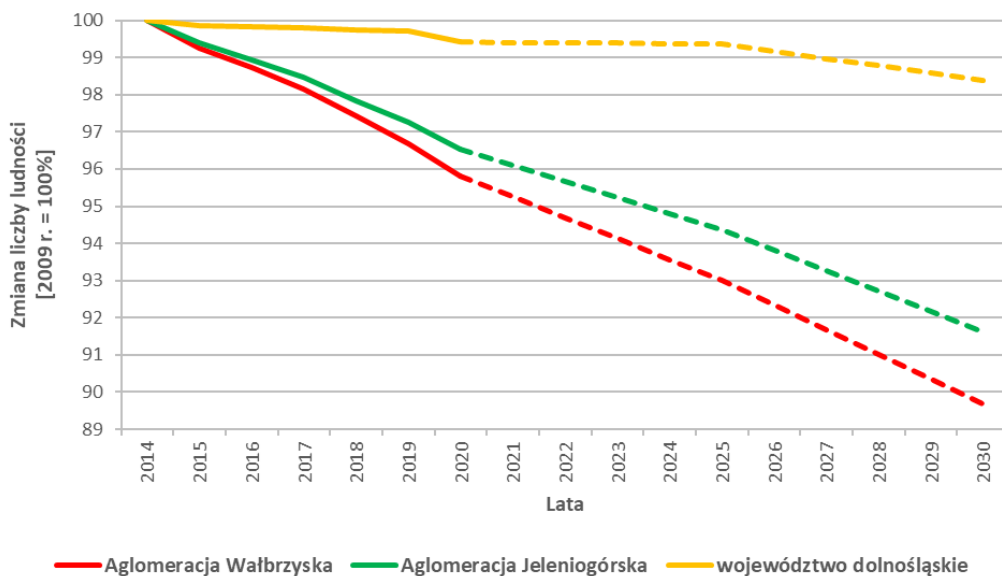
Uwagi: w nawiasach rodzaj gminy: m – gmina miejska, w – gmina wiejska, m-w – gmina miejsko-wiejska.

Aglomeracja Wałbrzyska jest jednak regionem typowo depopulacyjnym. W latach 2014-2020 liczba ludności obszaru badań zmniejszyła się z 455,0 tys. do 435,9 tys. osób, czyli o 4,2%. Co więcej, tempo depopulacji jest tu wyższe od średniego tempa spadku liczby ludności w Aglomeracji Jeleniogórskiej (spadek o 3,5%), a zdecydowanie wyższe od średnich dla województwa i kraju (spadek po 0,6%); (Wykres 1). Istotne jest też pogorszenie sytuacji demograficznej obszaru badań po 2019 r., co ma bezpośredni związek z pandemią COVID-19.

Co więcej, sytuacja demograficzna Aglomeracji Wałbrzyskiej w najbliższych latach będzie ulegała dalszemu pogorszeniu, na co wskazują wyniki *Prognozy demograficznej dla gmin województwa dolnośląskiego do 2040 r.* (2020). W perspektywie do 2030 r. liczba ludności obszaru badań ma się zmniejszyć do poziomu 408,1 tys. osób, czyli o 6,4%. Tempo depopulacji będzie zatem wyższe niż w Aglomeracji Jeleniogórskiej (spadek o 5,1%) czy średniej dla województwa dolnośląskiego (spadek o 1,0%).

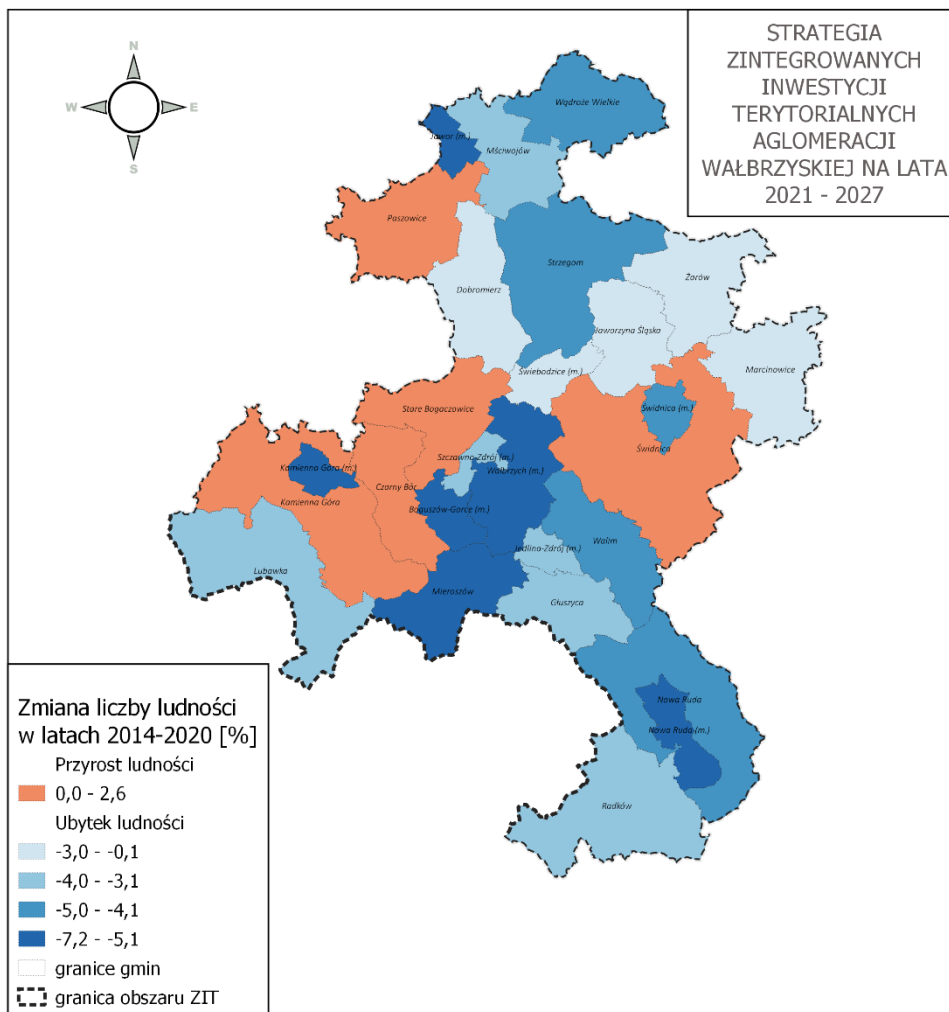
Sytuacja demograficzna gmin wchodzących w skład Aglomeracji Wałbrzyskiej była silnie zróżnicowana (Mapa 2). W przestrzeni Aglomeracji Wałbrzyskiej można wyróżnić obszary, w których liczba ludności w latach 2014-2020 nieznacznie wzrosła. W tym gronie znalazło się 5 gmin podmiejskich (Paszowice w powiecie jaworskim, Kamienna Góra w powiecie kamiennogórskim, Czarny Bór i Stare Bogaczowice w powiecie wałbrzyskim, Świdnica w powiecie świdnickim). Co więcej, jedynie w przypadku gminy wiejskiej Świdnica wzrost liczby ludności w analizowanym okresie był wyższy niż 1,0% (2,5%).

Wykres 1. Zmiana liczby ludności w obszarze badań – rzeczywista [2014-2020] i prognozowana [2021-2030]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS i Prognozy demograficznej dla gmin województwa dolnośląskiego.

Mapa 2. Zmiana liczby ludności w gminach obszaru badań [2014-2020]

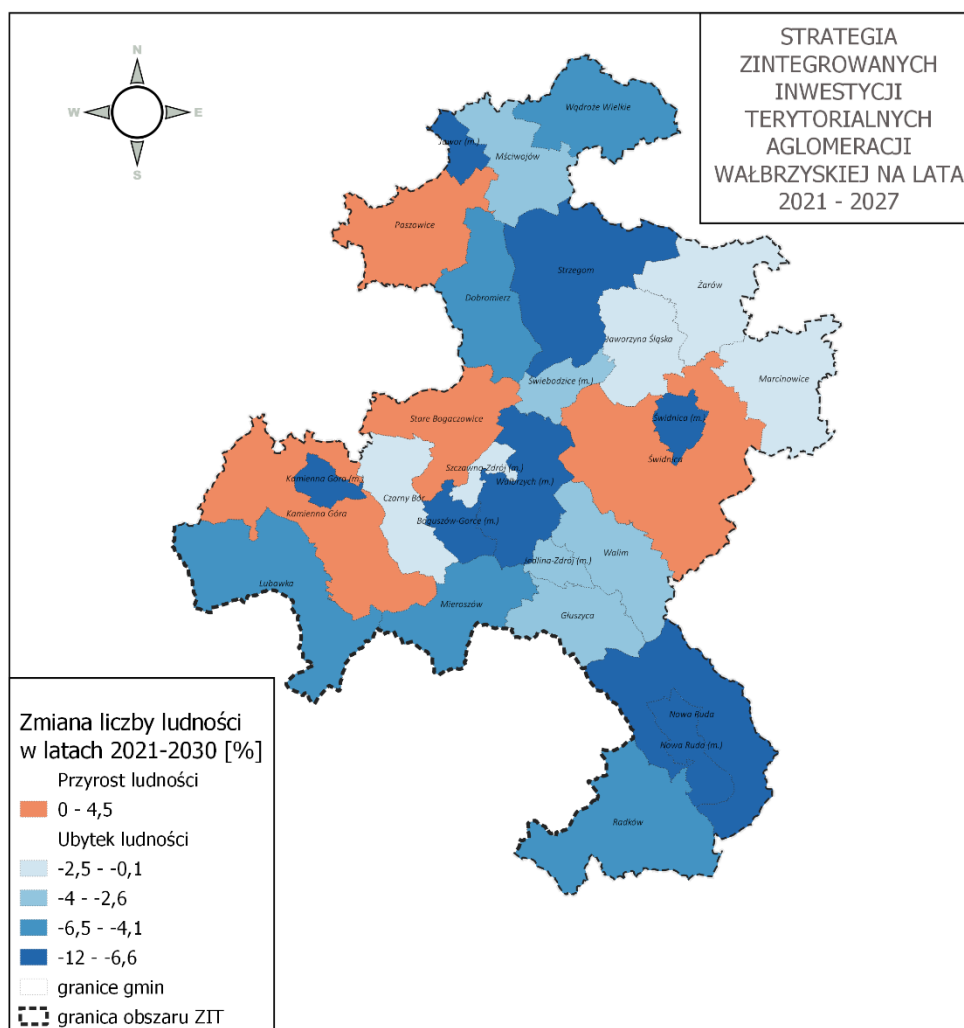
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W większości gmin obszaru badań (22 z 27, czyli 81,5%) w analizowanym okresie wystąpił spadek liczby ludności. Najbardziej dotkliwym procesom depopulacji podlegały gmina miejsko-wiejska Mieroszów (-7,1%) oraz gminy miejskie: Kamienna Góra (-6,6%), Nowa Ruda (-6,0%), Wałbrzych (-5,8%), Boguszów-Gorce (-5,6%) i Jawor (-5,5%).

W nawiązaniu do *Prognozy demograficznej dla gmin województwa dolnośląskiego*, przewiduje się, że w perspektywie do 2030 r. sytuacja demograficzna gmin wchodzących w skład Aglomeracji Wałbrzyskiej jeszcze ulegnie pogorszeniu (Mapa 3). Liczba gmin odnotowujących wzrost liczby ludności zmniejszy się do czterech (z tego grona ubędzie gmina Czarny Bór), a w większości pozostałych gmin tempo depopulacji jeszcze się powiększy.

Spośród gmin obszaru badań najwyższy wzrost liczby mieszkańców w latach 2020-2030 ma wystąpić w gminach wiejskich: Świdnica (+4,4%) i Stare Bogaczowice (+2,6%), natomiast największy spadek liczby ludności w gminach miejskich: Kamienna Góra (-11,8%), Jawor (-10,7%), Nowa Ruda (-9,9%), Wałbrzych (-8,7%) i Świdnica (-8,2%).

Mapa 3. Prognozowana zmiana liczby ludności w gminach obszaru badań [2021-2030]

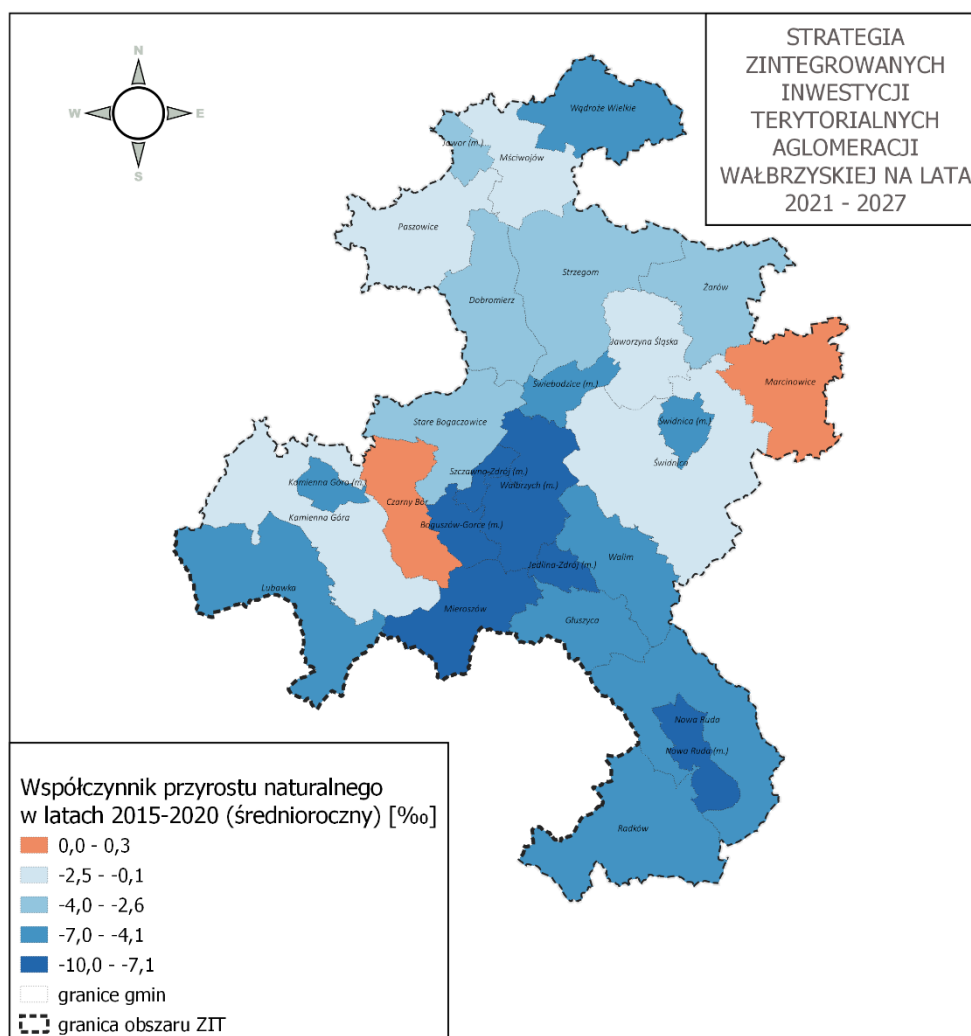
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS i Prognozy demograficznej dla gmin województwa dolnośląskiego.

Ruch naturalny i migracje ludności

Głównym czynnikiem depopulacji w obszarze badań jest ubytek naturalny. Wartość współczynnika przyrostu naturalnego w latach 2015-2017 utrzymywała się na poziomie od -4,0‰ do -4,6‰, po czym zaczęła gwałtownie zmniejszać się, osiągając w 2020 r. poziom -7,7‰ (Wykres 2). Podobnie wartość współczynnika przyrostu naturalnego kształtowała się w przypadku Aglomeracji Jeleniogórskiej. Wielkość ubytku naturalnego w obu aglomeracjach jest zdecydowanie wyższa od średniej krajowej i dla województwa dolnośląskiego, jednak przebieg zmian jest podobny.

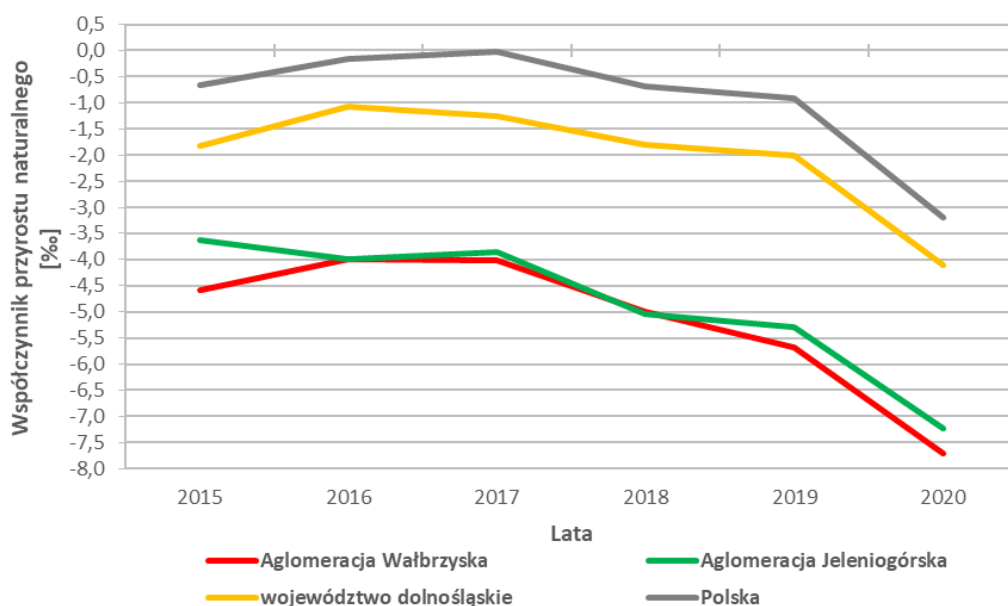
Wartości współczynnika przyrostu naturalnego w ujęciu gminnym były na obszarze badań zróżnicowane (Mapa 4), aczkolwiek jedynie w dwóch gminach osiągały wartość dodatnią, tzn. w gminach Marcinowice (+0,2‰) i Czarny Bór (+0,1‰). W pozostałych gminach Aglomeracji Wałbrzyskiej występował ubytek naturalny. W najbardziej niekorzystnej sytuacji znajdowały się gminy miejskie: Szczawno-Zdrój (-9,9%), Nowa Ruda (-7,8‰) i Boguszów-Gorce (-7,6‰).

Mapa 4. Przyrost naturalny w gminach obszaru badań [2015-2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

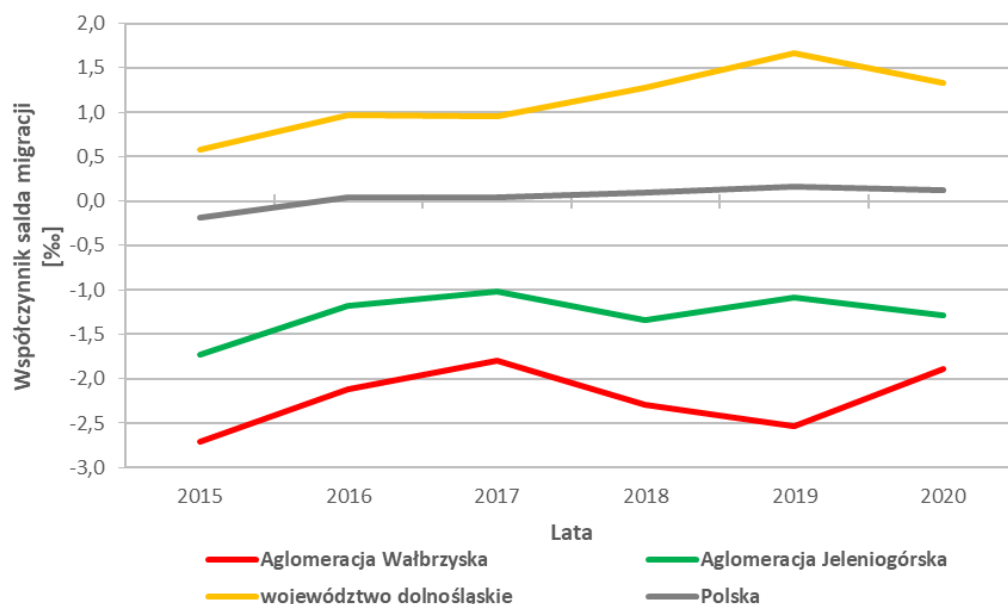
Wykres 2. Przyrost naturalny w obszarze badań [2015-2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Saldo migracji w Aglomeracji Wałbrzyskiej w analizowanym okresie również utrzymywało się poniżej zera, jednak w przeciwieństwie do współczynnika przyrostu naturalnego, współczynnik salda migracji we wspomnianym okresie wykazywał tendencję rosnącą. W latach 2015-2017 saldo migracji w aglomeracji wzrosło z -2,7‰ do -1,1‰, następnie spadło do poziomu -2,5‰ w 2019 r., po czym ponownie wzrosło do -1,9‰ w 2020 r. Na tle Aglomeracji Jeleniogórskiej, a w szczególności średniej dla województwa dolnośląskiego i średniej krajowej (Wykres 3), obszar badań charakteryzował się bardzo niekorzystną sytuacją migracyjną, będąc typowym obszarem odptywowym.

Wykres 3. Migracje w obszarze badań [2015-2020]

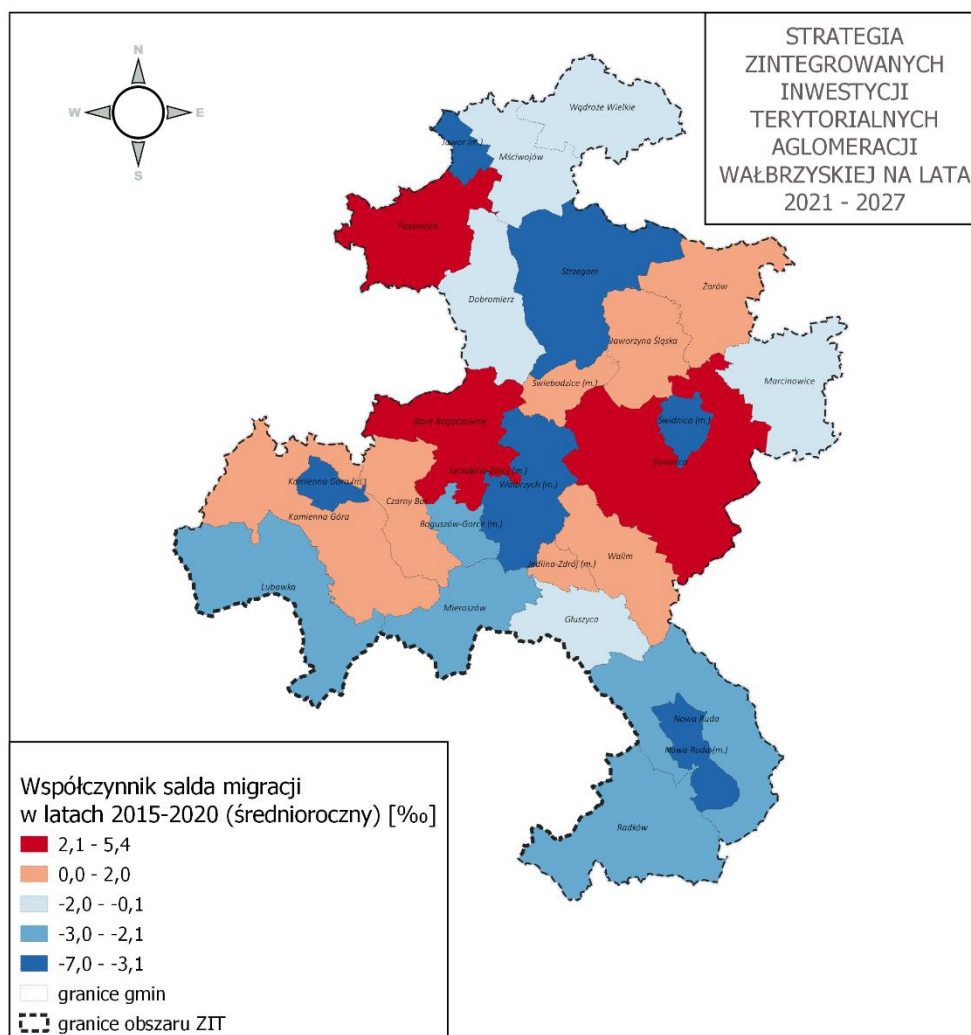

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Sytuacja w zakresie wartości współczynnika salda migracji w gminach Aglomeracji Wałbrzyskiej jest jednak bardzo zróżnicowana (Mapa 5), bowiem 11 gmin obszaru badań w latach 2015-2020 cechowało się dodatnim saldem migracji, a 16 ujemnym bilansem migracyjnym. Najwyższe wartości analizowany

wskaźnik osiągnął w gminie wiejskiej Świdnica (+5,3‰) i w mieście Szczawno-Zdrój (+4,0‰), natomiast najniższe w miastach Jawor (-6,9‰) i Kamienna Góra (-5,4‰) oraz w gminie Strzegom (-4,5‰).

Mapa 5. Migracje w gminach obszaru badań [2015-2020]

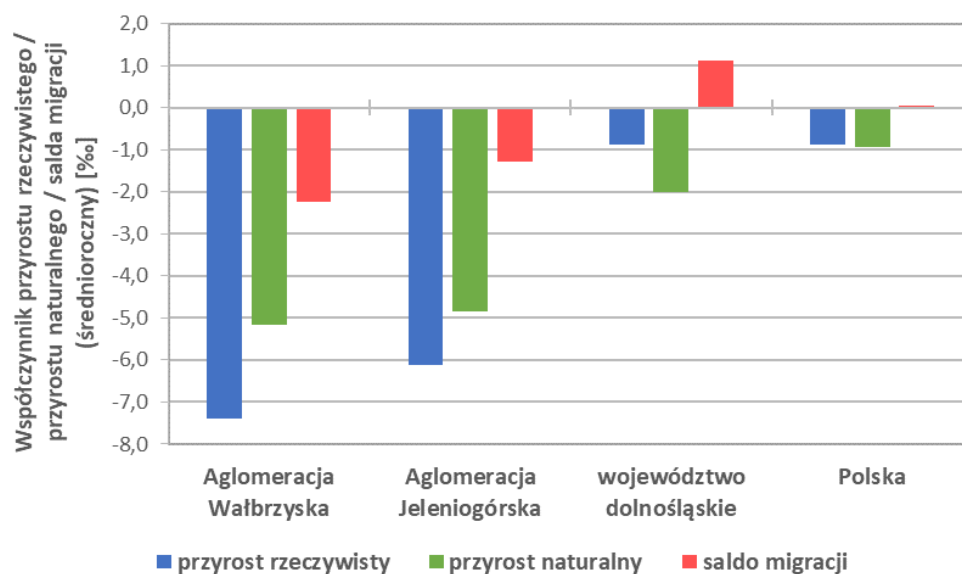
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W latach 2015-2020 przyrost rzeczywisty w obszarze badań osiągnął wartość -7,4‰ średniorocznie, co było wartością mniej korzystną niż miało to miejsce w przypadku Aglomeracji Jeleniogórskiej, a także zdecydowanie gorszą od średniej krajowej i średniej wojewódzkiej (Wykres 4).

Co więcej, w obu porównywanych aglomeracjach (tzn. Jeleniogórskiej i Wałbrzyskiej) ujemne wartości osiągały zarówno współczynnik salda migracji, jak i współczynnik przyrostu naturalnego, co było sytuacją odmienną od tendencji wojewódzkiej czy ogólnokrajowej, w przypadku których saldo migracji było na dodatnim poziomie.

Porównanie wartości przyrostu naturalnego i salda migracji w gminach depopulacyjnych i rozwojowych w aspekcie demograficznym (Mapa 4, Mapa 5) w obszarze badań pozwala na stwierdzenie, że głównym czynnikiem depopulacji był ubytek naturalny, a głównym czynnikiem wzrostu liczby ludności – dodatnie saldo migracji.

Wykres 4. Przyrost rzeczywisty ludności w obszarze badań [2015-2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Struktura ludności według płci i wieku

Analiza struktur ludnościowych w przypadku Aglomeracji Wałbrzyskiej wykazała stały wzrost udziału ludności w wieku poprodukcyjnym (z 20,6% w 2014 r. do 25,3% w 2020 r.), kosztem grupy produkcyjnej (spadek z 63,4% do 59,0%) i przedprodukcyjnej (spadek z 16,0% do 15,7%); (Wykres 5). W liczbach bezwzględnych oznaczało to spadek liczby osób w wieku przedprodukcyjnym o 6,1% i produkcyjnym o 10,9%, a także wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym o 17,9%.

Co więcej, tendencja ta ma się jeszcze pogłębić w najbliższych latach, osiągając w 2030 r. udział: 29,9% w przypadku grupy poprodukcyjnej, 55,7% w przypadku grupy produkcyjnej i 14,4% w przypadku grupy przedprodukcyjnej. Świadczy to o postępującym starzeniu się ludności w Aglomeracji Wałbrzyskiej oraz o kurczeniu się potencjalnych zasobów pracy.

Opisana powyżej tendencja jest podobna z trendami ogólnopolskimi i regionalnymi, jednak stopień zaawansowania procesów starzenia się ludności w Aglomeracji Wałbrzyskiej jest nieznacznie wyższy od wartości dla Aglomeracji Jeleniogórskiej i zdecydowanie wyższy od średnich, wojewódzkiej i krajowej.

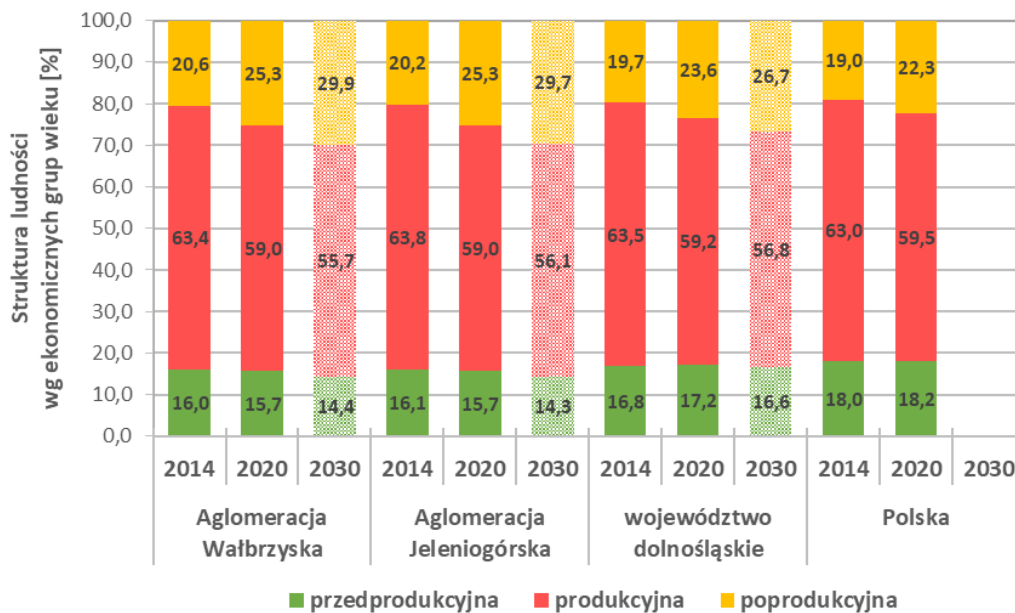
Na niekorzystne trendy zmian demograficznych w Aglomeracji Wałbrzyskiej i Aglomeracji Jeleniogórskiej wskazuje ponadto spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym o 6,1% (Wykres 6) oraz dotkliwy spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym – o 10,9% (Wykres 7).

Co jednak ciekawe, liczba ludności w wieku poprodukcyjnym rośnie na podobnym poziomie do średnich referencyjnych – o 17,9% (Wykres 8), co wynika jednak z szybszego tempa depopulacji obszaru badań.

Można też stwierdzić, największy ubytek liczby ludności w wieku produkcyjnym na terenie Aglomeracji Wałbrzyskiej wystąpił w gminach charakteryzujących się najwyższym tempem depopulacji (Mapa 6), a mianowicie w gminach miejskich: Jawor (-14,1%), Wałbrzych (-13,6%), Nowa Ruda (-12,6%), Kamienna Góra i Świdnica (po -12,0%) oraz w gminie Mieroszów (-12,0%).

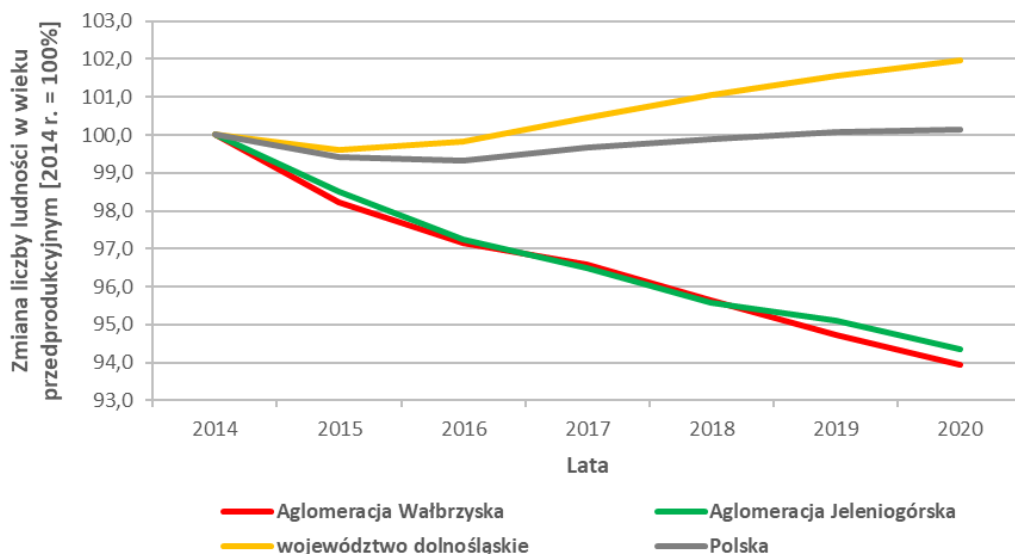
Co jednak istotne, w latach 2014-2020 we wszystkich gminach obszaru badań wystąpił spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym, co świadczy o kurczeniu się potencjalnych zasobów siły roboczej.

Wykres 5. Struktura ludności według ekonomicznych grup wieku w obszarze badań – rzeczywista [2014, 2020] i prognozowana [2030]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS i Prognozy demograficznej dla gmin województwa dolnośląskiego.

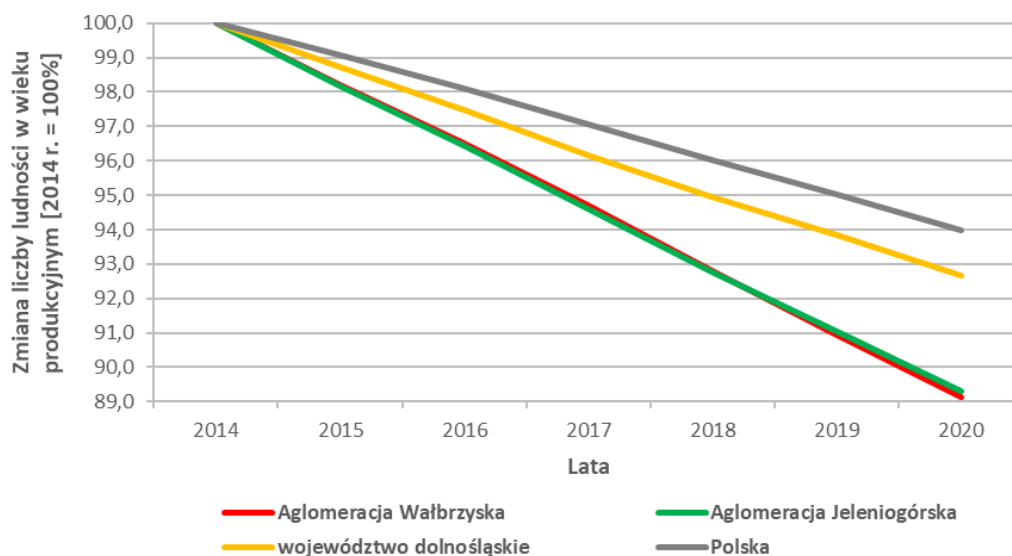
Wykres 6. Zmiana liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym w obszarze badań [2014-2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

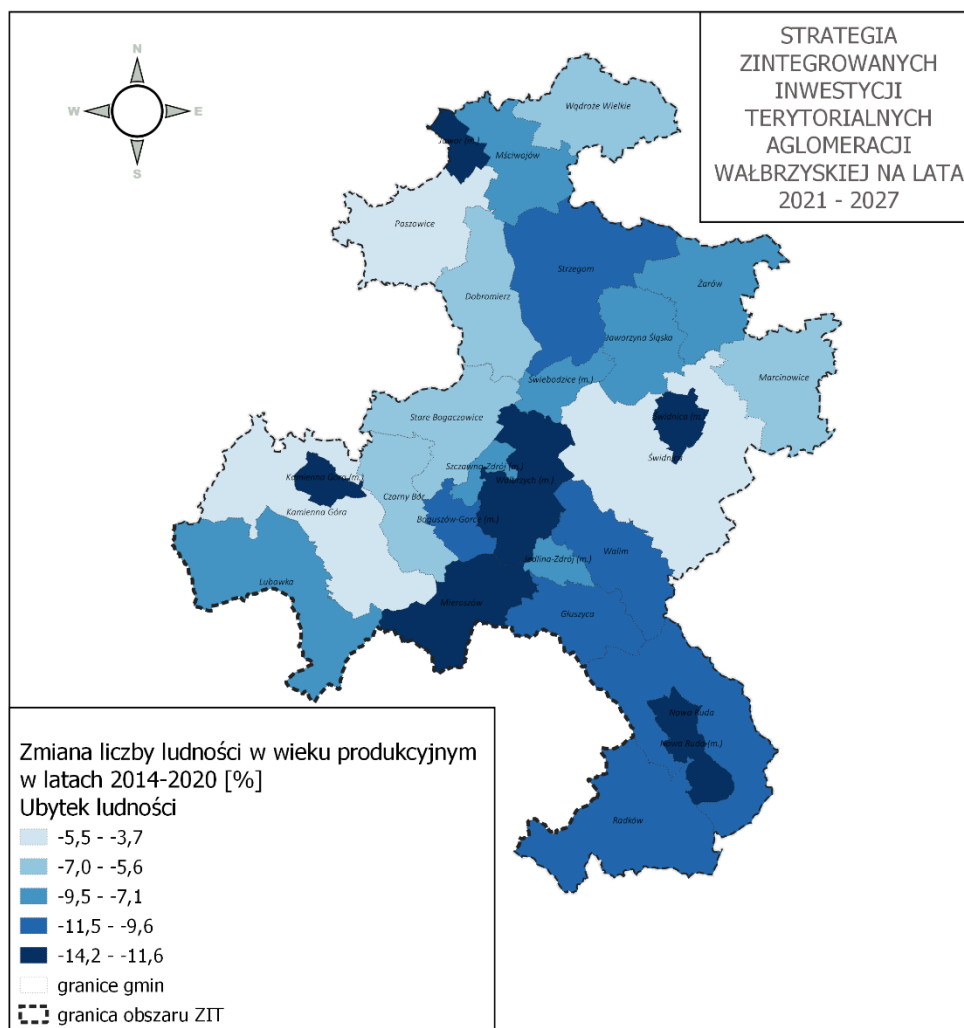

Wykres 7. Zmiana liczby ludności w wieku produkcyjnym w obszarze badań [2014-2020]

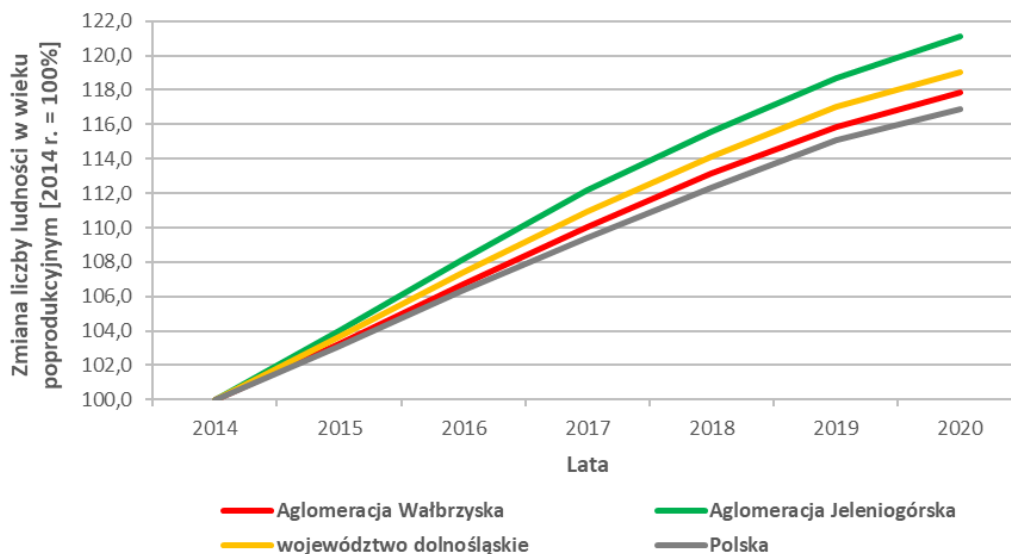
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mapa 6. Zmiana liczby ludności w wieku produkcyjnym w gminach obszaru badań [2014-2020]

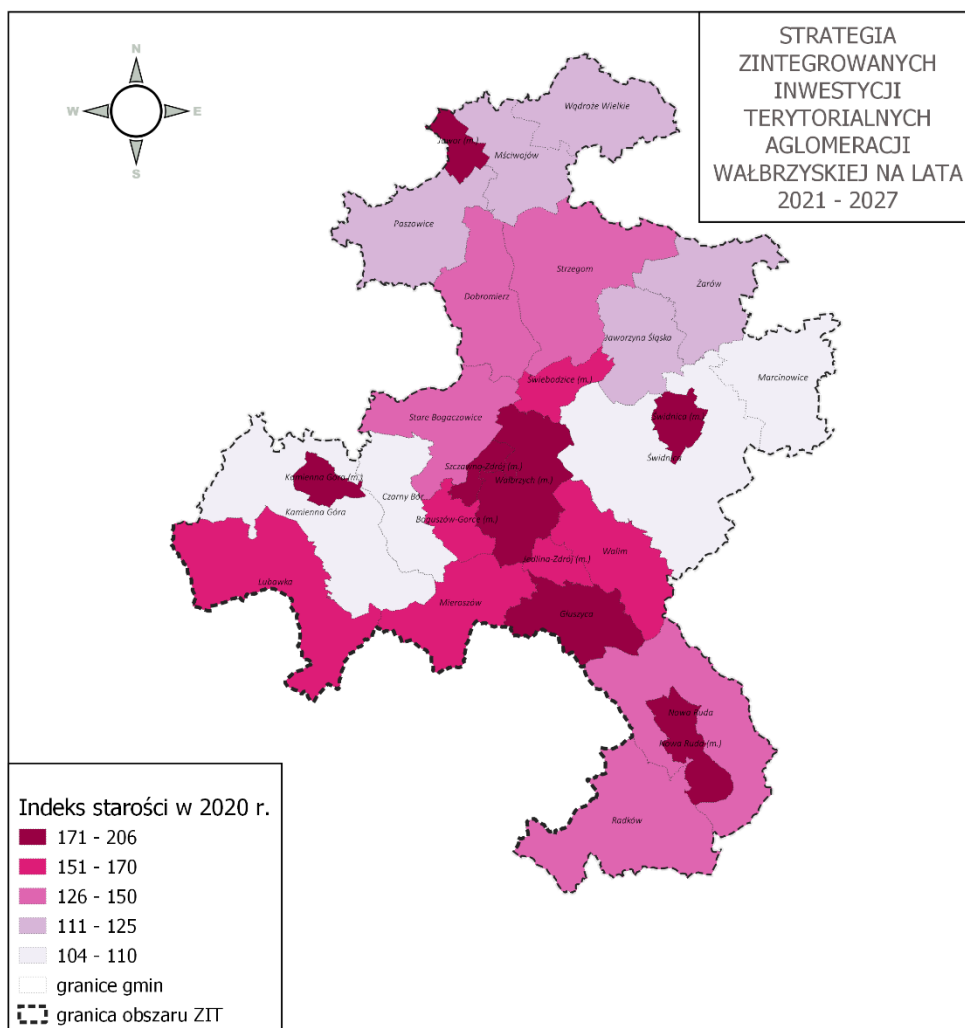
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykres 8. Zmiana liczby ludności w wieku poprodukcyjnym w obszarze badań [2014-2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mapa 7. Indeks starości w gminach obszaru badań [2020]

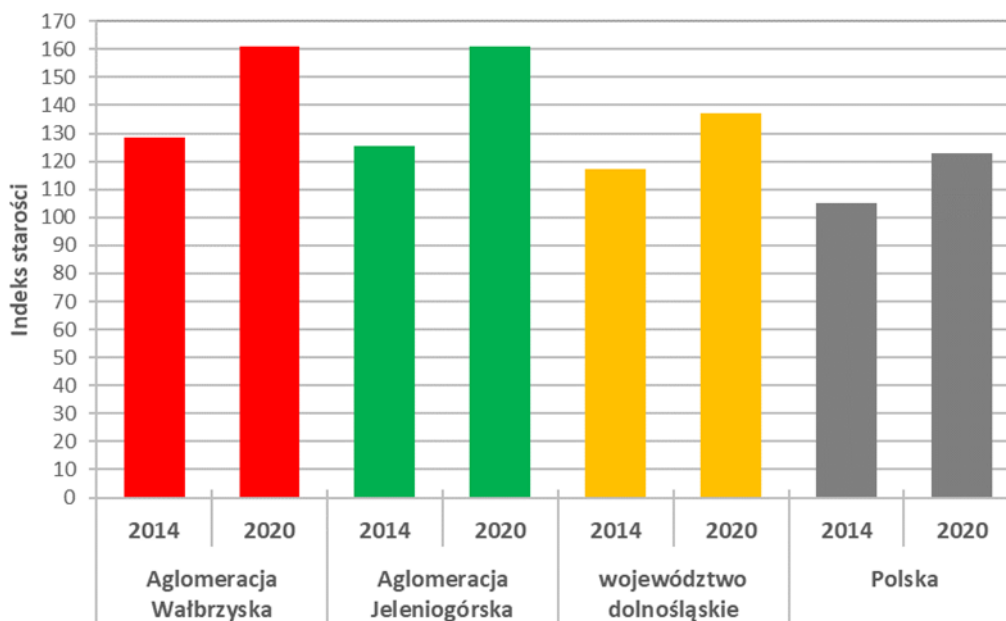

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Jednocześnie wspomniane gminy miejskie w 2020 r. charakteryzowały się najwyższymi wartościami indeksu starości (Mapa 7), jak np. Szczawno-Zdrój (205), Nowa Ruda (199), Wałbrzych (190), Kamienna Góra (189) i Świdnica (172). Należy także zauważyć, że w 2020 r. wartość indeksu starości we wszystkich gminach Aglomeracji przekraczała wartość 100, co oznacza, że udział ludności w wieku poprodukcyjnym był w tych gminach wyższy od udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym. Najmniej zaawansowane procesy starzenia się ludności miały miejsce w gminach podmiejskich: Marcinowice (105), Kamienna Góra i Świdnica (po 106) oraz Czarny Bór (107).

W latach 2014-2020 wartość indeksu starości w przypadku Aglomeracji Wałbrzyskiej wzrosła ze 128 do 161, co jest zbliżone do wartości odnotowanych w Aglomeracji Jeleniogórskiej, a także wyraźnie wyższe od średnich wojewódzkich i średnich krajowych (Wykres 9).

Wykres 9. Indeks starości w obszarze badań [2014, 2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

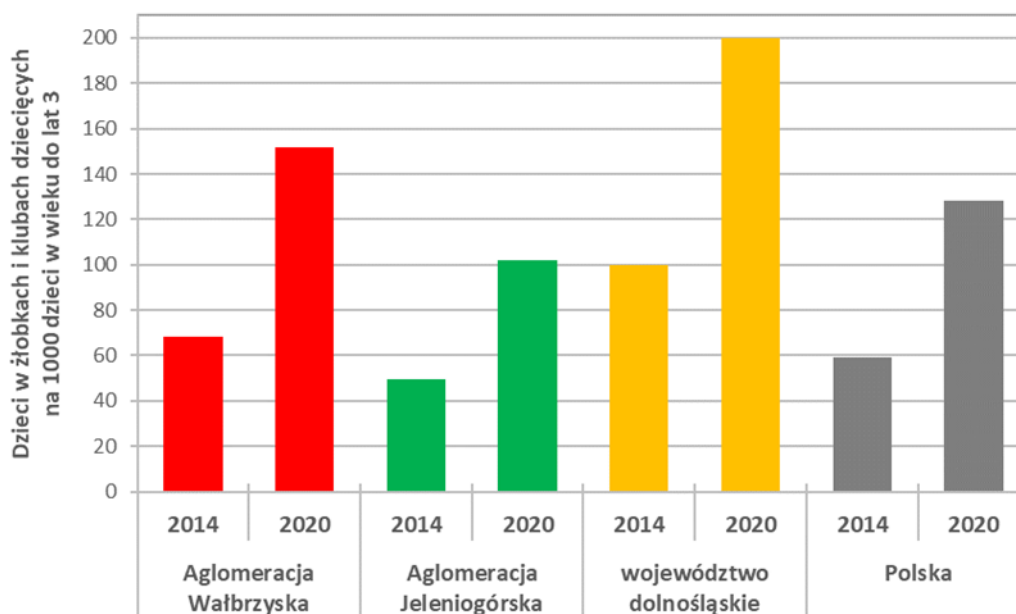
1.2 EDUKACJA ORAZ OPIEKA NAD DZIEĆMI W WIEKU DO 3 LAT

Opieka nad dziećmi w wieku do 3 lat

W latach 2014-2020 liczba żłobków w Aglomeracji Wałbrzyskiej wzrosła z 13 do 32, klubów dziecięcych z 2 do 7, co przyczyniło się do wzrostu liczby miejsc w placówkach tego typu z 786 do 1789, a także do wzrostu liczby dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych na 1000 dzieci w wieku do lat 3 z 68 do 152 (Wykres 10).

Co ciekawe, wzrost liczby dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych w obszarze badań był relatywnie szybszy niż Aglomeracji Jeleniogórskiej, a nawet średnio w województwie i kraju, co może świadczyć o znaczącej poprawie sytuacji Aglomeracji Wałbrzyskiej w tym zakresie.

Wykres 10. Dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych na 1000 dzieci w wieku do lat 3 w obszarze badań [2014, 2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wychowanie przedszkolne

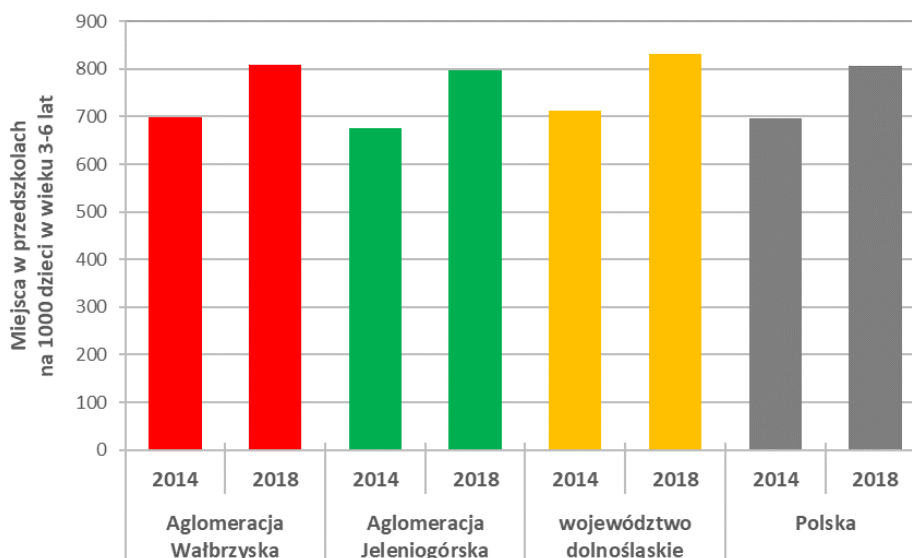
W latach 2014-2018 w obszarze badań miała również miejsce znacząca poprawa sytuacji w zakresie dostępu do placówek wychowania przedszkolnego, z tą jednak różnicą, że w tym przypadku, sytuacja Aglomeracji Wałbrzyskiej znacząco nie odbiegała od wartości dla obszarów referencyjnych. Liczba miejsc w przedszkolach na 1000 dzieci w grupie wieku 3-6 lat wzrosła w tym okresie z 699 do 808 (Wykres 11), co wynikało z ogólnego wzrostu liczby miejsc w przedszkolach (z 10,5 tys. do 11,8 tys.) oraz ze spadku liczby dzieci w wieku przedszkolnym (z 12,8 tys. do 10,8 tys.).

Spośród gmin obszaru badań największa liczba miejsc w przedszkolach w stosunku do liczby dzieci w tej grupie wieku w 2018 r. miała miejsce w gminach miejsko-wiejskich: Radków (1345) i Mieroszów (990), a także w gminach miejskich: Świdnica (1095), Jawor (987) i Wałbrzych (942).

Z drugiej strony, przedszkola nie funkcjonowały w gminach wiejskich: Dobromierz i Walim. Niską dostępnością do placówek wychowania przedszkolnego charakteryzowały się także gminy podmiejskie (Mapa 8): Marcinowice (282), Paszowice (295), Kamienna Góra (308) i Mściwojów (311). Gminy te cechowały się jednocześnie najwyższymi udziałami ludności w wieku przedprodukcyjnym i najbardziej korzystną sytuacją demograficzną. Może to świadczyć o nienadążaniu rozwoju infrastruktury społecznej za wzrostem ludnościowym w tych jednostkach.

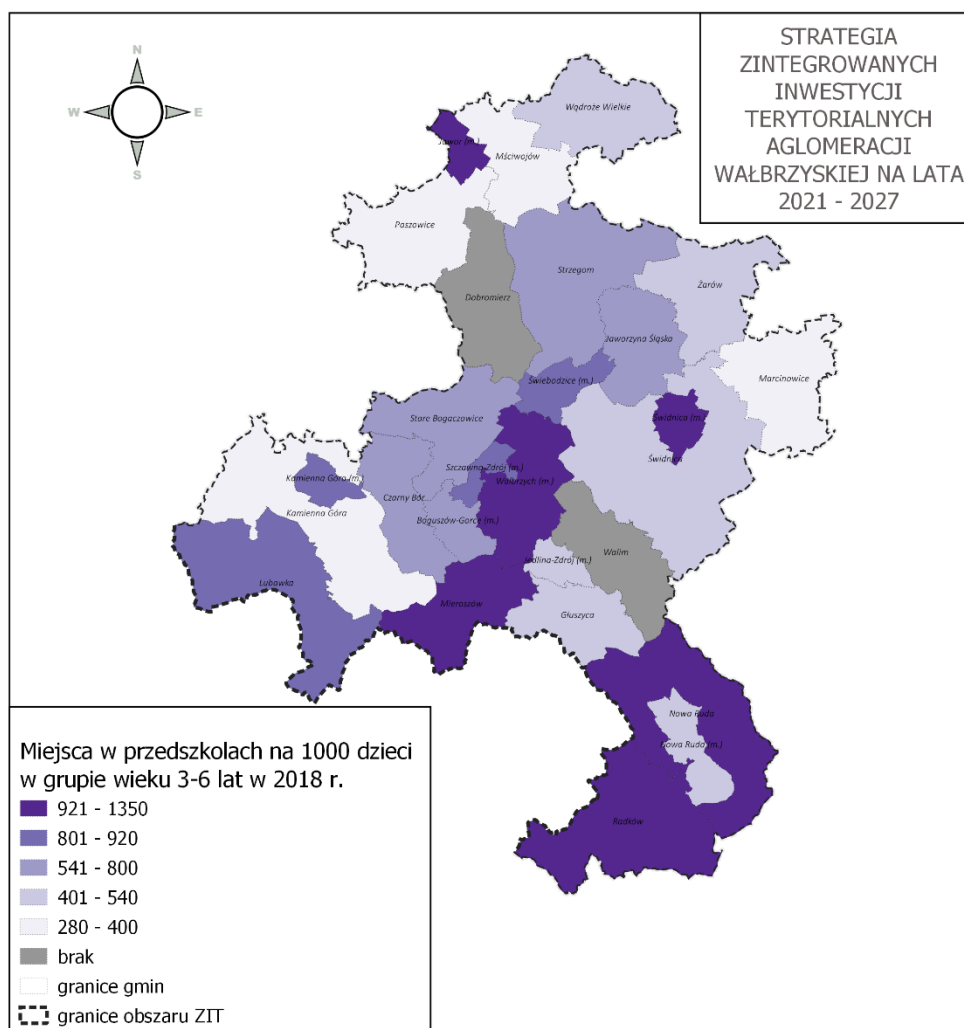
Liczba dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1000 dzieci w wieku 3-5 lat w obszarze badań w latach 2014-2020 była nieznacznie niższa od średniej krajowej i średniej wojewódzkiej. Niemniej jednak, w Aglomeracji Wałbrzyskiej nastąpił wzrost liczby dzieci w placówkach tego typu z 733 do 809 (Wykres 12).

Wykres 11. Miejsca w przedszkolach na 1000 dzieci w grupie wieku 3-6 lat w obszarze badań [2014, 2018]

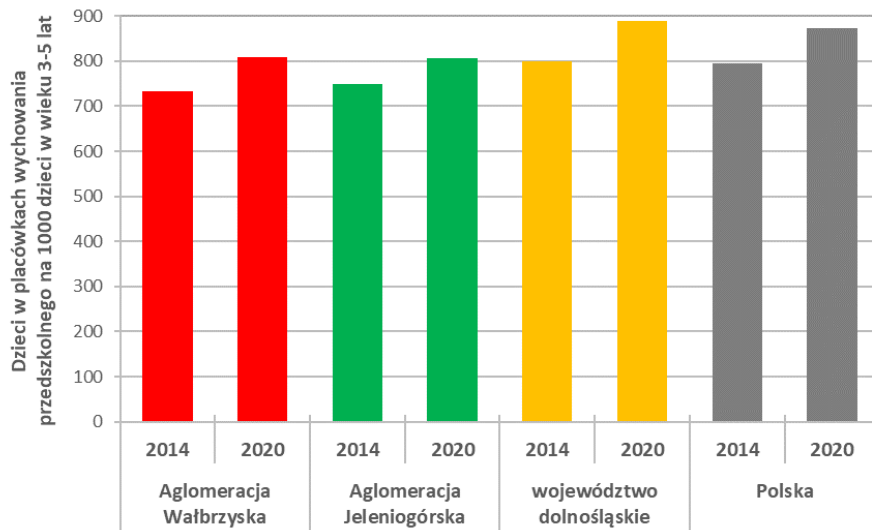
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mapa 8. Miejsca w przedszkolach na 1000 dzieci w grupie wieku 3-6 lat w gminach obszaru badań [2018]

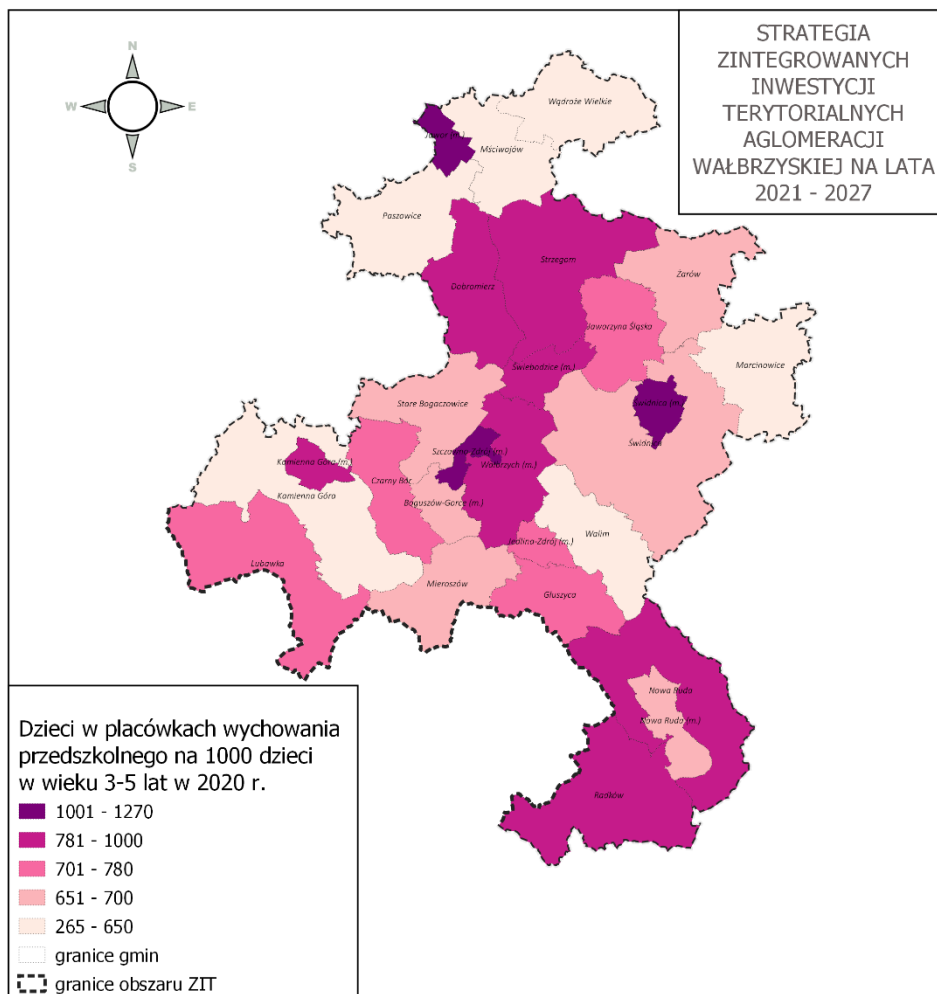
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykres 12. Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1000 dzieci w wieku 3-5 w obszarze badań [2014, 2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mapa 9. Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1000 dzieci w wieku 3-5 lat w gminach obszaru badań [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W 2020 r. największa liczba dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1000 dzieci w wieku 3-5 lat miała miejsce w gminach miejskich: Szczawno-Zdrój (1261), Świdnica (1079) i Jawor (1004), a zatem

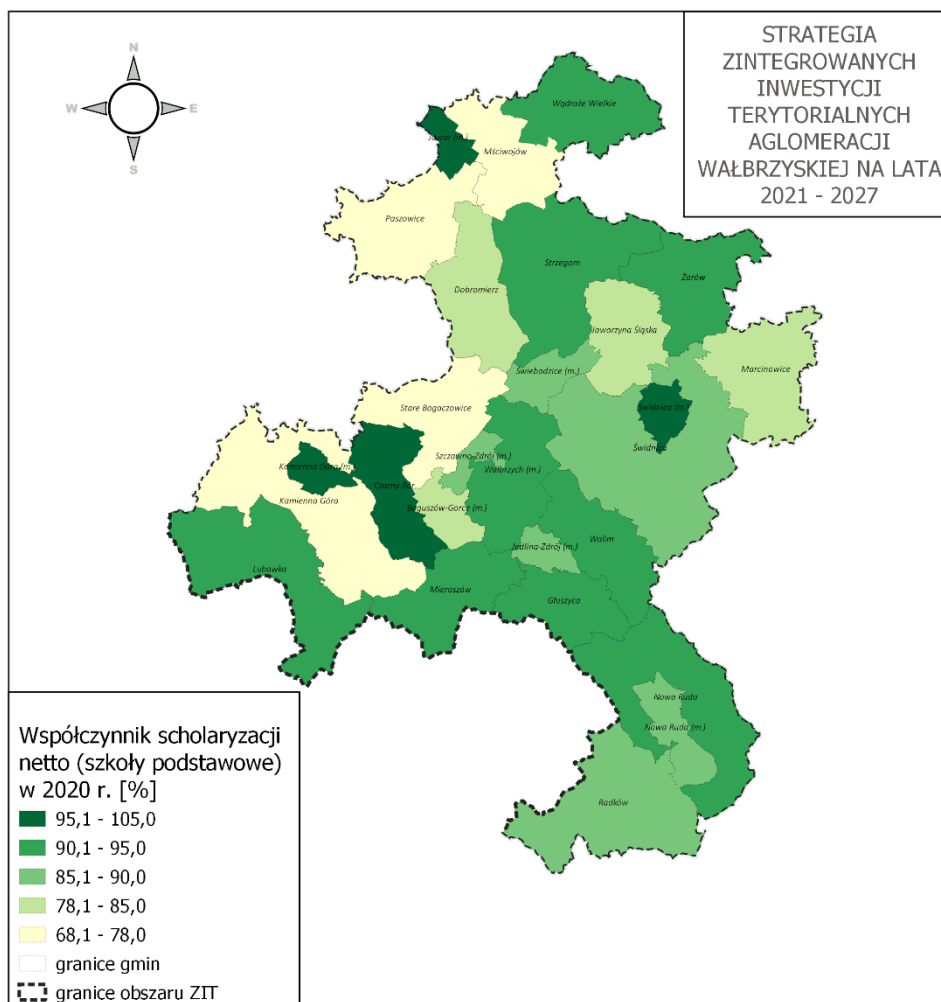
liczba dzieci w przedszkolach była w tych gminach większa od faktycznej liczby dzieci, co może wskazywać na zjawisko dowożenia dzieci do placówek w tych miastach. Z kolei wokół tych miast znajdują się gminy, które cechowały się relatywnie niskimi wartościami analizowanego wskaźnika (Paszowice – 267, Mściwojów – 376, Walim -500 i Wądroże Wielkie – 530); (Mapa 9).

Ciekawy przypadek stanowiły z kolei gminy Dobromierz i Walim, na terenie których nie funkcjonowały placówki wychowania przedszkolnego, niemniej jednak udział dzieci uczęszczających do przedszkoli jest w nich stosunkowo wysoki (Dobromierz – 794, Walim – 500). Można zatem stwierdzić, że dzieci z tych gmin korzystały z placówek wychowania przedszkolnego w sąsiednich gminach.

Szkolnictwo podstawowe

W analizowanym okresie liczba szkół podstawowych w Aglomeracji Wałbrzyskiej utrzymywała się na poziomie 122-123 placówek w latach 2014-2016, a od czasu reformy systemu edukacji w 2017 r. (która przyczyniła się do likwidacji gimnazjów) liczba placówek szkolnych w obszarze badań utrzymywała się na poziomie 133-134 placówek.

Mapa 10. Współczynnik scholaryzacji netto (szkoły podstawowe) w gminach obszaru badań [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Reforma systemu edukacji przyczyniła się również do gwałtownego wzrostu liczby uczniów w szkołach podstawowych, których liczba wzrosła z 23,5-27,3 tys. w latach 2014-2017 do 30,8 tys. w 2018 r., jednak

od tego czasu zaczęła się ona zmniejszać do poziomu 30,5 tys. w 2020 r., co wynikało ze spadku liczby dzieci w wieku szkolnym.

Zmiany te nie przyczyniły się jednak do znaczących zmian w wartościach współczynnika scholaryzacji netto, który w analizowanym okresie utrzymywał się w obszarze badań na wysokim poziomie (85-87%). Wyższe wartości współczynnika scholaryzacji występowały w miastach powiatowych (Jawor – 104,1 w 2020 r., Świdnica – 103,2, Kamienna Góra – 99,3) oraz w gminie Czarny Bór (100,2), natomiast niższe w gminach podmiejskich, np. Mściwojów – 68,9 i Paszowice – 69,0 (w powiecie jaworskim), Kamienna Góra – 74,9 (w powiecie kamiennogórskim) czy też Stare Bogaczowice – 69,2 (w powiecie wałbrzyskim), skąd dzieci dojeżdżają również do szkół zlokalizowanych w pobliskich miastach (Mapa 10).

Co ciekawe relatywnie niskie wartości współczynnika scholaryzacji występowały również w gminach miejskich sąsiadujących z Wałbrzychem (Świebodzice – 87,9, Boguszów-Gorce – 78,8, Jedlina-Zdrój – 85,4, Szczawno-Zdrój – 87,3).

Szkolnictwo ponadpodstawowe

W 2020 r. na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej funkcjonowało 66 szkół ponadpodstawowych, w tym: 18 liceów ogólnokształcących, 19 techników, 15 szkół branżowych oraz 14 szkół policealnych, do których uczęszczało w sumie 15,0 tys. uczniów, w tym: 5401 do liceów ogólnokształcących, 6036 do techników, 2237 do szkół branżowych oraz 1323 do szkół policealnych (Tabela 2).

Najważniejszymi ośrodkami szkolnictwa ponadpodstawowego w obszarze badań w 2020 r. były miasta Wałbrzych (21 szkół, 3768 uczniów) i Świdnica (20 szkół, 3263 uczniów). Pozostałe miasta obszaru badań miały zdecydowanie mniejsze znaczenie, zarówno w zakresie liczby szkół (Kamienna Góra – 5 szkół, Jawor i Nowa Ruda po 4 szkoły, Świebodzice i Strzegom po 3 szkoły), jak i liczby uczniów w tych szkołach (Kamienna Góra – 1063 uczniów, Jawor – 887, Nowa Ruda – 526, Strzegom – 494). Co więcej, w kilku miastach Aglomeracji Wałbrzyskiej szkoły ponadpodstawowe nie funkcjonowały wcale (tzn. Lubawka, Radków, Jaworzyna Śląska, Boguszów-Gorce, Jedlina-Zdrój, Głuszycza, Mieroszów).

Spośród gmin wiejskich obszaru badań szkoły ponadpodstawowe w 2020 r. funkcjonowały jedynie na terenie gmin: Nowa Ruda i Świdnica.

Tabela 2. Szkolnictwo ponadpodstawowe w obszarze badań [2020]

Jednostka terytorialna	Liczba szkół					Liczba uczniów				
	LO	Tech	SzBr	SzPo	Ogółem	LO	Tech	SzBr	SzPo	Ogółem
AGLOMERACJA WAŁBRZYSKA	18	19	15	14	66	5 401	6 036	2 237	1 323	14 997
Gmina Wałbrzych (m)	6	4	4	7	21	2 035	1 823	665	829	5 352
Gmina Świdnica (m)	6	6	5	3	20	1 537	2 027	508	331	4 403
Gmina Kamienna Góra (m)	1	1	1	2	5	442	481	373	108	1 404
Gmina Jawor (m)	1	1	1	1	4	305	492	276	31	1 104
Gmina Nowa Ruda (m)	1	1	1	1	4	288	313	126	24	751
Gmina Strzegom (m-w)	1	1	1	0	3	321	255	148	0	724
Gmina Szczawno-Zdrój (m)	1	1	0	0	2	236	173	0	0	409
Gmina Nowa Ruda (w)	0	1	0	0	1	288	185	0	0	185
Gmina Świdnica (w)	0	1	0	0	1	0	156	0	0	156

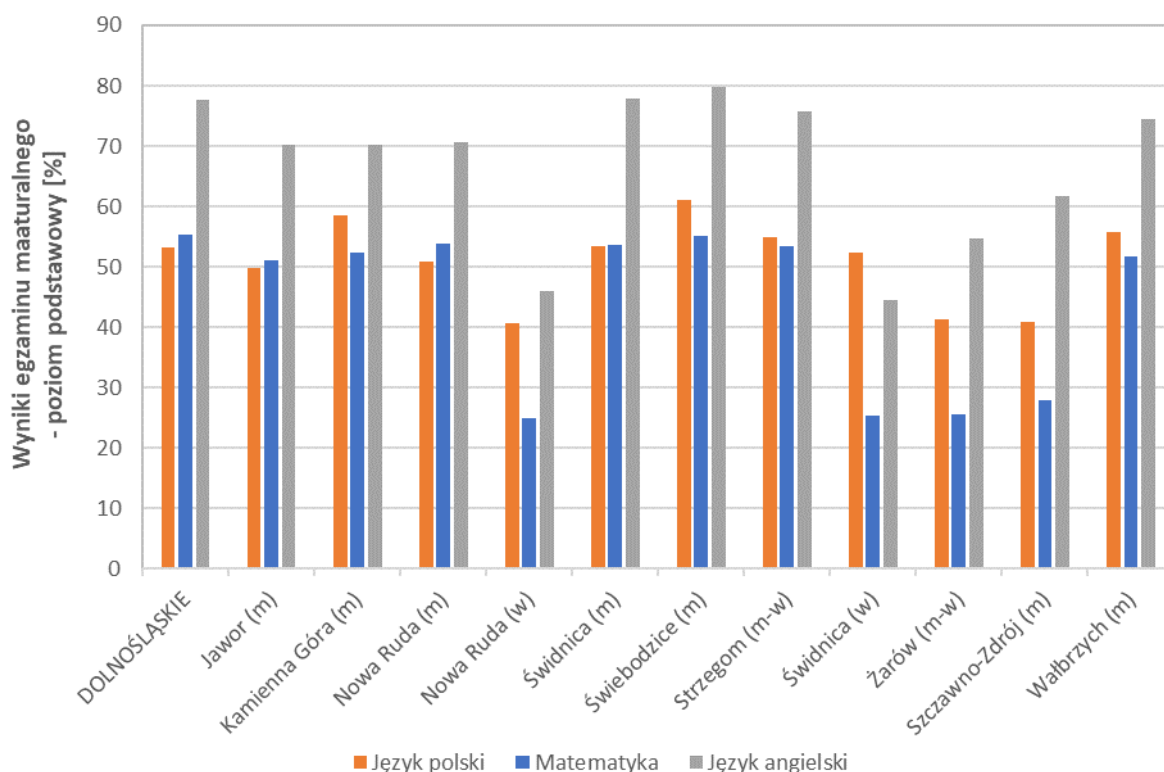
Jednostka terytorialna	Liczba szkół					Liczba uczniów				
	LO	Tech	SzBr	SzPo	Ogółem	LO	Tech	SzBr	SzPo	Ogółem
Gmina Żarów (m-w)	0	1	1	0	2	0	99	57	0	156
Gmina Świebodzice (m)	1	1	1	0	3	237	32	84	0	353

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Uwagi: LO – licea ogólnokształcące, Tech – technika, SzBr – szkoły branżowe I stopnia, SzPo – szkoły policealne.

O poziomie edukacji w szkołach ponadpodstawowych obszaru badań świadczą wyniki egzaminów maturalnych z trzech podstawowych przedmiotów (język polski, matematyka i język angielski). W 2022 r. do egzaminów z powyższych przedmiotów podeszło odpowiednio: 2077, 2074 i 1965 uczniów. Średnie wyniki egzaminu maturalnego dla uczniów szkół ponadpodstawowych funkcjonujących na terenie Aglomeracji Wałbrzyskiej wyniosły: 54,2% w przypadku języka polskiego, 51,4% w przypadku matematyki i 74,1% w przypadku języka angielskiego, a zatem były one nieznacznie wyższe od średniej wojewódzkiej w przypadku egzaminu z języka polskiego (53,2%), a także wyraźnie niższe od średnich dla matematyki (55,3%) i języka angielskiego (74,1%); (Wykres 13).

Wykres 13 Wyniki egzaminu maturalnego według wybranych przedmiotów – poziom podstawowy w obszarze badań [2022]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej we Wrocławiu.

Należy jednak zauważyć, że o ile wyniki z egzaminów z języka polskiego i języka angielskiego były mało zróżnicowane w ujęciu gminnym (w ich przypadku współczynnik zmienności wyniósł: 0,13 i 0,18), tak wyniki z matematyki były silnie zróżnicowane (0,30). Co jednak ciekawe, w większości gmin utrzymywały się one na zbliżonym poziomie (51,0-55,5%), a o średniej wartości dla obszaru badań zdecydowały wyraźnie niższe wyniki egzaminu w szkołach zlokalizowanych na terenie gmin wiejskich Nowa Ruda i Świdnica, gminy miejsko-wiejskiej Żarów i gminy miejskiej Szczawno-Zdrój. W ujęciu

gminnym, najwyższe średnie wyniki egzaminu maturalnego z języka polskiego, matematyki i języka angielskiego odnotowano w gminach miejskich: Świebodzice (65,4%), Świdnica (61,6%), Wałbrzych (60,7%) i Kamienna Góra (60,4%), a także w gminie miejsko-wiejskiej Strzegom (61,4%), przy czym tylko w mieście Świebodzice wynik ten był wyższy od średniej dla województwa dolnośląskiego (62,0%). Z kolei najniższe wyniki egzaminu maturalnego wystąpiły w gminach wiejskich Nowa Ruda (37,2%) i Świdnica (40,7%), gminie miejsko-wiejskiej Żarów (40,5%), a także mieście Szczawno-Zdrój (43,6%). Na wynik egzaminu maturalnego bez wątpienia wpływ miał rodzaj szkoły. Wyższe wyniki egzaminu odnotowywano w liceach ogólnokształcących, wyraźnie niższe w technikach.

Szkolnictwo wyższe

Na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej funkcjonują 2 uczelnie wyższe (obie w Wałbrzychu) oraz 3 filie uczelni wyższych (dwie w Świdnicy, jedna w Wałbrzychu), które oferują zróżnicowane kierunki studiów (Tabela 3).

Tabela 3. Szkolnictwo ponadpodstawowe w obszarze badań [2020]

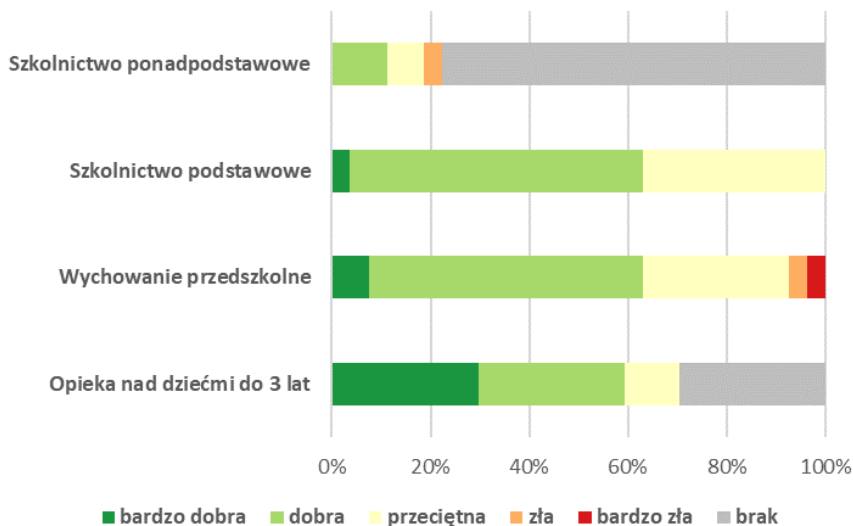
Miejscowość	Nazwa uczelni	Kierunki (stopień)
Wałbrzych	Politechnika Wrocławska – filia w Wałbrzychu	informatyka techniczna (inż.) mechanika i budowa maszyn (inż.) zarządzanie i inżynieria produkcji (inż.)
	Akademia Nauk Stosowanych Angelusa Silesiusa	administracja (lic, mgr) architektura wnętrz (lic) dietetyka (lic) filologia angielska (lic) grafika użytkowa z reklamą (lic) kosmetologia (lic) logistyka (inż., mgr) pedagogika (lic) pielęgniarstwo (lic) techniki dentystyczne (lic) zarządzanie (lic)
	Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości	pedagogika opiekuńcza z terapią pedagogiczną (lic, mgr) zarządzanie (lic, mgr) inżynieria jakości (inż.) inżynieria procesu (inż.) inżyniera ochrony środowiska naturalnego (inż.)
Świdnica	Społeczna Akademia Nauk Filia w Świdnicy	bezpieczeństwo narodowe (lic, mgr) finanse i rachunkowość (lic) pedagogika (lic, mgr) zarządzanie (lic, mgr) logistyka (lic)
	Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi – filia w Świdnicy	informatyka (inż., mgr)

Źródło: opracowanie własne.

W ankiecie władze gmin wchodzących w skład Aglomeracji Wałbrzyskiej zostali poproszeni o ocenę stanu technicznego infrastruktury edukacyjnej w gminie oraz o dokonanie analizy potrzeb w zakresie optymalizacji sieci szkolnej w gminie.

W pierwszym przypadku władze gmin stan techniczny infrastruktury edukacyjnej oceniły jako: bardzo dobry i dobry (po 8 gmin) w zakresie opieki nad dziećmi do 3 lat, dobry (15 gmin) lub przeciętny (8 gmin) w zakresie wychowania przedszkolnego, dobry (16 gmin) lub przeciętny (10 gmin) w zakresie szkolnictwa podstawowego. Gminy, posiadające na swoim terenie szkoły ponadpodstawowe także stan oceny technicznej placówek tego typu oceniły jako dobry (3 gminy) lub przeciętny (2 gminy); (Wykres 14).

Wykres 14 Ocena stanu technicznego infrastruktury edukacyjnej w gminach obszaru badań [2022]

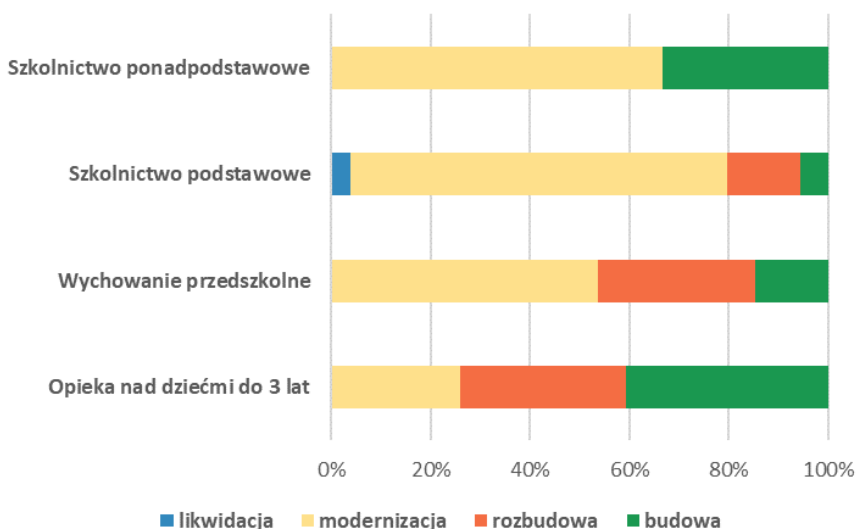

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego poszczególnych gmin.

W drugim przypadku, analizując potrzeby w zakresie optymalizacji sieci szkolnej w gminie władze gmin wchodzących w skład Aglomeracji Wałbrzyskiej wskazywali na potrzebę (Wykres 15):

- modernizacji istniejących placówek (21 gmin w przypadku szkolnictwa podstawowego, 15 gmin w przypadku wychowania przedszkolnego, 7 gmin w przypadku opieki nad dziećmi do 3 lat oraz 6 gmin w przypadku szkolnictwa ponadpodstawowego);
- rozbudowy istniejących placówek (9 gmin w przypadku opieki nad dziećmi do 3 lat, 9 gmin w przypadku wychowania przedszkolnego i 4 gminy w przypadku szkolnictwa podstawowego);
- budowy nowych placówek (11 gmin przypadku opieki nad dziećmi do 3 lat, 4 gminy w przypadku wychowania przedszkolnego, 3 gminy w przypadku szkolnictwa ponadpodstawowego i 2 gmin w przypadku szkolnictwa podstawowego);
- likwidacji placówek (1 gmina w przypadku szkolnictwa podstawowego).

Wykres 15. Analiza potrzeb w zakresie optymalizacji sieci szkolnej w gminach obszaru badań [2022]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego poszczególnych gmin.

Szkolnictwo specjalne

Na terenie Aglomeracji Wałbrzyskiej szkolnictwo specjalne obejmuje: szkoły podstawowe specjalne, licea ogólnokształcące dla młodzieży specjalne, szkoły branżowe I stopnia specjalne oraz zasadnicze szkoły zawodowe dla młodzieży specjalne.

W latach 2014-2020 liczba szkół podstawowych specjalnych w obszarze badań zwiększyła się z 17 do 20 placówek. Znacząco wzrosła również liczba uczniów w placówkach tego typu z 378 osób w 2014 r. do 778 osób w 2020 r. Głównymi ośrodkami w zakresie szkolnictwa podstawowego specjalnego na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej są miasta powiatowe: Wałbrzych (4 szkoły, 246 uczniów), Świdnica (1 szkoła, 127 uczniów) i Jawor (3 szkoły, 51 uczniów), a także gmina wiejska Świdnica (1 szkoła, 50 uczniów).

W przypadku szkolnictwa ponadpodstawowego specjalnego należy wymienić: 1 liceum ogólnokształcące dla młodzieży specjalne (przeniesione z Wałbrzycha do Szczawna Zdroju), a także 8 szkół branżowych I stopnia specjalnych (po 2 w Jaworze i w Wałbrzychu, po 1 w mieście Świdnica oraz w gminach: Mieroszów, Walim i Żarów). Ponadto do 2016 r. na terenie Aglomeracji Wałbrzyskiej funkcjonowało 6 zasadniczych szkół zawodowych dla młodzieży specjalnych. W placówkach tego typu w 2020 r. kształciło się w sumie 214 uczniów.

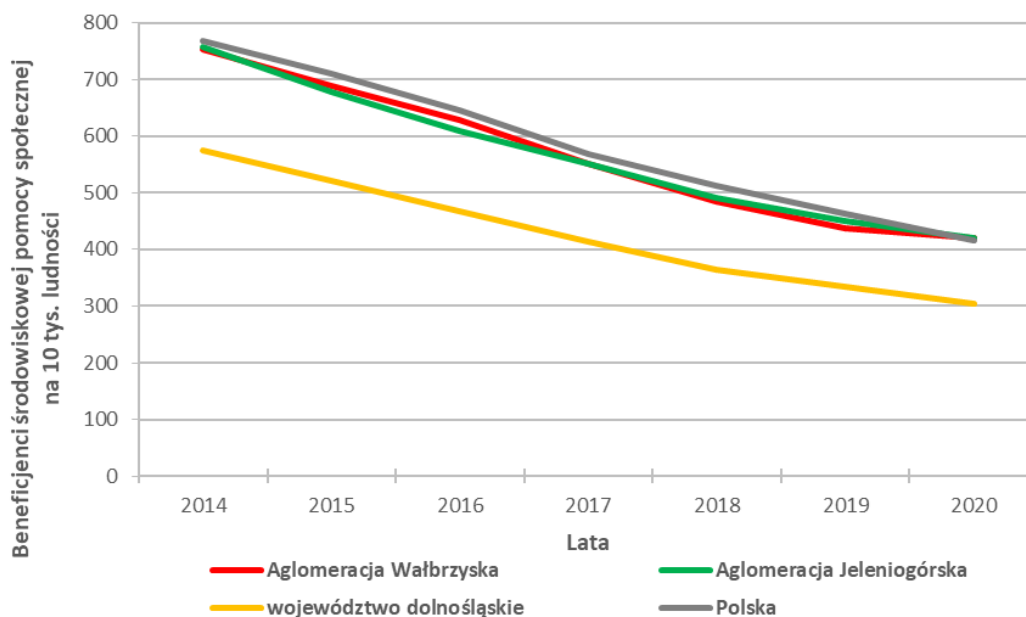
1.3 POMOC SPOŁECZNA

Środowiskowa pomoc społeczna

W latach 2014-2020 liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na terenie Aglomeracji Wałbrzyskiej zmniejszyła się z 34,3 tys. do 18,4 tys. osób, a liczba osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego z 25,7 tys. do 11,4 tys. osób, co może świadczyć o znaczącej poprawie sytuacji materialnej mieszkańców obszaru badań.

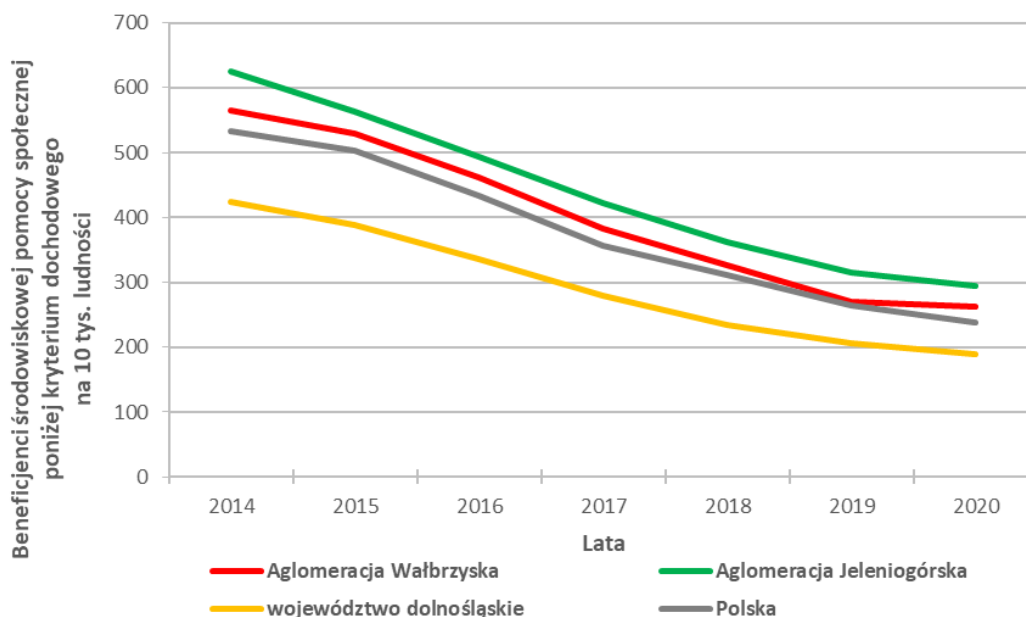
Przyczyniło się to zmniejszenia wskaźnika ubóstwa wyrażonego poprzez beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. osób. Wartość wskaźnika w obszarze badań zmniejszyła się z 753 osób do 421 osób (Wykres 16), natomiast w przypadku beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego na 10 tys. ludności z 564 osób do 263 osób (Wykres 17).

Wykres 16 Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności w obszarze badań [2014-2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykres 17. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego na 10 tys. ludności w obszarze badań [2014-2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

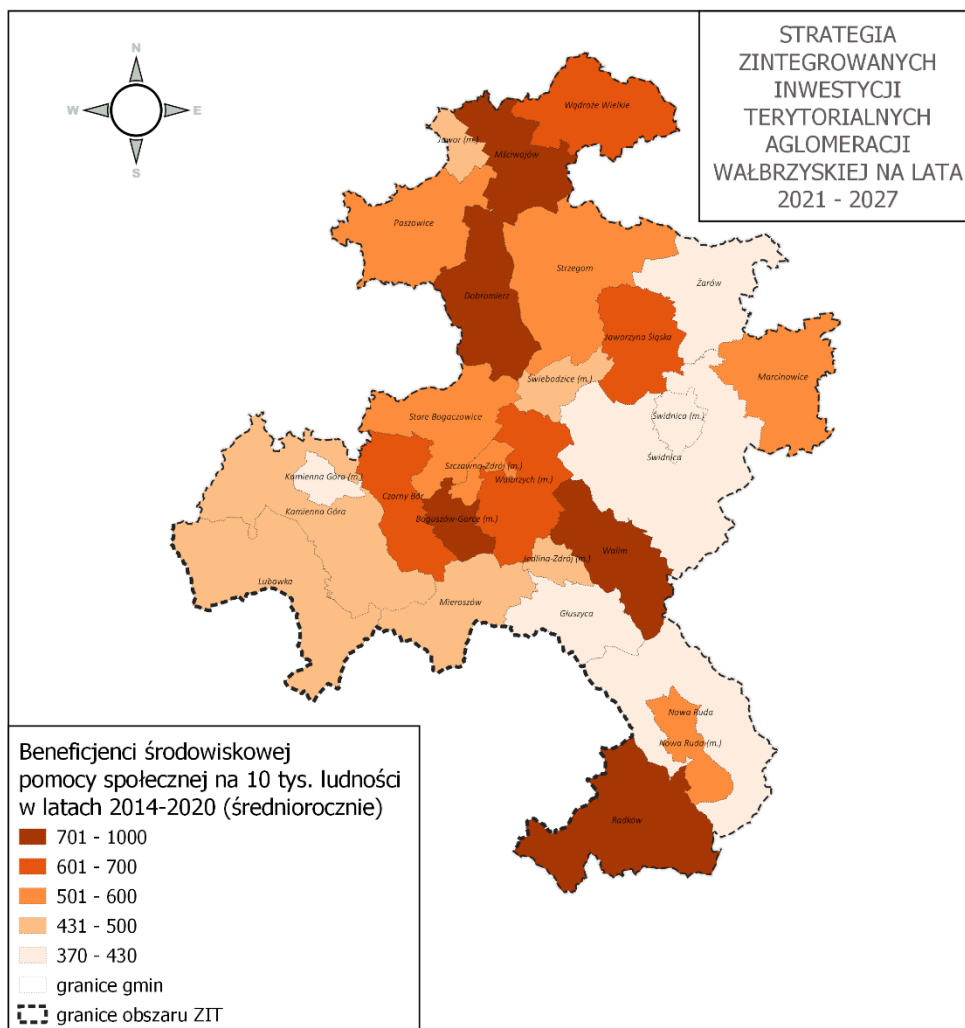
W zakresie wspomnianych wskaźników sytuacja w Aglomeracji Wałbrzyskiej nie odbiegała znacząco od sytuacji w Aglomeracji Jeleniogórskiej i średniej krajowej, jednak na tle średniej dla województwa dolnośląskiego – obszar obu aglomeracji cechował się zdecydowanie wyższym poziomem ubóstwa.

W ujęciu gminnym, poziom ubóstwa w Aglomeracji Wałbrzyskiej w latach 2014-2020 był zróżnicowany (Mapa 11). Najniższa liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności występowała w gminach miejskich (Świdnica – 400, Kamienna Góra – 420, Jawor 452), gminach

podmiejskich (Nowa Ruda i Świdnica po 404, Kamienna Góra – 438) oraz w gminach miejsko-wiejskich o silnie rozwiniętej działalności przemysłowej (Żarów – 373).

Wysokim poziomem ubóstwa cechowały się z kolei gminy wiejskie położone w północnej części obszaru badań, tzn. Dobromierz (996 beneficjentów na 10 tys. ludności), Mściwojów (944) oraz gmina Walim (793) i miasto Boguszków-Gorce (735).

Mapa 11. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności w gminach obszaru badań (średniorocznie) [2014-2020]

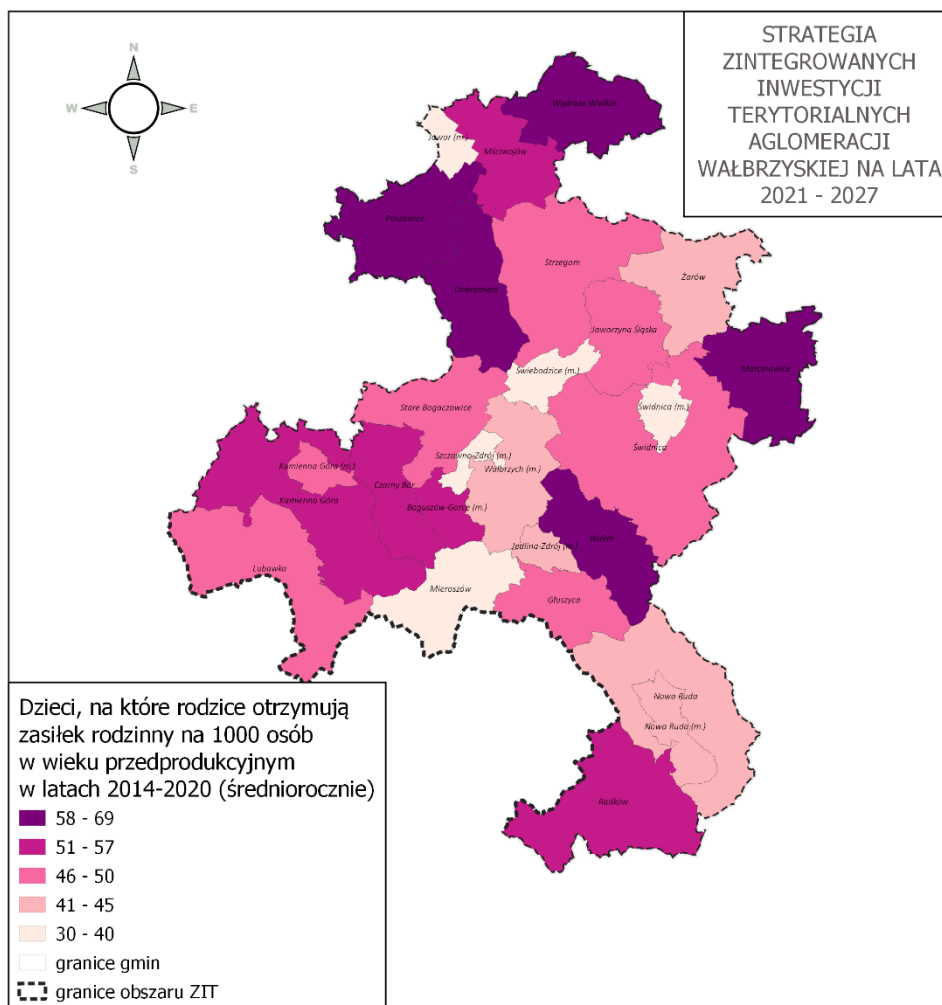
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Świadczenia na rzecz rodziny

W latach 2014-2020 na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej zasiłki rodzinne na dzieci otrzymywało średnio 9,8 tys. rodzin rocznie (co stanowiło 17,2% ogólnej liczby rodzin otrzymujących zasiłki rodzinne w województwie dolnośląskim). Pomocą społeczną w tym zakresie objęte było 19,1 tys. dzieci rocznie na łączną kwotę 98,0 mln złotych średniorocznie. W tym miejscu warto podkreślić, że całkowita kwota świadczeń rodzinnych w analizowanym okresie znacząco wzrosła z 70,5 mln zł w 2014 r. do 116,9 mln zł w 2020 r., co przyczyniło się do znaczącego wzrostu kwoty świadczeń rodzinnych na 1 osobę (z 3569 zł w 2014 r. do 7409 zł w 2020 r.).

W ujęciu gminnym, liczba dzieci, na które rodzice otrzymują zasiłki rodzinne na 1000 osób w wieku przedprodukcyjnym na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej jest silnie zróżnicowana (Mapa 12). Niskie wartości wspomniany wskaźnik osiągał w gminach miejskich (Świdnica, Świebodzice i Szczawno-Zdrój po 31, Jawor – 33) oraz w gminie Mieroszów (34), natomiast wysokie w gminach cechujących się wysokim udziałem beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej (Walim -68, Dobromierz – 63, Wądroże Wielkie – 60, Paszowice – 59 i Marcinowice – 58). Co bowiem ciekawe, korelacja między wartościami wspomnianych wskaźników jest bardzo silna (0,96).

Mapa 12. Dzieci, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny na 1000 osób w wieku przedprodukcyjnym w gminach obszaru badań (średniorocznie) [2014-2020]

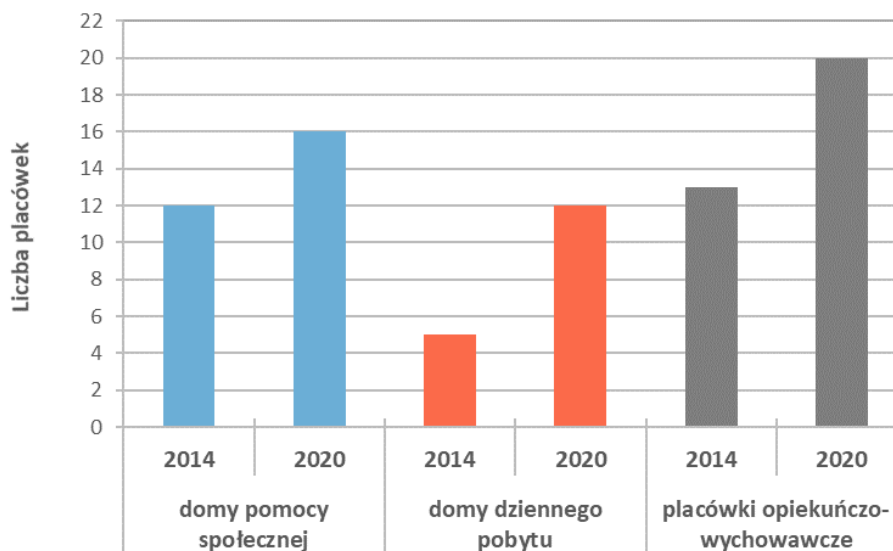

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Placówki świadczące opiekę społeczną

W latach 2014-2020 liczba gmin, w których zlokalizowane były placówki świadczące opiekę społeczną w Aglomeracji Wałbrzyskiej wzrosła z 13 do 17, co związane było również ze wzrostem liczby placówek z 30 do 48. Co więcej, wzrost dotyczył wszystkich typów placówek (Wykres 18): domów pomocy społecznej (z 12 do 16), domów dziennego pobytu (z 5 do 12) oraz placówek opiekuńczo-wychowawczych (z 13 do 20).

Wykres 18. Placówki świadczące opiekę społeczną w gminach obszaru badań [2014, 2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z poszczególnych gmin.

1.4 OCHRONA ZDROWIA

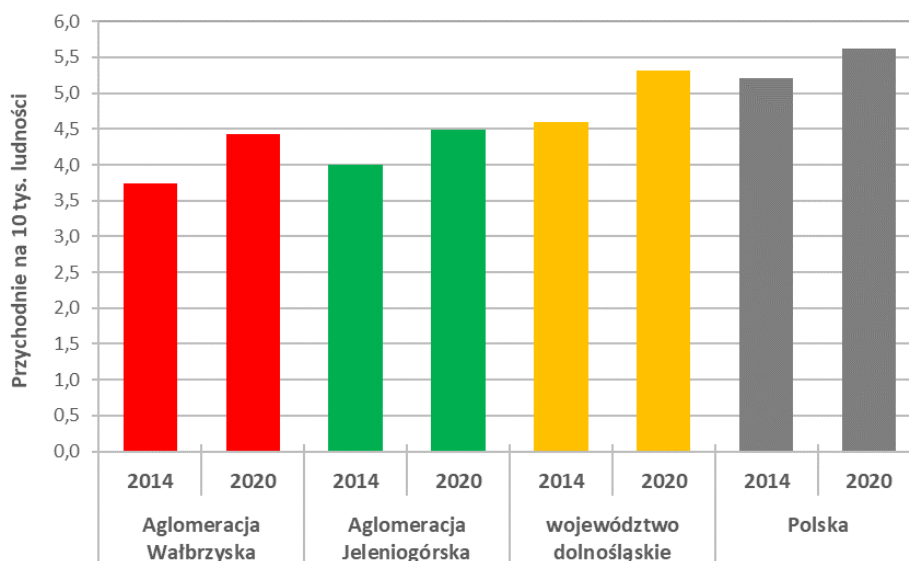
W latach 2014-2020 liczba przychodni na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej wzrosła z 169 w 2014 r. do 199 w 2019 r., natomiast w 2020 r. uległa zmniejszeniu do 192. Taki przebieg zmian liczby przychodni nawiązuje do tendencji ogólnopolskich. Niemniej jednak, przyczyniło się to do znaczącego wzrostu liczby przychodni na 10 tys. ludności w obszarze badań z 3,7 do 4,4. Wyposażenie w placówki ochrony zdrowia w Aglomeracji Wałbrzyskiej było zatem na zbliżonym poziomie do Aglomeracji Jeleniogórskiej oraz na zdecydowanie niższym poziomie w porównaniu do średnich wojewódzkiej i krajowej (Wykres 19).

Godny podkreślenia jest też fakt, że wzrost liczby przychodni w obszarze badań dotyczył w szczególności miast (Świdnica o 13, Wałbrzych o 7, Nowa Ruda o 3), natomiast na obszarach wiejskich liczba placówek tego typu pozostała niezmienna lub uległa zmniejszeniu. Spośród miast liczba przychodni zmniejszyła się w przypadku: Kamiennej Góry i Jedliny-Zdrój, natomiast wzrost liczby placówek ochrony zdrowia miał miejsce tylko w jednej gminie wiejskiej (Stare Bogaczowice).

W analizowanym okresie na terenie Aglomeracji Wałbrzyskiej doszło również do zmniejszenia się liczby praktyk lekarskich w miastach (z 58 do 52) i na obszarach wiejskich (z 5 do 4). Spadek liczby praktyk lekarskich dotyczył w szczególności miast powiatowych (Świdnicy i Wałbrzycha), gdzie wystąpił zarazem największy wzrost liczby przychodni, co może dowodzić na zmianę formy prowadzenia działalności.

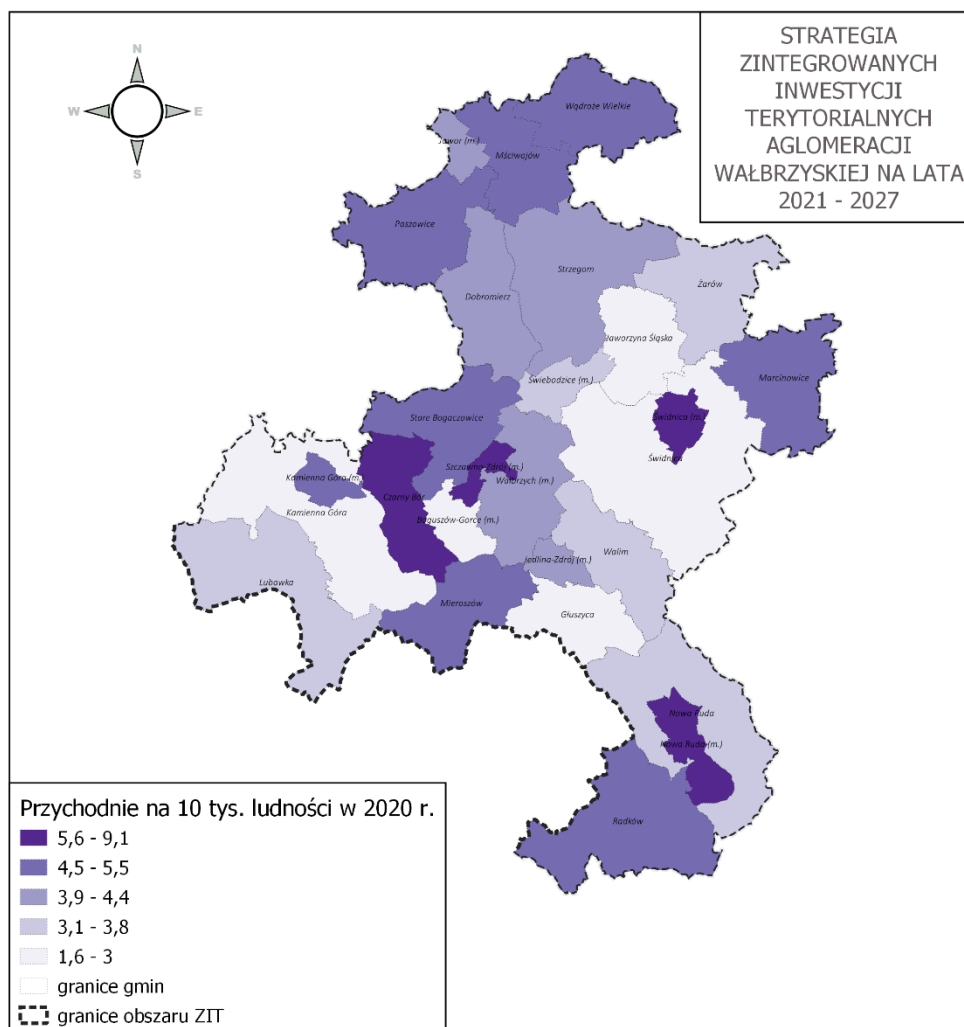

Wykres 19. Przychodnie na 10 tys. ludności w obszarze badań [2014, 2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mapa 13. Przychodnie na 10 tys. ludności w gminach obszaru badań [2020]

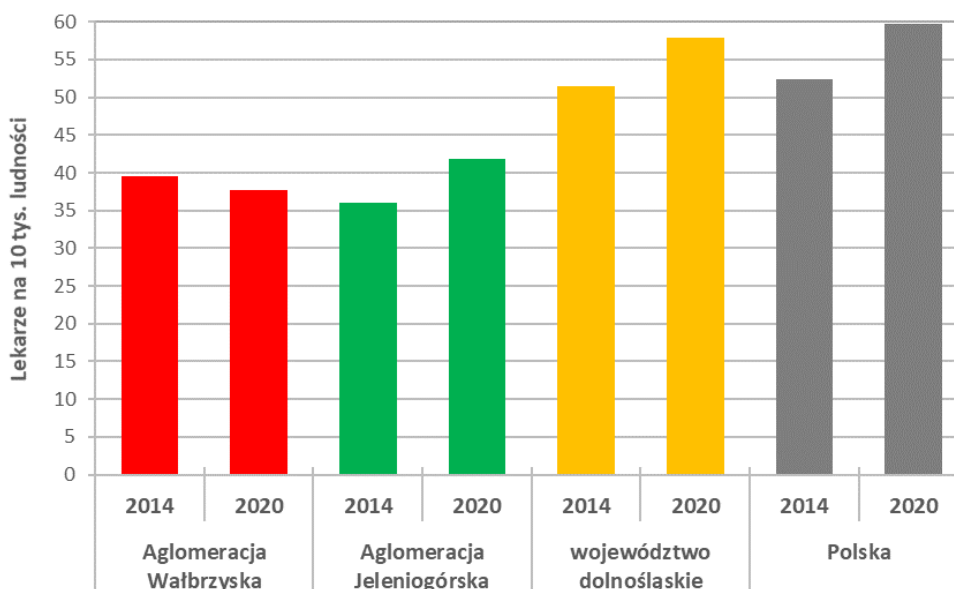
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W ujęciu gminnym w 2020 r. największym poziomem wyposażenia w przychodnie na 10 tys. ludności na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej charakteryzowały się miasta: Szczawno-Zdrój (9,0), Świdnica (7,1) i Nowa Ruda (6,5), a z gmin wiejskich: Czarny Bór (6,1) i Wądroże Wielkie (5,1). Niskim poziomem wyposażenia w przychodnie lekarskie cechowały się z kolei gminy wiejskie: Świdnica (1,7) i Kamienna Góra (2,2), gminy miejsko-wiejskie: Jaworzyna Śląska (2,0) i Głuszyca (2,4) oraz miasto Boguszów-Gorce (2,0); (Mapa 13).

Ponadto w 7 gminach Aglomeracji Wałbrzyskiej funkcjonowały szpitale, w których zlokalizowanych było 1,9 tys. łóżek. Szpitale zlokalizowane są w miastach powiatowych (Wałbrzych, Świdnica, Kamienna Góra i Jawor) oraz na terenie miast: Szczawno-Zdrój, Świebodzice i Żarów.

Pomimo wzrostu liczby przychodni lekarskich, liczba lekarzy pracujących na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej w latach 2014-2020 zmniejszyła się, co przyczyniło się do spadku liczby lekarzy na 10 tys. ludności z 39,5 do 37,7. Jest to sytuacja o tyle niekorzystna, że obszar badań w 2020 r. charakteryzował się wyraźnie niższym poziomem od średnich: wojewódzkiej i krajowej. Co więcej, tendencje regionalne i ogólnopolskie w tym zakresie miały charakter wzrostowy, co jeszcze powiększyło dystans Aglomeracji Wałbrzyskiej do obszarów referencyjnych (Wykres 20).

Wykres 20. Lekarze na 10 tys. ludności w obszarze badań [2014, 2020]

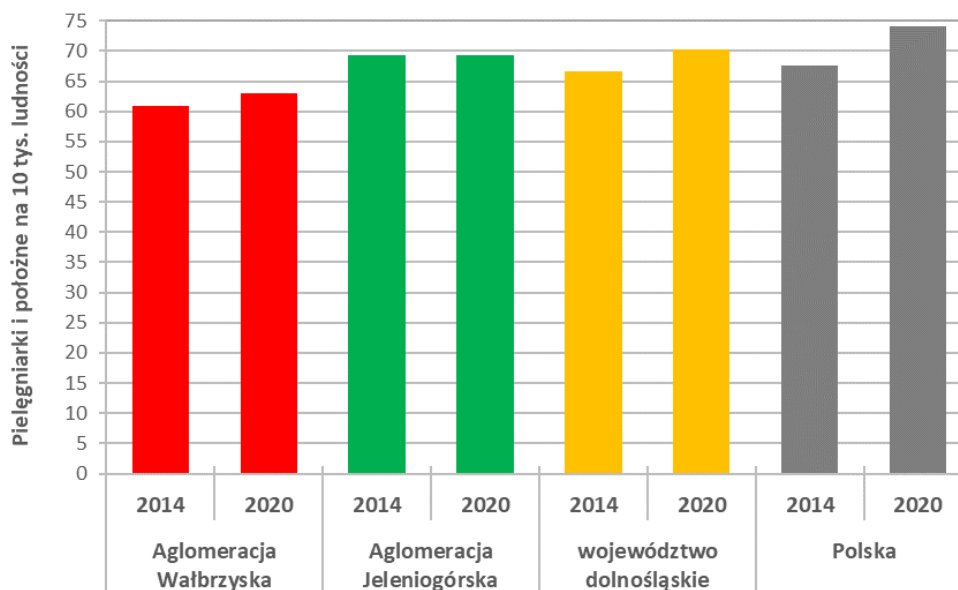

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Nieco inaczej w obszarze badań kształtowały się z kolei zmiany liczby pielęgniarek i położnych na 10 tys. ludności. W tym przypadku w latach 2014-2020 nastąpił nieznaczny wzrost wskaźnika z 60,8 do 63,1. Mimo to obszar Aglomeracji Wałbrzyskiej w 2020 r. cechował się wyraźnie niższą liczbą pielęgniarek i położnych na 10 tys. ludności niż średnia krajowa i średnia wojewódzka czy średnia dla Aglomeracji Jeleniogórskiej (Wykres 21).

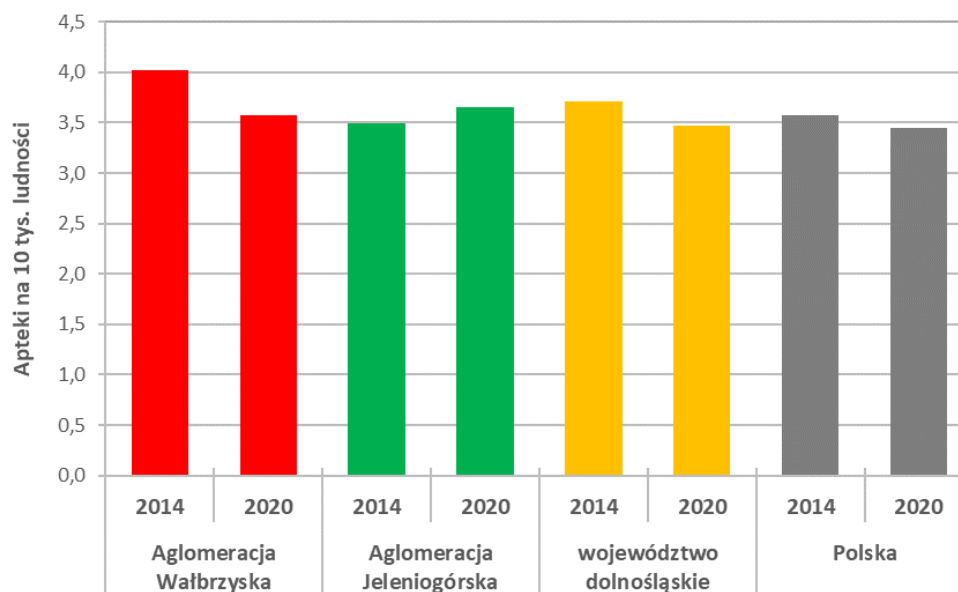
W latach 2014-2020 liczba aptek na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej zmniejszyła się ze 170 do 145, co przyczyniło się do spadku liczby aptek na 10 tys. ludności z 4,0 do 3,6. Na początku analizowanego okresu poziom wyposażenia w apteki w obszarze badań był nieznacznie wyższy od średniej krajowej czy średniej dla województwa dolnośląskiego (Wykres 22). Obecnie wartości wskaźnika we wspomnianych obszarach są na zbliżonym poziomie. Spadek liczby aptek dotyczył w szczególności największych miast obszaru badań (Kamiennej Góry, Nowej Rudy, Świdnicy, Świebodzic i Wałbrzycha).

Wykres 21. Pielęgniarki i położne na 10 tys. ludności w obszarze badań [2014, 2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

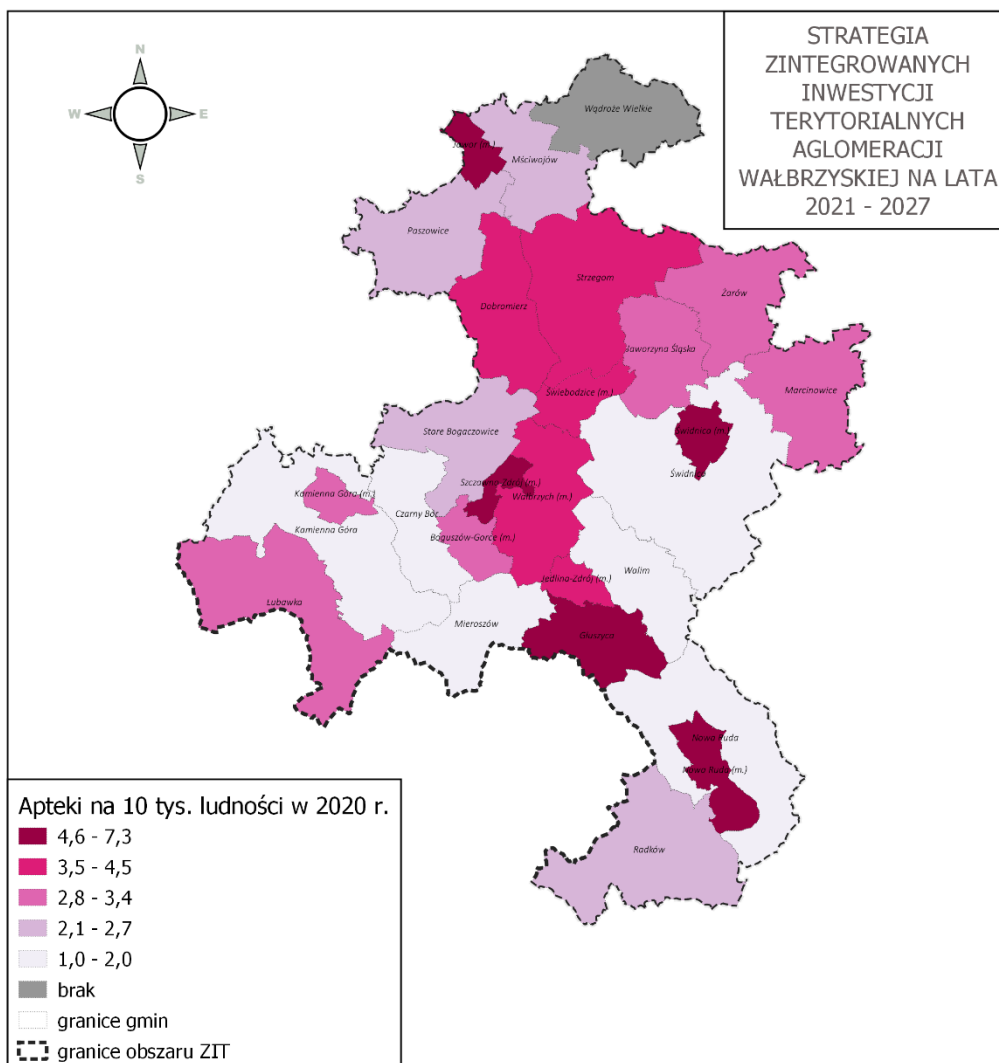
Wykres 22. Apteki na 10 tys. ludności w obszarze badań [2014, 2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mimo zmniejszenia się bezwzględnej liczby aptek, to właśnie główne miasta Aglomeracji Wałbrzyskiej cechowały się wyższym poziomem wyposażenia w placówki tego typu (Mapa 14). Najwyższa liczba aptek na 10 tys. ludności w 2020 r. występowała w gminach miejskich: Szczawno-Zdrój (7,2), Nowa Ruda (5,1), Świdnica (5,0) i Jawor (4,9). Zdecydowanie niższym poziomem wyposażenia w apteki charakteryzowały się z kolei obszary wiejskie, a w jednej gminie (Wądroże Wielkie) apteki nie występowały wcale. Niski poziom wyposażenia w apteki występował ponadto w gminach wiejskich: Kamienna Góra i Świdnica (po 1,1), Nowa Ruda (1,7) i Walim (1,9) oraz w gminie miejsko-wiejskiej Mieroszów (1,5).

Mapa 14. Apteki na 10 tys. ludności w gminach obszaru badań [2020]

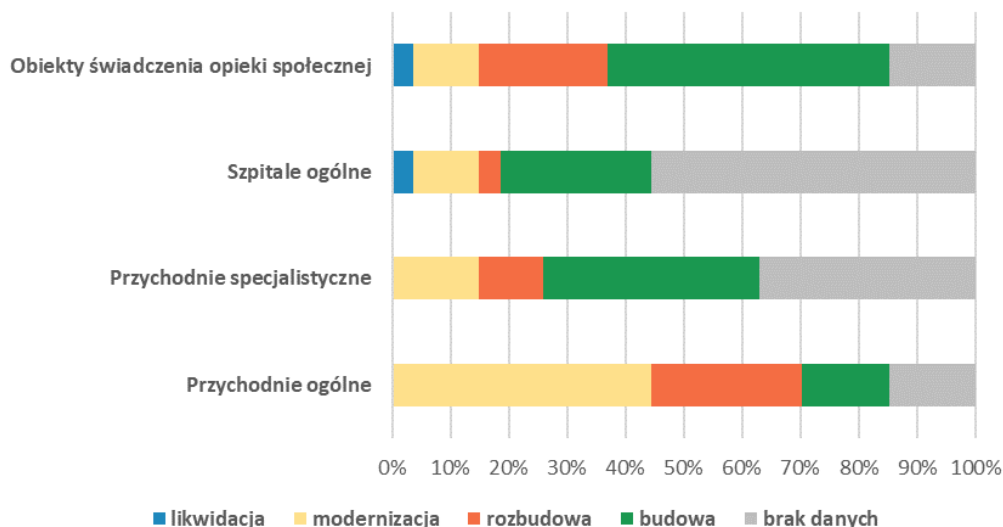

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Analiza potrzeb w zakresie optymalizacji infrastruktury ochrony zdrowia i opieki społecznej na terenie Aglomeracji Wałbrzyskiej wykazała następujące potrzeby (Wykres 23):

- modernizacji (12 gmin) lub rozbudowy (7 gmin) istniejących przychodni ogólnych;
- budowy nowych przychodni specjalistycznych (10 gmin);
- budowy nowych szpitali ogólnych (7 gmin);
- budowy (13 gmin) i rozbudowy (6 gmin) obiektów świadczących opiekę społeczną.

Wykres 23. Analizy potrzeb w zakresie optymalizacji infrastruktury ochrony zdrowia oraz opieki społecznej w gminach obszaru badań [2022]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego poszczególnych gmin.

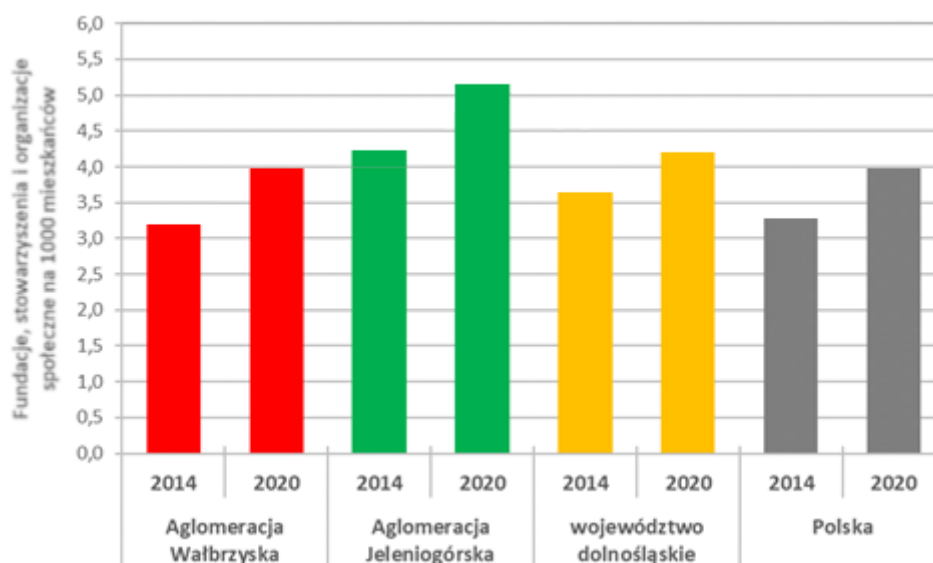
1.5 POTENCJAŁ ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH

O sytuacji społecznej obszaru świadczy również poziom kapitału społecznego. Pojęcie kapitał społeczny oznacza kapitał (jako element procesu produkcji i życia w zorganizowanym społeczeństwie), którego wartość opiera się na wzajemnych relacjach społecznych i zaufaniu jednostek. Dzięki niemu jednostki te mogą osiągać więcej korzyści (z ekonomicznego i społecznego punktu widzenia) (Klimczuk 2012).

W zakresie ilościowej analizy potencjału organizacji pozarządowych badane były kwestie dotyczące liczby fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych, która na terenie Aglomeracji Wałbrzyskiej w latach 2014-2020 wzrosła z 1385 do 1542, 1565 o 13,0%. Mimo znaczącego wzrostu, liczba NGOs-ów w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (4,0 w 2020 r.) była niższa od średniej dla Aglomeracji Jeleniogórskiej (5,1) i średniej dla województwa dolnośląskiego (4,3) oraz kształtowała się na poziomie średniej krajowej (4,0) (Wykres 24). Co więcej, wzrost liczby analizowanych podmiotów był mniej dynamiczny niż średnio w kraju (18,3%) czy w województwie dolnośląskim (19,0%) i bardziej dynamiczny niż średnio w Aglomeracji Jeleniogórskiej (8,4%).

Największa liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 1000 mieszkańców w 2020 r. występowała w gminach: Mieroszów (5,8), Czarny Bór (5,6), Wądroże Wielkie (5,4), Szczawno-Zdrój, Kamienna Góra i Walim (po 5,2), z kolei najniższa w gminie miejskiej Nowa Ruda (2,3) i gminach: Świebodzice (2,3), Boguszów-Gorce (2,6), Paszowice i Świdnica (po 2,7).

Wykres 24. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 1000 mieszkańców [2014, 2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mając na uwadze powyższe dane można stwierdzić, że Aglomeracja Wałbrzyska charakteryzuje się niższym niż obszary referencyjne kapitałem społecznym wyrażonym liczbą organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców.

Ze względu na brak danych źródłowych, które można by wykorzystać do jakościowej oceny potencjału organizacji pozarządowych poproszono urzędy gmin reprezentujące JST tworzące Aglomerację Wałbrzyską o przekazanie informacji o najbardziej aktywnych NGO's i obszarach ich aktywności. Przekazane dane (brak danych z gminy Szczawno-Zdrój) oprezentowano w załączniku nr 1 do niniejszego dokumentu.

1.6 KULTURA

W latach 2014-2020 liczba bibliotek na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej zmniejszyła się z 91 do 83, a liczba placówek kultury² z 46 do 44 (przy czym do 2017 r. rosła, osiągając liczbę 56, po czym zaczęła się zmniejszać). Mimo to poziom wyposażenia obszaru badań w biblioteki i placówki kultury jest zbliżony do średniej krajowej i średniej dla województwa dolnośląskiego (Wykres 25). Aglomeracja Jeleniogórska w 2020 r. wyróżniała się z kolei nieco wyższym poziomem wyposażenia w placówki kultury.

² Pod pojęciem placówek kultury statystyka publiczna przyjmuje: centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice, a dane na ich temat pochodzą ze sprawozdania K-07.

Dom kultury to instytucja kultury prowadząca wielokierunkową działalność społeczno-kulturalną, mieszcząca się w odrębnym, specjalnie wzniesionym lub adaptowanym budynku z salą widowiskowo-kinową, z odpowiednio przystosowanymi pomieszczeniami i urządzeniami do prowadzenia specjalistycznej działalności kulturalnej.

Klub to instytucja prowadząca działalność kulturalną w środowisku lokalnym we współpracy z instytucjami, organizacjami i stowarzyszeniami: kulturalnymi, społecznymi i politycznymi.

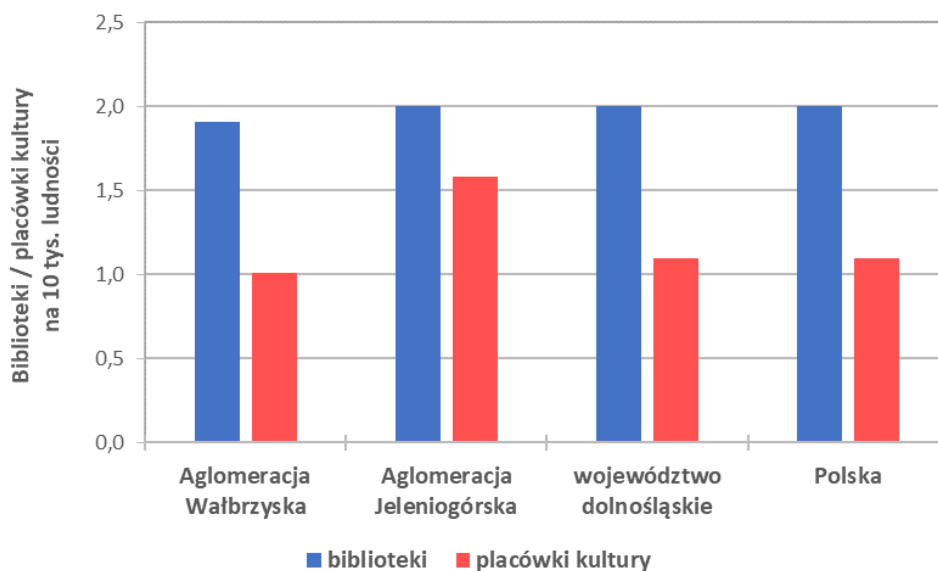
Ośrodek kultury to wielofunkcyjna instytucja kultury o charakterze środowiskowym, integrująca wokół wspólnego programu działalność istniejących w danej miejscowości (gminie) autonomicznych instytucji kultury, jak również urzędów rekreacyjno-sportowych i zakładu usług gastronomicznych.

Świetlica to placówka kulturalna posiadająca z reguły jedno pomieszczenie, niezbędny sprzęt i obejmująca swoim zasięgiem działania małe grupy środowiska lokalnego.

Placówki kultury są zatem zróżnicowane w zakresie ich wielkości oraz prowadzonej działalności kulturalnej.

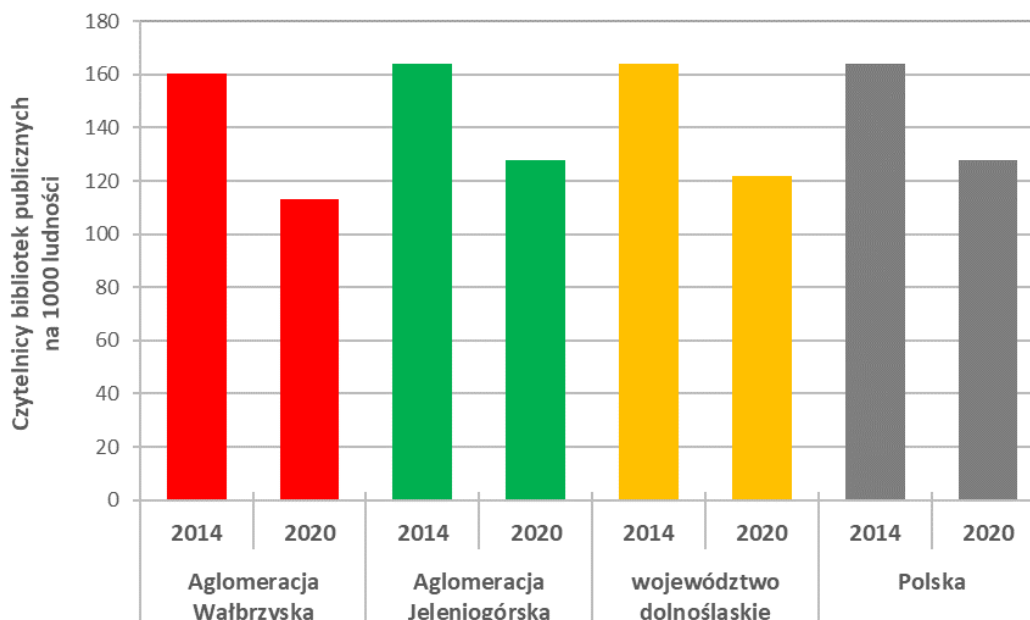
Obszar Aglomeracji Wałbrzyskiej cechował się również zbliżonym do średniej krajowej i średniej dla województwa dolnośląskiego poziomem czytelnictwa mieszkańców (Wykres 26). Co więcej, zgodnie z tendencją ogólnopolską w latach 2014-2020 wystąpił wyraźny spadek liczby czytelników bibliotek publicznych z 72,9 tys. do 49,3 tys., co przyczyniło się spadku wskaźnika ze 160 do 113 osób na 10 tys. ludności.

Wykres 25. Biblioteki i placówki kultury na 10 tys. ludności w obszarze badań [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykres 26. Czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności w obszarze badań [2014, 2020]

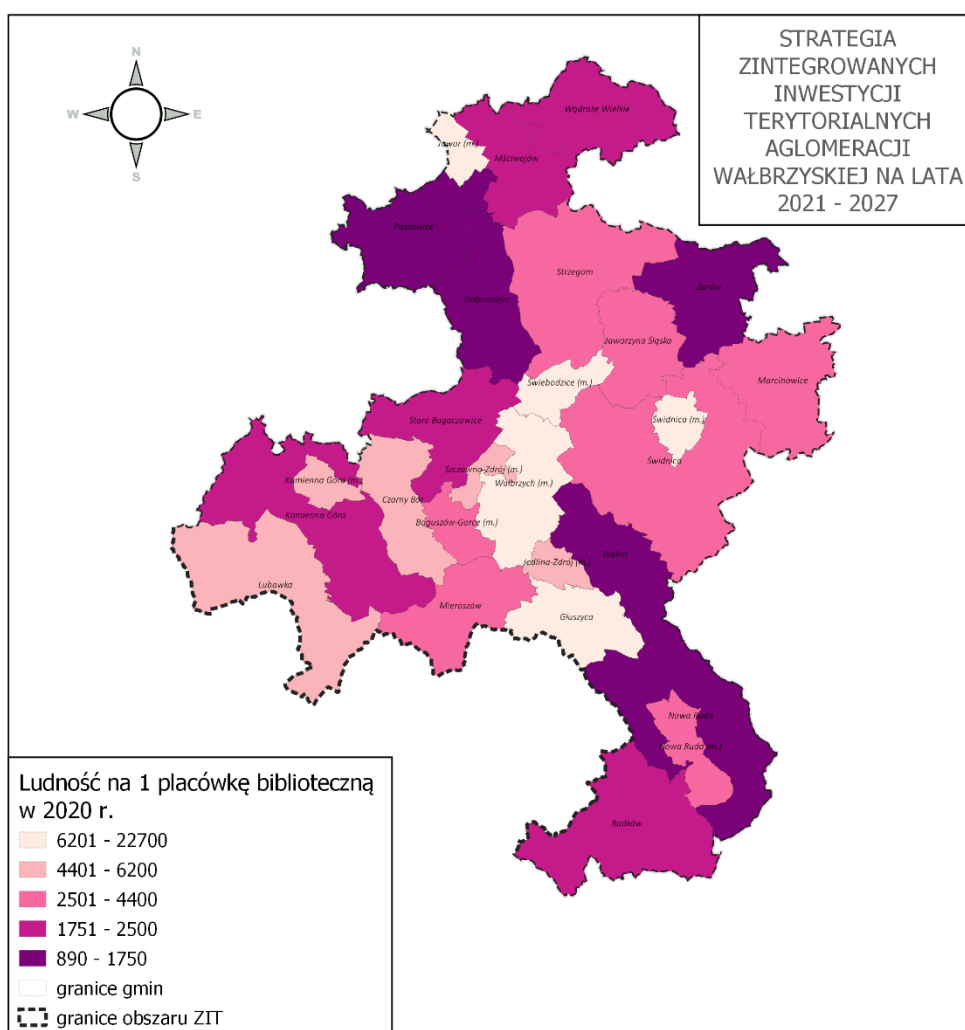
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W 2020 r. dostępność do bibliotek na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej była silnie zróżnicowana w ujęciu gminnym (Mapa 15), przy czym różnice w dostępie do placówek tego typu zależała od typu gminy. Największa liczba osób przypadających na 1 placówkę biblioteczną występowała bowiem w gminach miejskich, np. Świebodzice (22,6 tys.), Jawor i Świdnica (po 11,2 tys.), Wałbrzych (11,0 tys.) i Kamienna

Góra (6,2 tys.), a także w gminie miejsko-wiejskiej Głuszycy (8,5 tys.). Lepszym dostępem do placówek bibliotecznych cechowały się z kolei gminy wiejskie, np. Walim (0,9 tys.), Paszowice (1,0 tys.) i Nowa Ruda (1,4 tys.) oraz gmina miejsko-wiejska Żarów (1,2 tys.).

Obszar Aglomeracji Wałbrzyskiej w latach 2014-2020 r. był też zróżnicowany przestrzennie w zakresie dostępności do placówek kultury. W 2020 r. największa liczba placówek kultury na 10 tys. ludności odnotowana została w gminie wiejskiej Paszowice (7,4), a także w gminach miejsko-wiejskich: Strzegom (5,9) i Głuszycy (4,7); (Mapa 16). Niskim poziomem wyposażenia w placówki kultury charakteryzowały się w szczególności większe miasta obszaru badań, tzn. Wałbrzych (0,2), Świebodzice, Świdnica i Jawor (po 0,4), Nowa Ruda i Kamienna Góra (po 0,5). Ponadto w czterech gminach wiejskich (Mściwojów, Stare Bogaczowice, Świdnica i Wądroże Wielkie) oraz w mieście Szczawno-Zdrój placówki kultury nie funkcjonowały w ogóle.

Mapa 15. Ludność na 1 placówkę biblioteczną w gminach obszaru badań [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

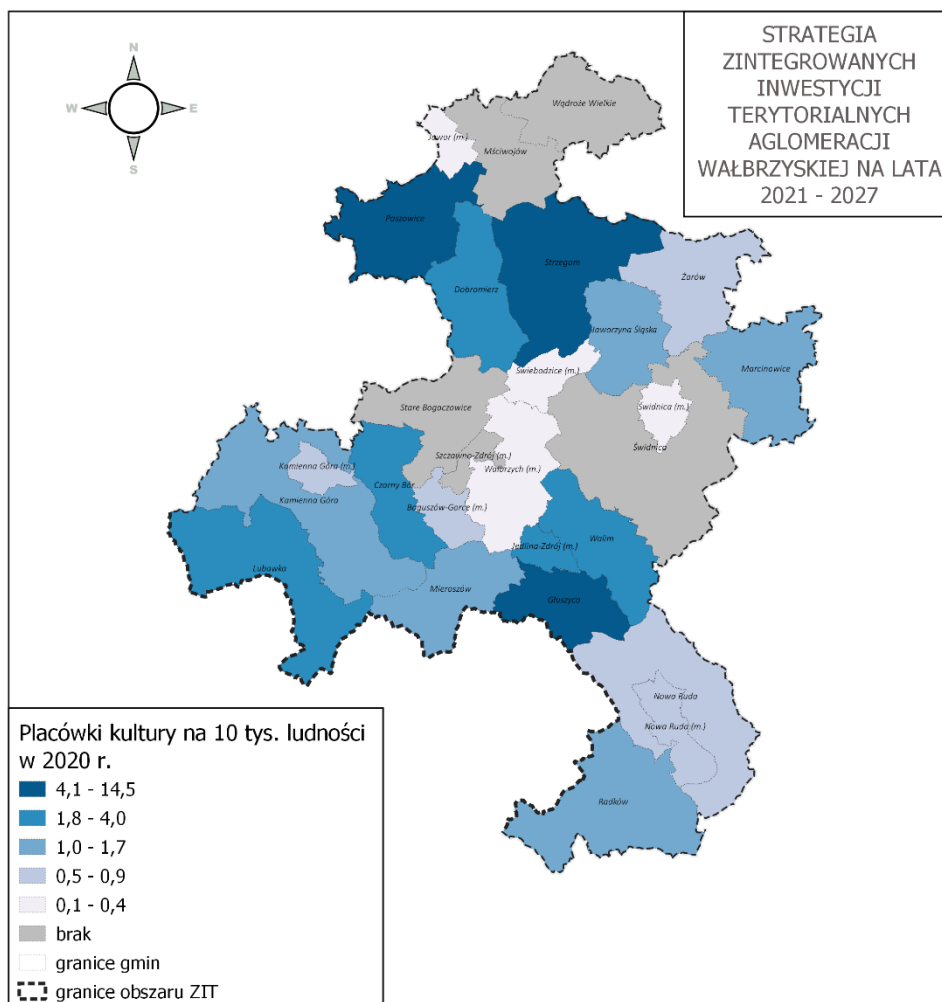
W trakcie badań ankietowych przeprowadzono też analizę stan techniczny oraz potrzeb w zakresie optymalizacji sieci bibliotek i ośrodków kultury na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej. W opinii władz lokalnych stan techniczny tego typu instytucji został oceniony jako dobry lub przeciętny, przy czym nieco lepiej został oceniony stan techniczny bibliotek niż ośrodków kultury (Wykres 27). W większości gmin

obszaru badań przewiduje się działania związane z modernizacją lub budową nowych obiektów (Wykres 28).

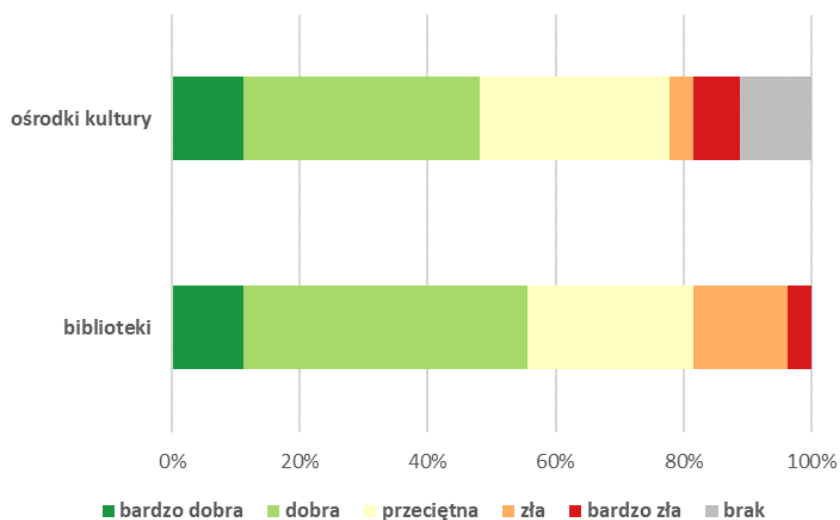
Z instytucji kultury na szczególną uwagę zasługują: teatry, filharmonie, kina i muzea, jednak wymienione kategorie obiektów występowały jedynie w kilku gminach obszaru badań (Tabela 4). Co jednak istotne, władze gmin widzą szereg działań w zakresie optymalizacji sieci obiektów kultury (Tabela 5).

Mapa 16. Placówki kultury na 10 tys. ludności w gminach obszaru badań [2020]

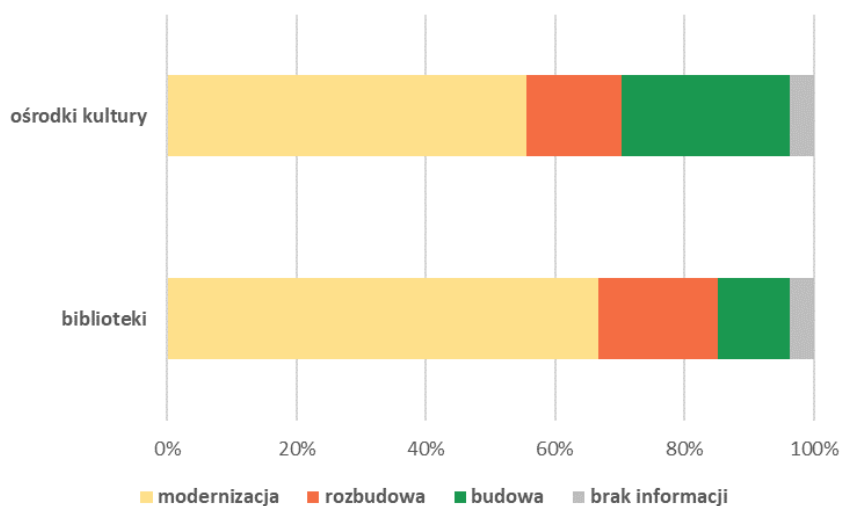
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykres 27. Ocena stanu technicznego obiektów kultury w gminach obszaru badań [2022]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego poszczególnych gmin.

Wykres 28. Analiza potrzeb w zakresie optymalizacji sieci obiektów kultury w gminach obszaru badań [2022]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego poszczególnych gmin.

Tabela 4. Instytucje kultury według kategorii w gminach obszaru badań [2022]

Instytucje	Gmina
Teatry	Jawor (m), Szczawno-Zdrój (m), Świdnica (m), Wałbrzych (m), Żarów (m-w)
Filharmonie	Wałbrzych (m)
Kina	Kamienna Góra (w), Nowa Ruda (m), Świdnica (m), Strzegom (m-w), Walim (w), Wałbrzych (m)
Muzea	Jawor (m), Kamienna Góra (m), Nowa Ruda (m), Radków (m-w), Świdnica (m), Strzegom (m-w), Żarów (m-w), Wałbrzych (m)

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z poszczególnych gmin.

Uwagi: w nawiasach rodzaj gminy: m – gmina miejska, w – gmina wiejska, m-w – gmina miejsko-wiejska.

Tabela 5. Analiza potrzeb w zakresie optymalizacji sieci obiektów kultury w poszczególnych gminach obszaru badań [2022]

Instytucje	Rodzaj optymalizacji sieci obiektów kultury w gminach		
	modernizacja	rozbudowa	budowa
Teatry	Jawor (m), Szczawno-Zdrój (m), Wałbrzych (m), Żarów (m-w)		Nowa Ruda (m), Nowa Ruda (w), Strzegom (m-w), Czarny Bór (w), Stare Bogaczowice (w)
Filharmonie	Wałbrzych (m)		Nowa Ruda (m), Nowa Ruda (w), Szczawno-Zdrój (m), Czarny Bór (w), Stare Bogaczowice (w)
Kina	Kamienna Góra (w), Nowa Ruda (m), Strzegom (m-w), Walim (w), Wałbrzych (m)		Nowa Ruda (w), Szczawno-Zdrój (m), Czarny Bór (w), Stare Bogaczowice (w)
Muzea	Jawor (m), Radków (m-w), Świdnica (m), Strzegom (m-w), Żarów (m-w), Wałbrzych (m)	Nowa Ruda (m)	Nowa Ruda (w), Szczawno-Zdrój (m), Czarny Bór (w), Stare Bogaczowice (w)

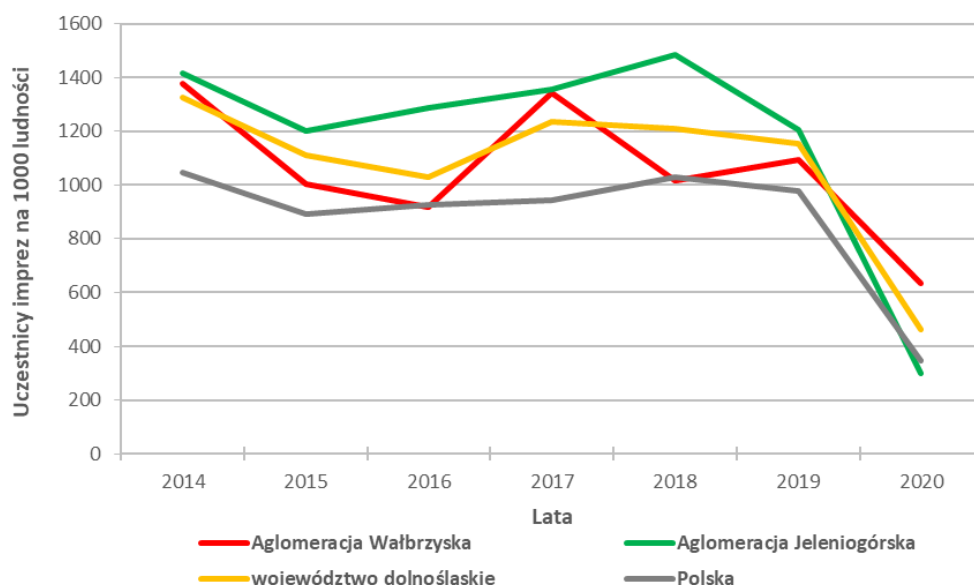
Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z poszczególnych gmin.

Uwagi: w nawiasach rodzaj gminy: m – gmina miejska, w – gmina wiejska, m-w – gmina miejsko-wiejska.

Poziom wyposażenia w placówki kultury w zasadniczy sposób nie wpływa jednak na uczestnictwo mieszkańców w imprezach kulturalnych (współczynnik korelacji Pearsona dla obu cech wyniósł bowiem 0,22). W latach 2014-2020 najbardziej aktywne spośród gmin obszaru badań pod względem liczby uczestników imprez na 1000 mieszkańców były miasto Jedlina-Zdrój oraz gminy wiejskie: Paszowice i Dobromierz.

W skali obszaru badań liczba uczestników imprez na 1000 ludności zmieniała się zgodnie z trendami ogólnopolskimi, przy czym zauważalny jest wyraźny spadek uczestnictwa w imprezach kultury w 2020 r., co miało ścisły związek z pandemią COVID-19 (Wykres 29).

Wykres 29. Uczestnicy imprez na 1000 ludności w obszarze badań [2014-2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Do najważniejszych imprez organizowanych na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej można zaliczyć 21 imprez o zasięgu międzynarodowym oraz 30 imprez o zasięgu krajowym, a także liczne imprezy o zasięgu powiatowym lub gminnym (Tabela 6).

Tabela 6. Imprezy kulturalne według rangi w poszczególnych gminach obszaru badań [2022]

Gmina	Nazwa imprezy
Ranga międzynarodowa	
Czarny Bór (w)	Pierogi
Jawor (m)	Święto Chleba i Piernika/Międzynarodowe Targi Chleba
	Jaworskie Koncerty Pokoju
	Teatroman - euro regionalny
Lubawka (m-w)	Warsztaty dawnych zawodów
Nowa Ruda (m)	Międzynarodowy Festiwal Folkloru
	Dni Kultury Japońskiej
	Festiwal Góry Literatury
Nowa Ruda (w)	Festiwal Góry Literatury
Radków (m-w)	Festiwal Góry Literatury
Strzegom (m-w)	Międzynarodowy Festiwal Folkloru
Szczawno-Zdrój (m)	Międzynarodowy Festiwal Henryka Wieniawskiego w Szczawnie – Zdroju
	Koncerty w ramach Festiwalu Wratislavia Cantans
Świdnica (m)	Festiwal Bachowski Świdnica
	Świdnickie Noce Jazzowe
	Dni Fotografii – Konkurs Zestaw i Fotomaraton
	Festiwal Filmowy „Spektrum”
Świdnica (w)	Festiwal Teatru Otwartego
	Bitwa pod Burkatowem
Walim (w)	Festiwal Bachowski
Wałbrzych (m)	Festiwal Księżnej Daisy (dawniej Ensemble Festival)
	Festiwal Kwiatów i Sztuki
Ranga krajowa	
Głuszycza (m-w)	Maraton Pieszy „Sudecka Żyleta”
Jawor (m)	Jaworskie Ogólnopolskie Biesiady Literackie
Jaworzyna Śląska (m-w)	Festiwal Bachowski
	Obóz średniowieczny w Nowicach
Lubawka (m-w)	„Mała Wielkanoc”
	Jarmark Tkaczy Śląskich
	WOŚP
Mieroszów (m)	Festiwal Nie tylko gospel
	Hommage a Kieślowski
Nowa Ruda (m)	Noworudzkie Spotkania Taneczne
Nowa Ruda (w)	Śpiewanie pod Orłem
	Festiwal Reportażu

Gmina	Nazwa imprezy
Strzegom (m-w)	Strzegom A Cappella
	Fortepian w Kamieniołomie
Szczawno-Zdrój (m)	Turniej Szachowy w Szczawnie-Zdroju
	Zimowe Warsztaty Fletowe w Szczawnie-Zdroju
Świdnica (m)	Giełda staroci, numizmatów i osobliwości
	Alchemia teatralna – konkurs na sztukę teatralną
	Festiwal Miejskiego Szkicowania
Świdnica (w)	Dolnośląski Weekend z Questami
Świebodzice (m)	Tydzień Bibliotek
	Międzynarodowy Dzień Książki dla Dzieci
	Ogólnopolski Tydzień Czytania Dzieciom w ramach akcji „Cała Polska czyta dzieciom”
	Narodowe Czytanie
Walim (w)	Noc Bibliotek
	Festiwal Muzyki Średniowiecznej
Wałbrzych (m)	Festiwal Sera
	Letni Festiwal Tajemnic
Żarów (m-w)	Festiwal Małych Prapremier
	Jarmark Średniowieczny
	Scena Dworzec
Ranga regionalna	
Głuszycza (m-w)	Sudeckie Forum Inicjatyw
Jaworzyna Śląska (m-w)	Biesiada folklorystyczna
	Gala Pary w Muzeum Kolejnictwa na Śląsku
	Dni Goethego
Jedlina-Zdrój (m)	Dolnośląski Festiwal Zupy
	Strefa Sztuki (w tym: teatry uliczne, Koncert Trzech Kultur)
	Dni Jedliny-Zdroju
Marcinowice (w)	Kino w plenerze
	Dożynki
	Jarmark Bożonarodzeniowy
Nowa Ruda (m)	Festiwal Tańca Comania
Nowa Ruda (w)	Pierogowe Love
	Festiwal Lawendowy
Paszowice (w)	Święto Pierogów
	Kaczawski Jarmark Wielkanocny
Stare Bogaczowice (w)	Turniej Rycerski
	Bitwa pod Strugą
	Samochodowy Rajd Natury
Strzegom (m-w)	Święto Granitu Strzegomskiego
Szczawno-Zdrój (m)	Obchody Bitwy na Czerwonym Wzgórzu

Gmina	Nazwa imprezy
Walim (w)	Giełda Mineralów
Żarów (m-w)	Festiwal Mąki
Ranga ponadlokalna	
Boguszów-Gorce (m)	Powiatowy Konkurs Recytatorski „SMERFIK”
Czarny Bór (w)	Koncerty Chopinowski
	Dzień dziecka
	Festyn Sportu
	Festyn Św. Anna
Dobromierz (w)	Dożynki
	Koncert kolęd w Dobromierzu
Kamienna Góra (m)	Zalew Kultury- Muzyka Świata
	Festiwal Musique d’elite
Kamienna Góra (w)	Złot Krasnali
	Bieg z flagą
	Jarmark Dąbrówki
	Dożynki Gminne
Lubawka (m-w)	„Polonez Nocą”
Marcinowice (w)	Akacyjne śpiewanie pod Ślężą
	Zakończenie lata
Mieroszów (m-w)	DNI MIEROSZOWA
	DOŻYNKI GMINNE
Stare Bogaczowice (w)	Dni Gminy
	Dożynki Gminne
Strzegom (m-w)	Dożynki Gminne
Świdnica (w)	Dożynki Gminne
Walim (w)	Noc Kupały - Noc Świętojańska - edycje
Wałbrzych (m)	Dni Wałbrzycha
Żarów (m-w)	Lato przy trzepaku
	Żarowskie Prelekcje Historyczne

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z poszczególnych gmin.

Uwagi: w nawiasach rodzaj gminy: m – gmina miejska, w – gmina wiejska, m-w – gmina miejsko-wiejska.

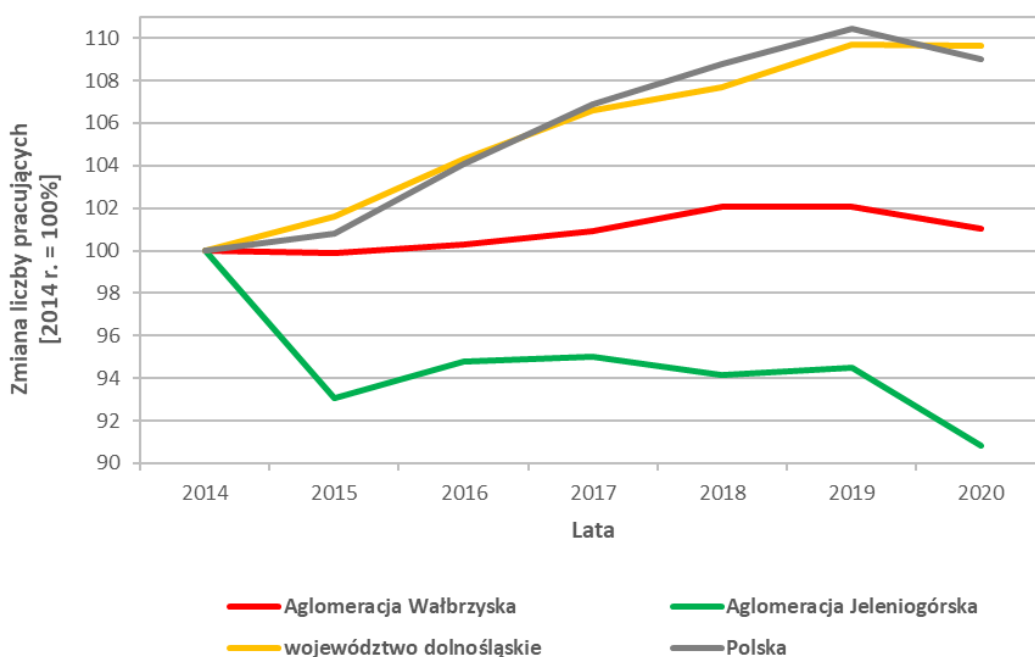
2 SFERA GOSPODARCZA

W niniejszym rozdziale omówiono funkcjonowanie sfery gospodarczej na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej, poruszając kwestie dotyczące: [1] rynku pracy, [2] struktury gospodarki, [3] przedsiębiorczości i [4] turystyki i rekreacji. Zagadnienia te będą stanowiły przedmiot kolejnych podrozdziałów w tym rozdziale.

2.1 RYNEK PRACY

W analizowanym okresie liczba pracujących w obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej wzrosła z 90,8 tys. w 2014 r. do 92,7 tys. w 2019 r., a w 2020 r. zmniejszyła się do poziomu 91,7 tys. osób. Spadek liczby pracujących w 2020 r. wystąpił we również w obszarach referencyjnych, co bezpośrednio związane było ze zmniejszeniem się zatrudnienia w trakcie pandemii COVID-19 (Wykres 30). Warto jednak zauważyć, że tendencje w zakresie zmian liczby pracujących w Aglomeracji Wałbrzyskiej (wzrost o 2,1% oraz spadek o 1,0%) miały korzystniejszy przebieg niż zmiany obserwowane w Aglomeracji Jeleniogórskiej (spadek liczby pracujących o 9,2%).

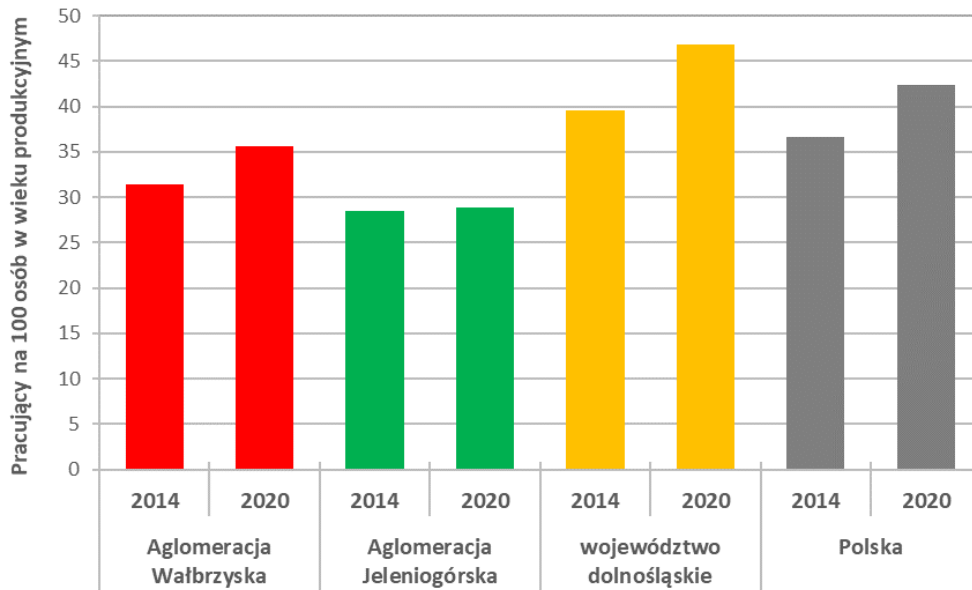
Wykres 30. Zmiana liczby pracujących w obszarze badań [2014-2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

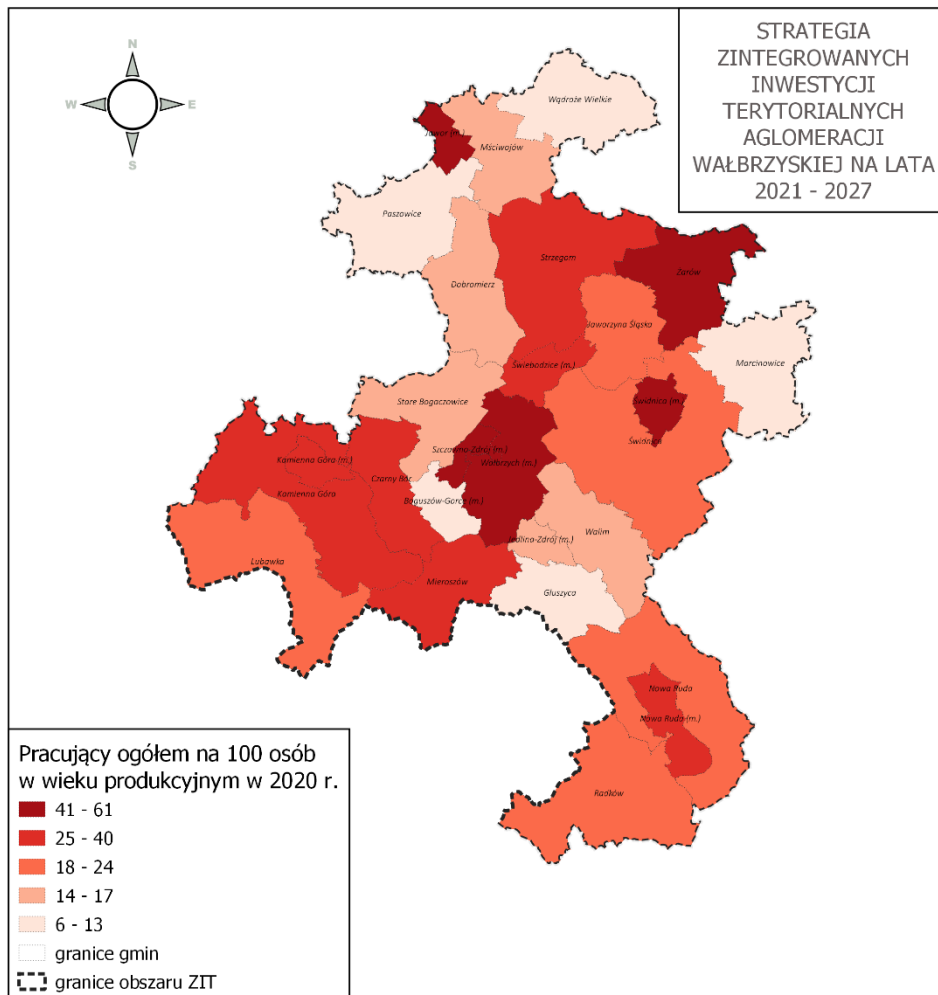
Takie przebieg zmian liczby pracujących w przypadku Aglomeracji Wałbrzyskiej przełożył się na wzrost liczby pracujących na 100 mieszkańców z 31,5 w 2014 r. do 35,7 w 2020 r., przy w zasadzie niezmiennym poziomie zatrudnienia w Aglomeracji Jeleniogórskiej (wzrost z 28,4 do 28,9) (Wykres 31). Warto też zauważyć, że obszar badań w analizowanym okresie charakteryzował się znacznie niższym poziomem zatrudnienia od średniej krajowej (42,4 w 2020 r.) i średniej dla województwa dolnośląskiego (46,8 w 2020 r.). Co więcej, dynamika wzrostu zatrudnienia w latach 2014-2020 (+4,2 p.p.) była tu znacznie niższa niż średnio w kraju (+5,8 p.p.) czy województwie (+7,3 p.p.).

Wykres 31. Pracujący ogółem na 100 osób wieku produkcyjnym w obszarze badań [2014, 2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mapa 17. Pracujący ogółem na 100 osób wieku produkcyjnym w gminach obszaru badań [2020]

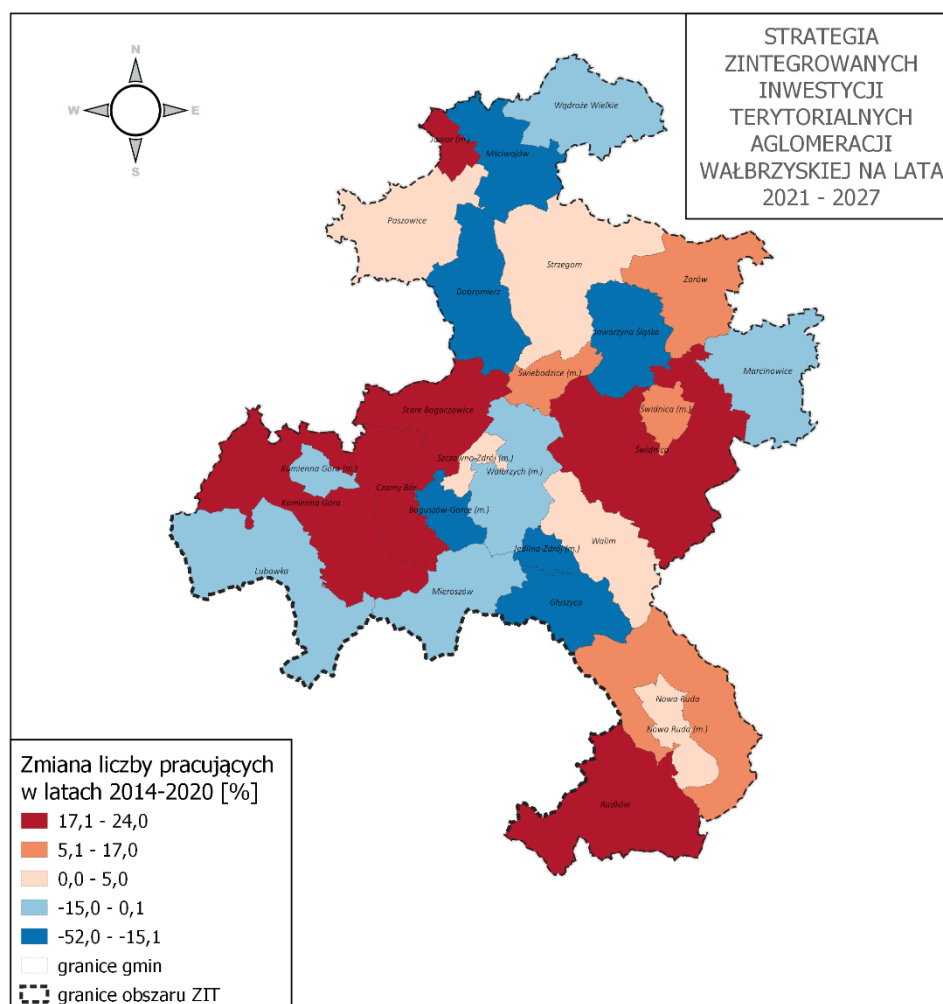
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W 2020 r. poziom zatrudnienia w Aglomeracji Wałbrzyskiej był mocno zróżnicowany przestrzennie (Mapa 17). Wysokim poziomem zatrudnienia charakteryzowały się gminy miejskie, a w szczególności: Świdnica (59,6), Szczawno-Zdrój (57,9), Jawor (47,7), Wałbrzych (45,6) i Kamienna Góra (40,0), a także gmina miejsko-wiejska Żarów (51,7). Niska liczba pracujących w stosunku do liczby mieszkańców miała z kolei miejsce w gminach wiejskich: Wądroże Wielkie (10,3), Marcinowice (11,0), Paszowice (12,7), Mściwojów (13,5), Walim (13,6), Dobromierz (13,7) i Stare Bogaczowice (13,9), w gminie miejsko-wiejskiej Głuszyca (7,2) oraz w gminach miejskich: Boguszów-Gorce (8,4) i Jedlina-Zdrój (13,8).

Zróżnicowany charakter w obszarze badań miały również zmiany liczby pracujących w ujęciu gminnym (Mapa 18). Największy wzrost liczby pracujących w analizowanym okresie wystąpił w gminach: Czarny Bór (+23,2%), Radków (+21,6%), Świdnica (+21,5%) i Kamienna Góra (+19,5%) oraz w mieście Jawor (+20,8%). Z kolei największe spadki liczby pracujących w latach 2014-2020 wystąpiły w gminach: Głuszyca (-51,4%), Dobromierz (-36,8%), Boguszów-Gorce (-32,5%), Jaworzyna Śląska (-26,9%), Jedlina-Zdrój (-21,2%) oraz Mściwojów (-20,0%). Ogółem, wzrost liczby pracujących w analizowanym okresie wystąpił w 15 gminach obszaru badań, a spadek – w 12 gminach.

Mapa 18. Zmiana liczby pracujących w gminach obszaru badań [2014-2020]

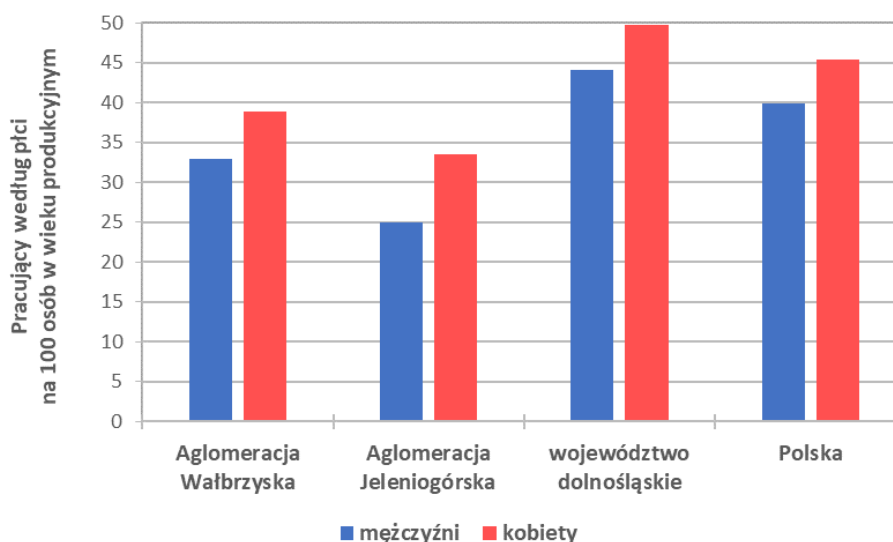
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Obszar Aglomeracji Wałbrzyskiej, podobnie jak miało to miejsce w kraju i województwie dolnośląskim, cechował się wyższym poziomem zatrudnienia kobiet (38,9) niż mężczyzn (32,9), przy czym dysproporcja

ta była na zbliżonym poziomie do wartości obserwowanych w obu obszarach (Wykres 32). Zdecydowanie wyższe dysproporcje w poziomie zatrudnienia wg płci występowały w Aglomeracji Jeleniogórskiej.

Największe dysproporcje w poziomie zatrudnienia kobiet i mężczyzn w obszarze badań występowały w miastach: Szczawno-Zdrój i Kamienna Góra, gdzie wystąpiły znaczne nadwyżki pracujących kobiet nad liczbą pracujących mężczyzn, a największa przewaga pracujących mężczyzn nad liczbą pracujących kobiet w gminach: Strzegom i Dobromierz.

Wykres 32. Pracujący według płci na 100 osób w wieku produkcyjnym w obszarze badań [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Efektom wzrostu zatrudnienia w latach 2014-2019 w Aglomeracji Wałbrzyskiej był wyraźny spadek liczby bezrobotnych, z 22,8 tys. do 9,9 tys. osób, a następnie nieznaczny wzrost w 2020 r. do poziomu 11,9 tys. osób., a zatem spadek o blisko 57% do 2019 r. Tendencje zmian liczby bezrobotnych w obszarze badań są zbliżone do tendencji ogólnopolskich i wojewódzkich (Wykres 33), przy czym spadek liczby bezrobotnych w Aglomeracji Wałbrzyskiej był nawet większy od średniej dla województwa i kraju.

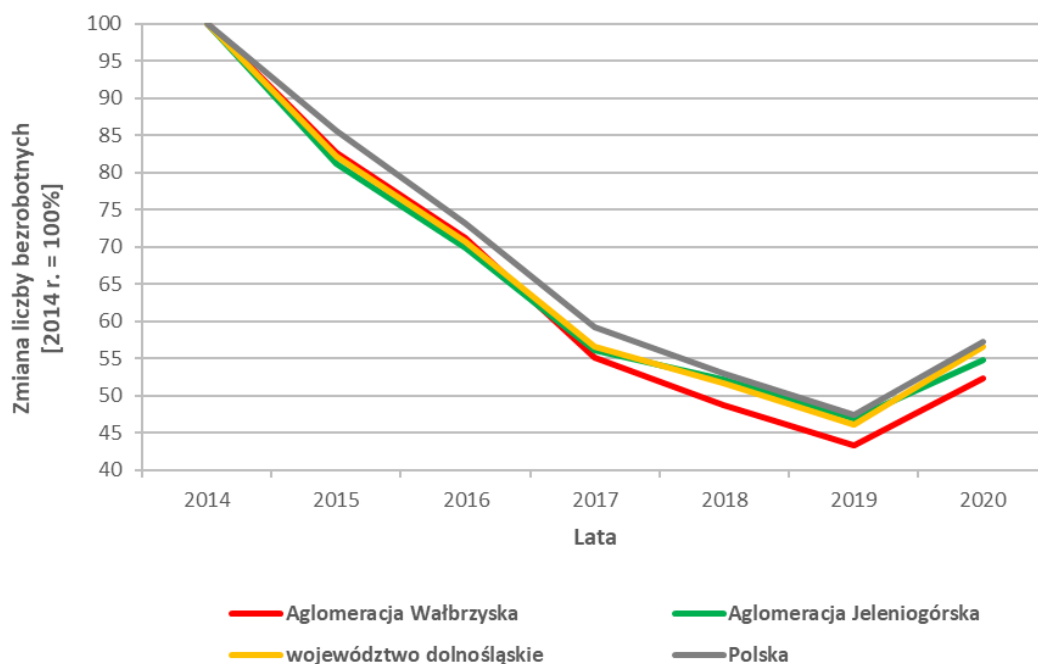
Jednocześnie, spadek bezwzględnej liczby bezrobotnych w obszarze badań, przyczynił się do wyraźnego spadku poziomu bezrobocia z 7,9% do 4,6% (Wykres 34), dzięki czemu w 2020 r. był on na zbliżonym poziomie do średniej krajowej (4,6%) i nieco wyższym poziomie od średniej dla województwa (4,0%).

Obszar Aglomeracji Wałbrzyskiej w 2020 r. charakteryzował się nieco wyższym poziomem bezrobocia wśród kobiet (5,4%) niż mężczyzn (4,0%), co jest zgodne z tendencjami ogólnopolskimi i wojewódzkimi (Wykres 35).

Co więcej, obszar badań w 2020 r. charakteryzował się relatywnie niskim udziałem osób poniżej 30 roku życia (20,8%) oraz relatywnie wysokim udziałem osób powyżej 50 roku życia (30,0%) w ogólnej liczbie bezrobotnych (Wykres 36), co było typowe również dla innych obszarów w województwie dolnośląskim, a zarazem odmienne do tendencji ogólnopolskich.

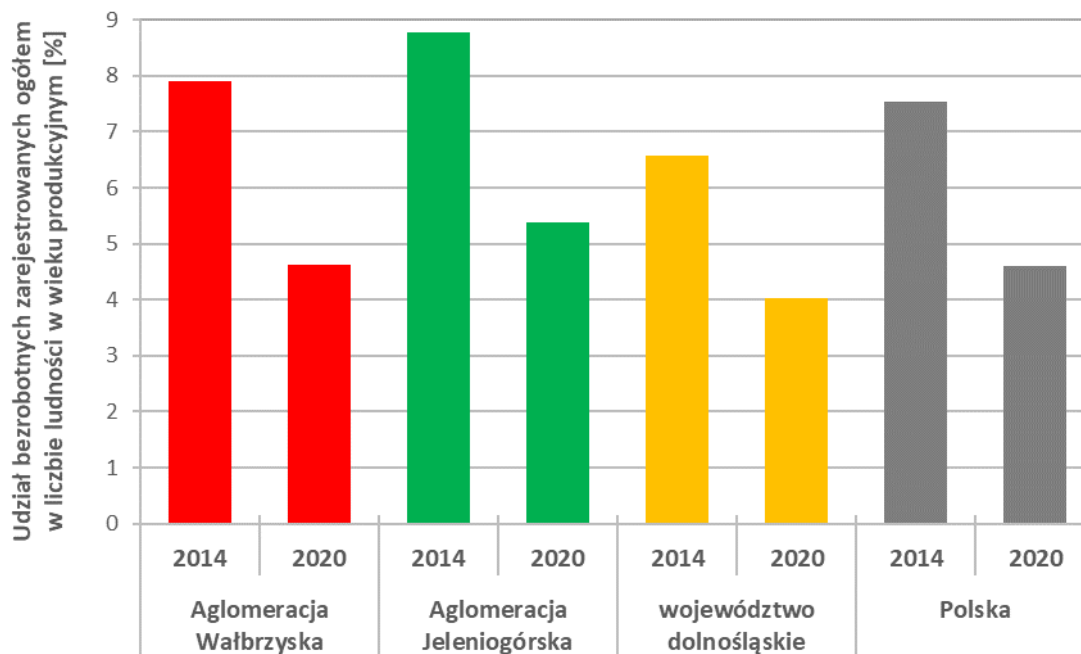
W przypadku Aglomeracji Wałbrzyskiej udział osób poniżej 30 roku życia w ogólnej liczbie bezrobotnych w 2020 r. był najniższy w miastach: Szczawno-Zdrój (13,9%), Wałbrzych (17,7%) i Świdnica (18,4%) oraz w gminach: Żarów (17,1%), Mieroszów (18,6%) i Nowa Ruda (19,1%). Najwyższym udziałem ludzi młodych w ogólnej liczbie bezrobotnych cechowały się z kolei gminy wiejskie: Mściwojów (32,1%), Czarny Bór (28,5%), Wądroże Wielkie (27,7%) i Paszowice (27,3%); (Mapa 19).

Wykres 33. Zmiana liczby bezrobotnych w obszarze badań [2014-2020]

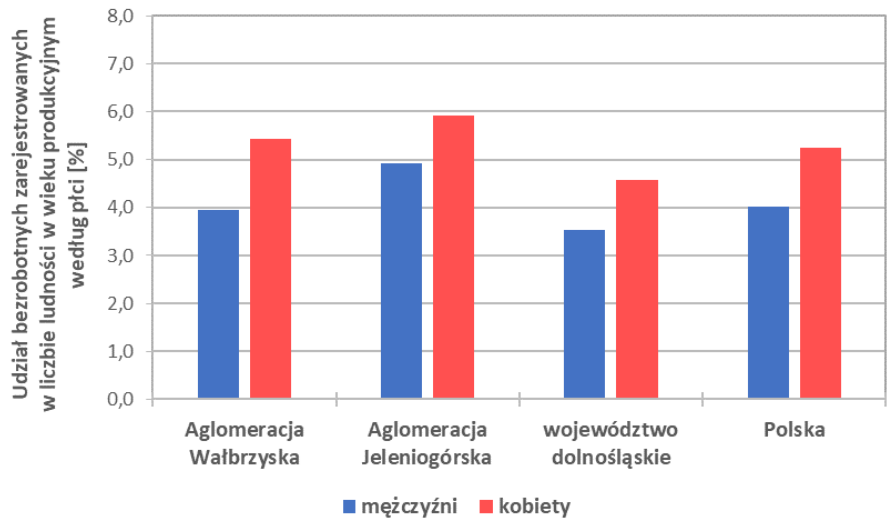
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykres 34. Udział bezrobotnych zarejestrowanych ogółem w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w obszarze badań [2014, 2020]

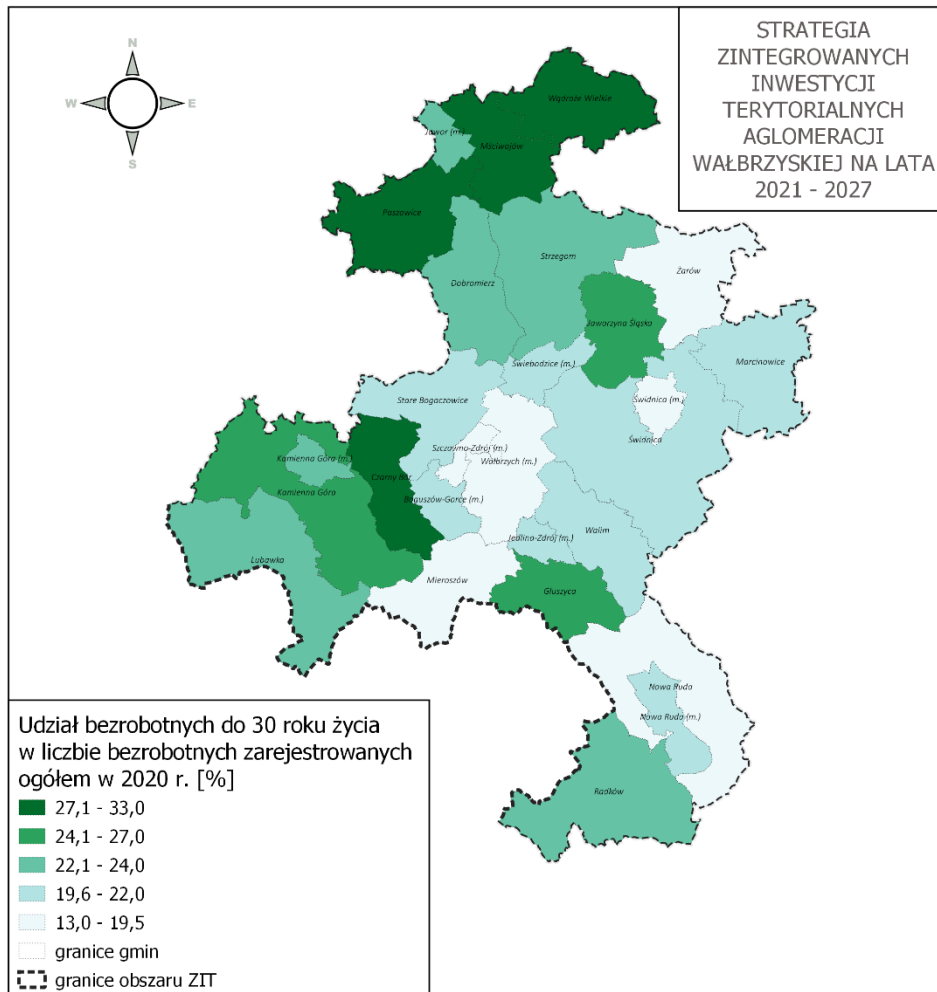
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykres 35. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym według płci w obszarze badań [2020]

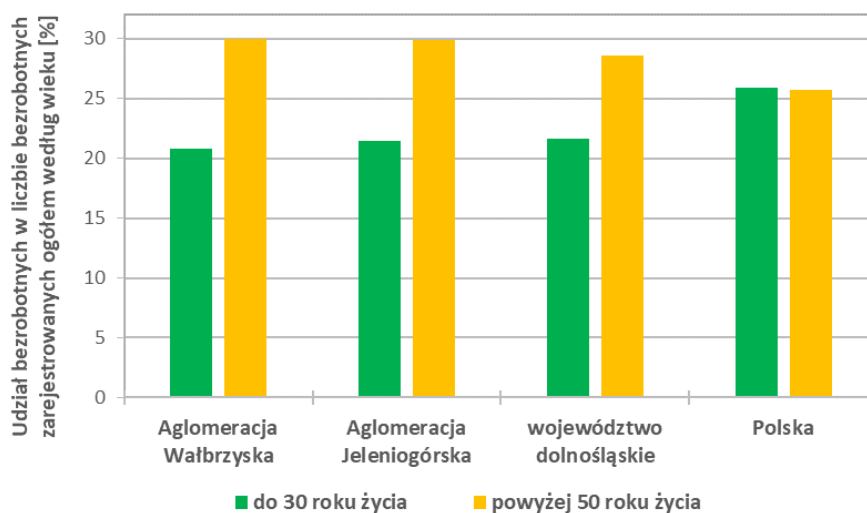
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mapa 19. Udział bezrobotnych do 30 roku życia w liczbie bezrobotnych zarejestrowanych ogółem w gminach obszaru badań [2020]

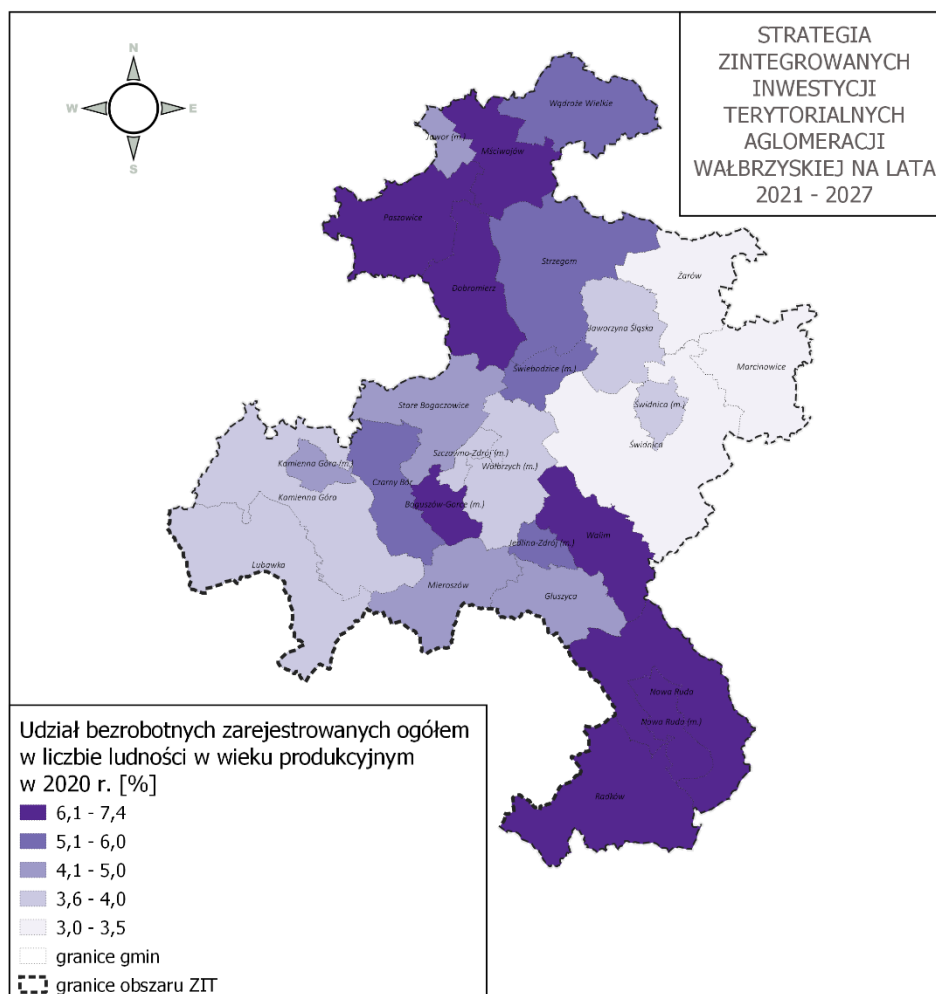
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykres 36. Udział bezrobotnych w liczbie bezrobotnych zarejestrowanych ogółem według wieku w obszarze badań [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mapa 20. Udział bezrobotnych zarejestrowanych ogółem w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w gminach obszaru badań [2020]

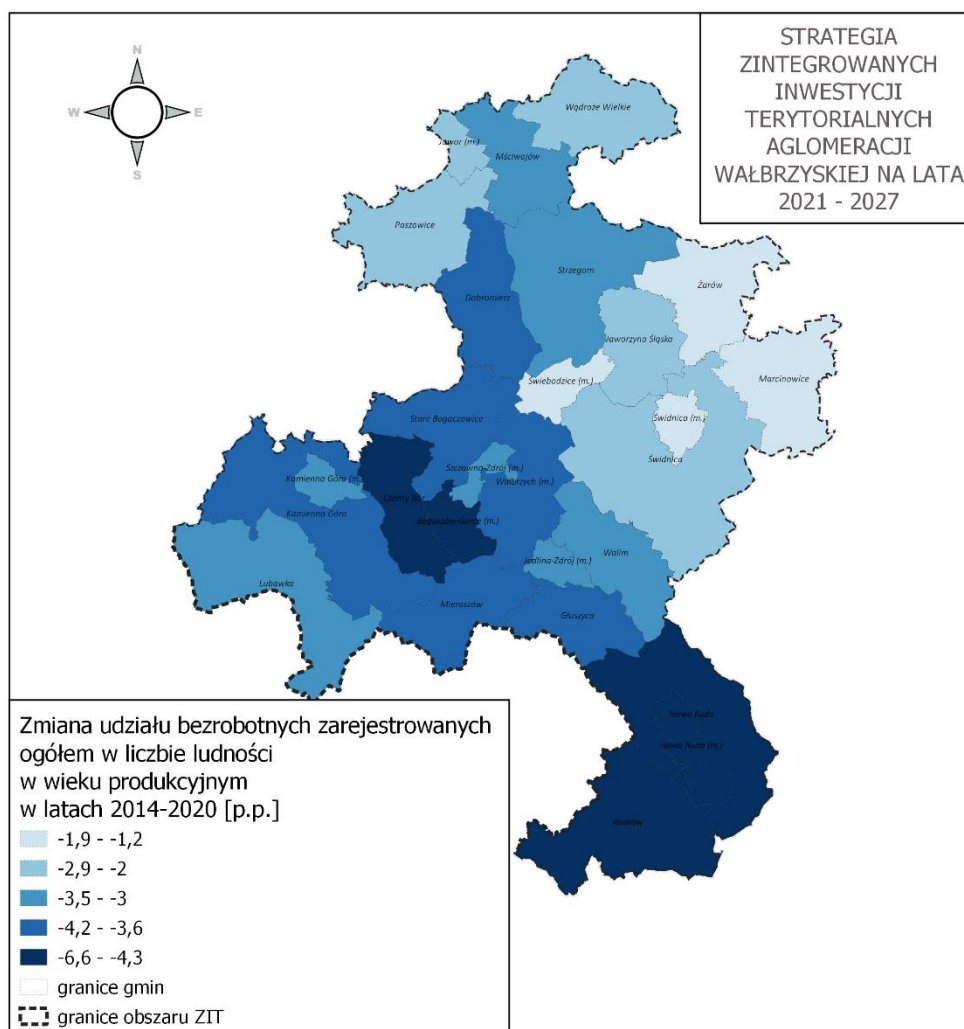

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Co jednak ciekawe, w 2020 r. poziom bezrobocia w obszarze badań był słabo zróżnicowany (Mapa 20). Najniższy poziom bezrobocia spośród gmin Aglomeracji Wałbrzyskiej występował w gminach: Żarów (3,1%), Marcinowice (3,3%) i Świdnica (3,5%) oraz w miastach: Wałbrzych i Szczawno-Zdrój (po 3,8%), natomiast najwyższym poziomem bezrobocia wyróżniały się gminy wiejskie: Nowa Ruda (7,3%), Walim i Dobromierz (po 7,2%) oraz miasto Boguszów-Gorce (7,1%).

W latach 2014-2020 największy spadek poziomu bezrobocia w obszarze badań wystąpił w jednostkach cechujących się w tym okresie niskim poziomem bezrobocia, tzn. w gminach Marcinowice (o 1,3 p.p.) i Żarów (o 1,5 p.p.) oraz w miastach: Świdnica i Świebodzice (po 1,5 p.p.). Największe spadki poziomu bezrobocia miały z kolei miejscowości: Radków (o 6,5 p.p.), Czarny Bór (o 5,0 p.p.) i Nowa Ruda (o 4,3 p.p.), a także w miastach: Boguszów-Gorce (o 5,4 p.p.), Nowa Ruda (o 4,3 p.p.) i Wałbrzych (o 4,2 p.p.) (Mapa 21).

Mapa 21. Zmiana udziału bezrobotnych zarejestrowanych ogółem w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w gminach obszaru badań [2014-2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

2.2 STRUKTURA GOSPODARKI

Na dzisiejsze funkcjonowanie Aglomeracji Wałbrzyskiej w istotny sposób wpływa jego historia gospodarcza, związana z wydobywaniem węgla kamiennego. Dolnośląskie Zagłębie Węglowe (DZW) znajduje się w Sudetach Środkowych, w południowej części województwa dolnośląskiego na granicy z Czechami. Polska część tego zagłębia obejmuje obszar 11 gmin, 5 gmin powiatu wałbrzyskiego (Wałbrzych, Boguszów-Gorce, Czarny Bór, Jedlina-Zdrój i Głuszycy), 3 gminy powiatu kamiennogórskiego (Lubawka, miasto Kamienna Góra i gmina Kamienna Góra) oraz 3 gminy powiatu kłodzkiego (miasto Nowa Ruda, gmina Nowa Ruda i Radków). Na obszarze o łącznej powierzchni 888 km², mieszkało pod koniec XX w. 280 tys. osób.

W pierwszej połowie XX wieku na tym terenie funkcjonowało 30 kopalń węgla kamiennego. W latach 80. XX w., po konsolidacji i zamknięciu najmniejszych z tych kopalń, funkcjonowały już tylko 4 duże zespolone kopalnie węgla kamiennego zatrudniające jednak tę samą liczbę pracowników co przed konsolidacją. W sumie 4 zespolone kopalnie węgla kamiennego, 3 koksownie, Przedsiębiorstwo Robót Górniczych i Zakład Urządzeń Górniczych WAMAG zatrudniały w ostatniej dekadzie ubiegłego wieku ponad 30 tys. osób, co stanowiło 38 % ogółu pracujących na obszarze tych 11 gmin. Wśród pracowników dominowali mieszkańcy Wałbrzycha, Boguszowa-Gorce oraz obu gmin noworudzkich, ale ponad 10 tys. pracowników przemysłu węglowego dojeżdżało z pozostałych gmin powiatu wałbrzyskiego, kłodzkiego, kamiennogórskiego i świdnickiego.

Największe w całej historii DZW wydobywanie na poziomie przekraczającym 5,5 mln ton rocznie, przy rekordowym zatrudnieniu sięgającym 29 tys. osób miało miejsce na początku XX w. Przez lata, w związku z niezwykle trudnymi warunkami geologicznymi i opóźnieniami inwestycyjnymi, wydobywanie zaczęło wyraźnie spadać do poziomu 2 mln t, co skutkowało także spadkiem bezpośredniego zatrudnienia w kopalniach do poziomu 18,5 tys. osób w 1989 r. W zakładach związanych z przemysłem węglowym i obsługujących kopalnie zatrudnionych było dodatkowo ok. 10 tys. pracowników.

Proces likwidacji DZW rozpoczął się w końcu 1990 r. Stosunkowo szybka likwidacja przemysłu węglowego na tym obszarze w latach 90. XX w. spowodowała trwałą, utrzymującą się do dziś spadkę liczby pracujących o ponad 20 tys., który w połączeniu z negatywnymi skutkami społecznymi (wysokie bezrobocie, migracje młodych i starzenie się społeczeństwa) spowodował spadek liczby ludności na terytorium DZW o ponad 50 tys. osób.

Likwidacja DZW w połączeniu z upadłością wielu innych państwowych przedsiębiorstw przemysłowych (szczególnie w przemyśle lekkim i elektro-maszynowym, który rozwijał się na przestrzeni ostatnich 200 lat) spowodowała w tym podregionie utratę 65 tys. miejsc pracy, co poskutkowało tym, że w pierwszych latach XIX w. obszar ten charakteryzował się wyjątkowo wysokim bezrobociem i gwałtownym spadkiem liczby ludności. Dopiero w 2017 r. stopa zatrudnienia osiągnęła poziom z lat 90. XX w., ale niestety przede wszystkim z powodu depopulacji. Co więcej, największe miasta Aglomeracji Wałbrzyskiej (Wałbrzych, Kamienna Góra, Nowa Ruda, Świebodzice i Świdnica) *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030* zalicza do grona średnich miast najbardziej tracących swoje funkcje społeczno-gospodarcze w Polsce.

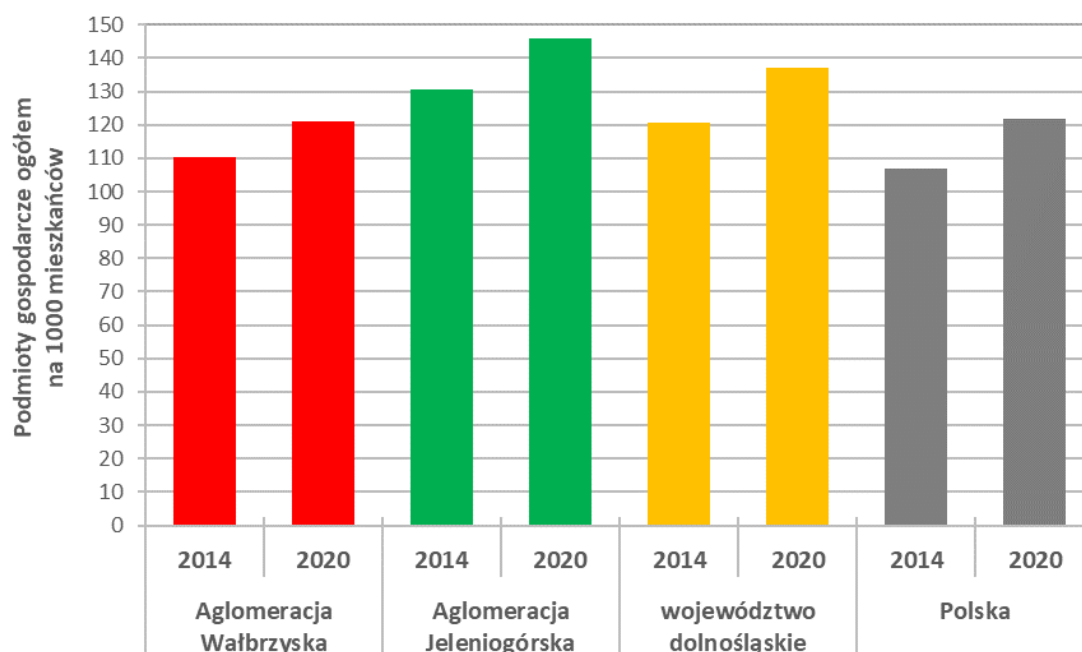
Likwidacji kopalń dokonano bez dogłębnych analiz i szczegółowego rozpoznania skutków i zagrożeń jakie wywołała ona w subregionie wałbrzyskim w szeroko rozumianych sferach: społecznej, gospodarczej i środowiskowej. Obok wspomianej utraty miejsc pracy, likwidacja prowadzona była w początkowym okresie przebudowy systemu gospodarczego kraju, w sytuacji niestabilnej makroekonomii i ubóstwa ówczesnego państwa. Przemiany ekonomiczne systemu gospodarczego wywołały bowiem równoczesny upadek wielu innych przedsiębiorstw. Proces ten szczególnie dotknął subregion wałbrzyski, gdzie ulokowane były bardzo liczne zakłady produkcyjne tzw. „starych branż”. Uruchomiony proces

likwidacji dolnośląskiego górnictwa, które przez stulecia było lokomotywą gospodarczą regionu i największym pracodawcą, spowodował jego całkowity zanik. Za procesem tym nie nadążała restrukturyzacja regionu, która w efekcie miała przynieść zmiany warunków bytowych ludności, a w szczególności dać miejsca pracy w nowych branżach i usługach. Nie nastąpiły również znaczące zmiany infrastrukturalne i środowiskowe.

W latach 2014-2020 liczba podmiotów gospodarczych w obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej wzrosła z 50,2 tys. do 52,8 tys., czyli o 5,2%. Potencjał gospodarczy obszaru badań, liczony jako stosunek liczby podmiotów na 1000 mieszkańców, wzrósł tym samym z 110,2 do 121,0 (Wykres 37).

Niemniej jednak, był on niższy od średniej dla województwa dolnośląskiego (137,0) i średniej krajowej (121,9), a także znacząco niższy od średniej dla Aglomeracji Jeleniogórskiej (146,0). Co więcej, wzrost potencjału gospodarczego obszaru badań w analizowanym okresie był wyraźnie niższy niż w obszarach referencyjnych (jedynie +10,8 p.p., przy 14,8-16,3 p.p. w innych analizowanych obszarach).

Wykres 37. Podmioty gospodarcze ogółem na 1000 mieszkańców w obszarze badań [2014, 2020]

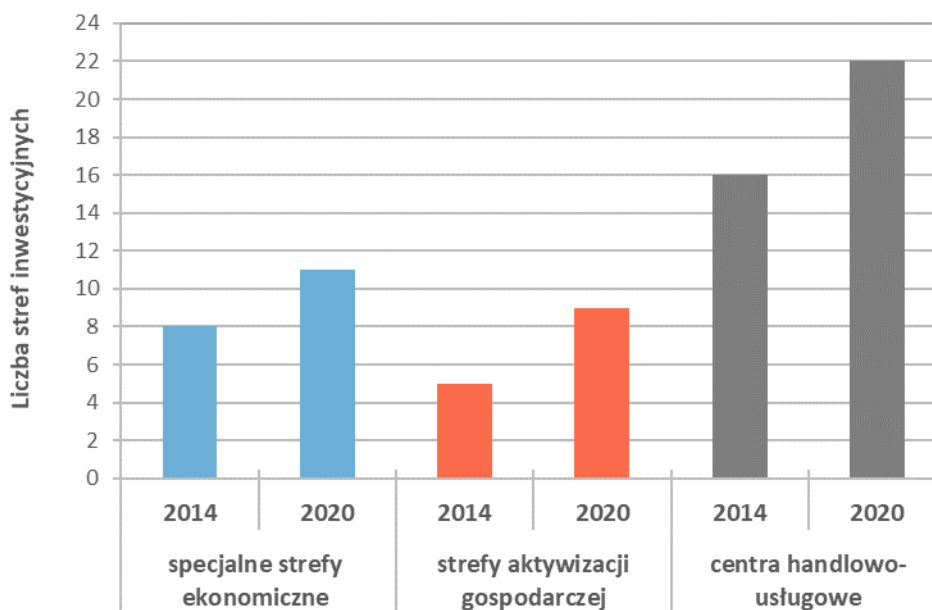
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

O postępującym rozwoju gospodarczym obszaru badań świadczy ponadto rosnąca liczba specjalnych stref ekonomicznych (z 8 do 11), liczba stref aktywizacji gospodarczej (z 5 do 9) oraz liczba centrów handlowo-usługowych (z 16 do 22); (Wykres 38).

W 2020 r. największymi podmiotami gospodarczymi działającymi na terenie Aglomeracji Wałbrzyskiej były: Daimler Mercedes Benz w Jaworze, Electrolux Poland Sp. z o.o. i GREENBRIER EUROPE - Wagony Świdnica S.A. w Świdnicy, "FAURECIA Wałbrzych" S.A., TOYOTA MOTOR MANUFACTURING POLAND Sp. z o.o. i "RONAL - Polska" Sp. z o.o. w Wałbrzychu oraz Joyson Safety Systems Poland Sp. z o.o. w Kamiennej Górze, zatrudniające powyżej 1000 pracujących. Ponadto w obszarze badań funkcjonowały 22 podmioty zatrudniające od 250 do 1000 pracujących, a także 39 podmiotów zatrudniających od 50 do 249 pracujących (Tabela 7).

Wykres 38. Strefy inwestycyjne funkcjonujące w poszczególnych gminach obszaru badań [2014, 2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z poszczególnych gmin.

Tabela 7. Największe firmy (zatrudniające powyżej 50 pracowników) działające na terenie poszczególnych gmin obszaru badań wraz z szacunkową liczbą zatrudnionych [2022]

Gmina	Nazwa firmy
Zatrudniające powyżej 1000 pracujących	
Jawor (m)	Daimler Mercedes Benz
Kamienna Góra (w)	Joyson Safety Systems Poland Sp. z o.o.
Świdnica (m)	Electrolux Poland Sp. z o. o.
	GREENBRIER EUROPE - Wagony Świdnica S.A.
Wałbrzych (m)	"FAURECIA Wałbrzych" S.A.
	TOYOTA MOTOR MANUFACTURING POLAND Sp. z o.o.
	"RONAL - Polska" Sp. z o.o.
Zatrudniające od 250 do 1000 pracujących	
Jawor (m)	Korpo
	IS Polska
	Kuźnia Jawor
	Stanisław Furtak „Martex”
Jaworzyna Śląska (m-w)	Zakłady Porcelany Stołowej „Karolina”
Kamienna Góra (m)	Soop Polska Sp. z o.o.
Lubawka (m-w)	LUBATEX
Nowa Ruda (m)	ZPAS S.A.
Radków (m-w)	Zetkama
Szczawno-Zdrój (m)	John Cotton Europe sp. z o.o.
Świdnica (m)	Colgate - Palmolive Manufacturing Poland Sp. z o. o.
	Ideal Automotive Świdnica Sp. z o.o.

Gmina	Nazwa firmy
	AAM Poland Sp. z o.o.
Wałbrzych (m)	NSK STEERING SYSTEMS EUROPE (Polska)" Sp. z o.o.
	JOYSONQUIN AUTOMOTIVE SYSTEMS POLSKA Sp. z o.o.
	TRISTONE FLOWTECH POLAND Sp. z o.o.
	AGC Glass Poland Sp. z o. o.
	TOYOTA TSUSHO EUROPE SOCIETE ANONYME, Oddział w Polsce
	MANDO CORPORATION POLAND sp. z o.o.
	WAŁBRZYSKIE ZAKŁADY KOKSOWNICZE „VICTORIA” SA
	"CERSANIT III" S.A.
Żarów (m-w)	T&P
Zatrudniające od 50 do 249 pracujących	
Boguszów-Gorce (m)	Zakład Gospodarki Mieszkaniowej Sp. z o.o.
Czarny Bór (w)	Mineral Polska Sp. z o.o.
Jaworzyna Śląska (m-w)	Zebra Sp. z o.o.
Jedlina-Zdrój (m)	LAPP Insulators Sp. z. o. o.
Kamienna Góra (m)	Dofama Thies Sp. z o.o.
	Autocam Poland Sp. z o.o.
Kamienna Góra (2)	Jeleniogórskie Kopalnie Surowców Mineralnych Lipiński Spółka Jawna
	Kopalnia Ogorzelec spółka z o.o.
Nowa Ruda (m)	Umicore
	Orion
	Morat Swoboda
Radków (m-w)	Regnars
	Krężbud
	FBSerwis
Stare Bogaczowice (w)	Aktiv Sp. z o.o.
	Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna „Przyszłość”
Strzegom (m-w)	Aryzta Polska Sp. z o.o.
	PRZEDSIĘBIORSTWO PRODUKCJI HANDLU I USŁUG "PIRAMIDA" SP. Z O.O.
	GRANIT STRZEGOM S.A.
	BERGER KRUSZYWA SP. Z O.O.
	COLAS KRUSZYWA SP. Z O.O.
Szczawno-Zdrój (m)	Uzdrowisko Szczawno-Jedlina S.A.
Świdnica (m)	Klingenburg International Sp. z o.o.
	FORMA SYSTEM sp. z o.o.
	THT Produkcja Opakowań Przemysłowych sp. z o.o.
	TAMA Polska sp. z o.o.
Świdnica (w)	Producent Warzyw "Polska Rzodkiewka" Andrzej Litwińczuk
	Südzucker Polska S.A.
	POL MACK POLAND Sp. z o. o.

Gmina	Nazwa firmy
Wałbrzych (m)	POLAND SMELTING TECHNOLOGIES „POLST Sp. z o.o.
	PORCELANA „KRZYSZTOF” Sp. z o.o.
	LEGIPOŁ Sp. z o.o.
	FABRYKA WKŁADÓW ODZIEŻOWYCH „CAMELA” SA
	ENITRA Sp. z o.o.
	MIGAPOL Sp. z o.o.
Żarów (m-w)	AKS Polska
	DSSE Polska
	Yagi Poland Factory
	ThermafleX

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z poszczególnych gmin.

Uwagi: w nawiasach rodzaj gminy: m – gmina miejska, w – gmina wiejska, m-w – gmina miejsko-wiejska.

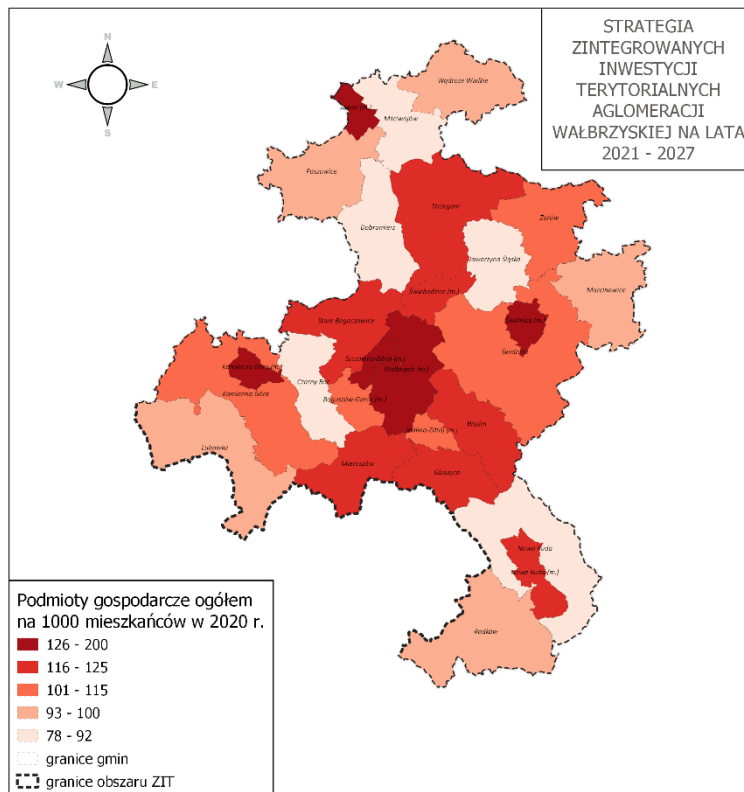
Obszar badań w 2020 r. był zróżnicowany w zakresie potencjału gospodarczego (Mapa 22). Najwyższą liczbą podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców wyróżniły się miasta: Szczawno-Zdrój (198), Świdnica (153), Jawor (128), Wałbrzych i Kamienna Góra (126), natomiast najniższym gminy wiejskie: Nowa Ruda (79), Dobromierz (84) i Czarny Bór (90).

Co jednak ciekawe, największy wzrost liczby podmiotów gospodarczych w latach 2014-2020 wystąpił w gminach wiejskich: Stare Bogaczowice (29,7%), Kamienna Góra (28,7%), Paszowice (22,1%), Świdnica (21,6%) i Marcinowice (20,0%), podczas gdy w gminach miejskich miał miejsce spadek liczby podmiotów gospodarczych (Szczawno-Zdrój o 4,2%, Wałbrzych o 1,3%) lub jedynie nieznaczny wzrost liczby podmiotów, np. Kamienna Góra (+0,4%), Nowa Ruda (+0,9%), Świdnica (+2,6%); (Mapa 23).

Potencjał gospodarczy gmin obszaru badań w 2020 r. był silnie skorelowany z liczbą pracujących na 100 mieszkańców (Wykres 39). Współczynnik korelacji dla obu cech wyniósł 0,68. Na tle większości gmin Aglomeracji Wałbrzyskiej wyróżniły się gminy typowo usługowe (np. Szczawno-Zdrój) z relatywnie małą liczbą pracujących w stosunku do liczby podmiotów oraz przemysłowe (np. Żarów) z relatywnie małą liczbą podmiotów gospodarczych w stosunku do liczby pracujących.

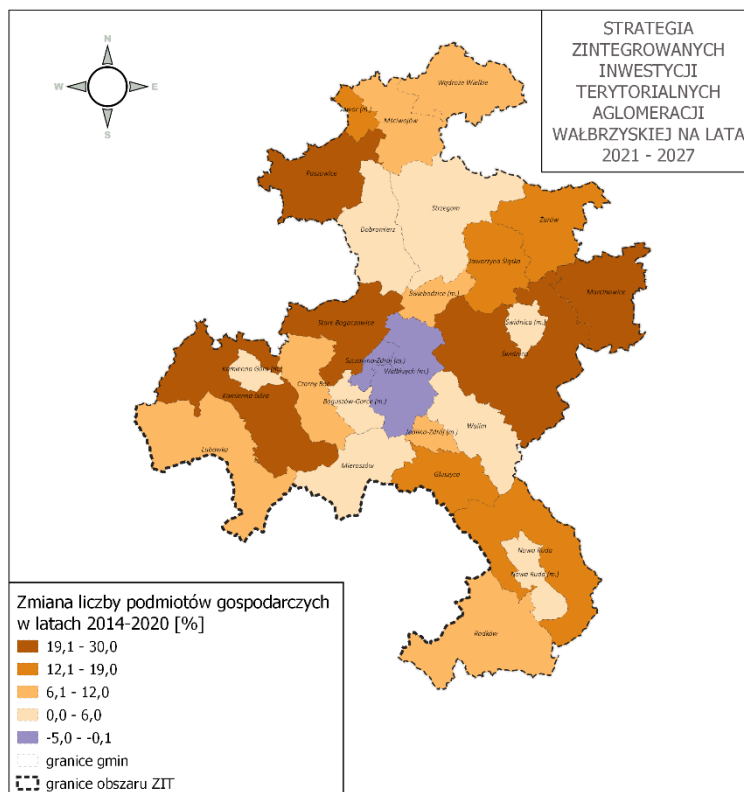
W strukturze podmiotów gospodarczych na terenie Aglomeracji Wałbrzyskiej w 2020 r. największy udział stanowiły usługi otoczenia biznesu (32,6%), przemysł i budownictwo (20,6%) i handel (20,4). Na tle obszarów referencyjnych (Aglomeracja Jeleniogórska, średnia wojewódzka i krajowa) obszar badań cechował się wyraźnie wyższym udziałem podmiotów z zakresu usług otoczenia biznesu oraz relatywnie niskim udziałem podmiotów handlowych (Wykres 40).

Mapa 22. Podmioty gospodarcze ogółem na 1000 mieszkańców w gminach obszaru badań [2020]

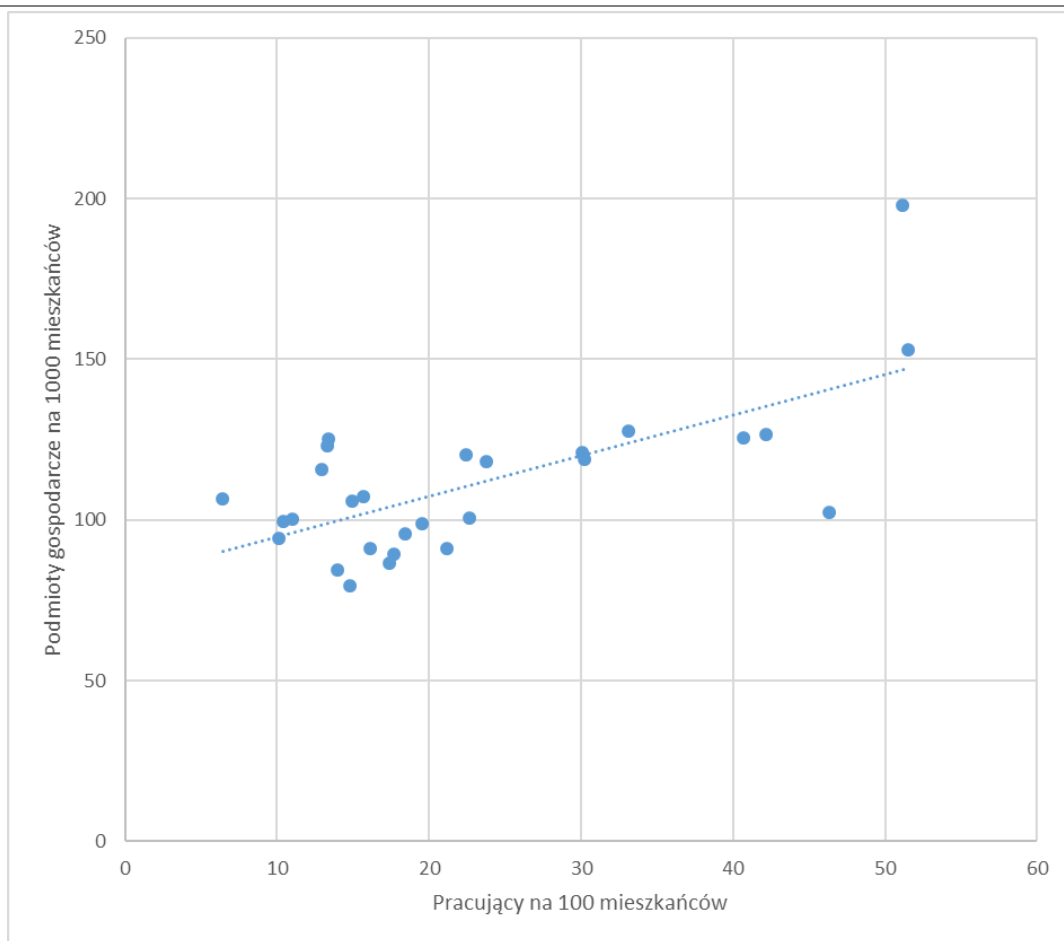
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mapa 23. Zmiana liczby podmiotów gospodarczych w gminach obszaru badań [2014-2020]

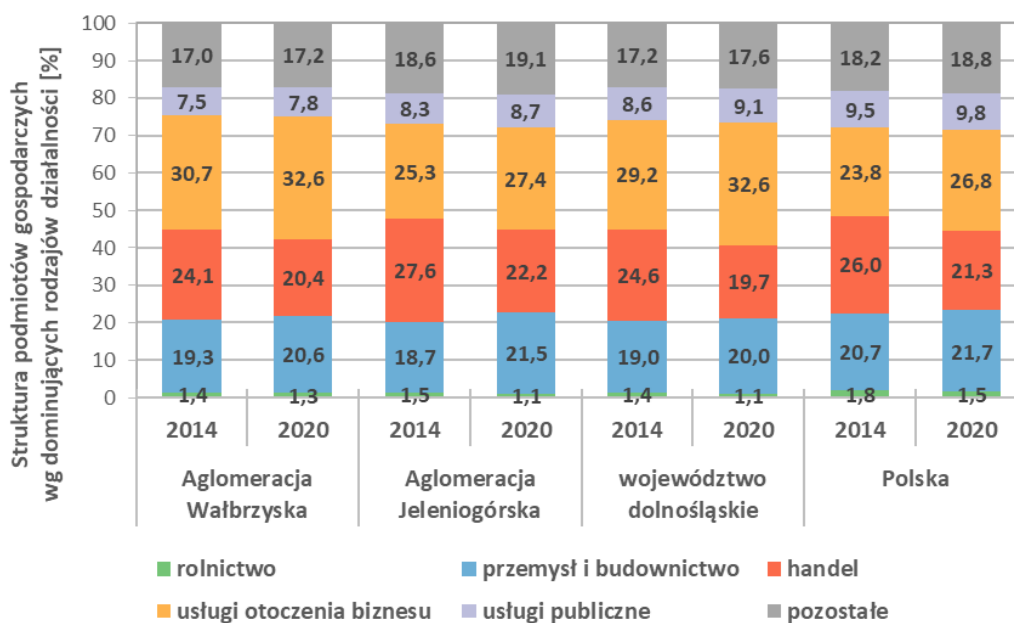
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykres 39. Zależność między liczbą podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców i liczbą pracujących na 100 osób w wieku produkcyjnym w gminach obszaru badań [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

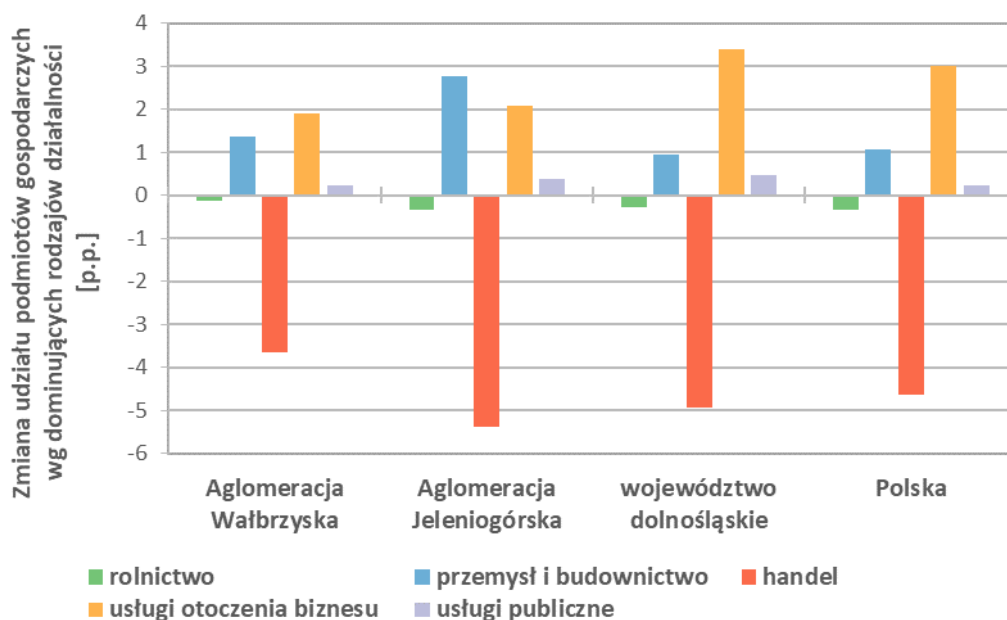
Wykres 40. Struktura podmiotów gospodarczych według dominujących rodzajów działalności w obszarze badań [2014, 2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Jeśli chodzi o zmiany udziału podmiotów gospodarczych według dominujących rodzajów działalności w obszarze badań w latach 2014-2020, miał miejsce znaczący spadek udziału podmiotów handlowych (o 3,6 p.p.) oraz znaczący wzrost udziału podmiotów w zakresie przemysłu i budownictwa (o 1,4 p.p.) oraz usług otoczenia biznesu (o 1,9 p.p.). Taki przebieg zmian nawiązuje do trendów obserwowanych również w obszarach referencyjnych (Wykres 41).

Wykres 41. Zmiana udziału podmiotów gospodarczych według dominujących rodzajów działalności w obszarze badań [2020]

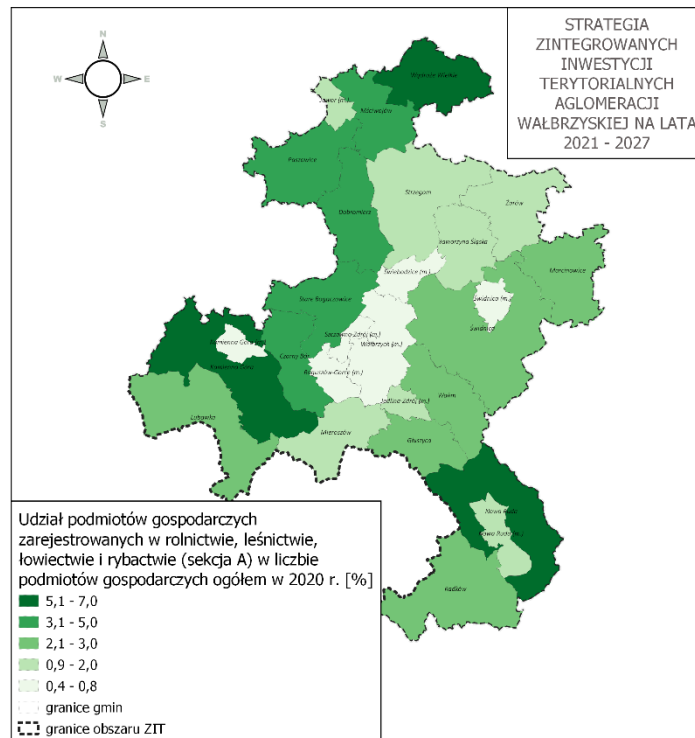

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Analizując rozkład przestrzenny udziału podmiotów gospodarczych w obszarze badań w 2020 r. według dominujących rodzajów działalności, można stwierdzić następujące zależności:

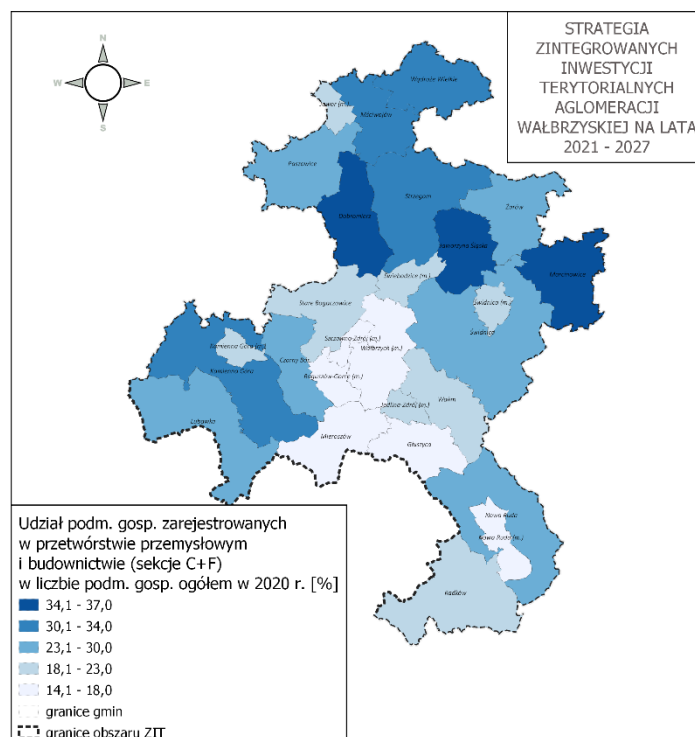
- w przypadku rolnictwa (Mapa 24): bardzo niskim udziałem podmiotów (poniżej 1,1%) cechowały się gminy miejskie, najwyższym – gminy wiejskie: Kamienna Góra (9,1%), Nowa Ruda (6,3%), Wądroże Wielkie (6,2%) i Czarny Bór (6,1%);
- w przypadku przetwórstwa przemysłowego i budownictwa (Mapa 25): wysokim udziałem podmiotów cechowały się gminy: Dobromierz (36,7%), Marcinowice (34,7%), Jaworzyna Śląska (34,6%) i Mściwojów (32,2%), natomiast najniższym gminy: Głuszyca (14,2%) i Mieroszów (15,8%) oraz miasta: Boguszów-Gorce (14,7%), Wałbrzych (14,9%) i Nowa Ruda (15,3%);
- w przypadku handlu (Mapa 26): wysokim udziałem podmiotów charakteryzowały się miasta: Jedlina-Zdrój (26,1%), Jawor (25,3%) i Szczawno-Zdrój (24,3%) oraz gmina Paszowice (25,2%), natomiast najniższym – gminy Jaworzyna Śląska (15,9%), Lubawka (16,0%) i Walim (16,1%) oraz miasto Kamienna Góra (16,1%);
- w przypadku usług otoczenia biznesu (Mapa 27): wysokim udziałem podmiotów cechowały się gminy miejskie: Boguszów-Gorce (48,2%), Nowa Ruda (38,8%), Świebodzice (38,1%), Wałbrzych (37,9%) i Kamienna Góra (37,8%) oraz gminy miejsko-wiejskie Głuszyca (45,4%) i Mieroszów (38,5%), a niskim – gminy wiejskie położone w północnej części obszaru badań: Wądroże Wielkie (12,3%), Mściwojów i Dobromierz (po 12,8%) oraz Czarny Bór (13,0%);

Mapa 24. Udział podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie (sekcja A) w gminach obszaru badań [2020]

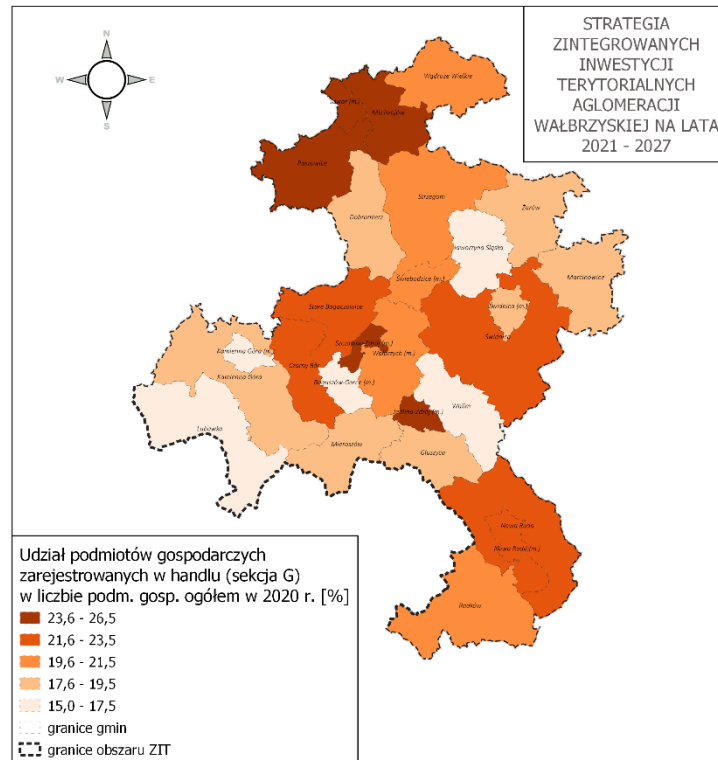
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mapa 25. Udział podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w przetwórstwie przemysłowym i budownictwie (sekcje C+F) w liczbie podmiotów gospodarczych ogółem w gminach obszaru badań [2020]

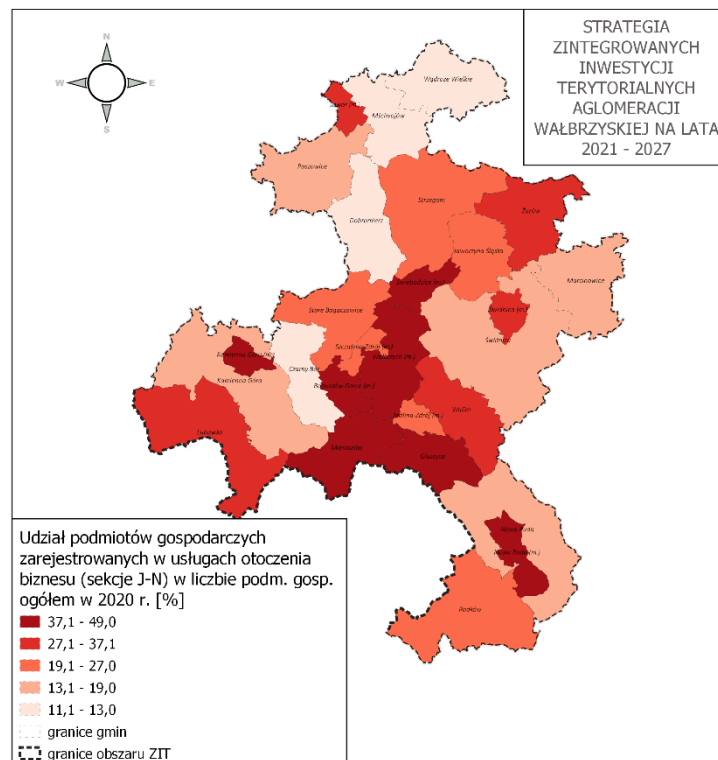
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mapa 26. Udział podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w handlu (sekcja G) w liczbie podmiotów gospodarczych ogółem w gminach obszaru badań [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

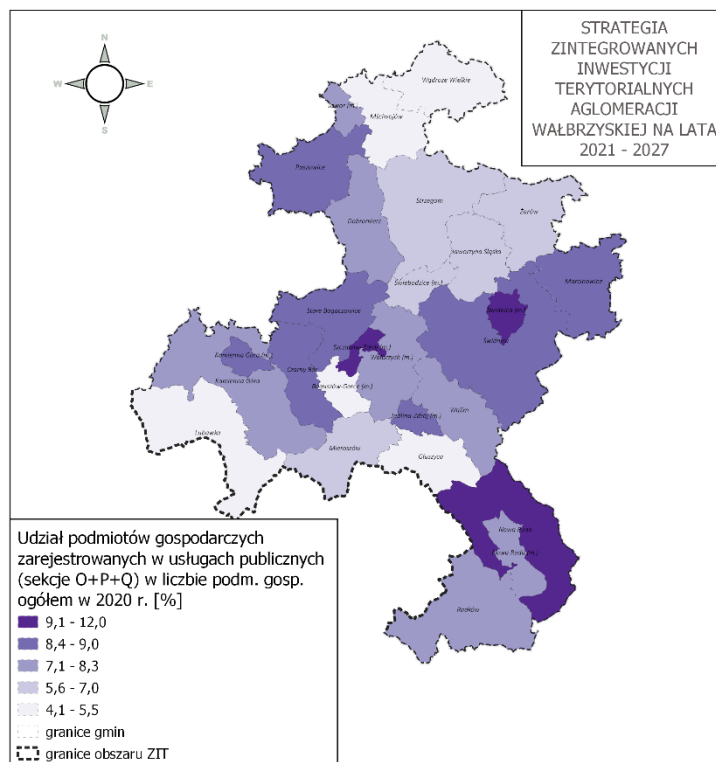
Mapa 27. Udział podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w usługach otoczenia biznesu (sekcje J-N) w liczbie podmiotów gospodarczych ogółem w gminach obszaru badań [2020].

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mapa 28. Udział podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w usługach publicznych (sekcje O+P+Q) w liczbie podmiotów gospodarczych ogółem w gminach obszaru badań [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

- w przypadku usług publicznych (Mapa 28): wysokim udziałem podmiotów wyróżniały się miasta Szczawno-Zdrój (11,7%) i Świdnica (9,3%) oraz gmina Nowa Ruda (9,8%), z kolei niskim – miasto Boguszów-Gorce (4,1%) oraz gminy Lubawka (4,5%) i Głuszycza (4,9%).

Spośród analizowanych rodzajów działalności, obszar badań najbardziej zróżnicowany był w zakresie rolnictwa (współczynnik zmienności na poziomie 0,79) i usług otoczenia biznesu (0,42), a najmniejsze zróżnicowanie wystąpiło w przypadku handlu (0,14).

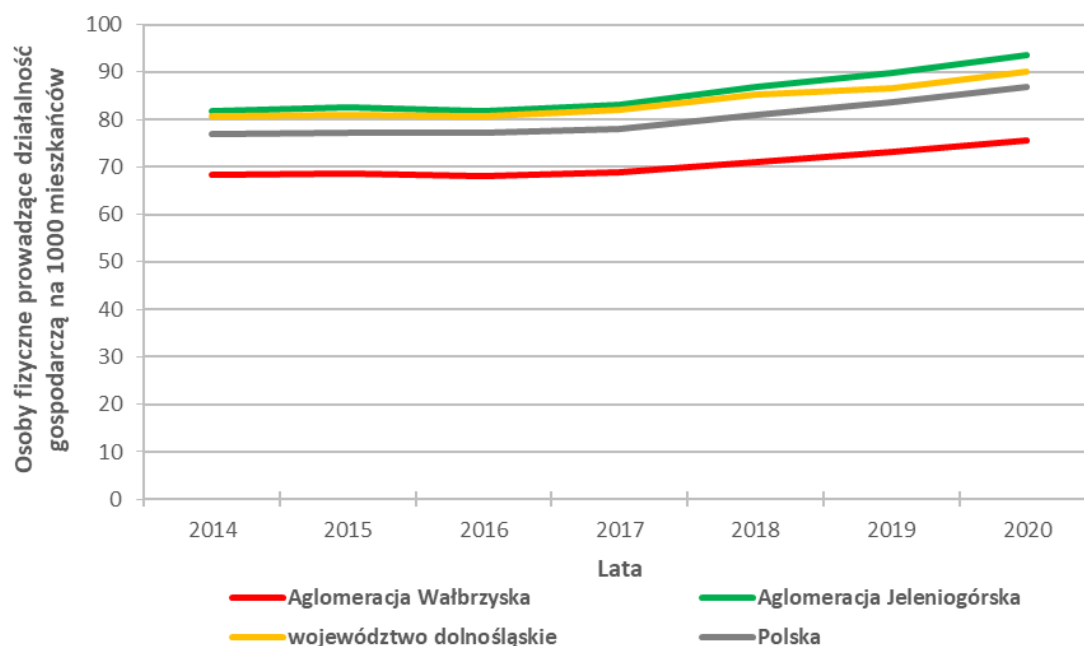
2.3 PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ

Poziom przedsiębiorczości w Aglomeracji Wałbrzyskiej analizowano w oparciu o dwa wskaźniki: osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców (Wykres 42) i podmioty gospodarcze w sektorze prywatnym na 1000 osób w wieku produkcyjnym (Wykres 43).

W pierwszym przypadku, wartość wskaźnika w obszarze badań utrzymywała się na zbliżonym poziomie (ok. 68-69 osób) w latach 2014-2017, po czym wzrosła do poziomu 75,7 osób w 2020 r. Przebieg zmian liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w obszarach referencyjnych był zbliżony, z tą jednak różnicą, że na ich tle „Aglomeracja Wałbrzyska cechowała się wyraźnie niższym poziomem przedsiębiorczości (10-18 osób mniej niż średnie dla tych obszarów).

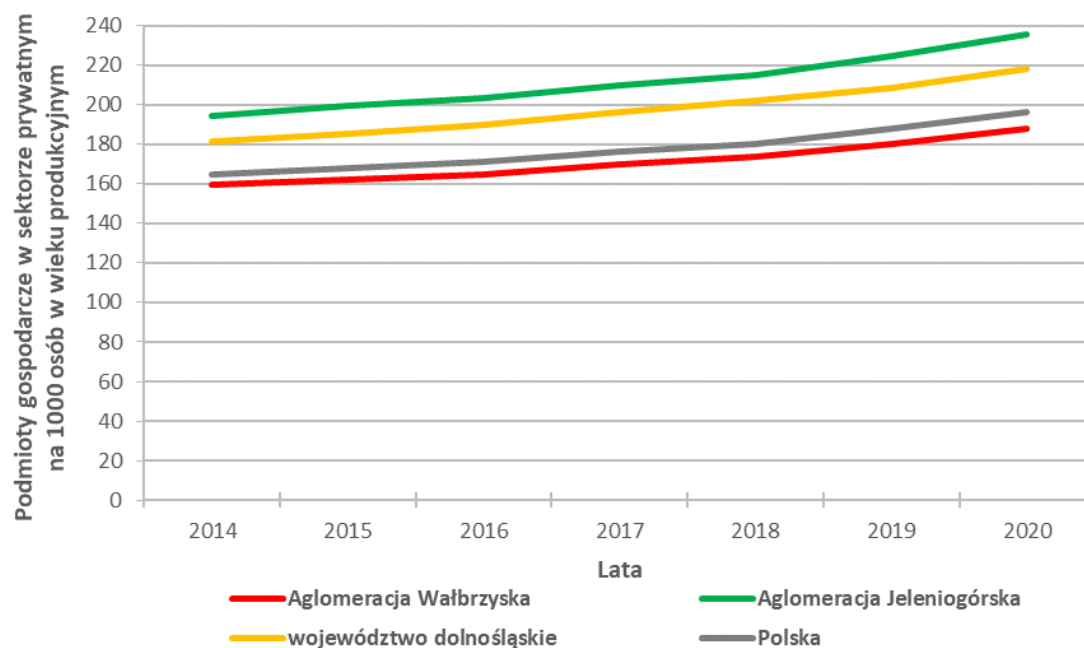
W przypadku drugiego wskaźnika należy stwierdzić, że liczba podmiotów w sektorze prywatnym w obszarze badań systematycznie rosła, ze 159 w 2014 r. do 188 w 2020 r. Aglomeracja Wałbrzyska cechowała się zatem nieco niższym poziomem przedsiębiorczości od średniej krajowej, a także znacznie niższym poziomem przedsiębiorczości od średnich dla województwa dolnośląskiego i Aglomeracji Jeleniogórskiej. Co więcej, przyrost liczby podmiotów w sektorze prywatnym był w obszarze badań wyraźnie niższy niż w obszarach referencyjnych, co znacznie pogłębiło występujące dysproporcje.

Wykres 42. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców w obszarze badań [2014-2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykres 43. Podmioty gospodarcze w sektorze prywatnym na 1000 osób w wieku produkcyjnym w obszarze badań [2014-2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

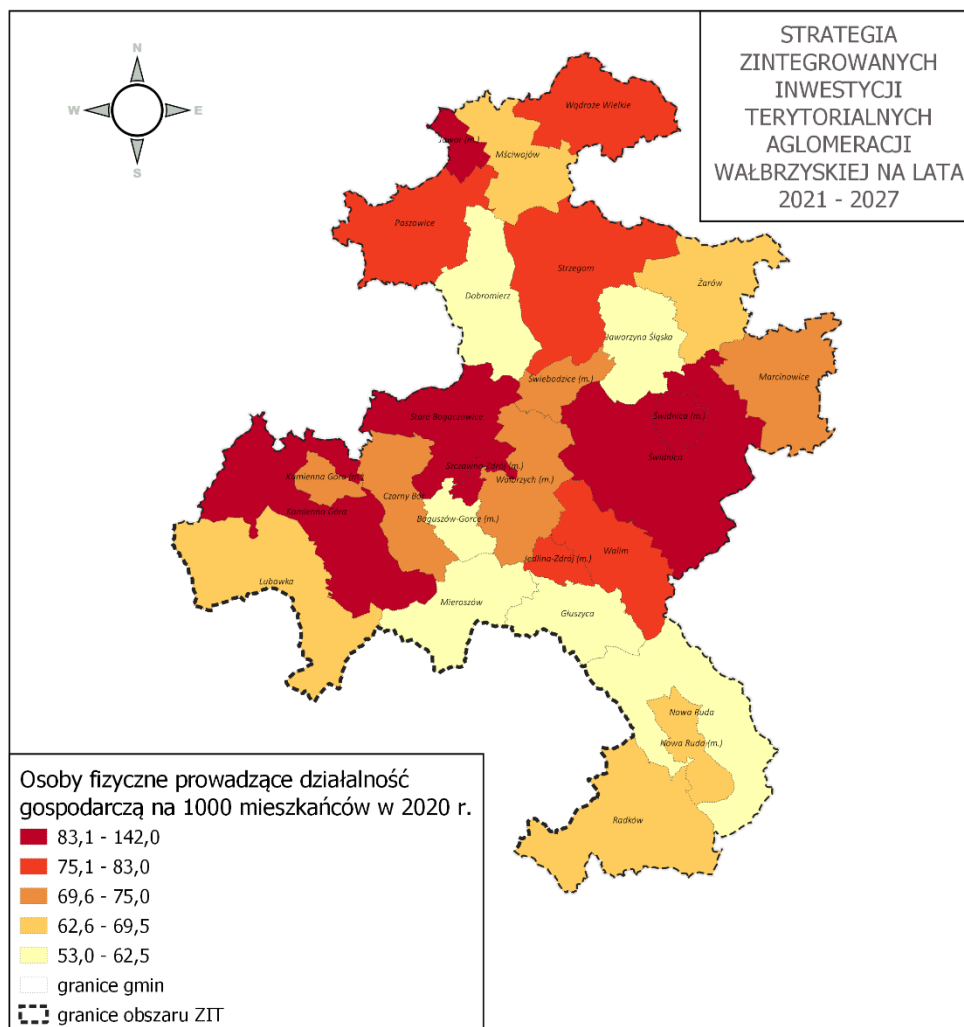
W ujęciu gminnym, poziom przedsiębiorczości w obszarze badań jest również silnie zróżnicowany, przy czym oba wskaźniki użyte w badaniu wykazują silną korelację (0,73).

Największa liczba osób prowadzących działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców występowała w miastach: Szczawno-Zdrój (141), Świdnica (90) i Jawor (88), a także w gminach: Stare Bogaczowice (88) i Świdnica (87). Najniższym poziomem przedsiębiorczości cechowały się z kolei miasto Boguszów-Gorce

(53), oraz gminy: Mieroszów i Dobromierz (po 60), Nowa Ruda, Jaworzyna Śląska i Głuszyca (po 62) (Mapa 29).

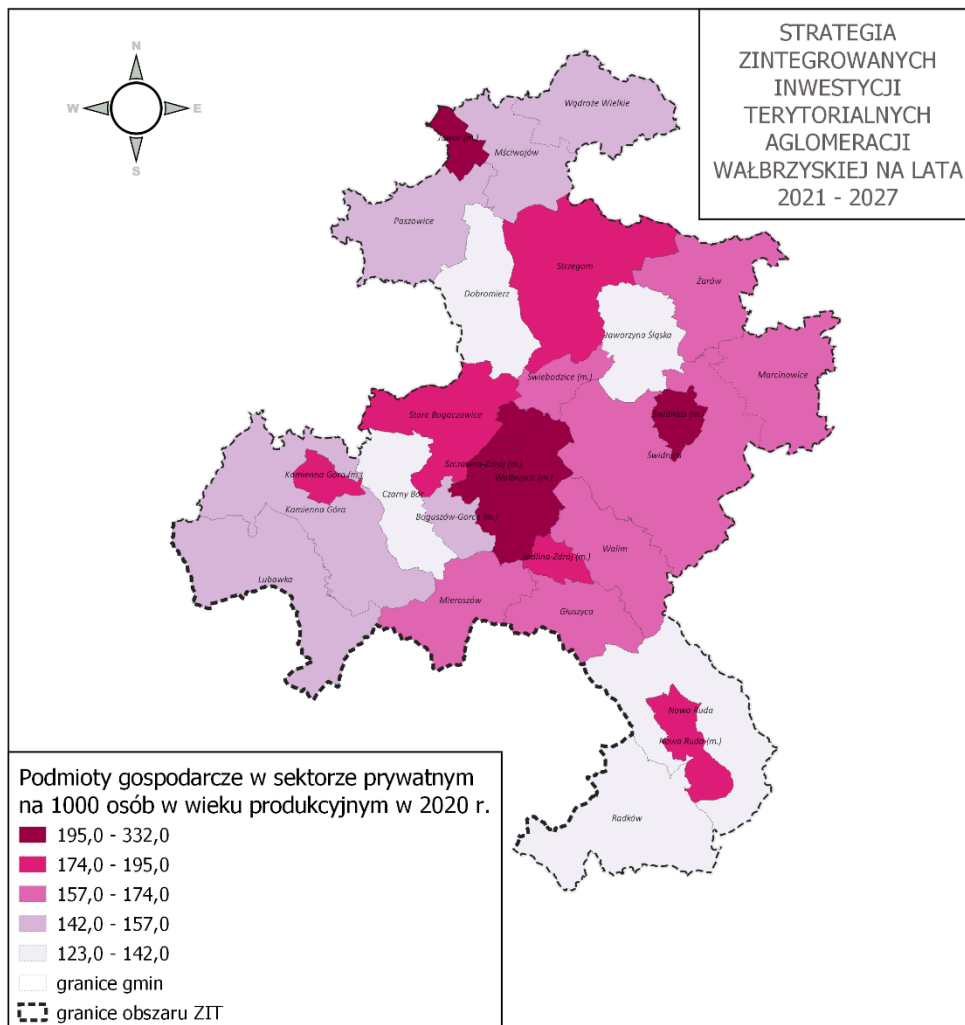
Największą liczbą podmiotów w sektorze prywatnym na 1000 osób w wieku produkcyjnych cechowały się gminy miejskie (Mapa 30), w tym: Szczawno-Zdrój (331), Świdnica (256), Wałbrzych (201), Jawor (198) i Nowa Ruda (183), a z pozostałych gmin: Strzegom (187) i Stare Bogaczowice (185). Niskim poziomem przedsiębiorczości wyróżniały się z kolei gminy wiejskie lub miejsko-wiejskie, a w szczególności: Nowa Ruda (124), Dobromierz (128) i Jaworzyna Śląska (138).

Mapa 29. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców w gminach obszaru badań [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mapa 30. Podmioty gospodarcze w sektorze prywatnym na 1000 osób w wieku produkcyjnym w gminach obszaru badań [2020]

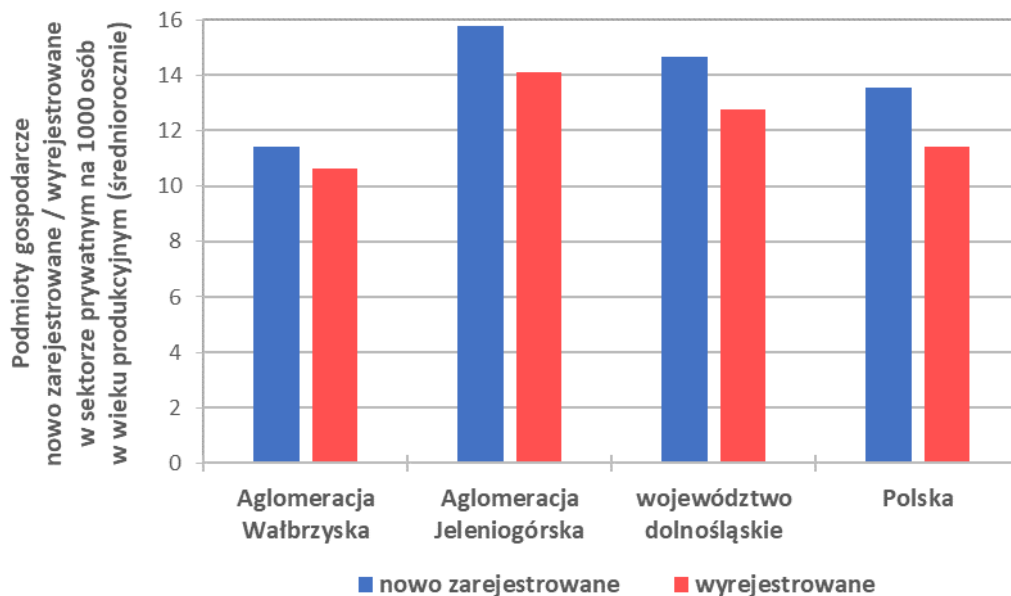

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Dobrym wskaźnikiem poziomu przedsiębiorczości na danym obszarze jest też liczba podmiotów nowo zarejestrowanych i wyrejestrowanych. W tym zakresie, obszar Aglomeracji Wałbrzyskiej cechował się znacznie mniejszą rotacją liczby podmiotów gospodarczych niż obszary referencyjne (a w szczególności Aglomeracja Jeleniogórska), z nieznaczną przewagą podmiotów nowo zarejestrowanych na 1000 osób w wieku produkcyjnym (11,6 rocznie) nad podmiotami wyrejestrowanymi (10,6 rocznie); (Wykres 44).

Wsparciem dla przedsiębiorców prowadzących działalność gospodarczą na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej w 2020 r. były Instytucje Otoczenia Biznesu (Tabela 8), z których największa liczba działała na terenie gmin miejskich: Świdnica i Wałbrzych. Ponadto w obszarze badań w 2020 r. funkcjonowały organizacje zrzeszających przedsiębiorców (Tabela 9).

Wykres 44. Podmioty gospodarcze nowo zarejestrowane / wyrejestrowane w sektorze prywatnym na 1000 osób w wieku produkcyjnym w obszarze badań [2014-2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Tabela 8. Instytucje otoczenia biznesu w poszczególnych gminach obszaru badań [2022].

Gmina	Nazwa instytucji otoczenia biznesu
Czarny Bór (w)	Wałbrzyska Specjalna Strefa Ekonomiczna
Głuszycza (m-w)	Strefa Aktywności Gospodarczej
Jaworzyna Śląska (m-w)	Cech Rzemiosł Różnych i Małej Przedsiębiorczości z siedzibą w Świdnicy
	KLASTER ŚWIDNICKA ENERGIA ODNAWIALNA
	Sudecka Izba Przemysłowo-Handlowa w Świdnicy
Kamienna Góra (w)	Inkubator Przedsiębiorczości Gminy Kamienna Góra
Nowa Ruda (m)	Agencja Rozwoju Regionalnego "AGROREG" S.A. z siedzibą w Nowej Rudzie
	Noworudzki Park Przemysłowo - Technologiczny
	Technoinkubator Nowa Ruda
	Wałbrzyska Specjalna Strefa Ekonomiczna - Podstrefa Nowa Ruda „Invest-Park”
Strzegom (m-w)	Rozproszony Inkubator Przedsiębiorczości
Szczawno-Zdrój (m)	Dolnośląska Agencja Rozwoju Regionalnego
Świdnica (m)	Dolnośląski Inkubator Przedsiębiorczości
	Dolnośląski Klaster Energii Odnawialnej z siedzibą w Świdnicy
	Cech Rzemiosł Różnych i Małej Przedsiębiorczości w Świdnicy
	Stowarzyszenie Wolna Przedsiębiorczość
	Sudecka Izba Przemysłowo Handlowa z siedzibą w Świdnicy
	Sudeckie Stowarzyszenie Inicjatyw Gospodarczych z siedziba w Świdnicy
	Świdnicka Rada Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych Naczelnej Organizacji Technicznej
	Świdnicki Park Przemysłowy INVEST-PARK DEVELOPMENT sp. z o.o. (ŚPP)
	Świdnickie Stowarzyszeni Przedsiębiorców i Kupców Świdnickich z siedzibą w Świdnicy

Gmina	Nazwa instytucji otoczenia biznesu
Świebodzice (m)	Biznes Inkubator – Park Biznesu
	Świebodzicki Park Przemysłowy
Wałbrzych (m)	Cech Rzemiosł Różnych i Małej Przedsiębiorczości
	Dolnośląscy Pracodawcy
	Dolnośląska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A.
	Dolnośląski Fundusz Gospodarczy Sp. z o.o.
	Dolnośląski Park Technologiczny „T-Park”
	Fundusz Regionu Wałbrzyskiego
	Wałbrzyska Specjalna Strefa Ekonomiczna Invest-Park Sp. z o.o.
	Wałbrzyski Inkubator Przedsiębiorczości
	InWałbrzych Sp. z o.o.

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z poszczególnych gmin.

Uwagi: w nawiasach rodzaj gminy: m – gmina miejska, w – gmina wiejska, m-w – gmina miejsko-wiejska.

Tabela 9. Organizacje zrzeszające przedsiębiorców w poszczególnych gminach obszaru badań [2022]

Gmina	Nazwa instytucji otoczenia biznesu
Dobromierz (w)	Lokalna Grupa Działania Szlakiem Granitu
Głuszycza (m-w)	Lokalna Grupa Działania „Partnerstwo Sowiogórskie”
Jawor (m)	Związek Pracodawców Ziemi Jaworskiej
Jaworzyna Śląska (m-w)	Sudeckie Stowarzyszenie Inicjatyw Gospodarczych
Kamienna Góra (w)	Stowarzyszenie Producentów Lokalnych Sudetów Środkowych
Nowa Ruda (m)	Klaster „Wałbrzyskie surowce”
Paszowice (w)	Związek Pracodawców Ziemi Jaworskiej
Strzegom (m-w)	Klaster Kamieniarski
	Związek Pracodawców Branży Kamieniarskiej
Świdnica (m)	Dolnośląski Klaster Energii Odnawialnej z siedzibą w Świdnicy
	Izba Cech Rzemiosł Różnych i Małej Przedsiębiorczości w Świdnicy
	Sudecka Izba Przemysłowo Handlowa z siedzibą w Świdnicy
	Świdnicka Rada Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych Naczelnej Organizacji Technicznej
	Świdnickie Stowarzyszeni Przedsiębiorców i Kupców Świdnickich z siedzibą w Świdnicy
Świdnica (w)	Stowarzyszenie Przedsiębiorców i Kupców Świdnickich
	Sudecka Izba Przemysłowo-Handlowa w Świdnicy
	Sudeckie Stowarzyszenie Inicjatyw Gospodarczych
Walim (w)	Nieformalna grupa „Zjednoczeni Pasją”
Wałbrzych (m)	Cech Rzemiosł Różnych i Małej Przedsiębiorczości
	Dolnośląscy Pracodawcy

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z poszczególnych gmin.

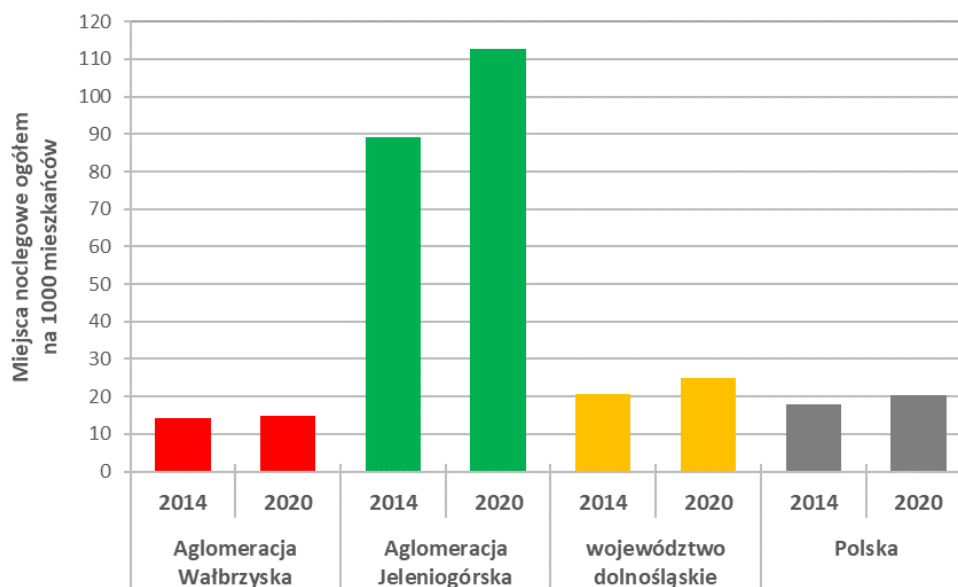
Uwagi: w nawiasach rodzaj gminy: m – gmina miejska, w – gmina wiejska, m-w – gmina miejsko-wiejska.

2.4 TURYSTYKA I REKREACJA

W latach 2014-2020 liczba obiektów noclegowych w Aglomeracji Wałbrzyskiej wzrosła ze 107 do 118, co przyczyniło się do wzrostu liczby miejsc noclegowych z 6,4 tys. do 6,5 tys. Tym samym, liczba miejsc noclegowanych na 100 mieszkańców (czyli wskaźnik Baretja i Deferta) w obszarze badań wzrosła z 14,1 do 14,8.

Poziom rozwoju funkcji turystycznej na terenie Aglomeracji Wałbrzyskiej był zatem nieznacznie niższy niż średnia dla kraju lub województwa dolnośląskiego, jednak ponad ośmiokrotnie niższa od wartości wskaźnika w Aglomeracji Jeleniogórskiej (Wykres 45). Co więcej, rozwój funkcji turystycznej w obszarze badań następował wyraźnie wolniej niż w obszarach referencyjnych.

Wykres 45. Miejsca noclegowe ogółem na 1000 mieszkańców w obszarze badań [2014, 2020]

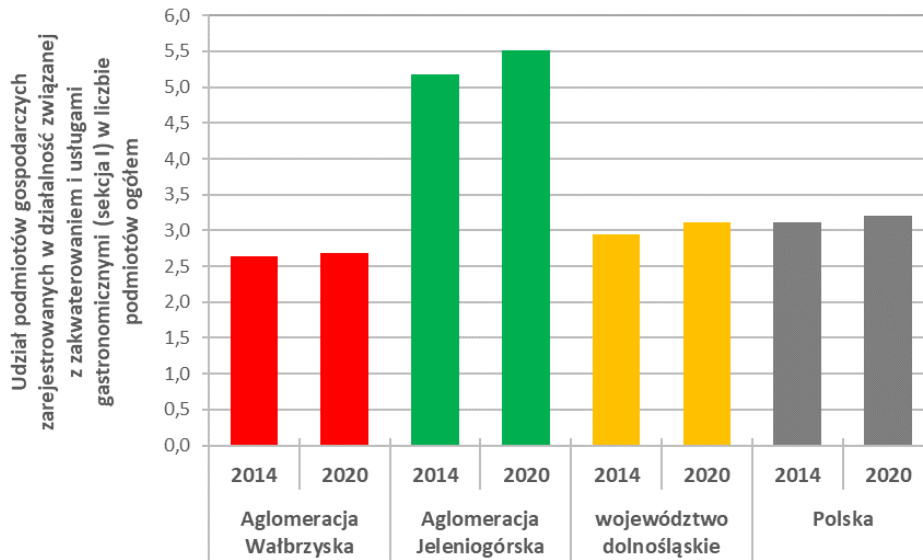
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

O stagnacji turystyki w obszarze badań świadczył ponadto jedynie nieznaczny wzrost liczby podmiotów zarejestrowanych w działalności związanej z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi z 1327 w 2014 r. do 1419 w 2020 r., co przełożyło się na wzrost wartości wskaźnika z 2,6% do 2,7% (Wykres 46). Udział podmiotów turystycznych w ogólnej liczby podmiotów w obszarze badań był niższy od średnich dla Aglomeracji Jeleniogórskiej, średniej dla województwa dolnośląskiego i średniej krajowej.

Na atrakcyjność turystyczną obszaru badań wpływają zabytki (załącznik 2) i atrakcje turystyczne o znaczeniu ponadlokalnym (załącznik 3), a także szlaki turystyczne (załącznik 4) i szlaki rowerowe (załącznik 5).

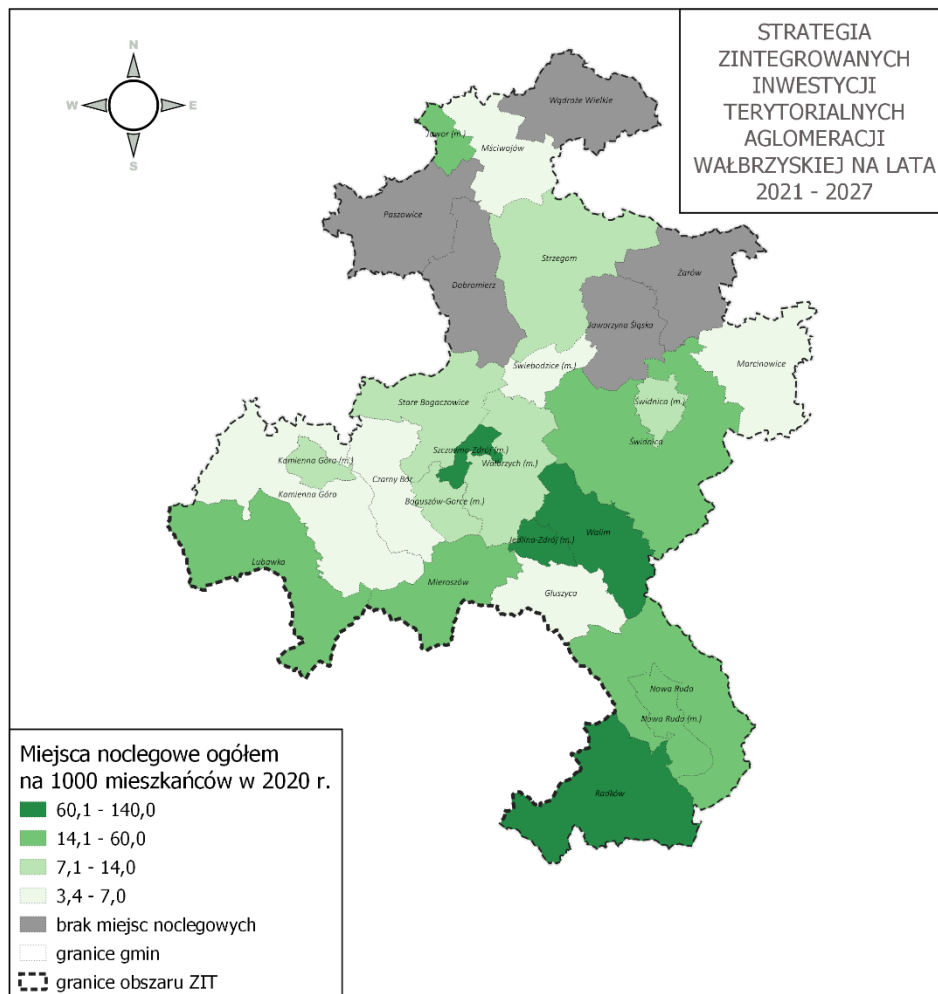
Poziom rozwoju funkcji turystycznej w obrębie Aglomeracji Wałbrzyskiej w 2020 r. był jednak silnie zróżnicowany. Wysokimi wartościami wskaźnika Baretja i Deferta cechowały się gminy: Radków (105,4), Walim (67,9) i Jedlina-Zdrój (62,9), położone w atrakcyjnych turystycznie obszarach (Góry Stołowe, Góry Sowie, Góry Wałbrzyskie). Z drugiej strony, w 5 gminach położonych w północnej części obszaru badań (Dobromierz, Jaworzyna Śląska, Paszowice, Wądroże Wielkie i Żarów) obiekty turystyczne nie funkcjonowały wcale (Mapa 31). Niskim poziomem rozwoju turystycznej (wartość wskaźnika poniżej 5) cechowały się ponadto miasto Świebodzice oraz gminy Głuszycza i Czarny Bór.

Wykres 46. Udział podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w działalność związaną z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi (sekcja I) w liczbie podmiotów ogółem w obszarze badań [2014, 2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Mapa 31. Miejsca noclegowe ogółem na 1000 mieszkańców w gminach obszaru badań [2020]

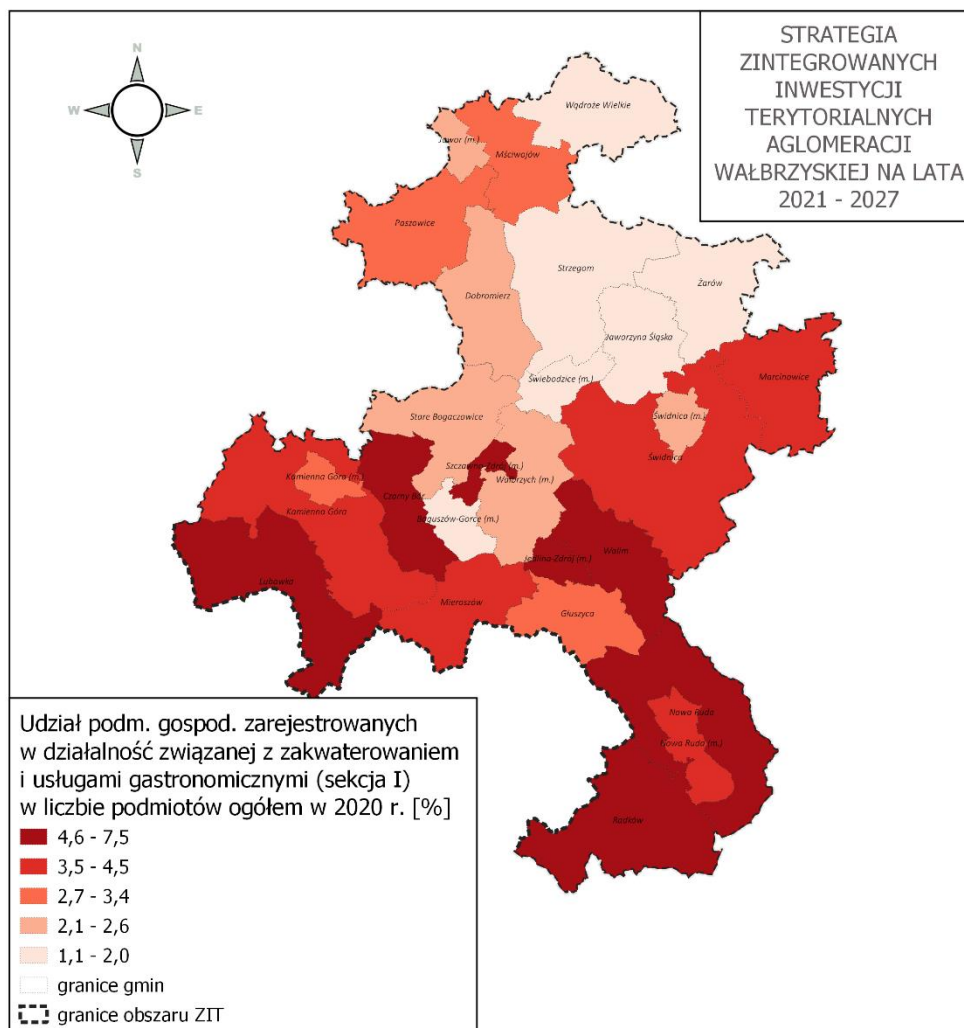

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Podobny rozkład przestrzenny dla danych z 2020 r. miał udział podmiotów gospodarczych w działalności związanej z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych (Mapa 32). Największymi udziałami podmiotów tego typu wyróżniły się gminy: Radków (7,4%), Walim (6,0%), Nowa Ruda (5,9%) i Jedlina-Zdrój (5,8%), a najniższym gminy: Jaworzyna Śląska i Boguszów-Gorce (po 1,2%), Świebodzice i Strzegom (po 1,7%), Żarów (1,8%) i Wądroże Wielkie (1,9%).

Mapa 32. Udział podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w działalność związanej z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi (sekcja I) w liczbie podmiotów ogółem w gminach obszaru badań [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

3 SFERA PRZESTRZENNA I ŚRODOWISKO

Przestrzenne uwarunkowania rozwoju są istotnym elementem zintegrowanego podejścia do zarządzania rozwojem. Uwzględnienie uwarunkowań przestrzennych w programowaniu rozwoju pozwala na lepszą koordynację procesów gospodarczych i społecznych, które często zależą od warunków przestrzennych oraz często mają na nie wpływ. Główne elementy poddane diagnozie w sferze przestrzennej mające wpływ na kształtowanie rozwoju obejmują takie zagadnienia jak:

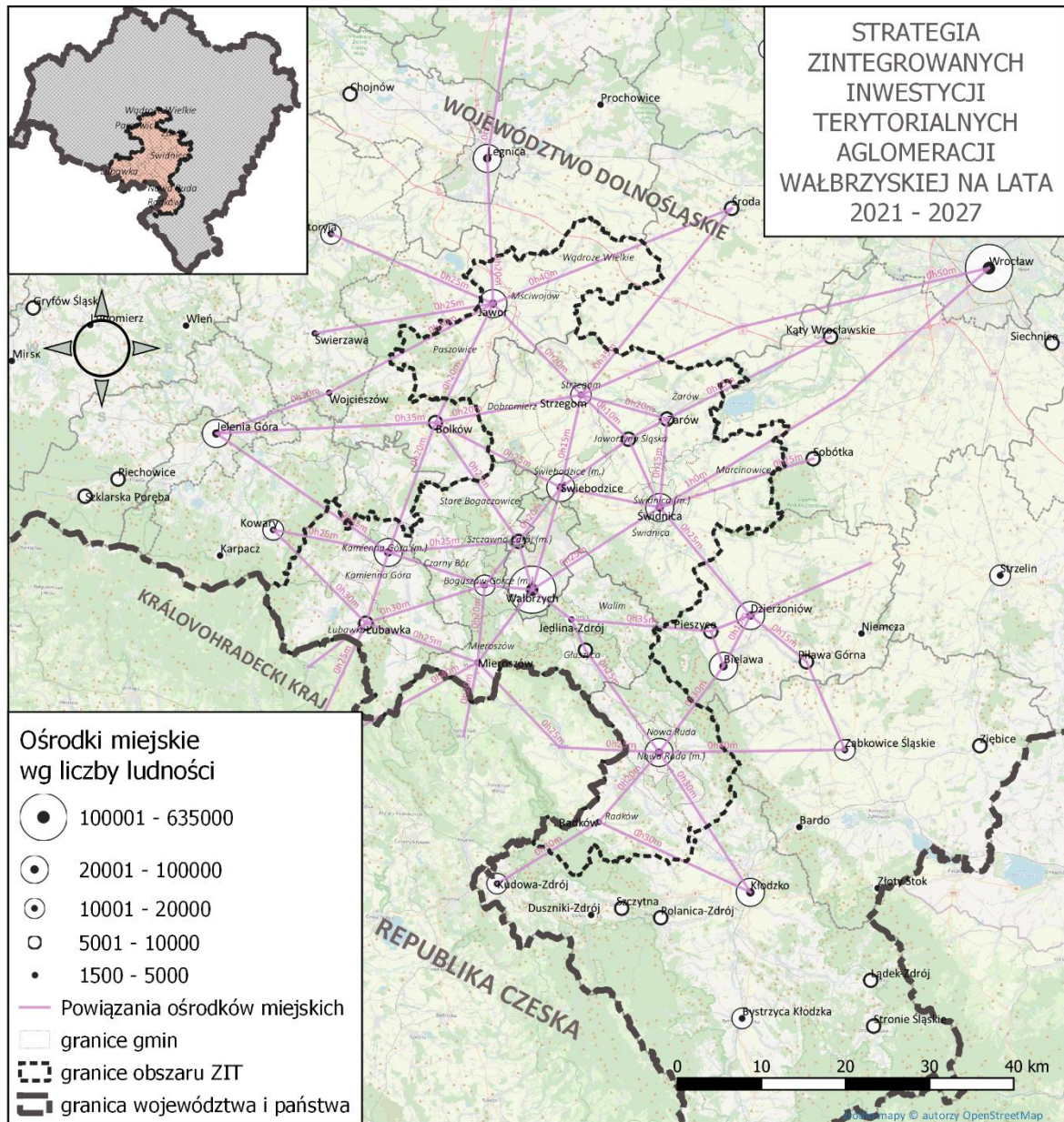
- położenie geograficzne,
- sieć osadnicza i jej powiązania oraz typologia zabudowy, rewitalizacja, rekultywacja i odnowa przestrzeni publicznych,
- stan środowiska przyrodniczego, obszary chronione cenne oraz cenne przyrodniczo, jakość powietrza jako istotny element środowiska,
- stan infrastruktury transportowej,
- stan infrastruktury technicznej,
- odpady,
- powiązania funkcjonalne.

3.1 POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE

Położenie geograficzne ma istotne znaczenie dla uwarunkowań rozwoju danego obszaru. Od położenia zależą warunki jakie są kształtowane przez środowisko przyrodnicze, warunki kształtowania powiązań obszaru z otoczeniem. W przypadku Aglomeracji Wałbrzyskiej mamy do czynienia z obszarem o zróżnicowanym ukształtowaniu terenu od równin na północy po obszary górskie na południu. Położenie przy samej południowej granicy województwa dolnośląskiego, a zarazem południowej granicy państwa z Republiką Czeską kształtuje szereg powiązań o charakterze transgranicznym. Bliskość ośrodków regionu Kralovohradeckiego stanowi ważny potencjał współpracy w m.in. obszarach rynku pracy, usług zdrowia czy turystyki.

Głównym ośrodkiem osadniczym Aglomeracji jest miasto Wałbrzych jako jedyne o liczbie mieszkańców powyżej 100 tyś. Szereg powiązań zewnętrznych i wewnętrznych jest związana z rangą Wałbrzycha w układzie ośrodków regionalnych, jako byłe miasto wojewódzkie stanowi jeden z czterech ośrodków regionalnych posiadający sieć rozwiniętych powiązań z Jelenią Górą, Wrocławiem czy Legnicą. Silnym uwarunkowaniem położenia mającym wpływ na kształtowanie się powiązań jest położenie w obszarze o charakterze górskim związanym z pasmem Sudetów. Jest uwarunkowaniem, które wpływa na szereg powiązań gmin całego pasma górskiego o wspólnych wyzwaniach rozwojowych (Mapa 33).

Mapa 33. Położenie geograficzne wraz z powiązaniem ośrodków miejskich

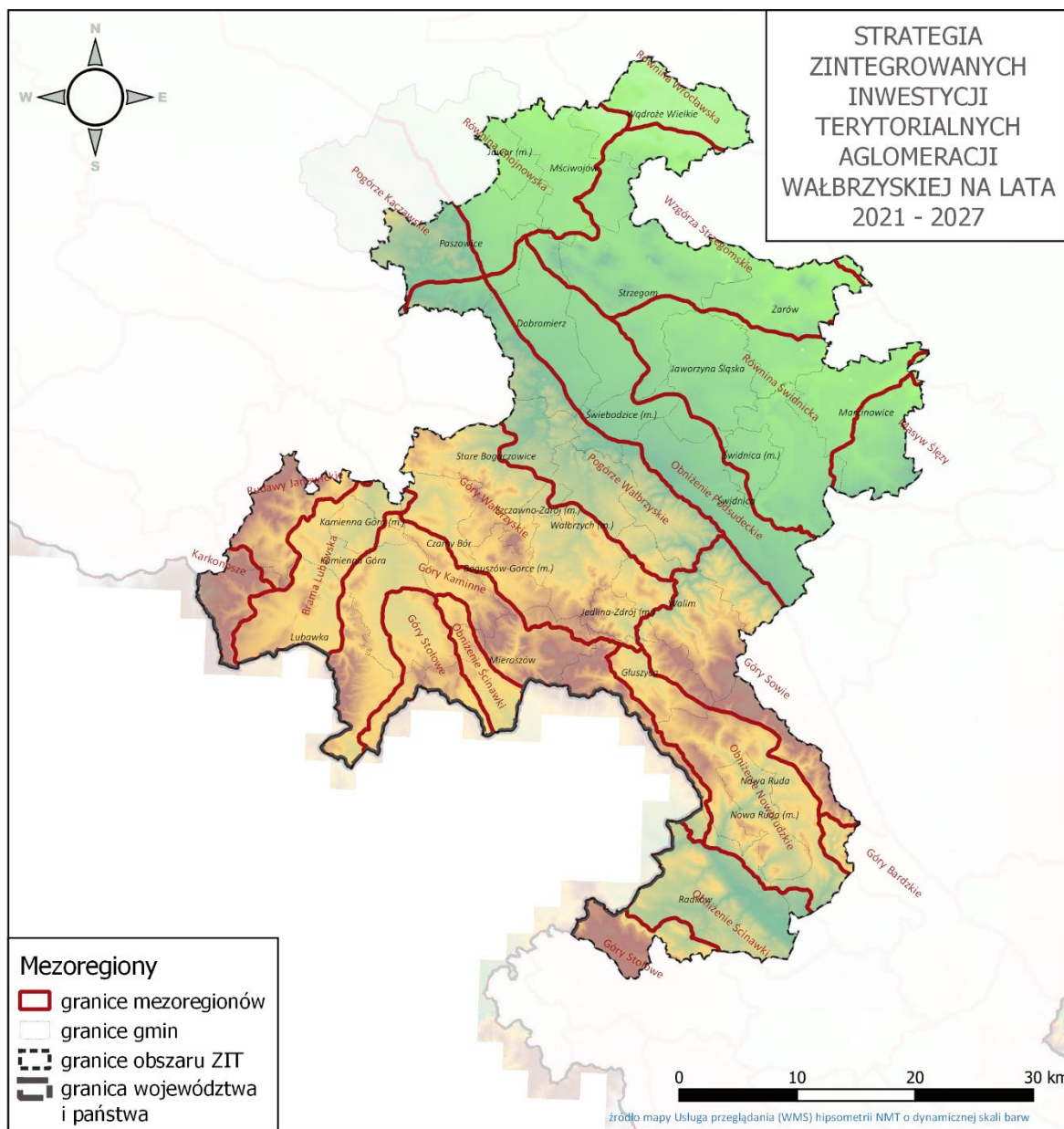

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Bazy Danych Obiektów Topograficznych 10 k (aktualność 2020) z wykorzystaniem podkładu mapowego Open Street Map.

Ukształtowanie terenu jest istotnym uwarunkowaniem dla rozwoju gospodarczego i społecznego. Górski obszar rozciągający się po południowej części obszaru badań, od zachodu zaczynający się Karkonoszami i Rudawami Janowickimi do wschodniej części do Gór Bardzkich i Obniżeń Noworudzkich i Ścinawy. Z północy obszar rozpoczyna się od skrajni Równiny Wrocławskiej i Chojnowskiej do Gór Kamiennych i Stołowych na południu (Mapa 34).

Mapa 34. Podział na mezoregiony i ukształtowanie terenu

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska – Mezoregiony oraz usługi przeglądania (WMS) hipsometrii o dynamicznej skali barw

3.2 STRUKTURA OSADNICZA

3.2.1 OŚRODKI OSADNICZE

Struktura ośrodków osadniczych i ich funkcja w układzie przestrzennym ma bardzo istotny wpływ na procesy rozwojowe, kształtowanie powiązań i rozwiązań infrastrukturalnych. To ośrodki osadnicze w całym układzie przestrzennym dzielą się funkcjami pełniąc rolę skupisk usług publicznych, usług komercyjnych oraz często koncentrują znaczną liczbę miejsc pracy. Przyjęcie właściwej struktury ośrodków osadniczych pozwala na wypracowanie odpowiedniej infrastruktury dla zapewnienia jak najlepszych przepływów pomiędzy tymi ośrodkami, jednocześnie kształtując ich indywidualną specjalizację/funkcję w całości obszaru powiązań. Rola w strukturze najczęściej powiązana jest z rangą

administracyjną, potencjałem kapitału ludzkiego czy jakąś specyficzną funkcją np. związaną z występowaniem złóż naturalnych.

W obszarze badań znajduje się 16 ośrodków miejskich: Wałbrzych (112702 miesz.), Świdnica (55413 miesz.), Nowa Ruda (25956 miesz.), Jawor (23618 miesz.), Świebodzice (22866 miesz.), Kamienna Góra (20386 miesz.), Strzegom (17291 miesz.), Boguszów-Gorce (16590 miesz.), Żarów (6983 miesz.), Głuszyca (6882 miesz.), Lubawka (6497 miesz.), Szczawno – Zdrój (6270 miesz.), Jaworzyna Śląska (5294 miesz.), Jedlina – Zdrój (4968 miesz.), Mioszów (4479 miesz.), Radków (2538 miesz.) (Mapa 35)

W odniesieniu do struktury administracyjnej ośrodków w obszarze badań mamy następującą klasyfikację:

- 4 siedziby powiatów: Jawor – powiat jaworski, Kamienna Góra – powiat kamiennogórski, Świdnica – powiat świdnicki, Wałbrzych – powiat Wałbrzych, Wałbrzych – miasto na prawach powiatu,
- 20 siedzib gmin - Boguszów-Gorce, Czarny Bor, Dobromierz, Głuszyca, Jedlina-Zdrój, Jaworzyna Śląska, Lubawka, Marcinowice, Mioszów, Mściwojów, Nowa Ruda, Paszowice, Radków, Stare Bogaczowice, Strzegom, Szczawno-Zdrój, Świebodzice, Walim, Wądroże Wielkie, Żarów.

Struktura osadnicza szczególnie w wymiarze ponadlokalnym wymaga uwzględnienia w procesach rozwojowych, kształtowanych w dokumentach strategicznych poziomu krajowego struktur osadniczych wskazanych jako wymagające wsparcia z uwagi na zidentyfikowane wyzwania. Jednymi z takich uwarunkowań z poziomu krajowego są „Miasta średnie tracące funkcje”. „Wybór miast średnich do kompleksowego wsparcia polityką rozwoju wiązał się z faktem, że pełnią one szczególnie ważną rolę stabilizującą w policentrycznym systemie osadniczym. Prawidłowe wykształcenie i funkcjonowanie tego systemu powinno wpływać pozytywnie na spójność terytorialną, zmniejszanie dysproporcji rozwojowych i tendencji do nadmiernej koncentracji, obniżanie kosztów działalności, większe prawdopodobieństwo wystąpienia efektów synergicznych, osłabianie negatywnych sprzężeń zwrotnych oraz komplementarną współpracę sieciową. Wynika z tego, że systemy typu policentrycznego są bardziej konkurencyjne i efektywne (Domański 1980).”

W obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej miastami wskazanymi w rankingu są:

- Kamienna Góra – znacząca utrata funkcji, wyjątkowo niekorzystna sytuacja społeczno-gospodarcza
- Nowa Ruda – utrata funkcji, wyjątkowo niekorzystna sytuacja społeczno-gospodarcza
- Wałbrzych – utrata funkcji, wyjątkowo niekorzystna sytuacja społeczno-gospodarcza
- Jawor – utrata funkcji, niekorzystna sytuacja społeczno-gospodarcza
- Świebodzice - utrata funkcji, niekorzystna sytuacja społeczno-gospodarcza
- Świdnica – miasto zagrożone marginalizacją (umiarkowane powiększ. niekorzystnego dystansu, umiark. zła sytuacja społ.- gosp.)

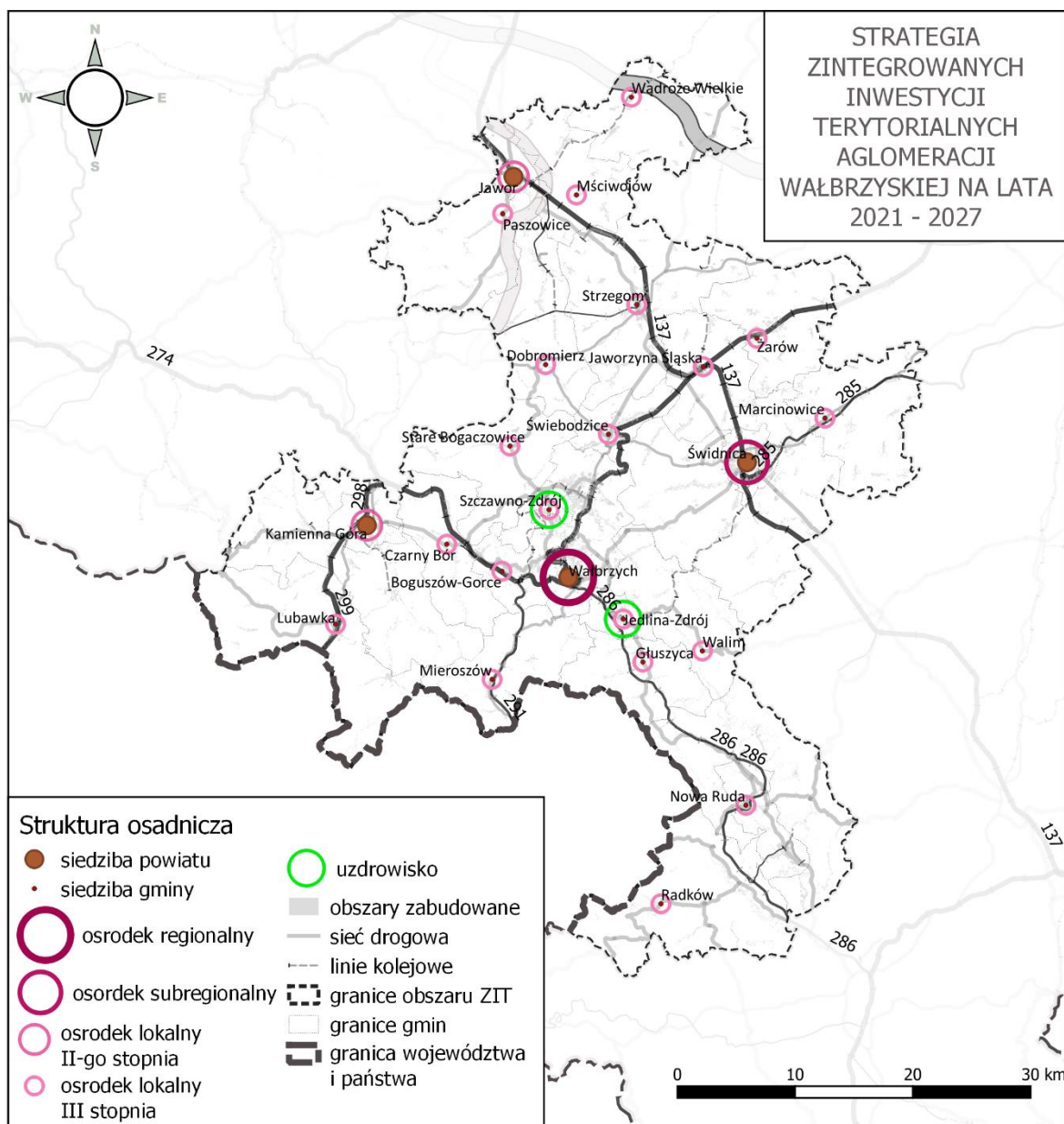
Aktualizacja i analiza wskaźników wykorzystanych w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju i w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 do delimitacji obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją i miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze - Warszawa, 29 listopada 2019 r.

Kształtując strukturę funkcjonalną obszaru badań należy wziąć pod uwagę również typologię ośrodków osadniczych określoną w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa, dla których hierarchicznie przypisano rangi związane z potencjałem i funkcją ośrodka w strukturze osadniczej województwa:

- **ośrodek regionalny (1)** – Wałbrzych (m.) – jako jedno z czterech ośrodków o tej randze w województwie, ośrodek skupiający najwięcej procesów rozwojowych aglomeracji, stanowiący rdzeń miejskiego obszaru funkcjonalnego, względem, którego kształtowane są główne powiązania ponadlokalne,

- o **ośrodek subregionalny** (1) – Świdnica (m.), - ośrodek skupiający szereg usług istotnych dla obsługi sąsiadujących ośrodków lokalnych, pełniący również istotną rolę w powiązaniach ponadlokalnych,
- o **ośrodki lokalne II stopnia** (2) – Jawor (m.), Kamienna Góra (m.), - ośrodki lokalne pełniące istotną rolę w dostępie do usług dla sąsiadujących miejscowości,
- o **ośrodki lokalne III stopnia** (21) - Boguszów-Gorce, Czarny Bór, Dobromierz, Głuszyca, Jedlina-Zdrój, Jaworzyna Śląska, Lubawka, Marcinowice, Miosroszów, Mściwojów, Nowa Ruda, Paszowice, Radków, Stare Bogaczowice, Strzegom, Szczawno-Zdrój, Świebodzice, Walim, Wądroże Wielkie, Żarów – ośrodki lokalne zapewniające dostęp do usług podstawowych w gminach,
- o **uzdrowiska** (2) – Jedlina-Zdrój, Szczawno-Zdrój – ośrodki posiadające funkcje gospodarcze wynikające z posiadanego statusu uzdrowiska, wykorzystujące dla usług lecznictwa zasoby wód leczniczych.

Mapa 35. Struktura osadnicza wraz z typologią ośrodków

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Bazy Danych Obiektów Topograficznych 10 k (aktualność 2020) oraz Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego 2030.

3.2.2 STRUKTURA ZABUDOWY I TERMOMODERNIZACJA BUDYNKÓW

Dla określenia struktury osadniczej obszaru badań przeprowadzono analizę występującej zabudowy na obszarach zurbanizowanych. Określenie typologii zabudowy oraz określenie intensywności jej występowania pozwoli na ocenę charakteru osadnictwa poszczególnych gmin. Wykorzystując jako źródło informacji o budynkach, Bazę Danych Obiektów Topograficznych 10k (BDOT 10k) w podziale na typy zabudowy kierowano się strukturą atrybutów bazy BDOT 10k dla warstwy BUBD i przyjęto następujące zasady podziały zabudowy:

- zabudowa jednorodzinna: budynki mieszkalne jednorodzinne, budynki o dwóch mieszkaniach,
- zabudowa wielorodzinna: budynki o trzech i więcej mieszkaniach, budynki zbiorowego zamieszkania,
- zabudowa usługowa: budynki hoteli, budynki zakwaterowania turystycznego, pozostałe budynki biurowe (w tym biura administracji), budynki handlowo - usługowe,
- zabudowa przemysłowa: budynki przemysłowe, zbiorniki, silosy i budynki magazynowe,
- zabudowa związana z rolnictwem: gospodarstwa rolne,
- zabudowa usług publicznych: ogólnodostępne obiekty kulturalne, budynki muzeów i bibliotek, budynki szkół i instytucji badawczych, budynki szpitali i zakładów opieki medycznej, budynki kultury fizycznej.

W bazie zidentyfikowano w obszarze badań 97 885 obiektów i budynków. Udział procentowy poszczególnych typów zabudowy w odniesieniu do wszystkich budynków na obszarze badań pozwala zaobserwować bardzo równomierny rozkład zabudowy o charakterze mieszkaniowym, gdzie zabudowa jednorodzinna obejmuje 42% (41 150 bud.), wielorodzinna 11,14 % (10 907 bud.), a gospodarstwa rolne 35,6% (34 862 bud.). Jako kilku procentowe uzupełnienia stanowi zabudowa usługowo komercyjna (3866 bud.) i publiczna (1092 bud.) oraz zabudowa o charakterze przemysłowym (4329 bud.).

Tabela 10. Procentowy udział poszczególnych typów budynków w strukturze budynków w gminach

Jednostka terytorialna	Liczba budynków ogółem	Zabudowa Jednorodzinna %	Zabudowa wielorodzinna %	Gospodarstwa rolne %	Zabudowa przemysłowa %	Zabudowa usług publicznych %	Zabudowa usługowa %
Boguszów-Gorce (m.)	1999	30,62	33,77	27,46	1,85	1,10	3,20
Czarny Bór	1656	48,01	6,28	40,10	1,93	0,66	1,93
Dobromierz	3014	34,24	3,75	55,61	3,02	0,70	1,76
Głuszycza	1738	41,66	16,74	33,08	2,76	0,92	3,11
Jawor (m.)	3121	39,86	16,66	17,78	9,04	1,60	8,20
Jaworzyna Śląska	3576	39,26	5,98	48,52	2,49	1,09	1,48
Jedlina-Zdrój (m.)	1100	52,00	11,00	26,73	5,00	1,27	3,00
Kamienna Góra (m.)	1858	31,16	30,79	16,31	8,13	1,35	8,34
Kamienna Góra	3807	53,19	1,60	41,32	1,44	0,45	1,37
Lubawka	2943	50,05	9,89	32,79	2,21	0,71	2,55
Marcinowice	3486	43,49	1,12	50,03	2,70	0,75	1,38
Mioszów	1921	37,43	14,58	39,61	2,65	1,25	3,07
Mściwojów	2463	35,12	2,03	55,22	3,25	0,93	1,83
Nowa Ruda (m.)	3901	47,45	13,36	25,99	3,31	1,31	5,84
Nowa Ruda	4890	52,19	5,11	37,71	1,29	0,76	2,21
Paszowice	2550	40,24	1,10	53,76	2,24	0,47	1,29

Jednostka terytorialna	Liczba budynków ogółem	Zabudowa Jednorodzinna %	Zabudowa wielorodzinna %	Gospodarstwa rolne %	Zabudowa przemysłowa %	Zabudowa usług publicznych %	Zabudowa usługowa %
Radków	4153	43,87	5,01	44,31	1,66	0,58	3,15
Stare Bogaczowice	1989	49,42	2,51	43,84	2,11	0,40	0,96
Strzegom	8183	35,26	7,15	41,51	9,17	0,79	4,47
Szczawno-Zdrój (m.)	1289	63,38	8,77	18,00	0,93	2,56	5,82
Świdnica (m.)	6009	36,91	19,79	19,12	9,52	2,73	9,19
Świdnica	7972	46,34	2,50	44,98	3,04	0,82	1,47
Świebodzice (m.)	3636	39,19	16,06	29,15	5,69	0,94	5,61
Walim	2347	48,44	7,37	37,07	1,96	0,47	3,62
Wałbrzych (m.)	12027	37,52	28,27	16,96	6,78	1,86	6,65
Wądroże Wielkie	2304	38,76	1,22	53,13	2,30	0,82	2,65
Żarów	3953	44,90	6,27	40,70	3,57	0,91	2,73

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Bazy Danych Obiektów Topograficznych 10 k (aktualność 2020)

Struktura zabudowy mieszkaniowej skupiająca zabudowę wielorodzinną wraz z koncentracją obiektów usługowych i przemysłowych cechują ośrodki o charakterze miejskim, zurbanizowany. Natomiast koncentracje zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej z dużym udziałem gospodarstw rolnych, wskazuje na charakter wiejski, ruralistyczny. Jak zidentyfikowano w podziale na poszczególne gminy, obszar badań ma zróżnicowaną strukturę.

Najwięcej budynków zlokalizowanych jest w Wałbrzychu (m.) (12027), a najmniej w miejscowości Jedlina Zdrój (m.) (1100). Jeszcze tylko 3 gminy z obszaru badań to więcej niż 5 tys budynków: Strzegom (8183), Świdnica (7972) oraz Świdnica (m.) (6009) (Tabela 10).

Zabudowa jednorodzinna znajduje liczne udziały we wszystkich gminach nie zachodząc poniżej 30% ogółu zabudowy, aż w 18 z 27 gmin jest to dominujący typ. Są natomiast gminy (5), gdzie udział tego typu zabudowy wynosi ponad 50%, a są to: Szczawno Zdrój (63,38 %), Kamienna Góra (53,19 %), Nowa Ruda (52,19 %), Jedlina – Zdrój (52 %) czy Lubawka (50,05 %) (Tabela 10, Mapa 36).

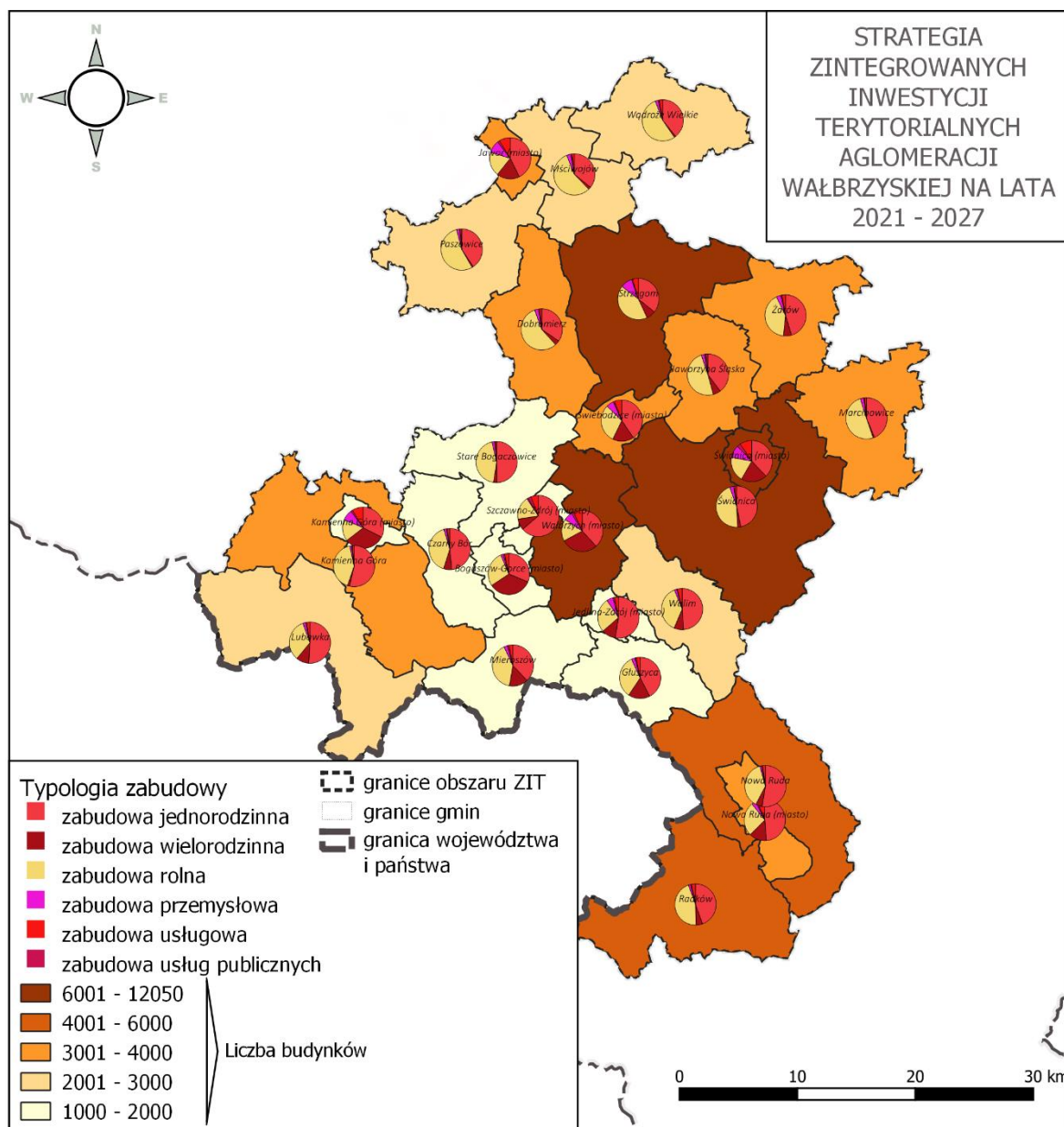
Zabudowa wielorodzinną koncentruje się w ośrodkach miejskich i jej udział jako znaczący należy uznać już powyżej 10%, co obejmuje 10 z 27 gmin. Tylko w jednej z gmin ten typ zabudowy jest dominujący względem innych typów, Boguszów-Gorce. Są gminy, gdzie udział zabudowy wielorodzinnej znaczenie odbiega od średniej i wynosi blisko 30%: Boguszów-Gorce (33,77 %), Kamienna Góra (m.) (30,79 %) oraz Wałbrzych (m.) (28,27 %) (Tabela 10, Mapa 36).

Koncentracje gospodarstw rolnych doskonale pokazują ruralistyczny charakter zabudowy wielu gmin. Największym udziałem tego typu zabudowy cechuje się gmina Dobromierz (55,61 %), ale w 9 na 27 gmin jest to dominujący typ zabudowy osiągając często blisko 40-50 % udziału w zabudowie ogółem (Tabela 10, Mapa 36).

Zabudowa przemysłowa, które uwzględnią również magazynową, usługowa związana z usługami komercyjnymi oraz usługowa związana z niektórymi usługami publicznymi stanowi uzupełnienie struktury zabudowy w gminach. Widać większe koncentracje w gminach o charakterze miejskim. Największą koncentracją wszystkich wskazanych powyżej typów zabudowy cechuje się miasto Świdnica (Tabela 10, Mapa 36).

Mapa 36. Typologia zabudowy w gminach

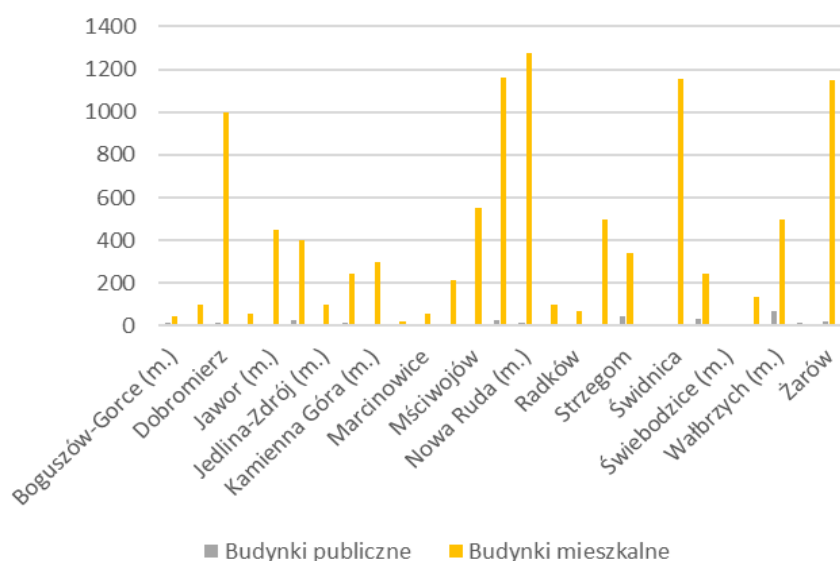

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Bazy Danych Obiektów Topograficznych 10 k (aktualność 2020)

Termomodernizacja budynków. Stan zabudowy mieszkaniowej jest szczególnie istotnym zagadnieniem w kontekście transformacji energetycznej. Potrzeby w zakresie zwiększenia efektywności energetycznej budynków obejmuje między innymi termomodernizację budynków. W obszarze badań ten aspekt został przebadany na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych w gminach. Wartości podane są często szacunkowe opierające się na deklaracjach lub własnych analizach urzędów gmin ze względu na brak danych i badań w tym obszarze.

Skala wskazanych potrzeb przez gminy obszaru badań obejmuje **342 budynki publiczne** oraz **10174 budynki mieszkalne**, które zostały wskazane jako wymagające termomodernizacji. Budynki mieszkalne zostały wskazywane w różnych podtypach jako jednorodzinne, wielorodzinne, komunalne, wspólnoty mieszkaniowe i prywatne.

Wykres 47. Wskazania gmin obszaru badań budynków publicznych i mieszkalnych wymagających termomodernizacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Gminy, które wskazały największe potrzeby w zakresie termomodernizacji budynków mieszkalnych to Nowa Ruda (m) [1277 bud.], Nowa Ruda [1161 bud.], Świdnica [1153 bud.], Żarów [1151 bud.], Dobromierz [1000 bud.]. Natomiast w zakresie budynków publicznych wg wskazań z ankiet, największe potrzeby wskazały Wałbrzych (m) [70 bud.], Strzegom [45 bud.], Świdnica (m) [35 bud.], Nowa Ruda [26 bud.], Jaworzyna Śląska [25 bud.] (Wykres 47).

Na podstawie opracowania Ekspertyzy Społecznego Terytorialnego Planu Sprawiedliwej Transformacji Subregionu Wałbrzyskiego (Załącznik nr 8: Zdecentralizowany HUB Transformacji Energetycznej Subregionu Wałbrzyskiego)³, można wnioskować, że w całym subregionie wałbrzyskim problem jest dużo szerszy. Wysokoemisyjne i zdekapitalizowane budynki, uzależnione od węgla oraz ubóstwo energetyczne ich mieszkańców – są najcięższymi brzemionami węglowej przeszłości podregionu wałbrzyskiego. Podregion jest pod tym względem w daleko gorszej sytuacji niż reszta kraju, a także województwa. Prawie 57% całego zasobu budowlanego w podregionie, czyli blisko 50,3 tys. budynków (spośród blisko 89 tys. budynków), pochodzi sprzed wojny. Wskaźnik ten dla województwa to „tylko” 43,4%, a dla kraju 19,7% (trzy razy mniejszy odsetek niż w podregionie). Ponadprzeciętnemu uzależnieniu od węgla towarzyszy gorszy niż gdzie indziej stan techniczno-energetyczny budynków, który jest wynikiem wieku budynków. W budynkach wybudowanych przed wojną mieszka 414,6 tys. osób, czyli 57% populacji podregionu. To w powiązaniu z ich stanem i zapotrzebowaniem na energię, generuje ogromne, znacznie większe niż w innych regionach, problemy społeczne (ubóstwo energetyczne), środowiskowe, zdrowotne oraz obciążenia dla budżetów gmin, zarządców i właścicieli publicznych i niepublicznych, a przede wszystkim samych mieszkańców. Sytuację podregionu należy przełożyć na zasób mieszkaniowy Aglomeracji Wałbrzyskiej (na blisko 100 000 obiektów), opisany powyżej gdzie wskazano również obszary koncentracji obiektów poszczególnych typów w gminach.

³ Krzysztof Brzozowski i Marek Rybiński; Stowarzyszenie Wolna Przedsiębiorczość; Świdnica, 2020-2021

3.2.3 REWITALIZACJA

Działaniem na rzecz poprawy stanu tkanki miejskiej oraz obszarów zurbanizowanych w ostatnim czasie była rewitalizacja. Samorządy gmin realizując zadania określone w gminnych lub lokalnych programach rewitalizacji, wpływały na poprawę sytuacji społecznej często realizując zadania infrastrukturalne. Na potrzeby określenia zakresu podjętych działań, a zarazem chcąc zobrazować wielkość obszarów zurbanizowanych dokonano analizy na podstawie ankiet skierowanych do przedstawicieli gmin. Występują też gminy, które nie posiadają programu lub są w trakcie sporządzania jak gmina Żarów. Gminy Dobromierz oraz Jedlina Zdrój nie posiadają aktualnego programu. 17gmin z 27 wykazały posiadanie programu, w których w sumie wskazano 3543,22 ha obszarów objętych programami, co stanowi w przybliżeniu 1,6 % powierzchni obszaru badań. Największe z terenów zostały wskazane w mieście Świdnicy (1065 ha) i Wałbrzychu (986 ha) (Tabela 11).

Tabela 11. Wykaz programów rewitalizacji na podstawie ankiet

Lp.	Nazwa dokumentu	Powierzchnia obszaru zdegradowanego [ha]
1.	Lubawka	
	Lokalny Program Rewitalizacji na lata 2017-2022	z wydzielonymi strefami A i B
2.	Jawor	
	Lokalny Program Rewitalizacji – uchwała nr XXXVII/186/2016 z dn. 25.XI.2016 r.	125 ha
3.	Radków	
	Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Radków na lata 2015 - 2025	218 ha
4.	Strzegom	
	Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Strzegom na lata 2015-2025	89,70 ha
5.	Szczawno Zdrój	
	UCHWAŁA NR XXIX/73/16 RADY MIEJSKIEJ W SZCZAWNIE-ZDROJU z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Rewitalizacji Uzdrowskiej Gminy Miejskiej Szczawno-Zdrój na lata 2016-2025	162 ha
6.	Świdnica (m)	
	Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Miasto Świdnica na lata 2015-2024	Wyznaczony obszar rewitalizacji obejmuje swoim zasięgiem powierzchnię 2,4 km² [240 ha] (11% powierzchni gminy), który na dzień analizy obszaru zamieszkiwało 17.276 osób (29,92% mieszkańców). Procesem rewitalizacji objęto łącznie 82 ulice zlokalizowane w ścisłym centrum miasta wraz z przyległymi parkami i terenami zielonymi.
7.	Jaworzyna Śląska	
	Uchwałą nr XIX/49/16 Rady Miejskiej w Jaworzynie Śląskiej przyjęto do realizacji program „Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Jaworzyna Śląska na lata 2015 – 2024”	Ulice wchodzące w obszar rewitalizacji – wyłącznie obszar Jaworzyny Śląskiej: 1 Maja Do skrzyżowania z ul. Jana Pawła II, Ceglana z wyłączeniem osiedla pomiędzy ulicami Ceglana, Topolową i Wolności, Ludwika Ekerta, Jana Pawła II, Tadeusza Kościuszki do skrzyżowania z ul. Jana Pawła II, Adama Mickiewicza, Ogrodowa, Piaskowa Polna, Powstańców, Słoneczna, Juliusza Słowackiego, Spacerowa, Studzienna, Świdnicka, Towarowa, Westerplatte, Węglowa, Wolności do skrzyżowania z ul. Ogrodową, Żwirowa.

Lp.	Nazwa dokumentu	Powierzchnia obszaru zdegradowanego [ha]
8.	Głuszycza	
	Gminny Program Rewitalizacji dla gminy Głuszycza na lata 2022 – 2027	Powierzchnia Obszaru Rewitalizacji wynosi 63,53 ha, co stanowi 1,03 % powierzchni gminy. Na obszarze rewitalizacji zamieszkuje 2580 osób, co stanowi 29,98 % wszystkich mieszkańców gminy.
9.	Wałbrzych	
	Gminny Program Rewitalizacji Miasta Wałbrzycha na lata 2016-2025	968 ha
10.	Paszowice	
	Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Paszowice na lata 2016 – 2025 w	251 ha
11.	Mieroszów	
	Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Mieroszów na lata 2015 – 2025	61 ha
12.	Świebodzice	
	Lokalny Program Rewitalizacji na lata 2015-2025	103 ha
13.	Nowa Ruda (m)	
	Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Miejskiej Nowa Ruda na lata 2015 – 2025	68 ha
14.	Świdnica	
	Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Świdnica na lata 2017-2022	1065,73 ha
15.	Kamienna Góra (m)	
	Lokalny Program Rewitalizacji na lata 2016-2022	34,19 ha
16.	Mściwojów	
	Gminny Program Rewitalizacji Gminy Mściwojów na lata 2016-2025	W dokumencie nie wskazano liczbowo powierzchni obszaru zdegradowanego
17.	Wądroże Wielkie	
	Program Rewitalizacji dla Gminy Wądroże Wielkie na lata 2016-2026	94,07 ha

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiet.

3.2.4 OBSZARY WYMAGAJĄCE REKULTYWACJI

Kolejnym obszarem zdiagnozowanych potrzeb działań na rzecz poprawy stanu przestrzeni było zidentyfikowanie terenów w szczególności o charakterze przemysłowym wymagających rekultywacji.

Z całą pewnością szczególnym przypadkiem i obszarem koncentracji wyzwań związanych z rekultywacją to obszar byłego Dolnośląskiego Zagłębia Węglowego, którego uwarunkowania rozwoju zostały przedstawione w opracowaniu Instytutu Rozwoju Terytorialnego pt. „Analiza powiązań funkcjonalnych w dolnośląskim zagłębiu węglowym” – czerwiec 2021. W opracowaniu zwraca się szczególną uwagę na silne uwarunkowanie dla rozwoju tego obszaru jakim była bardzo gwałtowna i ostatecznie nie dokończona transformacja subregionu po likwidacji przemysłu górniczego. Likwidacja kopalń w ujęciu przestrzennym postawiła ogromne wyzwanie związane przed tym obszarem z rekultywacją terenów pokopalnianych, celem ich przygotowania do nowych funkcji. Obszar określony jako Zagłębie Dolnośląskie oparte o złoża węgla kamiennego wraz z gminami bezpośrednio powiązаныmi delimitowany został

obszaru, czego dźwignią był przemysł górniczy. W wyniku wygaszenia znacznej części działalności przemysłowej za skutkowało tym, że powierzchnia terenów zdegradowanych intensywną działalnością człowieka osiągnęła w 1997 roku poziom 2400 ha, w tym 1800 ha terenów po górnictwie. W rejonie DZW zdegradowane tereny po górnictwie stanowią ok. 860 ha, z których ok. 500 ha to tereny po górnictwie węgla kamiennego. Pozostałe 1050 ha terenów po górnictwie w subregionie skoncentrowane są przede wszystkim w rejonie Strzegomia i Ząbkowic Śl. oraz kilku mniejszych gmin takich jak Stronie Śl., Złoty Stok, Żarów i Dobromierz. Rocznie rekultywowano ok. 200 ha, co w kontekście trwającego nieprzerwanie rozwoju górnictwa skalnego jest wielkością niewystarczającą i powoduje, że sumaryczna powierzchnia terenów zdegradowanych przez górnictwo w subregionie utrzymuje się na stałym poziomie. Powierzchnię zdegradowanych terenów poprzemysłowych, poza górniczych, w subregionie szacuje się na ok. 500 ha, w tym ponad 200 ha na obszarze 11 gmin Dolnośląskiego Zagłębia Węglowego.

W uzupełnieniu określenia uwarunkowań związanych z potrzebą rekultywacji wykorzystano wyniki przeprowadzonej ankiety wśród przedstawicieli gmin. Dla potwierdzenia dużej skali wyzwań jedynie 6 gmin z 27 nie wskazała potrzeb w tym zakresie, natomiast w **21 gminach** wskazano potrzeby rekultywacji terenów blisko 100 różnych byłych m.in. zakładów przemysłowych, osadników, hałd, kamieniołomów i innych o łącznej powierzchni **1387,5 ha**. Największe potrzeby w tym zakresie odnotowano w Wałbrzychu, gdzie suma powierzchni zabudowanych i niezabudowanych wyniosła 968 ha.

3.2.5 PRZESTRZENIE PUBLICZNE

Przestrzenie publiczne stanowią jeden z najistotniejszych elementów przestrzeni zurbanizowanych. Ich oddziaływanie ma wymiar społeczny, estetyczny i środowiskowy. Kluczowa jest forma takiej przestrzeni, odpowiedni dobór funkcji dla potrzeb mieszkańców, wyposażenie w małą architekturę, a także bardzo istotny element takiej przestrzeni stanowi zieleni. Dlatego przy realizacji przestrzeni publicznych musimy zadbać o partycypację mieszkańców, którzy mają z niej korzystać, wybór lokalizacji, która zapewnia dostępność dla mieszkańców w zasięgu dojścia najlepiej 15 minutowego.

W ramach badania ankietowego **wszystkie 27 gmin** wskazało w sumie **126 terenów** stanowiących przestrzenie publiczne. Zaliczono do nich parki, skwery, place zabaw, tereny rekreacyjne place miejskie których całkowita powierzchnia wyniosła **232,5 ha**. Struktura powierzchni wskazanych terenów wskazuje na miejsca od bardzo małej powierzchni, istotne w skali bardzo lokalnej, do terenów o powierzchniach kilku i kilkudziesięciohektarowych.

3.3 STAN ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO

Środowisko przyrodnicze i jego zasoby stanowią jedno z najważniejszych wyzwań rozwojowych w zakresie ich ochrony i utrzymania. W diagnozie analizie poddano występowanie w obszarze badań form ochrony przyrody oraz ocenę ich udziału powierzchniowego w gminach. Ponadto poddano analizie również stan powietrza jako jednego ze składników środowiska istotnych dla obszaru, mający bezpośredni wpływ między innymi na jakość życia mieszkańców.

3.3.1 OBSZARY CHRONIONE I CENNE PRZYRODNICZO

Specyfiką obszaru Aglomeracji Wałbrzyskiej, jest liczne występowanie obszarów o wysokich walorach przyrodniczych, których znaczna część jest objęta różnorodnymi formami ochrony. Obszary chronione w obszarze badań w odniesieniu do całości obszaru oraz w podziale gminnym:

⇒ PARKI NARODOWE wraz z otulinami:

Tabela 12. Struktura parków narodowych

Obszar	Powierzchnia w obszarze badań w ha	Gmina	Powierzchnia w obszarze gminy ha	Udział w pow. gminy %
Park Narodowy Gór Stołowych	2886,41	Radków	2886,41	20,62
Otulina Parku Narodowego Gór Stołowych	2074,41	Radków	2074,41	14,82
Otulina Karkonoskiego Parku Narodowego	2665,47	Lubawka	2641,92	19,13
		Kamienna Góra	23,55	0,15
Ogółem w obszarze badań	7626,29	-	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska

⇒ PARKI KRAJOBRAZOWE wraz z otulinami:

Tabela 13. Struktura parków krajobrazowych

Obszar	Powierzchnia w obszarze badań w ha	Gmina	Powierzchnia w obszarze gminy ha	Udział w pow. gminy %
Książański Park Krajobrazowy	3073,25	Wałbrzych (m.)	1096,71	13,0
		Świebodzice (m)	147,71	4,9
		Stare Bogaczowice	574,47	6,6
		Dobromierz	610,36	7,1
		Świdnica	644,01	3,1
Książański Park Krajobrazowy - otulina	5955,01	Świdnica	1483,86	7,1
		Stare Bogaczowice	2185,57	25,1
		Szczawno-Zdrój (m)	54,87	3,7
		Świebodzice (m)	638,33	21,0
		Dobromierz	739,68	8,6
		Wałbrzych (m)	852,71	10,1
Park Krajobrazowy Chełmy	5903,77	Paszowice	5903,77	58,4
Park Krajobrazowy Chełmy - otulina	3830,95	Dobromierz	1,68	<0,1
		Jawor (m)	206,57	11,0
		Paszowice	3622,70	35,8
Park Krajobrazowy Gór Sowich	4134,31	Głuszycza	1012,43	16,3
		Nowa Ruda	2084,76	14,9
		Jedlina-Zdrój (m)	59,27	3,4
		Walim	977,85	12,4
Park Krajobrazowy Sudetów Wałbrzyskich	6197,68	Kamienna Góra	0,32	<0,1
		Głuszycza	1458,17	23,4

Obszar	Powierzchnia w obszarze badań w ha	Gmina	Powierzchnia w obszarze gminy ha	Udział w pow. gminy %
		Mioszów	2585,23	34,0
		Wałbrzych (m)	327,52	3,9
		Boguszów-Gorce (m)	364,23	13,5
		Jedlina-Zdrój (m)	581,94	33,4
		Czarny Bór	880,28	13,3
Park Krajobrazowy Sudetów Wałbrzyskich - otulina	2779,03	Jedlina-Zdrój (m)	101,66	5,8
		Mioszów	1525,24	20,1
		Wałbrzych (m)	286,05	3,4
		Boguszów-Gorce (m)	315,54	11,7
Rudawski Park Krajobrazowy	3547,41	Głuszycza	550,52	8,9
		Kamienna Góra (m)	132,03	7,3
		Kamienna Góra	3415,39	21,6
Rudawski Park Krajobrazowy - otulina	1106,55	Kamienna Góra	1106,55	7,0
Ślęzański Park Krajobrazowy	387,69	Marcinowice	387,69	4,1
Ślęzański Park Krajobrazowy - otulina	1992,93	Świdnica	109,20	0,5
		Marcinowice	1883,73	19,8
Ogółem w obszarze badań	51508,12	-	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska

⇒ OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU

Tabela 14. Struktura obszarów chronionego krajobrazu

Obszar	Powierzchnia w obszarze badań w ha	Gmina	Powierzchnia w obszarze gminy ha	Udział w pow. gminy %
Góry Bardzkie i Sowie	8026,34	Nowa Ruda	1649,40	11,8
		Świdnica	3696,58	17,8
		Walim	2680,37	33,9
Masyw Trójgarbu	2016,62	Stare Bogaczowice	1589,18	18,2
		Czarny Bór	427,44	6,4
Kopuły Chełmca	1103,96	Boguszów-Gorce (m)	287,00	10,6
		Stare Bogaczowice	140,45	1,6
		Szczawno-Zdrój (m)	625,70	42,2
		Wałbrzych (m)	50,81	0,6
Zawory	1066,57	Kamienna Góra	0,03	<0,1
		Lubawka	0,78	<0,1
		Mioszów	1065,75	14,0
Góra Krzyżowa	55,38	Strzegom	55,38	0,4
Ogółem w obszarze badań	12268,87	-	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska

⇒ OBSZARY SPECJALNEJ OCHRONY OSO N2000

Tabela 15. Struktura obszarów specjalnej ochrony Natura 2000

Obszar	Powierzchnia w obszarze badań w ha	Gmina	Powierzchnia w obszarze gminy ha	Udział w pow. gminy %
Sudety Wałbrzysko-Kamienogórskie PLB020010	31590,84	Kamienna Góra (m)	10,77	0,6
		Nowa Ruda	152,70	1,09
		Boguszów-Gorce (m)	2702,12	100,00
		Czarny Bór	3025,58	45,56
		Głuszycza	3683,75	59,22
		Lubawka	5410,62	39,19
		Jedlina-Zdrój (m)	598,99	34,34
		Kamienna Góra	6051,87	38,29
		Szczawno-Zdrój (m)	693,69	46,84
		Wałbrzych (m)	743,17	8,78
		Mioszów	7597,39	99,99
		Stare Bogaczowice	920,19	10,55
Góry Stołowe PLB020006	4778,06	Radków	4778,06	34,14
Karkonosze PLC020001	2648,20	Kamienna Góra	23,31	0,15
		Lubawka	2624,89	19,01
Ogółem w obszarze badań	39017,1	-	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska

⇒ SPECJALNE OBSZARY OCHRONY SOO N2000

Tabela 16. Struktura specjalnych obszarów ochrony Natura 2000

Obszar	Powierzchnia w obszarze badań w ha	Gmina	Powierzchnia w obszarze gminy ha	Udział w pow. gminy %
Góry Kamienne PLH020038	24108,54	Boguszów-Gorce (m)	799,64	29,59
		Czarny Bór	1909,52	28,75
		Głuszycza	3137,21	50,44
		Jedlina-Zdrój (m)	596,20	34,18
		Kamienna Góra	5018,64	31,75
		Lubawka	5399,91	39,11
		Mioszów	6667,59	87,76
		Wałbrzych (m)	579,80	6,85
Ostoja Nietoperzy Gór Sowich PLH020071	14807,56	Głuszycza	2013,29	32,37
		Jedlina-Zdrój (m)	54,04	3,10
		Nowa Ruda (m)	31,92	0,86
		Nowa Ruda	5571,93	39,90
		Świdnica	2391,29	11,51
		Walim	4745,08	59,95
		Paszowice	4859,77	48,06
Góry Stołowe PLH020004	3156,74	Radków	3156,74	22,56

Obszar	Powierzchnia w obszarze badań w ha	Gmina	Powierzchnia w obszarze gminy ha	Udział w pow. gminy %
Rudawy Janowickie PLH020011	2881,22	Kamienna Góra (m)	129,43	7,17
		Kamienna Góra	2751,79	17,41
Karkonosze PLC020001	2648,21	Kamienna Góra	23,31	0,15
		Lubawka	2624,89	19,01
Masyw Chełmca PLH020057	1420,04	Boguszów-Gorce (m)	314,14	11,63
		Stare Bogaczowice	411,24	4,72
		Szczawno-Zdrój (m)	673,31	45,46
		Wałbrzych (m)	21,35	0,25
Dobromierz PLH020034	1371,33	Dobromierz	773,18	8,97
		Stare Bogaczowice	507,26	5,82
		Świebodzice (m)	90,89	2,99
Przełomy Pełcznicy pod Książem PLH020020	246,19	Świebodzice (m)	7,32	0,24
		Wałbrzych (m)	238,86	2,82
Masyw Ślęży PLH020040	201,43	Marcinowice	201,43	2,11
Wzgórza Kiełczyńskie PLH020021	123,79	Marcinowice	123,75	1,30
Modraszki koło Opczki PLH020094	31,43	Świdnica	31,43	0,15
Góry Bardzkie PLH020062	1,10	Nowa Ruda	1,10	0,01
Ogółem w obszarze badań	50997,58	-	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska

⇒ REZERWATY PRZYRODY

Tabela 17. Struktura rezerwatów przyrody

Obszar	Powierzchnia w obszarze badań w ha	Gmina	Powierzchnia w obszarze gminy ha	Udział w pow. gminy %
Przełomy pod Książem koło Wałbrzycha	232,20	Świebodzice (m)	3,1	0,1
		Wałbrzych (miasto)	229,1	2,71
		Paszowice	83,4	0,82
Nad Groblą	85,63	Paszowice	85,6	0,85
Wąwóz Lipa	73,98	Paszowice	74,0	0,73
Wąwóz Siedmicki	68,69	Paszowice	68,7	0,68
Góra Choina	19,56	Walim	19,6	0,25
Kruczy Kamień	12,52	Lubawka	12,5	0,09
Wąwóz Myśluborski koło Jawora	9,33	Paszowice	9,3	0,09
Głazy Krasnoludków	8,76	Kamienna Góra	8,8	0,06
Jeziorko Daisy	7,37	Świdnica	7,4	0,04
Bukowa Kalenica w Górach Sowich	0,48	Nowa Ruda	0,5	<0,1
Ogółem w obszarze badań	618,87	-	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska

⇒ POMNIKI PRZYRODY – liczba w gminie

Tabela 18. Liczność pomników przyrody w gminach

Jednostka terytorialna	Ilość szt.	Jednostka terytorialna	Ilość szt.
Boguszów-Gorce (m.)	8	Nowa Ruda	18
Czarny Bór	2	Paszowice	932
Dobromierz	6	Radków	140
Głuszycza	8	Stare Bogaczowice	14
Jawor (m.)	290	Strzegom	52
Jaworzyna Śląska	100	Szczawno-Zdrój (m.)	210
Jedlina-Zdrój (m.)	12	Świdnica (m.)	314
Kamienna Góra (m.)	72	Świdnica	422
Kamienna Góra	82	Świebodzice (m.)	302
Lubawka	14	Walim	8
Marcinowice	16	Wałbrzych (m.)	1502
Mieroszów	16	Wądroże Wielkie	12
Mściwojów	6	Żarów	96
Nowa Ruda (m.)	4		

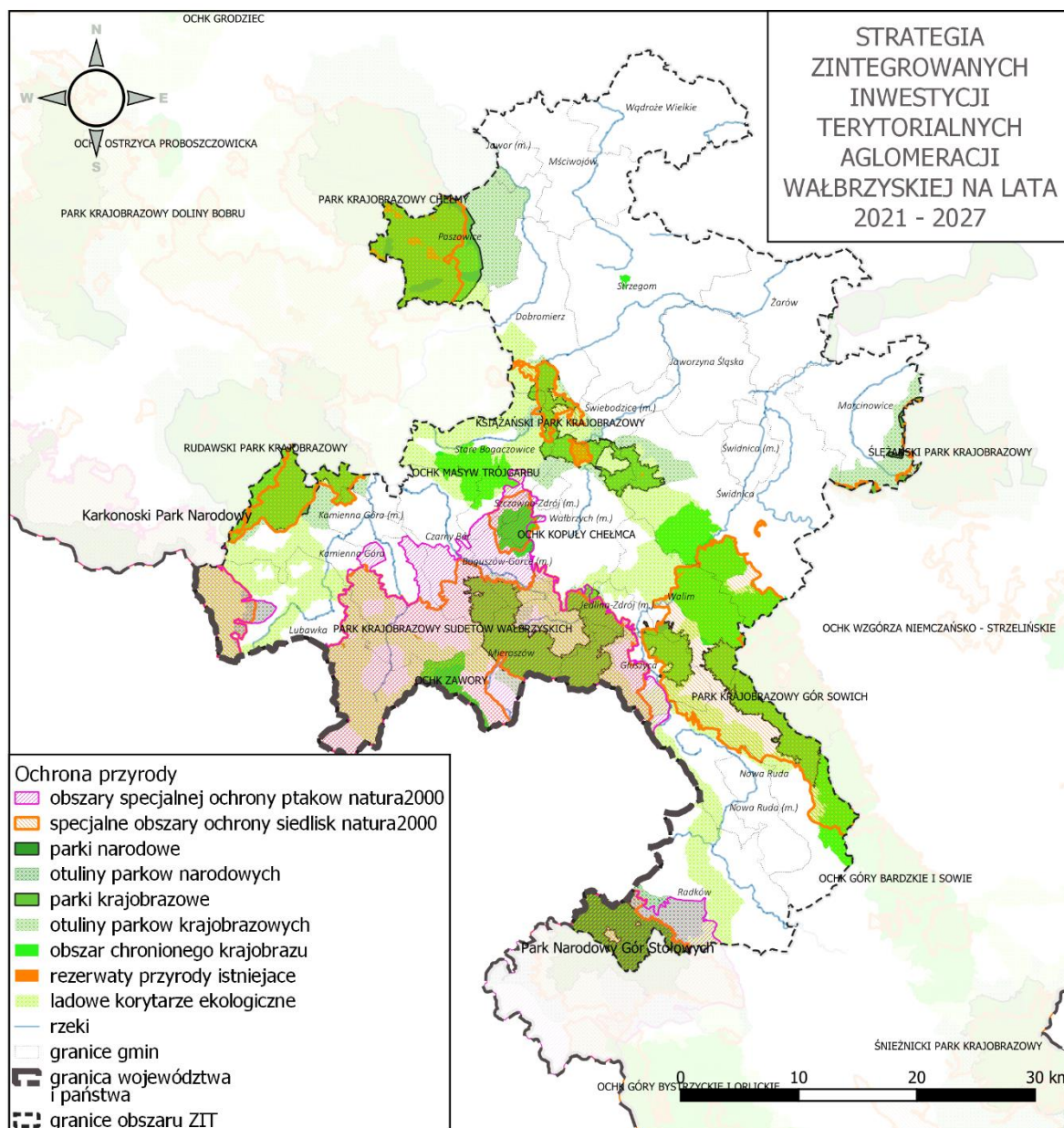
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska

Obszarami o największym udziale w powierzchni obszaru badań są Parki Krajobrazowe obejmujące 17,95 % powierzchni Aglomeracji. Największy park narodowy w obszarze badań to Park Narodowy Gór Stołowych, którego największy udział powierzchni obejmuje 20,62 % gminy Radków (Tabela 12). Największym parkiem krajobrazowym jest Park Krajobrazowy Sudetów Wałbrzyskich, którego największy udział powierzchni obejmuje aż 34,0 % gminy Mieroszów (Tabela 13). Z kolei największy obszar chronionego krajobrazu to Góry Bardzkie i Sowie, którego największy udział powierzchni obejmuje aż 33,9 % gminy Walim. W zakresie struktury obszarów chronionego krajobrazu również znaczny udział w powierzchni gminy Szczawno – Zdrój (m), bo 42 % posiada obszar Kopuła Chełmca (Tabela 14). Do największego rezerwatu przyrody zaliczamy Rezerwat Przełomy pod Książem koło Wałbrzycha, którego znaczna część znajduje się w obszarze miasta Wałbrzycha (Tabela 17). Również w tym mieście znajduje swoją lokalizację największe skupisko pomników przyrody, bo aż 1502 sztuki, co stanowi 26,7 % wszystkich pomników w obszarze badań (Tabela 18).

Obszary Natura 2000 zarówno Obszary Specjalnej Ochrony jak i Specjalne Obszary Ochrony stanowią odpowiednio 17,99 % obszaru i 23,52 % obszaru. Największym *obszarem specjalnej ochrony (OSO)* są Sudety Wałbrzysko – Kamiennogórskie, którego obszar obejmuje znaczne powierzchnie następujących gmin: Boguszów – Gorce (m) 100%, Mieroszów 99,99 %, Głuszycza 59,22 %, Szczawno – Zdrój (m) 46,84 %, Czarny Bór 45,56 % (Tabela 15). Największym *specjalnym obszarem ochrony (SOO)* jest obszar Gór Kamiennych, których obszar obejmuje 87,76 % powierzchni gminy Mieroszów, czy 50,44% gminy Głuszycza. Kolejne pod względem wielkości obszary o znacznej powierzchni to Ostoja Nietoperzy Gór Sowich zajmująca m.in. 59,95 % powierzchni gminy Walim (Tabela 16).

Największa koncentracja form ochrony przyrody skupia się w południowej i centralnej części obszaru badań, rozciągając się w stronę północno – zachodnią do gminy Paszowice. Obszary te w znacznej części pokrywają się z obszarami gór i pogórzy znajdującymi się w granicach obszaru (Mapa 38).

Mapa 38. Obszary chronione

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska

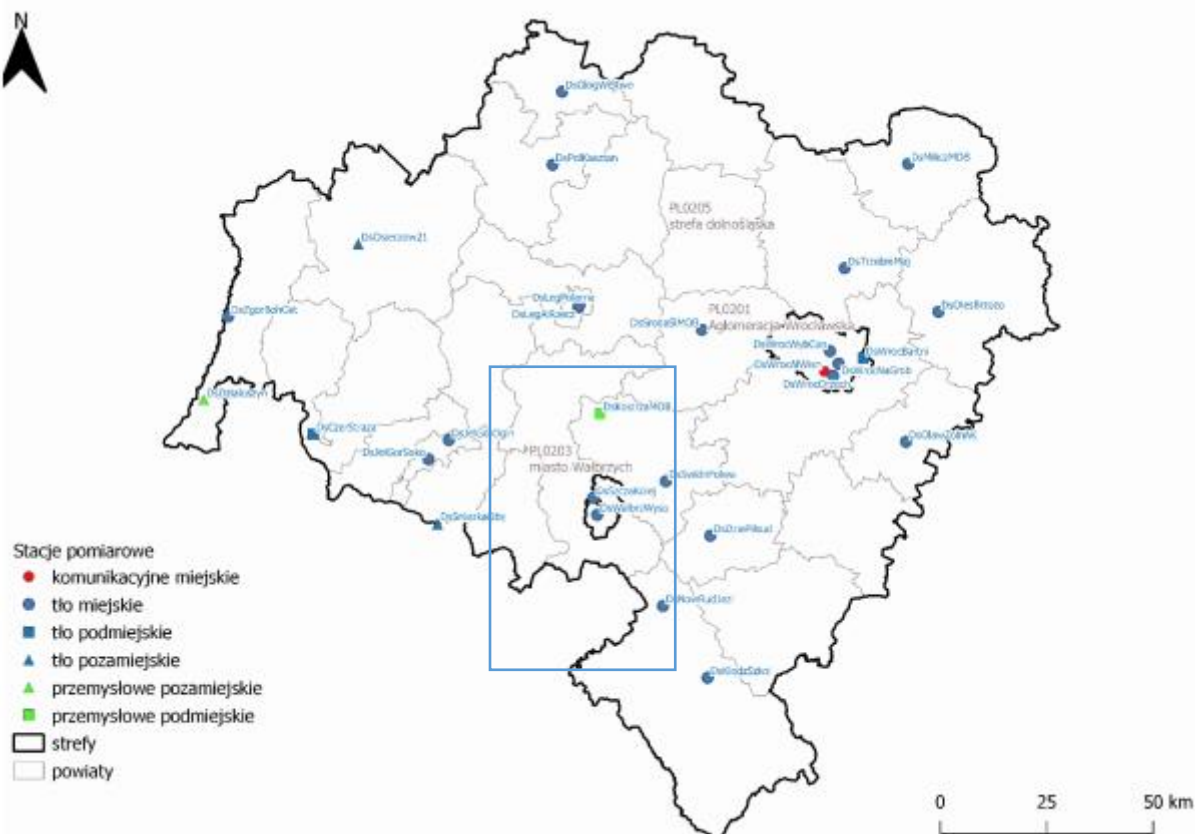
3.3.2 JAKOŚĆ POWIETRZA

Monitoring jakości powietrza w województwie dolnośląskim prowadzony jest przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska (WIOŚ). Wieloletnie badania powietrza potwierdzają niekorzystną jakość powietrza w województwie, niemniej wskazują na zmniejszanie się stężeń zanieczyszczeń w poszczególnych stacjach pomiarowych. Jednymi z istotnie narażonych miejsc są centra miast o dużej intensywności zabudowy i wzmożonym ruchu kołowym, a także co istotne w kontekście obszaru badań miejscowości górskie, gdzie ukształtowanie terenu utrudnia rozprzestrzenianie się zanieczyszczeń. Na potrzeby diagnozy stanu powietrza posłużono się raportem WIOŚ, Regionalnego Wydziału Monitoringu Środowiska we Wrocławiu, „Roczna Ocena Jakości Powietrza w Województwie Dolnośląskim, raport wojewódzki za rok 2021”.

Aktualnie w województwie dolnośląskim na potrzeby pomiarów i oceny jakości powietrza są wyznaczone 3 strefy: strefa dolnośląska_2, miasto Wałbrzych i Aglomeracja Wrocławska (Mapa 39). Obszar ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej obejmuje strefę miasta Wałbrzych oraz część strefy dolnośląskiej.

W ramach Państwowego Monitoringu Środowiska w roku 2021 w województwie dolnośląskim jest 28 stacji monitoringu jakości powietrza oraz 181 stanowisk pomiarowych.

Mapa 39. Lokalizacja stacji pomiarowych w województwie dolnośląskim wykorzystywanych w ocenie za rok 2021 oraz podział na strefy

Źródło: Roczna Ocena Jakości Powietrza w Województwie Dolnośląskim, raport wojewódzki za rok 2021.

Roczna ocena jakości powietrza (RO) obejmuje swoim zakresem:

- ⇒ stężenia substancji oceniane pod kątem ochrony zdrowia ludzi:
  - SO₂, NO₂, CO, C₆H₆, O₃, pył zawieszony PM₁₀, pył zawieszony PM_{2,5}
  - oraz Pb, As, Cd, Ni i benzo(a)pirenB(a)P w pyłe zawieszonym PM₁₀,
- ⇒ stężenia substancji oceniane pod kątem ochrony roślin:
  - SO₂, NO_x, O₃.

W 2019 r. odnotowywano najwyższe średnioroczne stężenia pyłu zawieszonego PM₁₀ (szczególnie w sezonie grzewczym) w Nowej Rudzie. W zakresie benzo(a)pirenu w roku 2019 najwyższe stężenia w województwie notowano w miejscowościach obszaru badań Nowej Rudzie, Szczawnie-Zdroju i Wałbrzychu.

Wyniki rocznej oceny jakości powietrza na podstawie raportu Roczna ocena jakości powietrza w województwie dolnośląskim za rok 2021 (Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska we Wrocławiu, Wrocław 2022). Oceny dokonuje się dla poszczególnych stref w skali klas A – nie przekraczającej poziomu dopuszczalnego, C – powyżej poziomu dopuszczalnego.

W odniesieniu do kryterium ochrony zdrowia ludzi w 2021 r. stwierdzono:

- niski poziom zanieczyszczenia powietrza (poniżej poziomów dopuszczalnych/docelowych) dla następujących substancji: dwutlenek siarki, benzen, tlenek węgla oraz oznaczanych w pyłe zawieszonym PM10 metali: ołowiu, kadmu i niklu,
- w Aglomeracji Wrocławskiej – do klasy C zakwalifikowano strefę ze względu na przekroczenia poziomów dopuszczalnych: dwutlenku azotu i pyłu zawieszzonego PM2,5 oraz poziomu docelowego benzo(a)pirenu w pyłe zawieszonym PM10,
- **w mieście Wałbrzych** – do klasy C zakwalifikowano strefę ze względu na przekroczenia poziomu docelowego benzo(a)pirenu w pyłe zawieszonym PM10,
- **w strefie dolnośląskiej_2** – do klasy C zakwalifikowano strefę ze względu na przekroczenia poziomów dopuszczalnych: pyłu zawieszzonego PM10 i pyłu zawieszzonego PM2,5 oraz poziomów docelowych: arsenu i benzo(a)pirenu w pyłe zawieszonym PM10,
- na terenie 3 stref przekroczony poziom długoterminowy ozonu – klasa D2.

W odniesieniu do kryterium ochrony roślin w 2021 r. stwierdzono:

- brak przekroczeń poziomów dopuszczalnych określonych dla: dwutlenku siarki i tlenków azotu oraz poziomu docelowego ozonu,
- przekroczenie poziomu celu długoterminowego dla ozonu w strefie dolnośląskiej_2.

PM10

W latach 2012-2021 w województwie dolnośląskim można zauważyć poprawę jakości powietrza pod względem poziomu zanieczyszczenia pyłem zawieszonym PM10. Wyniki pomiarów ze wszystkich stanowisk mierzących pył zawieszony PM10 wskazują na istotny spadek stężeń średnich rocznych. Jedne z największych zmniejszeń stężeń średniorocznych zanotowano w Szczawnie Zdroju (o 45%) (Tabela 19).

Tabela 19. Wyniki klasyfikacji stref w ocenie rocznej dotyczącej PM10 - ochrona zdrowia ludzi

Lp.	Nazwa strefy	Kod strefy	Klasa strefy dla PM10	Klasa strefy dla czasu uśredniania - 24 godz.	Klasa strefy dla czasu uśredniania - rok
1	PL0201	Agglomeracja Wrocławska	A	A	A
2	PL0203	miasto Wałbrzych	A	A	A
3	PL0205	strefa dolnośląska_2	C	C	C

Źródło: Roczna Ocena Jakości Powietrza w Województwie Dolnośląskim, raport wojewódzki za rok 2021.

Obszary przekroczenia normy w roku 2021 obowiązującej dla stężeń średniorocznych pyłu zawieszzonego PM10 położone są na terenie gmin miejskiej i wiejskiej Nowa Ruda, natomiast przekroczenia normy 24-godzinnej położone są na terenie strefy dolnośląskiej_2, między innymi w powiatach: świdnickim, kłodzkim, jaworskim.

PM 2,5

Analizując stężenia średnioroczne pyłu zawieszzonego PM2,5 z lat 2012-2021 obserwuje się trend malejący poziomu pyłu zawieszzonego PM2,5. Największą redukcję stężenia, przekraczającą 30%, wykazały pomiary prowadzone we Wrocławiu i w Zgorzelcu. Najniższe stężenia pyłu zawieszzonego PM2,5 notowano w latach 2019-2020, natomiast w 2021 r. wszystkie stacje zarejestrowały wzrost stężeń średniorocznych (Tabela 20).

Tabela 20. Wyniki klasyfikacji stref w ocenie rocznej dotyczącej PM_{2,5} - ochrona zdrowia ludzi

Lp.	Kod strefy	Nazwa strefy	Klasa strefy dla PM _{2,5}
1	PL0201	Aglomeracja Wroclawska	C1
2	PL0203	miasto Wałbrzych	A1
3	PL0205	strefa dolnośląska_2	C1

Źródło: Roczna Ocena Jakości Powietrza w Województwie Dolnośląskim, raport wojewódzki za rok 2021.

Obszary przekroczenia normy w roku 2021 obowiązującej dla stężeń średniorocznych pyłu PM_{2,5} najwyższe w ujęciu wojewódzkim nie występowały w miejscowościach i powiatach obszaru badań.

Benzo(a)piren w pyłe zawieszonym PM₁₀

W wieloleciu 2012-2019 obserwowano poprawę jakości powietrza w odniesieniu do rejestrowanych stężeń benzo(a)pirenu. Jednak w latach 2020-2021 większość stacji zarejestrowała wzrost stężeń średniorocznych B(a)P (Tabela 21).

Tabela 21. Wyniki klasyfikacji stref w ocenie rocznej dotyczącej B(a)P w pyłe zawieszonym PM₁₀ – ochrona zdrowia ludzi

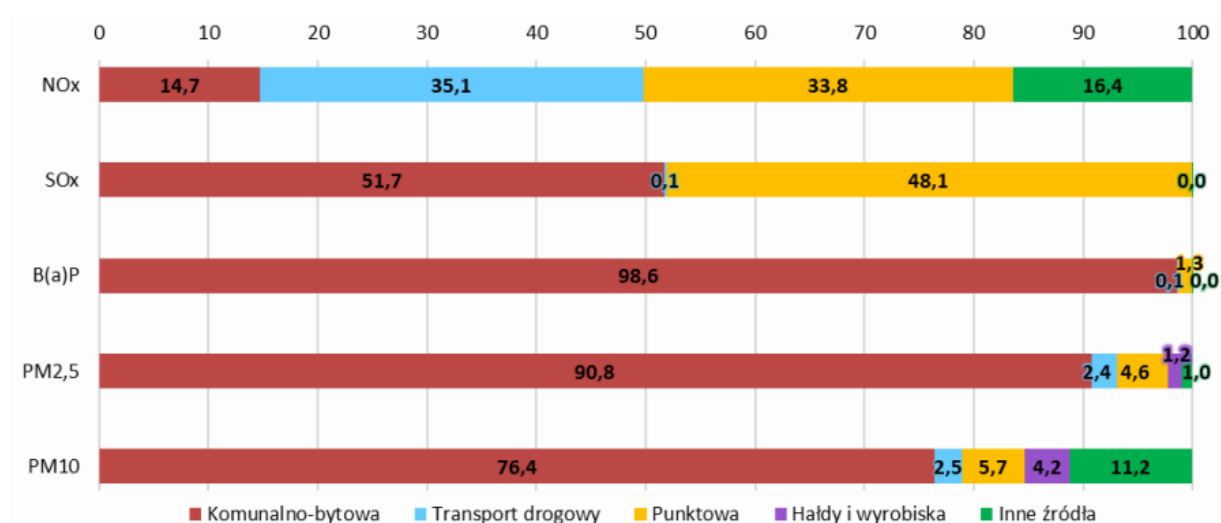
Lp.	Kod strefy	Nazwa strefy	Klasa strefy dla B(a)P
1	PL0201	Aglomeracja Wroclawska	C
2	PL0203	miasto Wałbrzych	C
3	PL0205	strefa dolnośląska_2	C

Źródło: Roczna Ocena Jakości Powietrza w Województwie Dolnośląskim, raport wojewódzki za rok 2021.

W 2021 r. na terenie wszystkich stref województwa dolnośląskiego zanotowano przekroczenia średniorocznego poziomu docelowego benzo(a)pirenu. Wszystkie strefy zostały zakwalifikowane do klasy C. Najwyższe stężenia średnioroczne wystąpiły m.in. w Nowej Rudzie (15 ng/m), Szczawnie Zdroju (7 ng/m) i Wałbrzychu (6 ng/m).

Bardzo istotna dla prowadzenia skutecznych działań minimalizujących zanieczyszczenie jest identyfikacja źródeł tego zanieczyszczenia. Dla województwa dolnośląskiego zgodnie z zapisami Rocznej oceny widzimy, że kluczowymi źródłami w ramach substancji, dla których odnotowano przekroczenia w strefie Wałbrzych, benzo(a)pirenu w pyłe zawieszonym PM₁₀ oraz w strefie dolnośląskiej pyłu zawieszonego PM₁₀ i pyłu zawieszonego PM_{2,5} oraz poziomów docelowych: arsenu i benzo(a)pirenu w pyłe zawieszonym PM₁₀, są emisje komunalno-bytowe, czyli emisja niska (Wykres 48).

Wykres 48. Udział źródeł emisji w poszczególnych zanieczyszczeniach powietrza w województwie dolnośląskim

Źródło: Roczna Ocena Jakości Powietrza w Województwie Dolnośląskim, raport wojewódzki za rok 2021.

Brak szczegółowych badań nie pozwala na określenie lokalnych warunków związanych z jakością powietrza. W najbliższym czasie będzie dostępna baza Centralnej Ewidencji Emisyjności Budynków, która pozwoli na szczegółowe analizy źródeł zanieczyszczeń. Natomiast posługując się wskazaniem przedstawicieli gmin obszaru badań w zakresie określenia głównych źródeł zanieczyszczenia powietrza, wskazania dominuje tzw. niska emisja pochodząca z zabudowy mieszkaniowej oraz ruch kołowy koncentrujący się wzdłuż ciągów komunikacji drogowej o dużym natężeniu (Tabela 22).

Tabela 22. Wykaz wskazanych przez gminy obszaru badań w ankietach źródła zanieczyszczeń powietrza

Miejscowość	Przyczyna zanieczyszczenia powietrza
Lubawka	
Lubawka	Niska emisja z budynków mieszkalnych, ruch kołowy.
Żarów	
Żarów	Ruch kołowy, niska emisja z budynków mieszkalnych
Bożanów, Buków, Gołaszycy, Imbramowice, Kalno, Kruków, Łazany, Marcinowiczki, Mielęcín, Mikoszowa, Mrowiny, Pożarysko, Przyłęgów, Pyszczyn, Siedlimowice, Wierzbná, Zastruże	Niska emisja z budynków mieszkalnych
Jawor	
Jawor	Ruch kołowy, niska emisja z budynków mieszkalnych
Radków	
Ścinawka Średnia	Przemysł-odlewnia
Ścinawka Dolna	Wysypisko/oczyszczalnia
Tłumaczów	Kopalnia odkrywkowa
Radków, Wambierzyce	Niska emisja z budynków
Strzegom	
Strzegom	Niska emisja z budynków mieszkalnych, przemysł wydobywczy (zapylenie), przemysł (uciążliwości zapachowe), ruch kołowy
Goczałków Górny, Kostrza	Przemysł wydobywczy (zapylenie)
Graniczna, Wieśnica, Rogoźnica	Przemysł wydobywczy (zapylenie), ruch kołowy

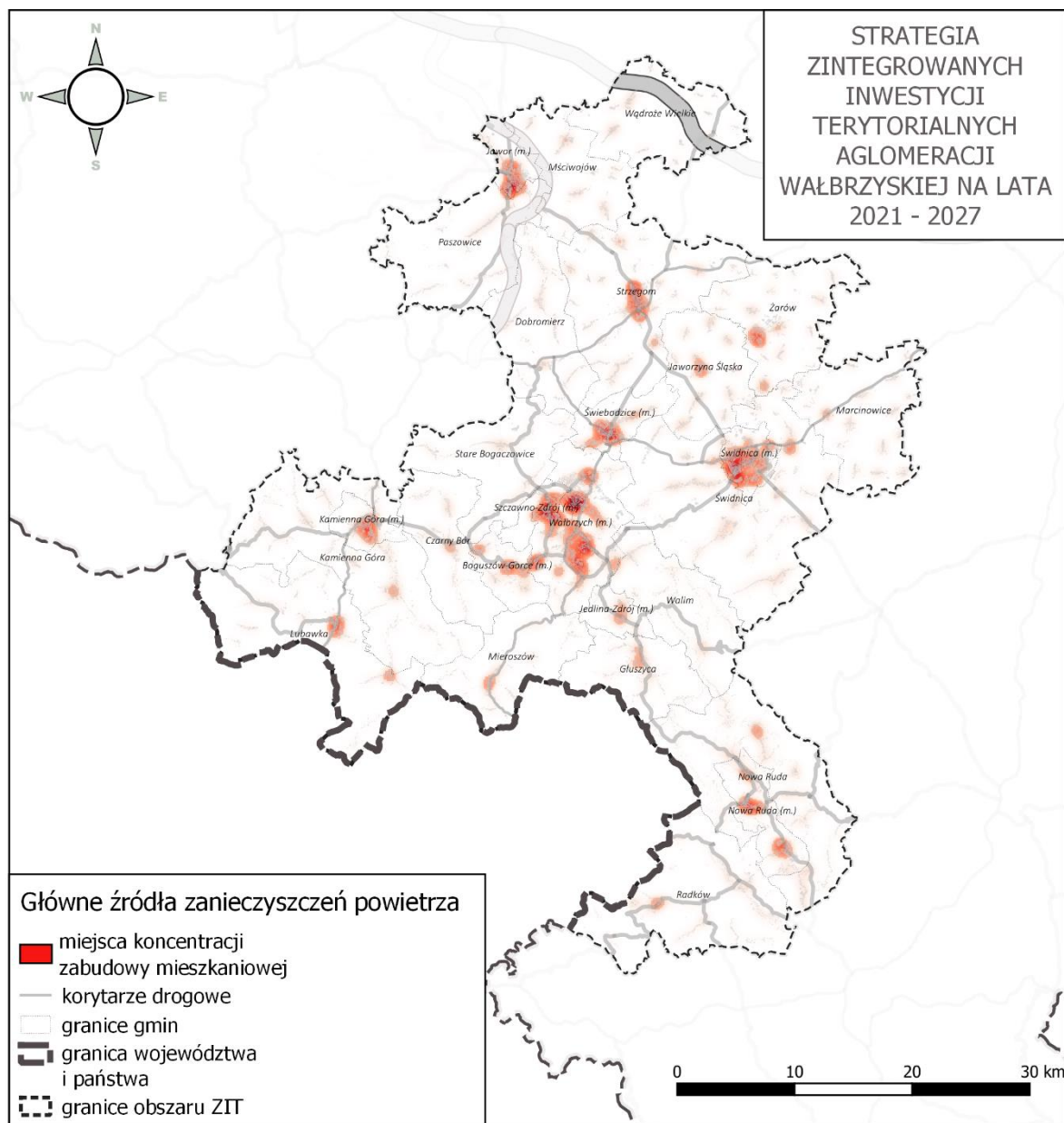
Miejscowość	Przyczyna zanieczyszczenia powietrza
Jaroszów	Ruch kołowy, przemysł, sąsiedztwo składowiska odpadów, niska emisja z budynków mieszkalnych
Morawa	Przemysł wydobywczy (zapylenie)
Rusko	Sąsiedztwo składowiska odpadów
Teren całej gminy	niska emisja z budynków mieszkalnych
Szczawno Zdrój	
Przebieg drogi wojewódzkiej - ul. Kolejowa i Solicka w Szczawnie-Zdroju	Wzmożony ruch drogowy
Szczawno-Zdrój	Niska emisja z budynków mieszkalnych
Świdnica (m)	
Świdnica – Stare Miasto, zabudowa staromiejska	Niska emisja kominowa. Głównym źródłem zanieczyszczenia powietrza jest emisja antropogeniczna pochodząca z sektora komunalno-bytowego (emisja powierzchniowa), z komunikacji (emisja liniowa) oraz z działalności przemysłowej (emisja punktowa).
Nowa Ruda	
Wszystkie miejscowości w gminie: Bartnica, Bieganów, Bożków, Czerwieńczyce, Dworki, Dzikowiec, Jugów, Krajanów, Ludwikowice Kł., Nowa Wieś Kł., Przygórze, Sokolica, Sokolec, Świerki, Wolibórz, Włodowice	Niska emisja z budynków mieszkalnych, wzmożony ruch samochodowy i związana z tym emisja spalin
Walim	
Walim, Dzieńmorowice	Ruch kołowy, niska emisja pochodząca z budynków mieszkalnych
Zagórze Śląskie, Rzezka	Ruch kołowy
Jaworzyna Śląska	
Jaworzyna Śląska	Zakłady produkcyjne, czynna linia kolejowa, ruch kołowy, niska emisja z budynków mieszkalnych, place budowy
Piotrowice Świdnickie, Bolesławice	Czynna linia kolejowa, ruch kołowy, niska emisja
Bagieniec, Tomkowa, Czechy, Pasieczna, Nowice, Pastuchów, Milikowice, Witków, Stary Jaworów, Nowy Jaworów	Ruch kołowy, niska emisja
Głuszycza	
Głuszycza, Głuszycza Górna	Ruch kołowy, niska emisja z budynków mieszkalnych
Dobromierz	
Borów, Gniewków, Czernica, Dzierzków	Zapylenie z kopalni granitu
Dobromierz, Roztoka	Niska emisja z budynków mieszkalnych
Wałbrzych	
Stare Miasto, Śródmieście, Nowe Miasto, Sobięcín, Zdrój, Biały Kamień	Główna przyczyna to zanieczyszczenie powietrza będące w 85% następstwem tzw. niskiej emisji (w Wałbrzychu jest około 2000 tyś. Pieców na węgiel do wymiany). Druga przyczyna jest emisja z transportu samochodowego. W obu przypadkach ekstremalna sytuacje zanieczyszczenia powietrza potęguje położenie miasta w niecce śródsudeckiej, te części miasta są usytuowane w dolinach i obniżeniach górskich Sudetów.
Jedlina Zdrój	
Jedlina-Zdrój (obręb Kamieński, Glinica i Jedlinka)	Ogrzewanie domów/mieszkań na opał stały najczęściej węglem oraz ruch kołowy – przez wymienione obręby Jedliny-Zdroju przebiega droga wojewódzka nr 381
Paszowice	
Paszowice, Sokola	Ruch kołowy

Miejscowość	Przyczyna zanieczyszczenia powietrza
Mioszów	
Mioszów	Wzmoczone spalanie paliw do celów grzewczych – tzw. niska emisja, zwarta zabudowa, głównie zabudowa budynkami wielolokalowymi
Sokołowsko	Wzmoczone spalanie paliw do celów grzewczych – tzw. niska emisja, zwarta zabudowa, głównie zabudowa budynkami wielolokalowymi
Świebodzice	
Gmina miejska	Brak informacji
Nowa Ruda (m)	
Nowa Ruda nie posiada wydzielonych formalnie miejscowości	Brak informacji
Świdnica	
Mokrzyszów, Słotwina, Pszenno, Boleścín, Grodziszczce	Ruch kołowy, niska emisja
Kamienna Góra (m)	
Kamienna Góra	Niska emisja z budynków mieszkalnych
Marcinowice	
Marcinowice, Szczepanów, Strzelce, Tworzyjanów	Droga krajowa nr 35
Marcinowice, Kątki, Gruszów, Stefanowice, Zebrzydów, Wirki	Kierunek przeważających wiatrów (róża wiatrów północno-zachodnich) z kierunku Świdnica-Wałbrzych
Stare Bogaczowice	
Gostków	Droga ekspresowa S3
Chwaliszów – Stare Bogaczowice - Struga	Droga wojewódzka 375
Struga – Lubomin - Jabłów	Droga wojewódzka 376
Mściwojów	
Niedaszów, Grzegorzów, Siekierzyce, Marcinowice, Snowidza, Targoszyn, Mściwojów, Niedaszów	Ruch kołowy, niska emisja
Czarny Bór	
Witków, Jaczków, Grzędy, Grzędy Górne	Niska emisja
Czarny Bór	Niska emisja, przemysł, ruch kołowy
Borówno	Niska emisja, ruch kołowy
Boguszów-Gorce	
teren całej gminy	Niska emisja z budynków mieszkalnych, ruch kołowy
Wądroże Wielkie	
Budziszów Wielkie, Wądroże Wielkie	Ruch kołowy
Kamienna Góra	
Pisarzowice, Krzeszów, Czadrów, Ptaszków, Szarocin	Emisja z budynków mieszkalnych, ruch kołowy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie odpowiedzi gmin na ankietę.

Przyjmując wskazania raportów wojewódzkich o stanie powietrza, badań lokalnych oraz wskazań gmin należy przyjąć, że głównymi źródłami zanieczyszczeń jest niska emisja z budynków oraz znaczący udział zanieczyszczeń pochodzących z ruchu kołowego zarówno osobowego jak i ciężarowego. Na tej podstawie bazując na analizie struktury zabudowy, jej intensywność i rozmieszczenia oraz analizie rozmieszczenia głównych korytarzy drogowych wskazano rozmieszczenie w skali lokalnej głównych źródeł zanieczyszczeń. Wskazano (Mapa 40) rozkład przestrzenny obszarów koncentracji zabudowy mieszkaniowej (jednorodzinnej, wielorodzinnej i gospodarstw rolnych) oraz głównych korytarzy drogowych w obszarze badań.

Mapa 40. Rozmieszczenie głównych źródeł zanieczyszczeń powietrza wg wskazań gmin

Źródło: Opracowanie własne na podstawie obiektów BDOT 10k.

3.4 STAN INFRASTRUKTURY TRANSPORTOWEJ I MOBILNOŚĆ MIESZKAŃCÓW

3.4.1 INFRASTRUKTURA DROGOWA

Sieć drogowa obszaru badań ma bardzo zróżnicowany charakter od dróg o wysokich parametrach przepustowości na północy (autostrada A4) oraz na zachodzie (droga ekspresowa S3) poprzez drogi krajowe obsługujące główne powiązania zewnętrzne, do dróg wojewódzkich i powiatowych. Ukształtowanie terenu obszaru badań sprawia, zróżnicowane warunki podróży siecią dróg, gdzie wydłużenie czasów przejazdu należy uwzględnić w obszarach górskich, na południu obszaru. Sieć drogowa przenosi zarazem ruch tranzytowy przebiegający przez obszar, ruch pojazdów ciężkich związany z obsługą

produkcji, przemysłu czy wywozu drewna, ruch turystyczny o dużej zmienności natężenia, w końcu ruch lokalny. Głównymi korytarzami sieci drogowej w obszarze badań są:

Autostrada A4 – o przekroju 2x2, droga w sieci TEN-T, przebiega na północy obszaru badań przez gminę Wądroże Wielkie, w układzie wojewódzkim realizuje powiązania w kierunku wschód – zachód pomiędzy Wrocławiem – zachodnią granicą państwa;

Droga ekspresowa S3 – o przekroju 2x2, istniejący odcinek do węzła Bolków, w trakcie realizacji odcinek do Lubawki, docelowo ma kontynuować powiązanie z Republiką Czeską, droga w sieci TEN-T, przebiega po zachodniej stronie obszaru badań przez gminy Jawor, Mściwojów, Paszowice i Dobromierz, w układzie wojewódzkim realizuje powiązania obszaru północ – południe pomiędzy Bolkowem – Polkowicami;

Droga krajowa nr 5 (DK5) – o przekroju 1x2, odcinkowo klasy głównej przyspieszonej i głównej, przebiega przez centralną część obszaru w relacji wschód – zachód przez gminy Strzegom, Dobromierz, następnie odbijając na południe w kierunku Kamiennej Góry, Lubawki, do granicy państwa, w układzie wojewódzkim droga realizuje powiązania od węzła Kostomłoty (A4) – Jelenia Góra i Lubawka;

Droga krajowa nr 35 (DK35) – o przekroju 1x2 (tylko odcinkowo 2x2, ok. 4km), odcinkowo klasy głównej przyspieszonej i głównej, przebiega od wschodu przez Świdnicę do Świebodzic, a następnie na południe przez Wałbrzych – Mieroszów do granicy państwa, w układzie wojewódzkim droga realizuje powiązania Wrocław – Świdnica – Świebodzice – Wałbrzych – Mieroszów – granica państwa, w ciągu tej drogi również planowana jest przebudowa zarówno w zakresie obwodnicy miasta Świdnicy oraz realizacji powiązania z Wrocławia z węzłem Bolków (S3); na odcinku ok. 5,9 km na wysokości przebiegu DK 35 przez miasto Wałbrzych, zrealizowano dwupasmową, obwodnicę w klasie drogi głównej wraz z węzłami i drogami dojazdowymi, znacznie poprawiając przepustowość miejscowości Wałbrzych i Szczawno Zdrój w kierunku północ – południe;

Droga krajowa nr 34 (DK34) – o przekroju 1x2 (tylko nieduży odcinek 2x2, ok. 200 m), klasy głównej przyspieszonej, droga stanowi łącznik pomiędzy DK35 w Świebodzicach, a DK5 w Dobromierzu.

Drogi wojewódzkie – DW345, DW363, DW365, DW367, DW369, DW374, DW375, DW376, DW379, DW380, DW381, DW382, DW383, DW384, DW385, DW386, DW387, DW388.

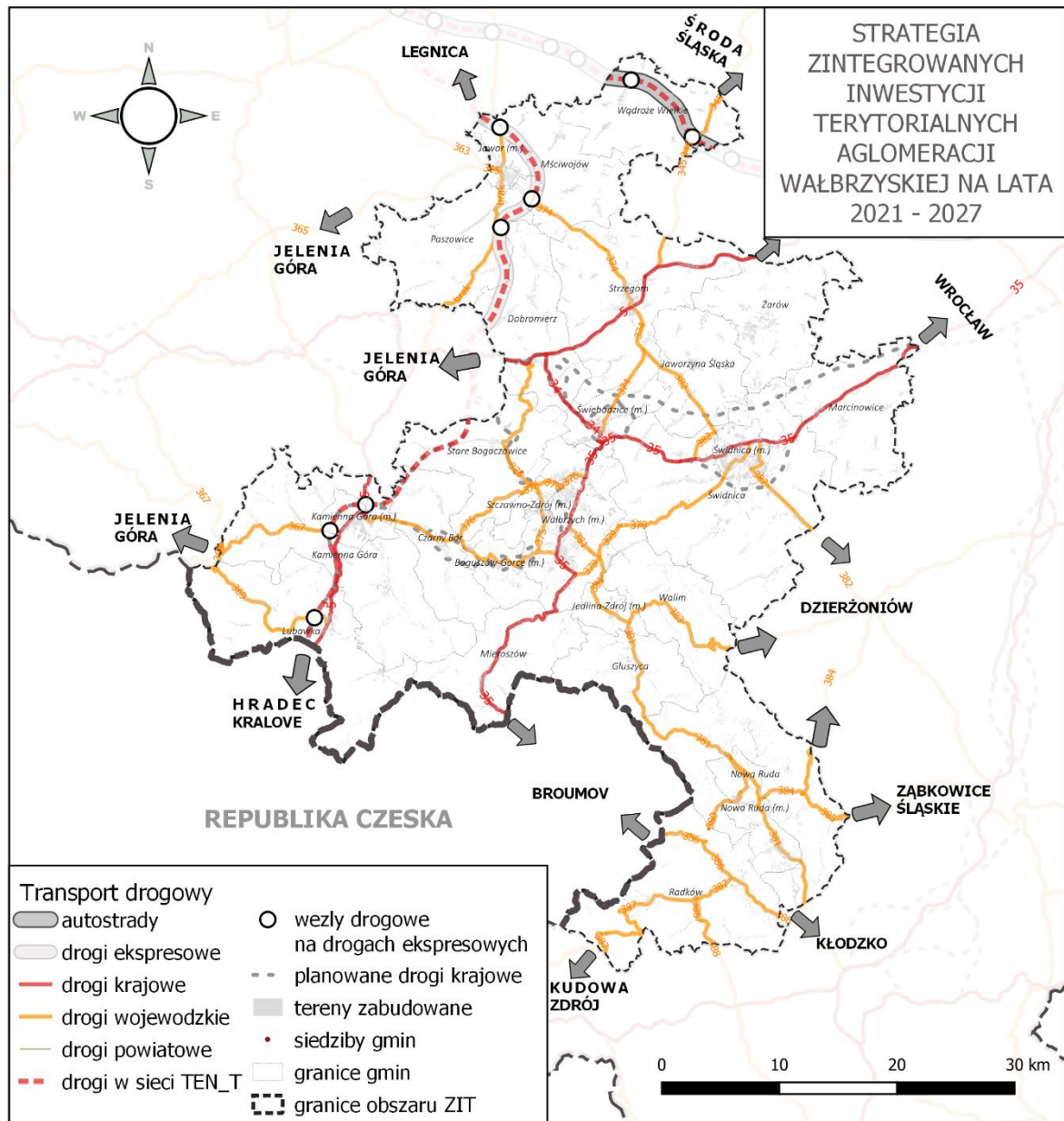
Ponadto duże znaczenie mają drogi powiatowe, które w układzie aglomeracyjnym realizują bardzo wiele powiązań lokalnych, co często przekłada się na ich znaczne obciążenie. Utrzymanie ich we właściwym stanie technicznym jest niezbędne dla właściwego funkcjonowania układu drogowego obszaru badań.

Tabela 23. Długość sieci drogowej wg kategorii

Rodzaj drogi	Długość [KM]
Drogi krajowe	144
Drogi wojewódzkie	312
Drogi powiatowe	1175

Źródło: Opracowanie własne na podstawie obiektów BDOT 10k.

Mapa 41. Infrastruktura drogowa

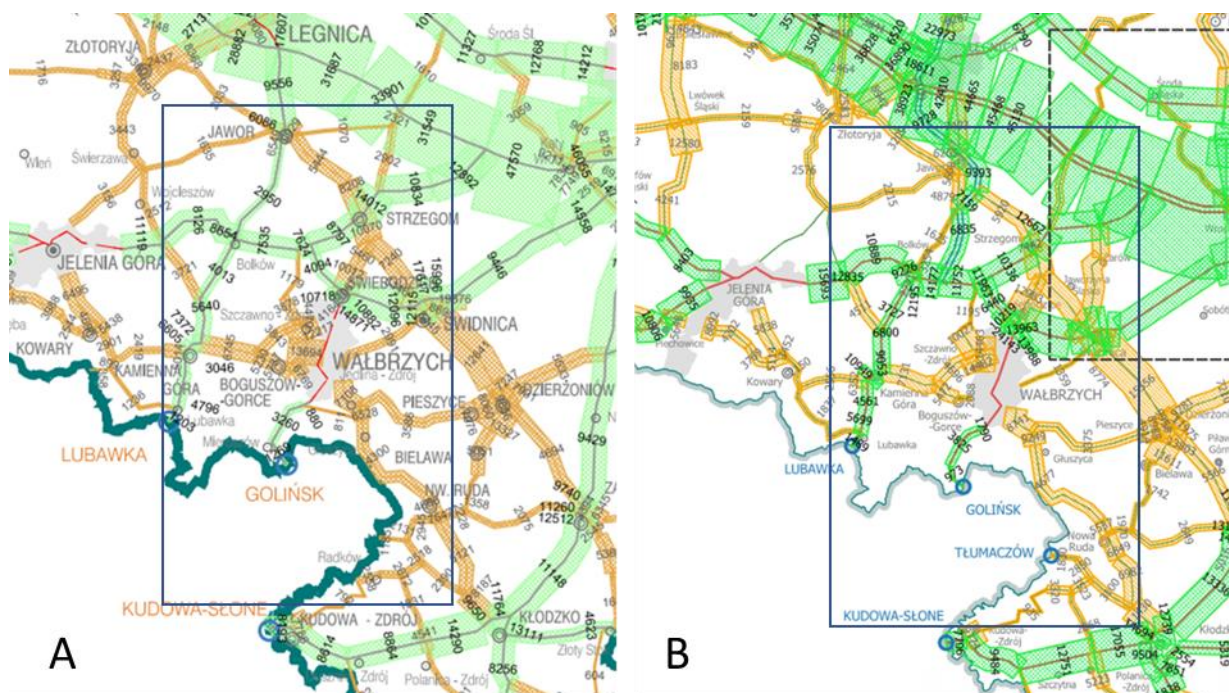

Źródło: Opracowanie własne na podstawie obiektów BDOT 10k oraz Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego

Obciążenie sieci drogowej mierzone jest na drogach krajowych i wojewódzkich co 5 lat i publikowane jest przez Generalną Dyрекcję Dróg Krajowych i Autostrad jako Generalny Pomiar Ruchu. W latach 2015-2020 w ramach dwóch pomiarów ruchu w obszarze badań realizowano nowy odcinek drogi S3, która przejęła część ruchu (obciążenie w obszarze badań ok 7 tys. poj./dobę). Największe wzrosty natężenia zanotowano na autostradzie A4, gdzie przybyło średnio na odcinku Wądroża Wielkiego ok. 10 tys. poj./dobę. Na pozostałych odcinkach dróg odnotowano odcinkowe wzrosty, natomiast ich wartości nie wpłynęły znacząco na zmianę sytuacji zarówno na drogach krajowych jak i wojewódzkich (Mapa 42).

Mapa 42. Generalny pomiar ruchu rok 2015 (A) rok 2020/2021 (B)

Źródło: Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad

Realizacja drogi S3 w powiązaniu z autostradą A4 wpłynęła natomiast istotnie na zmianę dostępności dróg o dużej przepustowości dla mieszkańców obszaru analizy. Cała północna i centralna część obszaru badań, a także Wałbrzych i Kamienna Góra znalazła się w dostępie do 20 minut dojazdu samochodem do węzła. Na skraju tego zasięgu znalazła się Świdnica, natomiast Nowa Ruda i Radków znalazły się w izochronach 30 -60 minut dojazdu do węzła (Mapa 43).

W kontekście sieci drogowej obszar badań jest wyposażony w gęstą sieć drogową zapewniającą powiązania zarówno w układzie wewnątrz aglomeracyjnym, jak również powiązania zewnętrzne. Realizacja drogi ekspresowej S3 ma istotny wpływ na poprawę dostępności zewnętrznej obszaru, na obecnym etapie poprawiając powiązania z autostradą A4 w kierunku północnym, a w przyszłości z Republiką Czeską w kierunku południowym. Również planowana przebudowa DK35 będzie miała istotne przełożenie na zwiększenie dostępności i zmianę obciążeń ruchem miejscowości, przez które obecnie DK35 przebiega. Istniejące obciążenie ruchem jest wysokie i generuje, szczególnie w obszarach miejskich duże obciążenie środowiskowe i powoduje spowolnienie ruchu.

Świdnicy, przez Sobótkę do Wrocławia można powiedzieć dowiązując do ruchu „Aglomeracji Wrocławskiej” oraz linia nr 286, która stanowi powiązanie Aglomeracji Wałbrzyskiej, a Kotliną Kłodzką, stanowią bardzo ważne powiązania zewnętrzne (Tabela 24, Mapa 44).

Tabela 24. Wykaz czynnych linii kolejowych

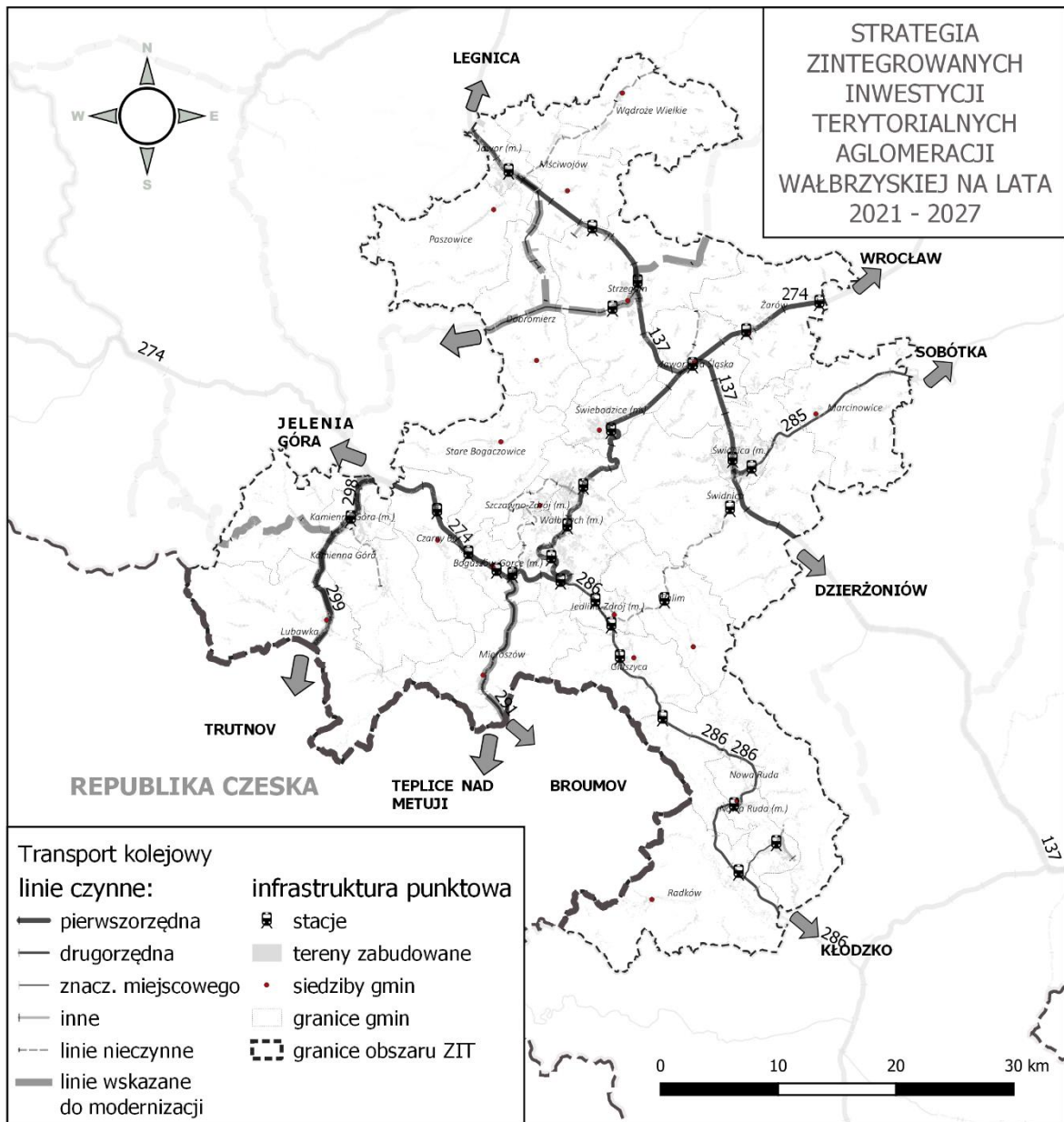
Nr linii	Relacja w obszarze ZIT (relacje poza obszarem)	Kategoria	Elektryfikacja
274	Wrocław – Żarów – Jaworzyna Śl. – Świebodzice – Wałbrzych – Boguszów-Gorce – Jelenia Góra	pierwszorzędna	tak
137	Legnica – Jawor – Strzegom – Jaworzyna Śl. – Świdnica - Dzierżoniów	pierwszorzędna	nie
298	Sędziszów – Kamienna Góra	pierwszorzędna	nie
299	Kamienna Góra – granica państwa	pierwszorzędna	nie
285	Świdnica – Sobótkę – Wrocław	drugorzędna	nie
286	Wałbrzych – Głuszyca – Nowa Ruda – Kłodzko	drugorzędna	nie
291	Boguszów-Gorce – Mieroszów – granica państwa	drugorzędna	nie
771	Łącznica Świdnica Przedmieście – Świdnica Miasto	-	-
302	Strzegom – Strzegom Grabina	towarowa	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie obiektów BDOT 10k, Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego oraz mapy kolejowej Instytut Rozwoju Terytorialnego.

Linie planowane do modernizacji zostały wskazane w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego, które mogą uzupełnić połączenia w skali lokalnej, również o znaczeniu turystycznym (Mapa 43).

Mapa 44 Infrastruktura kolejowa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie obiektów BDOT 10k, Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego.

Stan techniczny i wyposażenie przystanków kolejowych, zaraz po ofercie przewozowej, będzie miało ogromne znaczenie w budowaniu oferty transportu zbiorowego. W celu oceny stanu oraz oceny potencjału takich powiązań wykonano analizy stanu infrastruktury przystankowej kolejowej i jej powiązań ze strukturą przestrzenną, infrastruktury przystankowej autobusowej oraz powiązań przestrzennych obu systemów.

Infrastruktura towarzysząca liniom kolejowym, to przede wszystkim stacje i przystanki kolejowe. Dla uzyskania sprawności systemu transportu kolejowego należy zapewnić dwie rzeczy: dostępność stacji z miejsc zamieszkania, pracy czy usług oraz właściwe wyposażenie i stan techniczny tych obiektów. Ze względu na brak danych i informacji o stanie technicznym obiektów, przeprowadzono analizę na podstawie wskazań przedstawicieli gmin w ankiecie. Zgłoszono w odpowiedziach 53 obiekty o różnym statusie, istniejące, istniejące, ale na liniach nieczynnych, pożądane do uruchomienia (Tabela 25).

Aby ocenić skalę wyzwania stojącego przed przygotowaniem stacji do działania w systemie transportowym wskazano, że:

- 30 obiektów z 53 – wymaga remontu,
- 20 obiektów z 53 – jest wyremontowanych lub w jego trakcie,
- 4 zgłoszenia požądania uruchomienia,
- 6 obiektów o innym lub nieokreślonym statusie.

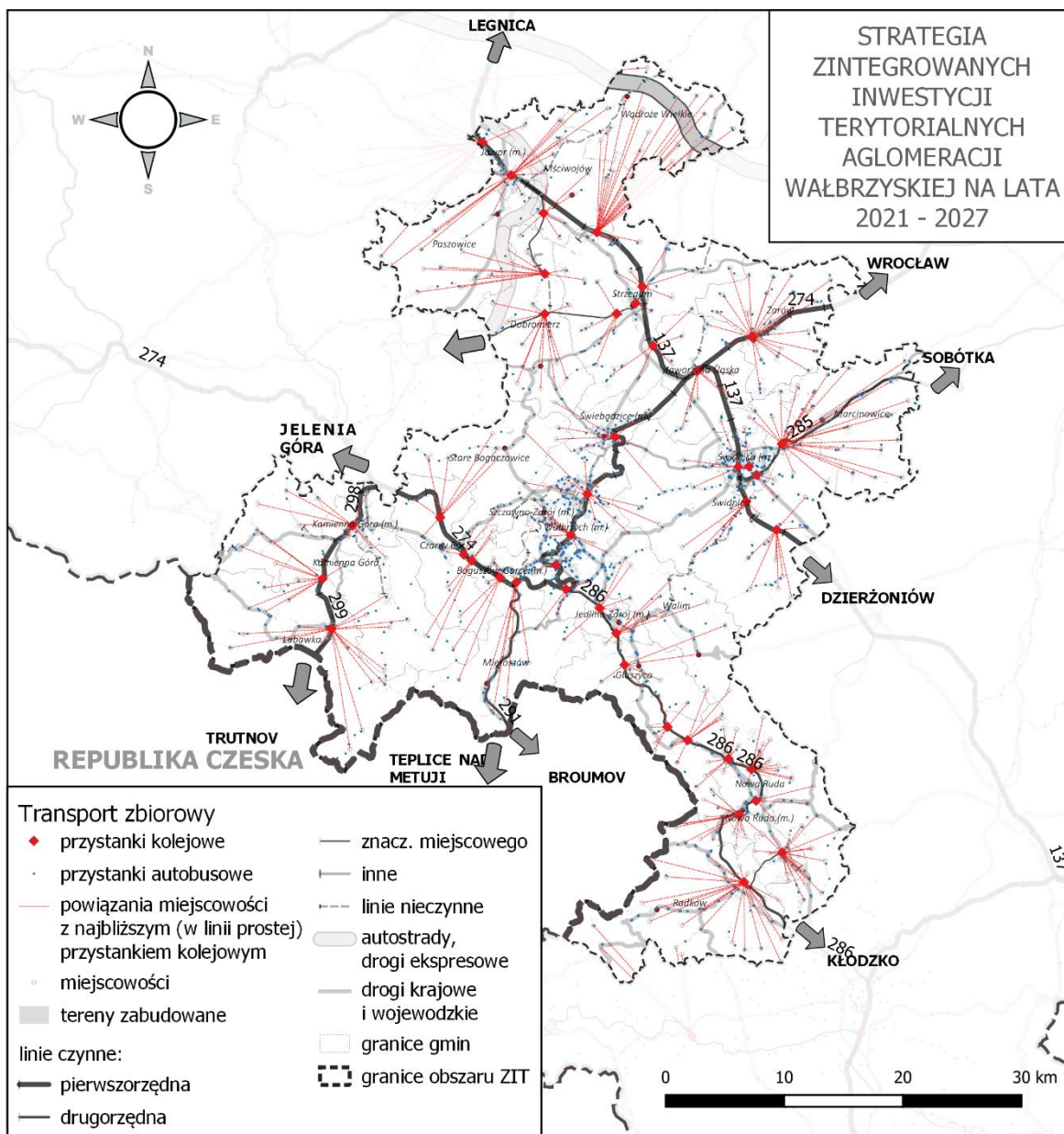
Tabela 25. Wykaz potrzeb w zakresie stacji kolejowych, ocena stanu wg wskaźników z ankiet

L.p.	Adres/lokalizacja/nazwa	Ocena stanu
Lubawka		
1.	Pożądanе uruchomienie	Wymaga remontu
Żarów		
2.	Stacja kolejowa w Żarowie	wyremontowana
3.	Stacja kolejowa w Imbramowicach	wyremontowana
Jawor		
4.	Dworzec, ul. Kolejowa	Wymagająca remontu
5.	Ul. Starojawska/Cukrownicza – Stacja Stary Jawor	Wymagająca remontu
6.	Pożądanе uruchomienie 3.stacja	Jawornik
Radków		
7.	Ścinawka Średnia	Czynna – wymaga remontu
8.	Radków	Pożądanе uruchomienie i remont
Strzegom		
9.	Strzegom, ul. Kolejowa	Czynny, częściowo wyremontowany
10.	Strzegom Miasto, al. Wojska Polskiego	Nieczynny, przy nieczynnej linii, zdegradowany
11.	Strzegom Grabina, ul. Jeleniogórska	Nieczynny, przy nieczynnej linii, zdegradowany
12.	Rogoźnica	Czynny, wymaga remontu/przebudowy
13.	Goczałków	Czynny, wymaga remontu/przebudowy
14.	Stanowice	Czynny, wymaga remontu/przebudowy
15.	Jaroszów	Nieczynny, przy nieczynnej linii, zdegradowany
16.	Strzegom Wschód (hipotetyczna nazwa), ul. Armii Krajowej (pomiędzy stacją Strzegom a przystankiem Stanowice)	Nieistniejący, wnioskowana realizacja.
Szczawno Zdrój		
17.	Były dworzec kolejowy zlokalizowany przy ul. Kolejowej 31	Nastąpiła zmiana sposobu użytkowania obiektów na usługowo-biurowo-gospodarcze. Stan obiektów – dobry.
Świdnica (m)		
18.	Dworzec główny Świdnica Miasto ul. Dworcowa 3	Czynny wyremontowany. Dworzec po remoncie kapitalnym.
19.	Dworzec Świdnica Przedmieście ul. Jodłowa 33	Wymagający remontu. Obiekt zamknięty z uwagi na stan techniczny.
20.	Dworzec Kraszowice przy ul. Kraszowicka 76	Obiekt sprzedany osobom prywatnym. Stacja nieczynna. Obiekt wymaga remontu. Przy obiekcie wymagany jest nowy przystanek stacji.
21.	Przystanek Osiedla Zawiszów	Jest w programie rządowym przystankowym do realizacji w roku 2022.
Nowa Ruda		
22.	Stacja Bartnica	Czynna wymagająca remontu/zagospodarowania
23.	Stacja Świerki Dolne	Czynna wymagająca remontu
24.	Stacja Ludwikowice Kłodzkie	Czynna wymagająca remontu

L.p.	Adres/lokalizacja/nazwa	Ocena stanu
Walim		
25.	Przy budynku po byłym dworcu kolejowym przy ul. Dworzec PKP nr 1, ul. Kolejowa 1, Zagórze Śląskie	Przystanek kolejowy w trakcie remontu planowane uruchomienie IV kwartał 2022 r.)
26.	Przy budynku po byłym dworcu kolejowym, ul. Dworzec PKP 1, Jugowice	Przystanek kolejowy w trakcie remontu planowane uruchomienie IV kwartał 2022 r.)
Jaworzyna Śl.		
27.	ul. 1 Maja, Jaworzyna Śląska, dworzec kolejowy	Czynny wyremontowany
28.	Bolesławice, przystanek kolejowy	Czynny, wymagający remontu
Głuszycza		
29.	Głuszycza, ul. Kolejowa	Nieczynna, wymaga remontu
30.	Głuszycza Górna, ul. Dworcowa	Nieczynna, wymaga remontu
Dobromierz		
31.	BRAK. Pożądane uruchomienie i remont	-
Wałbrzych		
32.	Wałbrzych Szczawienko	Czynny wyremontowany
33.	Wałbrzych Miasto	Czynny wyremontowany
34.	Wałbrzych Centrum	Czynny wyremontowany
35.	Wałbrzych Główny	Czynny wyremontowany
Jedlina Zdrój		
36.	Przystanek Dworzec Jedlina Główna przy ul. Dworcowej	Pożądane uruchomienie i remont
Mieroszów		
37.	Przystanek - Unisław Śląski	Czynny – brak danych dot. stanu technicznego
38.	Stacja - Mieroszów	Czynna – brak danych do. stanu technicznego
Świebodzice		
39.	Stacja kolejowa znajduje się przy pl. Dworcowy 1	Stacja jest wyremontowana (węzeł przesiadkowy P&R)
Nowa Ruda (m)		
40.	Nowa Ruda, ul. Kolejowa	Wymagające remontu
41.	Nowa Ruda, Przedmieście	Wymagające remontu
42.	Nowa Ruda, Zdrojowisko	Wymagające remontu
Świdnica		
43.	Pszemno	Czynne wyremontowane
44.	Burkatów	Wyremontowane, nieuruchomione
45.	Bystrzyca Górna	Wyremontowane, nieuruchomione
46.	Lubachów	Wyremontowane, nieuruchomione
47.	Krzyżowa	Czynne, wymagające remontu
Kamienna Góra (m)		
48.	Dworzec Kolejowy – Kamienna Góra- ul. Jeleniogórska	wymagający remontu
Marcinowice		
49.	Marcinowice	Wymagający remontu, czynny
Czarny Bór		
50.	Przystanek kolejowy Witków	Wymaga remontu
Boguszów-Gorce		
51.	Boguszów-Gorce,	Czynny, wymagający remontu
52.	Boguszów-Gorce Zachód	Czynny wyremontowany
Wądroże Wielkie		
53.	Mierczyce	wymaga remontu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiet.

Mapa 45. Infrastruktura transportu zbiorowego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie obiektów BDOT 10k

Transport autobusowy po latach dewaluacji powinien zyskiwać na znaczeniu, przede wszystkim jako system dowożący do systemu kolejowego lub tam, gdzie znajduje to uzasadnienie ekonomiczne zastępując infrastrukturę kolejową. Infrastruktura przystanków autobusowych Aglomeracji jest bardzo liczna i obsługuje znaczną część terenów mieszkaniowych oraz destynacji podróży, szczególnie w obszarach miejskich (Mapa 45).

Na podstawie wskazań gmin w zakresie najważniejszych kierunków powiązań, można stwierdzić, że system przewozów autobusowych działa w sposób dostosowany do bieżących potrzeb poszczególnych gmin, obsługując niezbędne połączenia (załącznik 6). Poza nielicznymi przypadkami nie jest zintegrowany z systemem kolejowym, nie posiada wspólnej oferty aglomeracyjnej, nie jest dostosowany do obsługi ruchu turystycznego.

Infrastruktura czynnych dworców autobusowych wg badania ankietowego obejmuje dworce: Strzegom – w dobrym stanie, Świdnica (m) – wyremontowany, Nowa Ruda (m) – wymaga remontu, Kamienna Góra – wymaga remontu. Jest to bardzo skromne zaplecze, co wynika z marginalizacji i dewaluacji tego systemu transportu.

Ocena oferty połączeń autobusowych w Aglomeracji Wałbrzyskiej pomiędzy głównymi ośrodkami osadniczymi (Tabela 26). Wykonano analizę świadczonych, dobowych połączeń autobusowych w dniach roboczych pomiędzy ośrodkiem regionalnym (miastem Wałbrzych), a miastami powiatowymi obszaru Aglomeracji Wałbrzyskiej. Dodano również powiązanie z Nową Rudą, dla której jednak wskazano 0 dostępnych połączeń autobusowych, powiązanie jest obsługiwane przez ofertę kolejową. Wyniki analizy pokazują marginalny udział powiązań autobusowych pomiędzy głównymi ośrodkami, jednym z kierunków ścisłych powiązań jest relacja Wałbrzych – Kamienna Góra. Z dodatkowych analiz na poziomie szczegółowym widoczna jest koncentracja na powiązaniach wewnątrz gminnych (szczególnie w otoczeniu ośrodków miejskich), natomiast wyraźnie widoczny jest deficyt powiązań w układzie aglomeracyjnym, międzygminnym, powiązań małych miejscowości z ośrodkami wyższego rzędu, co w znacznie wpływa na dominację transportu indywidualnego. Szczególnej poprawy wymaga oferta powiązań w dni wolne oraz poza sezonem szkolnym, kiedy szereg połączeń nie jest dostępna, co ma wpływ na wybór samochodu przez mieszkańców, ale również wpływa na ograniczenie dostępność turystycznej obszaru.

Tabela 26. Analiza oferty autobusowej w obszarze badań [2022]

Relacja	Częstotliwość kursowania w ciągu doby	Oferowany czas przejazdu
Wałbrzych - Świdnica	Połączenia ogółem: 3	Minimalny: 0 h 17 min Maksymalny: 0 h 20 min
Wałbrzych - Jawor	Połączenia ogółem: 3	Minimalny: 0 h 40 min Maksymalny: 1 h 3 min
Wałbrzych – Kamienna Góra	Połączenia ogółem: 18	Minimalny: 0 h 30 min Maksymalny: 0 h 56 min
Wałbrzych – Nowa Ruda	Połączenia ogółem: 0	Minimalny: 0 h 0 min Maksymalny: 0 h 0 min

Źródło: opracowanie własne na podstawie portalu e-podróżnik.pl.

Stan taboru autobusowego ma istotny wpływ na jakość świadczonych usług zapewniając odpowiedni komfort dla podróżnych, ale również jest bardzo istotny z punktu widzenia ograniczania emisyjności systemów transportowych. Jak wynika z ogólnych informacji w tym zakresie sytuacja taborowa poszczególnych operatorów wymaga jeszcze wielu działań modernizacyjnych. Zmiana taboru w większości dotychczas dotyczyła operatorów miejskich, natomiast w układzie aglomeracyjnym są to operatorzy prywatni, którzy działają głównie taborom busowym oraz powiatowi, gdzie sytuacja taborowa jest bardzo zła.

3.4.3 INFRASTRUKTURA ROWEROWA

Infrastruktura rowerowa poza funkcją turystyczno – rekreacyjną, stanowi coraz bardziej istotny element sieci transportowych zapewniających mobilność mieszkańców. Infrastruktura rowerowa, aby mogła znacząco wpływać na mobilność mieszkańców w obszarach zurbanizowanych jak i wiejskich, musi zostać zapewnić dostępność miejsc pracy, usług publicznych (szczególnie placówek edukacji), systemu transportu zbiorowego. Ponadto infrastruktura rowerowa musi zapewniać właściwe standardy bezpieczeństwa, aby maksymalnie, jak to możliwe, chronić niechronionych uczestników ruchu, podobnie jak system pieszy. Dlatego drogi dla rowerów powinny być realizowane w odpowiednich standardach technicznych zapewniając bezpieczeństwo i wyposażenie w infrastrukturę towarzyszącą. Ze względu

na brak danych na temat infrastruktury rowerowej, która spełnia określone warunki oraz brak badań opisujących udział rowerzystów w potokach ruchu, nie jest możliwa ocena stanu tej infrastruktury oraz udziału rowerów w podróżach mieszkańców. Idąc za dokumentami szczebla wojewódzkiego takimi jak „Uwarunkowania i wytyczne kierunkowe dla kształtowania transportu zeroemisyjnego w województwie dolnośląskim - mobilność rowerowa w codziennych dojazdach Dolnoślązaków” (IRT 2022 rok) można ocenić potencjał jaki jest w zasięgu tego systemu transportu. Jak wynika z dokumentu obszar Aglomeracji Wałbrzyskiej dysponuje bardzo dużym potencjałem patrząc pod kątem dostępności wskazanej możliwym czasem dojazdu rowerem do usług publicznych oraz transportu zbiorowego (Wykres 48). Natomiast, aby mówić o wykorzystaniu tego potencjału niezbędna jest realizacja odpowiedniej infrastruktury, która będzie stanowiła powiązania miejsc zamieszkania ze wskazanymi celami podróży.

3.4.4 MOBILNOŚĆ MIESZKAŃCÓW

Główne destynacje podróży codziennych to powiązania miejsc zamieszkania z miejscami pracy, edukacji oraz usługami. Mobilność mieszkańców Aglomeracji Wałbrzyskiej jest silnie zdominowana przez transport indywidualny, samochodowy, podobnie jak w reszcie kraju. Jest to złożenie się wielu czynników takich jak:

- ograniczona dostępność wielu destynacji innymi formami transportu przez brak infrastruktury zarówno transportu zbiorowego jak i rowerowego,
- brak dostępności infrastruktury transportu zbiorowego ze względu na jej odsunięcie od miejsc zamieszkania,
- brak dopasowanej oferty przewozowej do potrzeb mieszkańców
- niskiej jakości tabor,
- brak infrastruktury towarzyszącej wspierającej inne formy transportu (parkingi, miejsca postoju, centra i węzły przesiadkowe, stacje ładowania pojazdów elektrycznych),
- niebezpieczna dla pieszych infrastruktura (np. brak chodników lub zdewastowane, wąskie chodniki, sygnalizacja świetlna preferująca ruch samochodowy, brak oświetlenia ciągów pieszych),
- znacznie większy komfort podróży samochodem.

Obszar Aglomeracji Wałbrzyskiej cechuje również duże nagromadzenie turystycznych generatorów ruchu, co wymaga ujęcia w systemie transportu, mobilność mieszkańców do tych atraktorów oraz turystów odwiedzających spoza obszaru, których główne potoki kształtują się w dni wolne od pracy.

Ponieważ transport samochodowy jest jedną z przyczyn znacznego pogorszenia się jakości środowiska, szczególnie stanu jakości powietrza, jednym z istotnych celów rozwoju mobilności mieszkańców jest dążenie do systemu nisko lub zeroemisyjnego. Jednocześnie dla uzyskania sprawności układów zurbanizowanych, dąży się do ograniczenia w przestrzeni udziału samochodów na rzecz innych form transportu.

Mobilność polega na stworzeniu dla mieszkańców takich możliwości wyboru środków przemieszczania się, aby korzystanie z nich przynosiło istotne korzyści ekonomiczne i środowiskowe. Wybór środka transportu przynosi korzyści ekonomiczne, jeżeli koszty przemieszczania, komfort i czas zostaną dopasowane do potrzeb podróżującego i będą konkurencyjne względem podróży samochodem. Natomiast korzyści środowiskowe zostaną osiągnięte, jeżeli środki transportu będą przyjazne środowisku, ale należy tu również wziąć pod uwagę elektro mobilność indywidualną. Aby to przewyżczyć należy podróżnym zapewnić istotne udogodnienia w przemieszczaniu się nie wykorzystując samochodu.

Jednym z podstawowych elementów infrastruktury, która pozwala na wykorzystanie wielu środków transportu są zintegrowane węzły przesiadkowe. Podstawą ich tworzenia są stacje i przystanki kolejowe oraz dworce autobusowe oraz infrastruktura do nich doprowadzająca.

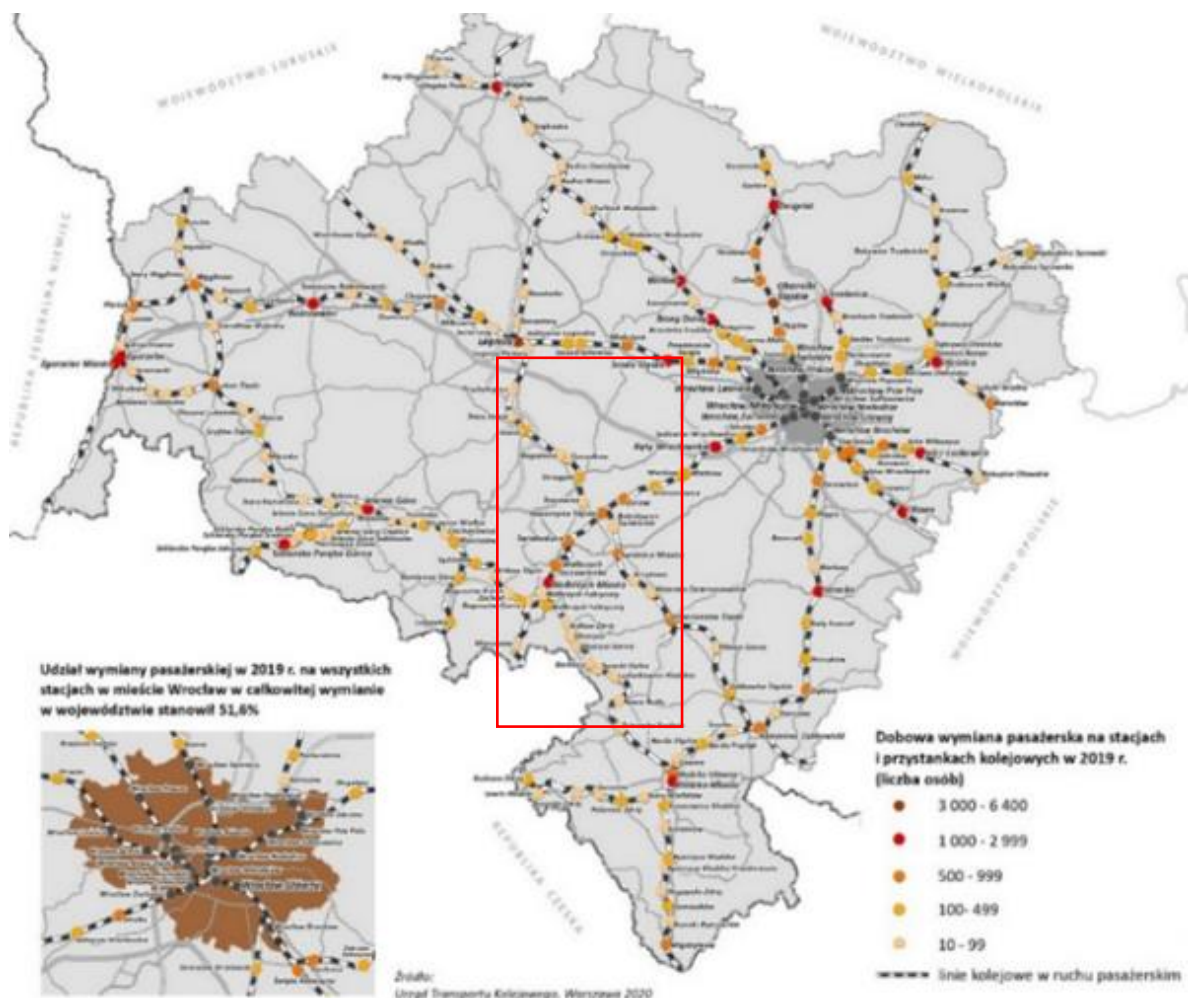

Stacje i przystanki kolejowe Aglomeracji Wałbrzyskiej z roku na rok zyskują korzystających z nich podróżnych. Jak wskazano w dokumencie „Uwarunkowania i wytyczne kierunkowe dla kształtowania transportu zeroemisyjnego w województwie dolnośląskim - mobilność rowerowa w codziennych dojazdach Dolnoślązaków” IRT, 2022 r. dobową wymianę pasażerską na stacjach aglomeracji zanotowano w roku 2019 następujące ilości podróżnych:

- 1000 – 2999 – Wałbrzych Miasto,
- 500 – 999 – Wałbrzych Szczawienko, Świebodzice, Jaworzyna, Żarów, Świdnica Miasto,
- 0 – 499 – pozostałe stacje zlokalizowane w granicach aglomeracji.

Dobowa wymiana pasażerska na stacjach i przystankach kolejowych w 2019 roku została wykonana na podstawie danych Urzędu Transportu Kolejowego (Warszawa 2020) dla zobrazowania, których wykorzystano dane z 2019 r., ponieważ dane z 2020 i 2021 r. są niemiernodajne – wyraźnie skażone pandemią Covid-19 (Mapa 46). Wyniki pomiarów wskazują na trend rosnący zainteresowania transportem kolejowym, na wpływ ma zarówno coraz bogatsza oferta połączeń oraz jakość oferowanych usług.

Mapa 46. Dobowa wymiana pasażerska na stacjach i przystankach kolejowych [2019]

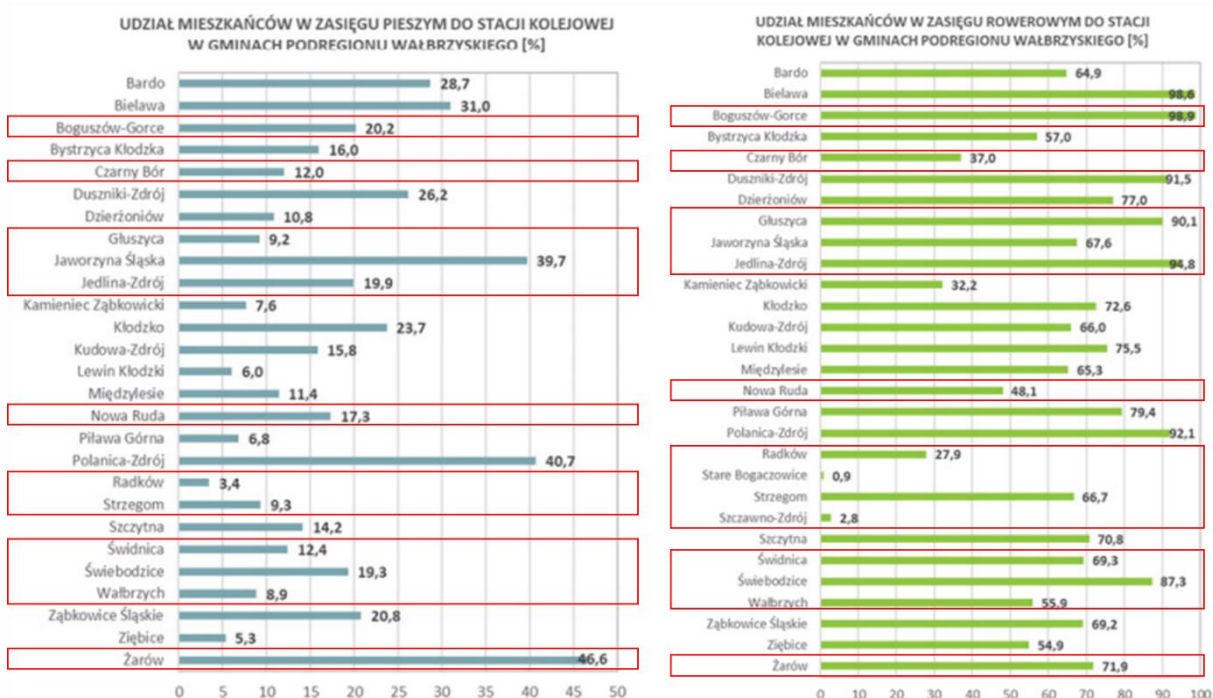
Źródło: Uwarunkowania i wytyczne kierunkowe dla kształtowania transportu zeroemisyjnego w województwie dolnośląskim - mobilność rowerowa w codziennych dojazdach Dolnoślązaków, IRT 2022 rok.

Ponieważ ilość mieszkańców wybierających transport kolejowy jest stale rosnąca, należy przy realizacji infrastruktury przyjąć, że trend będzie rosnący. Wykazując potencjał jaki należy zabezpieczyć w kształtowanej infrastrukturze należy przede wszystkim wziąć pod uwagę, że będzie rósł udział

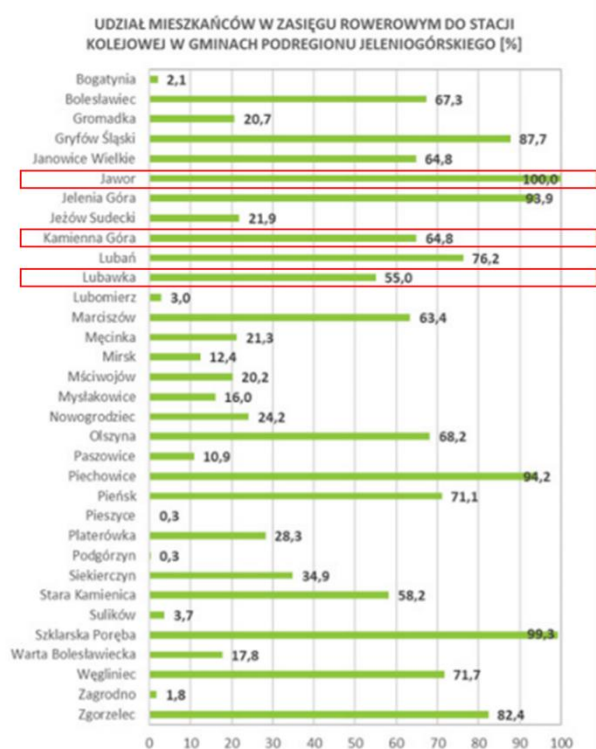
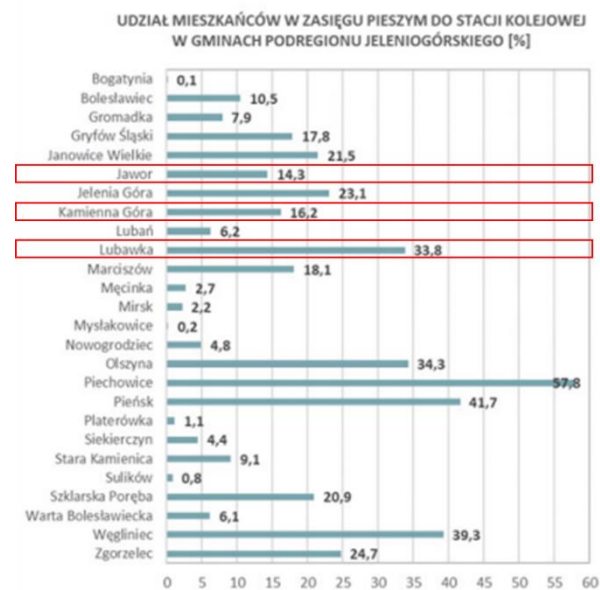
mieszkańców, których miejsce zamieszkania zlokalizowane jest korzystanie względem konkretnego przystanku. Analizy takie należy ująć w dwóch skalach dostępności lokalnej i aglomeracyjnej.

W skali lokalnej bardzo istotnym czynnikiem przemawiającym za wyborem transportu kolejowego jest dostępność stacji kolejowych pieszo lub rowerem. Na podstawie analizy w/w dokumentu, w którym wskazano potencjał, jako procentowy udział mieszkańców zamieszkałych w zasięgu dojścia pieszo 10 minut oraz dojazdu 10 minutowego rowerem do stacji kolejowej, wyraźnie widać dla której infrastruktury przystankowej potencjał jest największy. Gminy, dla których procentowy udział mieszkańców jest wysoki, wykazują dużą ilość zabudowy mieszkaniowej w pobliżu stacji kolejowych, natomiast im niższe tym bardziej widoczne jest odsunięcie infrastruktury stacyjnej od struktury osadniczej. Na poziomie lokalnym należy dążyć do zwiększania dostępności poprzez infrastrukturę uzupełniającą, jak chodniki i ścieżki rowerowe prowadzące do stacji czy rozwiązania zachęcające jak np. rower miejski, wyposażenie stacji i inne organizacyjne zwiększające mobilność mieszkańców. Wskazane potencjały gmin są w układzie podregionów. Gminami o największym potencjale dostępności pieszej dla mieszkańców do stacji/przystanków kolejowych są Żarów [46,6%], Jaworzyna Śląska [39,7%] oraz Boguszków-Gorce [20,2%]. Natomiast największy potencjał dostępności rowerowej cechuje takie gminy jak Jawor [100%], Boguszków-Gorce [98,9%], Jedlina Zdrój [94,8%] oraz Głuszyca [90,1%] (Wykres 49).

Wykres 49. Procentowy udział mieszkańców gminy zamieszkałych w zasięgu dojścia pieszo 10 minut oraz dojazdu 10 minutowego rowerem do stacji kolejowej

Źródło: Uwarunkowania i wytyczne kierunkowe dla kształtowania transportu zeroemisyjnego w województwie dolnośląskim - mobilność rowerowa w codziennych dojazdach Dolnoślązaków, IRT 2022 rok.

Należy przyjąć to jako uwarunkowanie dla rozwoju, biorąc pod uwagę szereg innych czynników przestrzennych, organizacyjnych i innych, które sprawią jaki procent mieszkańców skorzysta z przygotowanej oferty jest to istotne wskazanie dla podejmowania działań dla zwiększenia mobilności mieszkańców. Dostępność w skali aglomeracyjnej należy uzupełnić o powiązania miejscowości, gdzie infrastruktura kolejowa jest zlokalizowana poza zasięgiem dogodnych dojazdów rowerowych i dojść pieszych o powiązania autobusowe. W tym celu wykonano analizę powiązań wszystkich miejscowości aglomeracji pokazując najbliższą odległość w linii prostej do przystanków kolejowych. Obrazuje to hipotetyczną więźbę powiązań autobusowych konieczną dla obsługi miejscowości oraz potencjalny zasięg obsługi poszczególnych przystanków. Ilość powiązań koncentrujących się na poszczególnych przystankach, wskazuje na potencjał mieszkańców miejscowości znajdujących się w zasięgu obsługi, co może stanowić wytyczną w zakresie potencjalnego wyposażenia poszczególnych stacji, zakładając silne przekierowanie mieszkańców tych miejscowości na wykorzystanie transportu zbiorowego w podróżach (Mapa 45).

Dopiero powiązanie potencjałów infrastruktury kolejowej i autobusowej, pieszej oraz rowerowej a także samochodowej stanowi infrastrukturę węzłów przesiadkowych, która na dziś w bardzo zróżnicowanej formie występuje w gminach i cechuje się przeważnie dużymi brakami. Bardzo ważne jest wyposażenie tych węzłów w niezbędną infrastrukturę, która ma pozwalać podróżującym na korzystanie z wielu form mobilności. Niezbędna jest realizacja infrastruktury pozwalającej na sprawną zmianę środka transportu, infrastrukturę informacyjną. Ze względu na brak dostępnych danych na temat takiej infrastruktury, na potrzeby diagnozy ponownie wykorzystujemy badanie ankietowe. Według wskazań gmin w zakresie lokalizacji i wyposażenia węzłów w gminach uzyskaliśmy pozytywne wskazania dla 14 obiektów zrealizowanych w 10 gminach. Część z nich stanowi bardzo dobre przykłady dla realizacji węzłów przesiadkowych i niezbędnego dla nich wyposażenia (Tabela 27).

Tabela 27. Wykaz węzłów przesiadkowych i ich wyposażenie wg wskazań z ankiet

L.p.	Adres/lokalizacja/nazwa	Ocena stanu
Żarów		
1.	Centrum przesiadkowe - Park & Ride w Żarowie przy ul. Dworcowej	Przystanek autobusowy, dworzec kolejowy, miejsca parkingowe, stojaki rowerowe, rozkłady jazdy pociągów oraz autobusów
Świdnica (m)		
2.	Przystanek węzłowy (przesiadkowy) przy Pl. Grunwaldzkim	Wiaty, dynamiczna informacja pasażerska, kiosk biletowy, biletomat stacjonarny
3.	Przystanek węzłowy (przesiadkowy) przy Pl. Św. Małgorzaty	Wiaty, dynamiczna informacja pasażerska, kiosk biletowy, biletomat stacjonarny
4.	Dworzec autobusowy ul. Kolejowa 6	Wiaty, stojaki rowerowe, dynamiczna informacja pasażerska, Parking samochodowy
Jaworzyna Śl.		
5.	Ul. Powstańców/1 Maja – węzeł przesiadkowy przy dworcu kolejowym w Jaworzynie Śląskiej	windy na perony oraz do holu dworca, przejście podziemne łączące perony oraz parking Park & Ride i Bike & Ride, wyświetlacze z rozkładem jazdy na dworcu kolejowym, dojście/połączenie z przystankiem autobusowym
Głuszycza		
6.	Centrum przesiadkowe ul. Łukasiewicza, Głuszycza	Plac postojowy, stojaki rowerowe, punkt naprawy rowerów, budynek informacji pasażerskiej z poczekalnią, toaletami, wypożyczalnia rowerów elektrycznych
Wałbrzych		
7.	Plac SOLIDARNOŚCI	Stojaki rowerowe, przystanki komunikacji publicznej – węzeł przesiadkowy, dynamiczna informacja pasażerska – rozkłady jazdy, wypożyczalnia hulajnóg, Park&Ride
8.	PKP Wałbrzych Szczawienko	Stojaki rowerowe, przystanek komunikacji publicznej PKP/autobusowej, rozkłady jazdy, wypożyczalnia hulajnóg, Park&Ride
9.	PKP Wałbrzych Główny (teren PKP)	Stojaki rowerowe, przystanek komunikacji publicznej PKP i autobusowej, rozkłady jazdy, wypożyczalnia hulajnóg, Park&Ride
Jedlina Zdrój		
10.	Centrum Przesiadkowe przy Pl. Zwycięstwa	wiata przystankowa, parking, stojaki dla rowerów, tablica świetlna
Mieroszów		
11.	ul. Nad Potokiem – dz. nr 65; 64 obr. Mieroszów 2	Park & Ride (parking) i Bike & Ride (stojaki rowerowe)
Świebodzice		
12.	Plac Dworcowy 1	Postój dla samochodów, wiata dla rowerów, przystanek autobusowy.
Boguszów-Gorce		
13.	pętla autobusowa na ul. Traugutta	Wiaty przystankowe (2 szt.), miejsca parkingowe P&R

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiet.

Z całą pewnością istotnym ograniczeniem dla uzyskania sprawności transportu zbiorowego w układzie aglomeracyjnym zidentyfikowane są istotne braki w infrastrukturze, zły stan taboru autobusowego, braki w wyposażeniu w infrastrukturę towarzyszącą, braki organizacyjne. W konsekwencji skutkuje to brakiem integracji różnych form transportu i brakiem zintegrowanej oferty aglomeracyjnej zarówno dla obsługi codziennych podróży mieszkańców jak i obsługi turystycznej obszaru.

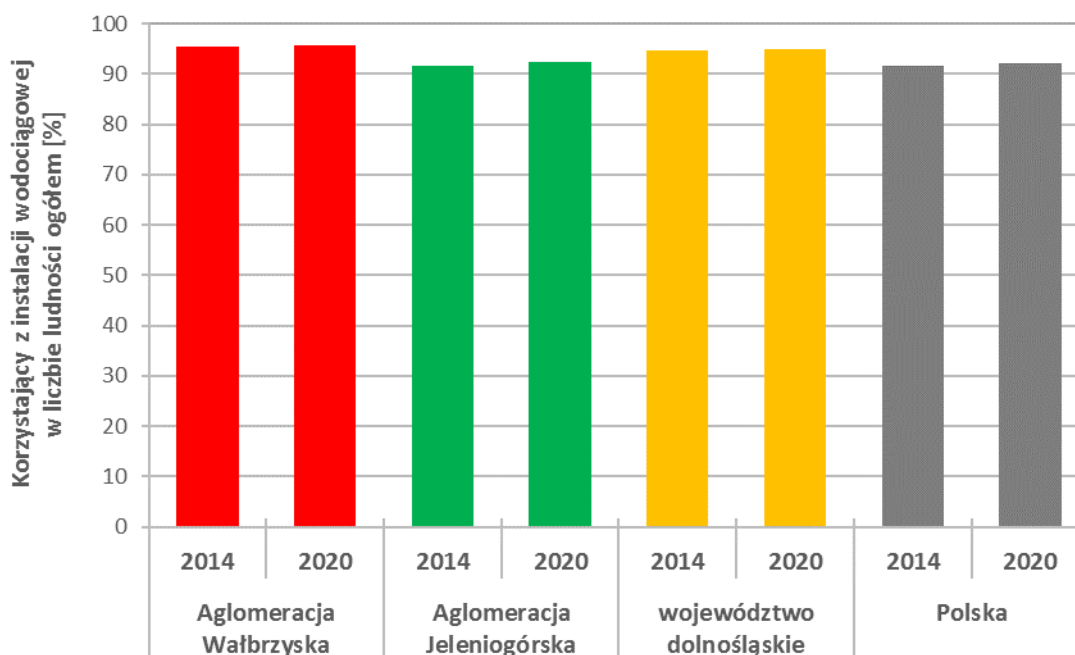
3.5 STAN INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ

Stan wyposażenia w infrastrukturę techniczną obszaru badań został przebadany w zakresie stanu infrastruktury wodociągowej, kanalizacyjnej, gazowej oraz elektroenergetycznej. Stopień wyposażenia terenów zurbanizowanych w infrastrukturę techniczną ma ogromny wpływ na jakość i komfort życia mieszkańców oraz na stan środowiska przyrodniczego. Bardzo istotnymi wyzwaniami rozwojowymi związanymi z rozwijaniem infrastruktury technicznej jest zabezpieczenie dostaw wody ze względu na postępującą suszę strukturalną na obszarze całego kraju, maksymalizowanie stopnia skanalizowania domostw w celu ograniczenia zanieczyszczenia ściekami, tworzenie warunków dla zmian w systemach grzewczych domostw w kontekście transformacji energetycznej, odchodzenia od źródeł kopalnych i ograniczania negatywnych skutków ich spalania.

3.5.1 ZAOPATRZENIE W WODĘ

W latach 2014 – 2020 liczba korzystających z instalacji wodociągowej na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej nieznacznie wzrosła utrzymując się w roku 2020 stale na wysokim poziomie (95,8). Badany wskaźnik w roku 2020 jest nieznacznie większy od poziomu krajowego (95,9). Natomiast jest bardzo wyrównany do wartości wskaźnika dla województwa (95,0), a zarazem większy od wskaźnika dla Aglomeracji Jeleniogórskiej (92,3) (Wykres 50).

Wykres 50. Korzystający z instalacji wodociągowej w liczbie ludności ogółem [%] w latach 2014-2020

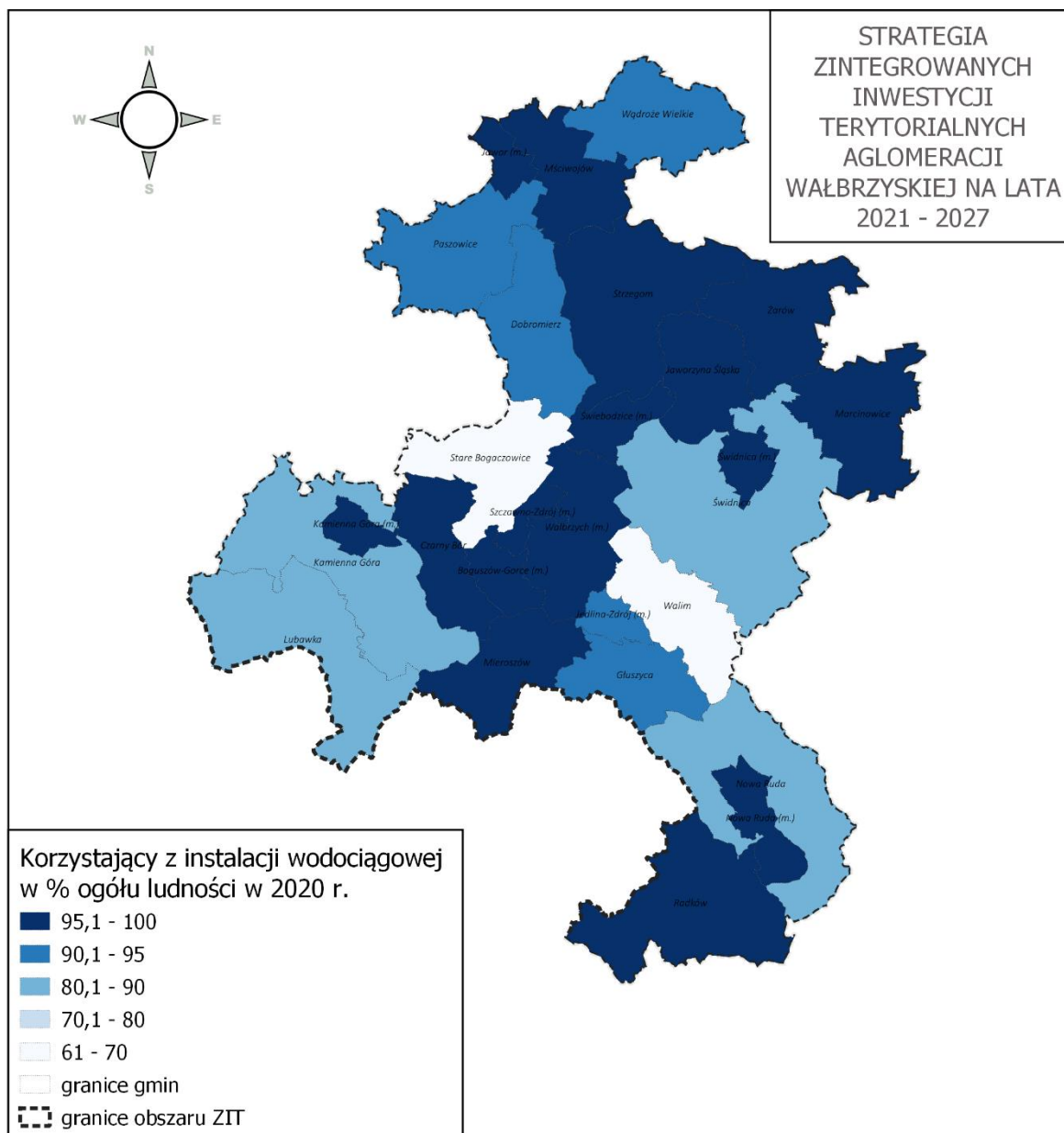

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W ujęciu gminnym w 2020 r. wartości wskaźnika dla większości jednostek (21 gmin) są na poziomie powyżej 90%. Wartości 100% korzystających notuje się w gminach Szczawno – Zdrój, Żarów, Kamienna

Góra (m), Mściwojów i Jawor. Jedynie 6 gmin znajduje się poniżej tej wartości, a najniższe notuje się dla gmin Stare Bogaczowice (61,4%), Walim (65,4%) (Mapa 47).

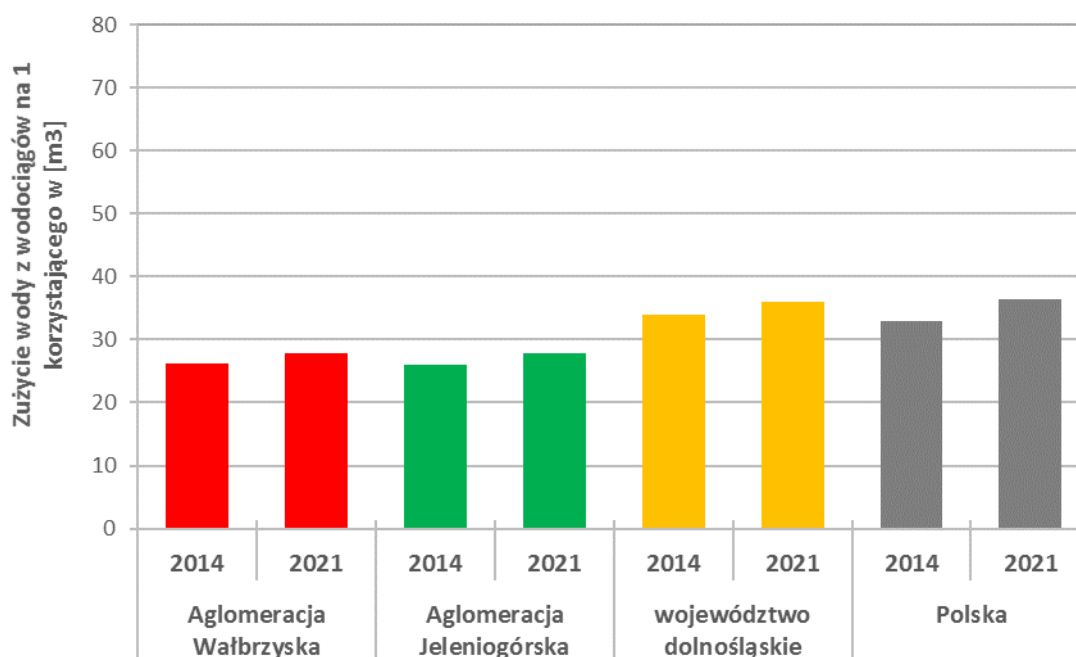
Mapa 47. Korzystający z instalacji wodociągowej w liczbie ludności ogółem [%] w gminach [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Dla oceny dostępności wody istotnym czynnikiem jest jej zużycie na jednego mieszkańca. Obszar Aglomeracji Wałbrzyskiej w 2021 r. osiągnął średnia wartość wskaźnika $27,9 \text{ m}^3$ co wskazuje na trend rosnący od roku 2014, kiedy wartość wskaźnika wynosiła $26,2 \text{ m}^3$. Jest to trend oraz wartości bardzo zbliżone do obszaru Aglomeracji Jeleniogórskiej, gdzie w roku 2014 notowano $26,0 \text{ m}^3$ z trendem rosnącym również do $27,9 \text{ m}^3$ w 2021 r. Obie aglomeracje w roku 2021 cechują się niższą wartością wskaźnika w stosunku do średniej wartości dla województwa dolnośląskiego [$36,1 \text{ m}^3$] oraz średnią dla kraju [$36,4 \text{ m}^3$]. Trend natomiast wzrostowy jest trendem wskazywanym we wszystkich analizowanych ujęciach terytorialnych (Wykres 51).

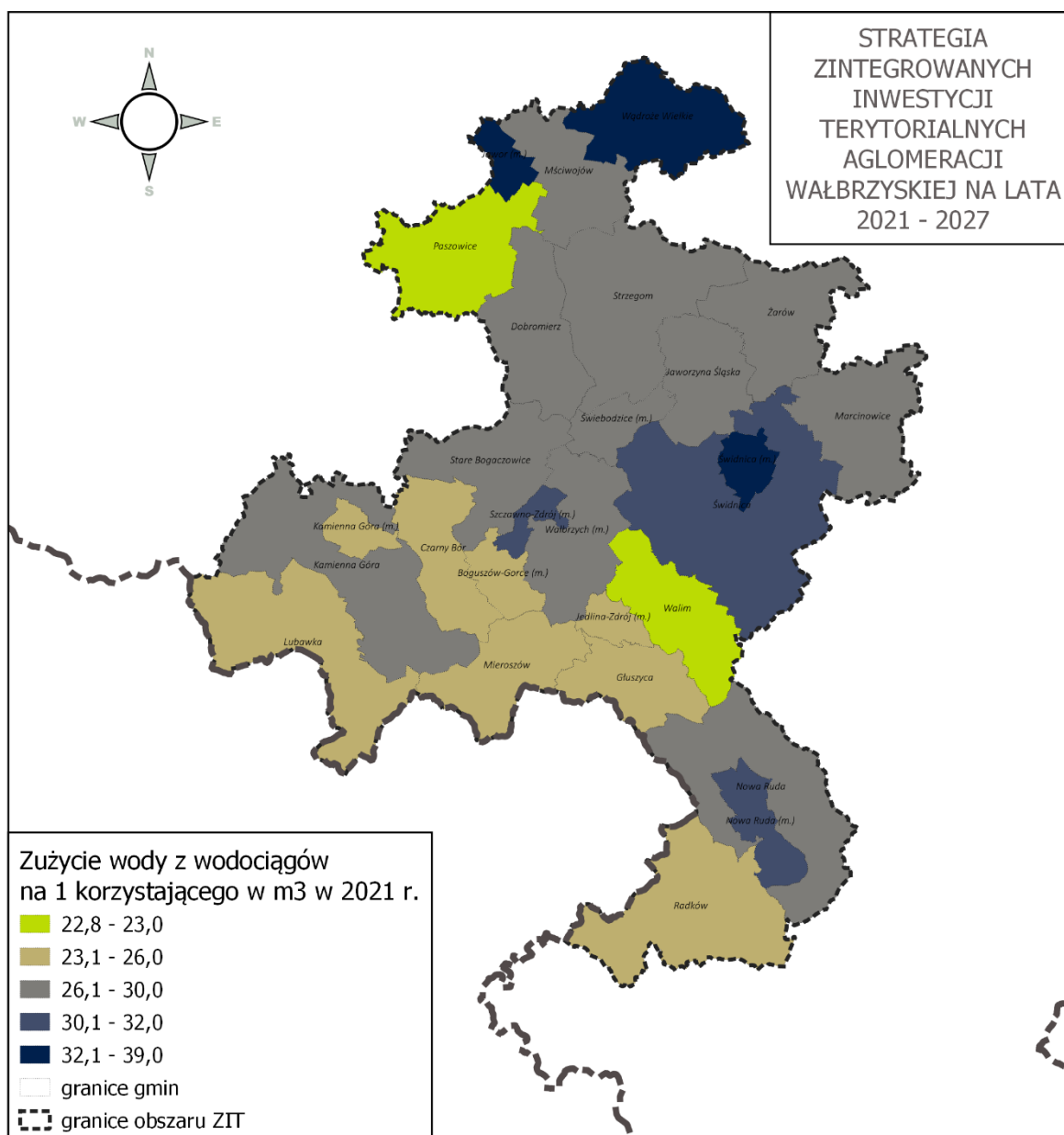
Wykres 51. Zużycie wody z wodociągów na 1 korzystającego [m³] w latach 2014 - 2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W ujęciu gminnym można zaobserwować duże zróżnicowanie poziomów o ponad 10 m³ zużycia wody z wodociągów na jednego mieszkańca. 14 gmin wykazuje wartość wskaźnika poniżej średniej dla Aglomeracji Wałbrzyskiej. Gminy o najniższych wartościach to gmina Paszowice [22,8 m³] i gmina Walim [22,8 m³]. Największym zużyciem cechują się natomiast gminy Wądroże Wielkie [38,6 m³] oraz miasto Świdnica [35,2 m³] i Jawor [32,7 m³] (Mapa 48).

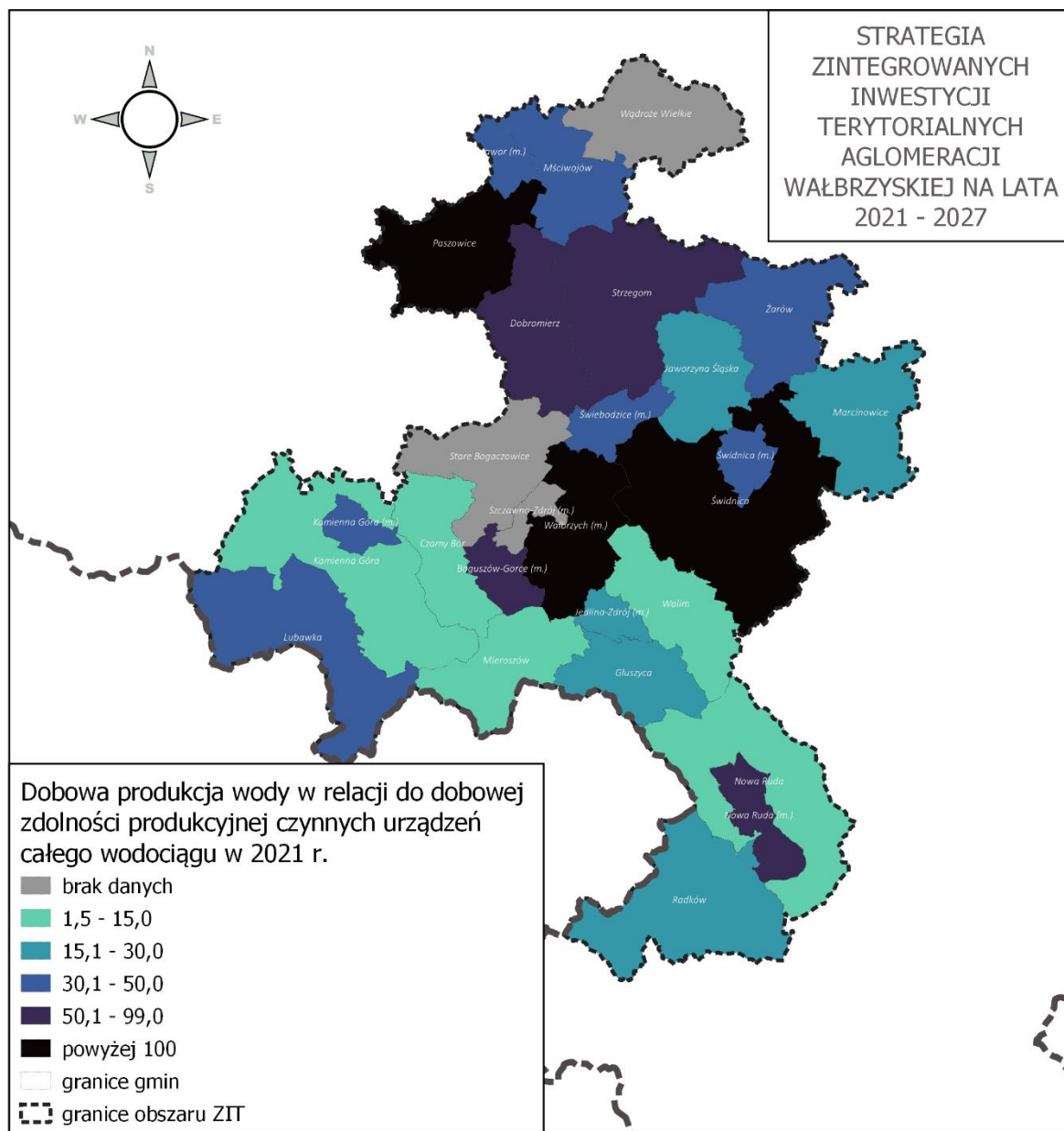
Mapa 48. Zużycie wody z wodociągów na 1 korzystającego [m³] w gminach [2021]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Ocena wydajności infrastruktury wodociągowej została oparta o dane opisujące dobową produkcję wody w relacji do dobowej zdolności produkcyjnej czynnych urządzeń całego wodociągu. Uzyskany obraz pozwala na ocenę problemu gmin, gdzie stosunek produkcji wody do zdolności produkcyjnej urządzeń osiągnął w roku 2021 poziomy bliskie lub powyżej 100%, co wskazuje na znaczne obciążenie systemu wodociągowego. Są to gminy Wałbrzych [108,9], Paszowice [115,2], Świdnica [122,4] oraz gminy, gdzie ten wskaźnik jest istotnie wysoki Strzegom [73,9] Boguszków-Gorce [82,9] (Mapa 49). Należy zwrócić uwagę, że dane obrazują stan obecny, który nie uwzględnia planów rozwoju przestrzennego miejscowości.

Mapa 49. Dobowa produkcja wody w relacji do dobowej zdolności produkcyjnej czynnych urządzeń całego wodociągu [%] w gminach [2021]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Ponieważ gminy obszaru Aglomeracji Wałbrzyskiej korzystają z ujęć wody powierzchniowych i podziemnych w celu uzyskania pełnej oceny sytuacji z dostępnością wody należałoby ocenić ich zasobność. Jak podaje *Ocena oddziaływania na środowisko Projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku* w zakresie zasobów i jakość wód podziemnych w granicach województwa wydzielono 18 Głównych Zbiorników Wód Podziemnych (11 w całości i 7 fragmentarycznie). Obszary ich zasilania ze względu na kryteria ilościowe, jakościowe oraz wykorzystanie powinny zostać objęte ochroną. Województwo dolnośląskie jest jednym z najuboższych w zasoby wód podziemnych regionów kraju, co związane jest z małą pojemnością dużej części zbiorników wodonośnych. Zasoby wód podziemnych wynoszą 4,68% krajowych ustalonych zasobów eksploatacyjnych, co daje 11 pozycję wśród 16 województw w kraju. Ponad 90% zatwierdzonych zasobów eksploatacyjnych przypada na piętra kenozoiczne.

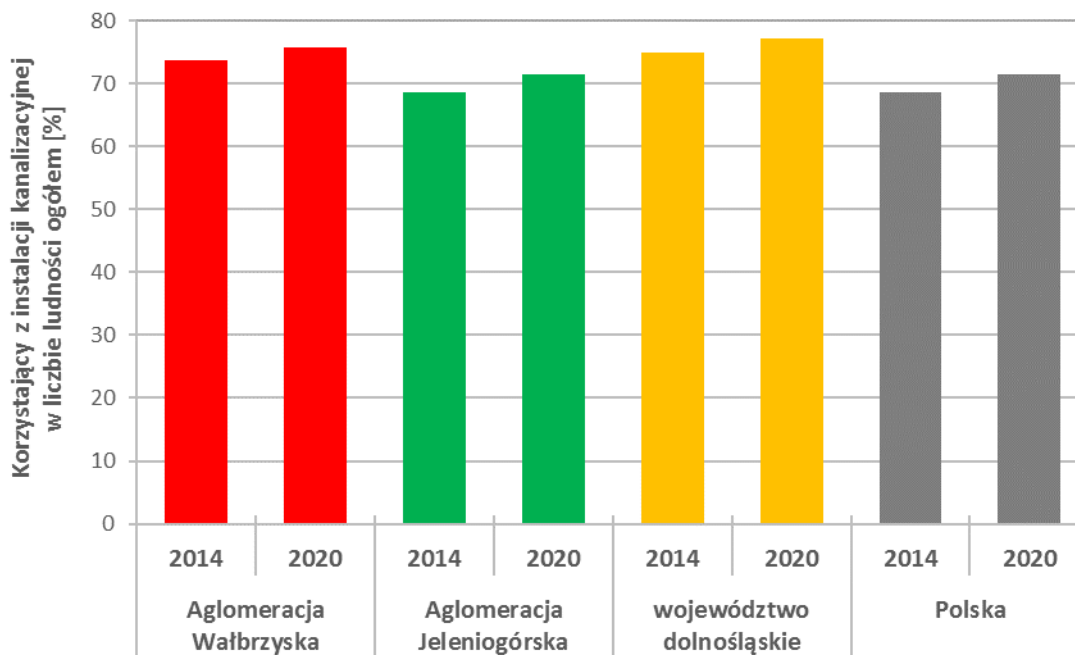

Zestawienia roczne zasobów wskazują na nieznacznych ich przyrost. Pobór wód z ujęć komunalnych stanowi ok. 15% zatwierdzonych dla nich zasobów eksploatacyjnych, a więc jest zgodny z Ramową Dyrektywą Wodną UE. Państwowa Służba Hydrogeologiczna zajmuje się analizą presji i oddziaływań na wody podziemne w zakresie chemicznym i ilościowym oraz oceną stanu wód podziemnych na obszarze JCWPd (jednolitych części wód podziemnych). Sytuacja jest silnie powiązana z wpływem zmian klimatu na pogłębiającą się suszę oraz brak systemów retencjonowania. Długotrwałe okresy bezopadowe, powodujące niżówki wód powierzchniowych i podziemnych, jak i wysoka temperatura, podczas której obserwuje się zwiększone parowanie mogą również mieć wpływ na dostępność wody ujmowanej na cele wodociągowe. Jest to problem zgłaszany również w konsultacjach szczególnie w kontekście okresowych braków wody w ujęciach indywidualnych w obszarach górskich.

3.5.2 KANALIZACJA

W latach 2014 – 2020 wskaźnik korzystających z instalacji kanalizacyjnej w liczbie ludności ogółem w na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej przyjmuje tendencję wzrostową. W roku 2020 wskaźnik osiągnął wartość 75,7%, co jest większą wartością w porównaniu ze wskaźnikami na poziomie kraju za ten sam rok (71,5%). Jednocześnie jest to mniejsza wartość od wskaźnika dla województwa dolnośląskiego (77,1%), a zarazem większa niż wartość porównawcza dla Aglomeracji Jeleniogórskiej (71,5%) (Wykres 52).

Wykres 52. Korzystający z instalacji kanalizacyjnej w liczbie ludności ogółem [%] w latach 2014-2020.

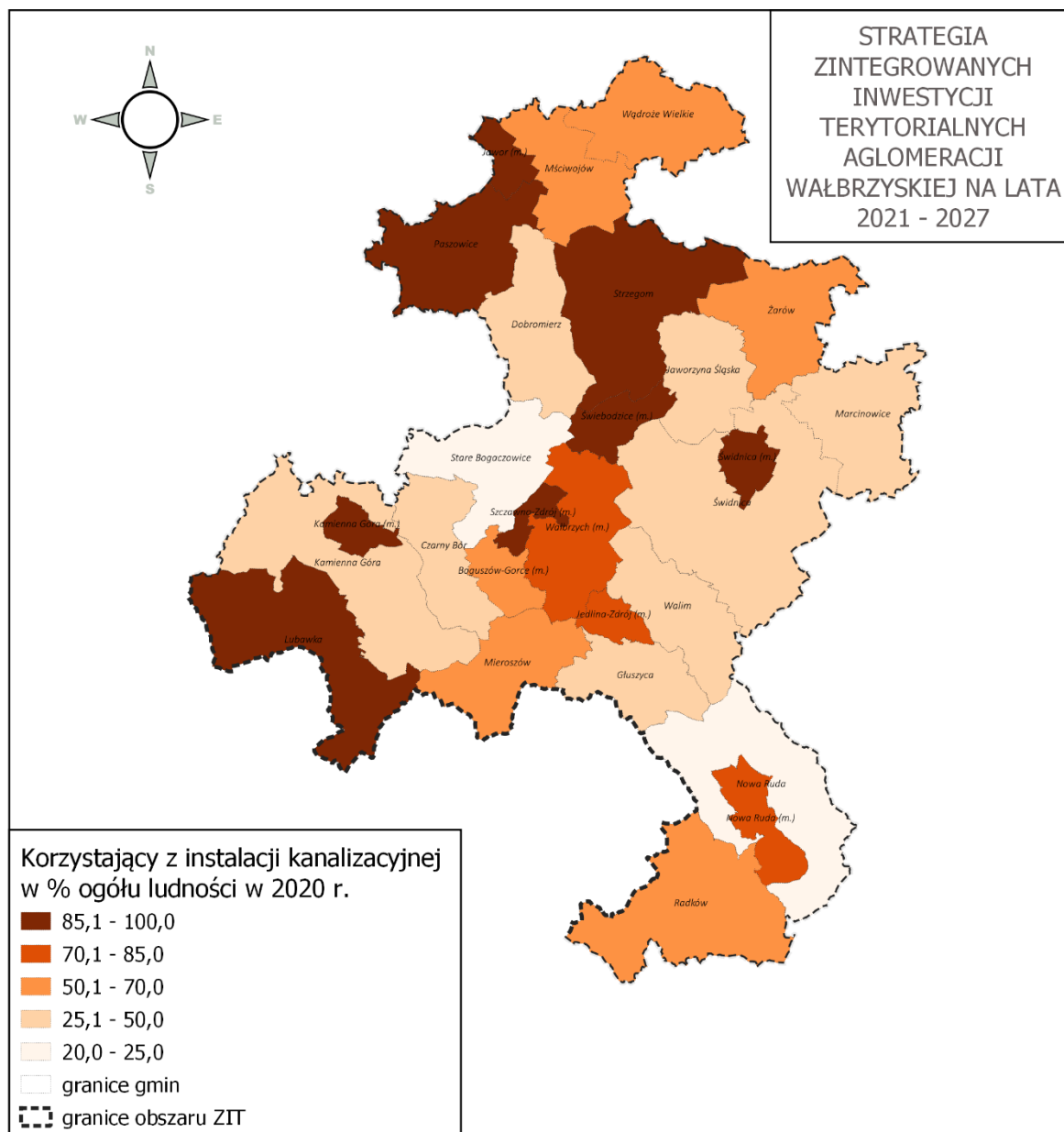

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W ujęciu gminnym w roku 2020 zróżnicowanie jest bardzo duże. Najmniejsze wartości w tym zakresie w odnotowano w gminach Nowa Ruda (20%), Stare Bogaczowice (21,1%), Świdnica (34,8%), Walim (38,7%). Natomiast największe wartości, które nawet osiągnęły 100% w mieście Kamienna Góra oraz równie wysokie w gminach Jawor (99,5%), Paszowice (96,1%), Szczawno – Zdrój (95,7%), czy Lubawce (92,4%) (Mapa 50).

Mapa 50. Korzystający z instalacji kanalizacyjnej w liczbie ludności ogółem [%] w gminach [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W kontekście zarządzania gospodarką wodno-ściekową bardzo istotne są aglomeracje ściekowe i oczyszczalnie ścieków. W Aglomeracji Wałbrzyskiej zidentyfikowano 10 aglomeracji ściekowych. W zestawieniu na końcu wskazano aglomeracje zgłoszone w ankietach w zakresie określenia przynależności (Tabela 28).

Tabela 28. Aglomeracje ściekowe w obszarze badań [stan 2019]

Kod aglomeracji	Nazwa aglomeracji
PLDO 023	Agglomeracja Kowary
PLDO 030	Agglomeracja Kamienna Góra
PLDO 007	Agglomeracja Świdnica
PLDO 040	Agglomeracja Żarów

Kod aglomeracji	Nazwa aglomeracji
PLDO 013	Aglomeracja Strzegom
PLDO 151N	Aglomeracja Gniewków
PLDO 019	Aglomeracja Jawor
PLDO 132N	Aglomeracja Wądroże Wielkie
PLDO 117	Aglomeracja Chełmsko Śląskie
PLDO 018	Aglomeracja Nowa Ruda
Aglomeracje uzupełnione z ankiet	
Okrzeszyn (450 RLM)	
Lubawka (12 426 RLM)	
Dzieńmorowice (3 173 RLM)	
Walim (15 946 RLM)	
Świebodzice (138 100 RLM)	
Mioszów (4 908 RLM)	
Mściwojów (2678 RLM)	
Boguszów-Gorce (< 15 tyś RLM)	

Źródło: Aglomeracje ściekowe - Serwis WMS geoportalu dolnyśląsk - Mapa przedstawia granice aglomeracji ściekowych oraz ankiety.

W ujęciu przestrzennym zobrazowano zasięg obsługi aglomeracji wraz z lokalizacją oczyszczalni ścieków zlokalizowanych na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej (Mapa 51).

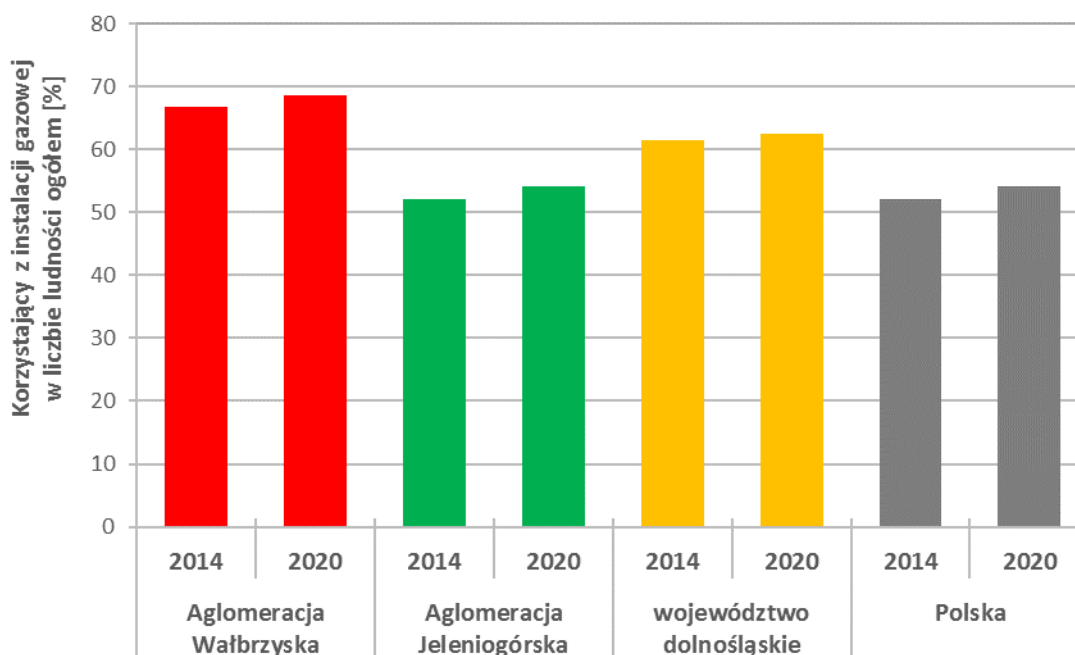
Natomiast na podstawie badania ankietowego przeanalizowano wydajność oczyszczalni obsługujących poszczególne gminy Aglomeracji. Jak wskazują odpowiedzi respondentów, znaczna większość oczyszczalni posiada wystarczającą wydajność oraz część z nich obsługuje również gminy sąsiednie. Wskazane zadania inwestycyjne na oczyszczalniach obejmują:

- gmina Mieroszów - oczyszczalnia Golińsk i Sokołowsko oczyszczalnia wymaga rozbudowy w związku z planowaną rozbudową sieci kanalizacyjnej,
- gmina Świdnica – niewystarczająca wydajność oczyszczalni Mokrzeszów,
- miasto Kamienna Góra – niewystarczająca wydajność oczyszczalni,
- gmina Mściwojów - obecnie tak, lecz z uwagi na rozwój zabudowy jedno i wielorodzinnej w najbliższej przyszłości konieczna będzie rozbudowa.

3.5.3 GAZ

W latach 2014 – 2020 wskaźnik korzystających z instalacji gazowej w liczbie ludności ogółem na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej miał trend rosnący osiągając w roku 2020 poziom 69,3%. Takie wartości wskaźnika są znacznie wyższe od poziomu krajowego, który w roku 2020 osiągnął poziom 54,2%. Jednocześnie wskaźnik dla Aglomeracji jest również wyższy od wartości notowanych dla województwa dolnośląskiego (62,6%). Natomiast w porównaniu do wskaźników dla Aglomeracji Jeleniogórskiej, dla której wskaźnik jest adekwatny do poziomu krajowego (54,2%), obszar badań znacznie przewyższa ten poziom (Wykres 53).

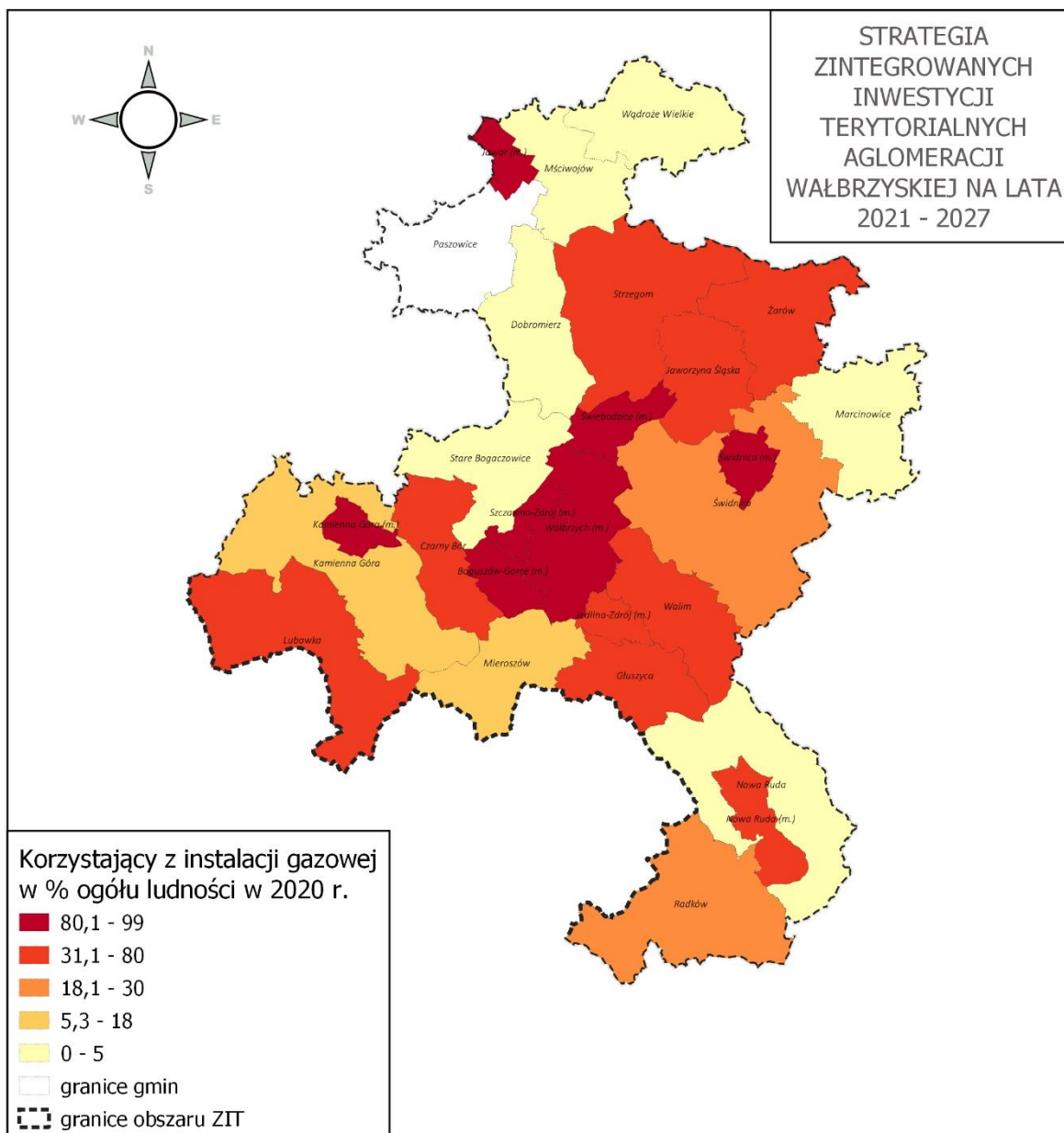
Wykres 53. Korzystający z instalacji gazowej w liczbie ludności ogółem [%] w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W ujęciu gminnym w roku 2020 zróżnicowanie wskaźnika jest bardzo duże, gdzie najwyższe wartości koncentrują się w miastach, a najniższe w gminach wiejskich. Najwyższe wartości wskaźnika osiągnęły gminy Szczawno – Zdrój (99,0%), Kamienna Góra (m) (97,7%), Jawor (95,2%), Wałbrzych (94,8%). Natomiast najniższe wartości do 5% zanotowano w gminach Nowa Ruda (0), Wądroże Wielkie (0), Mściwojów (0), Dobromierz (0,1%), Marcinowice (0,6%) (Mapa 52).

Mapa 52. Korzystający z instalacji gazowej w liczbie ludności ogółem [%] w gminach [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

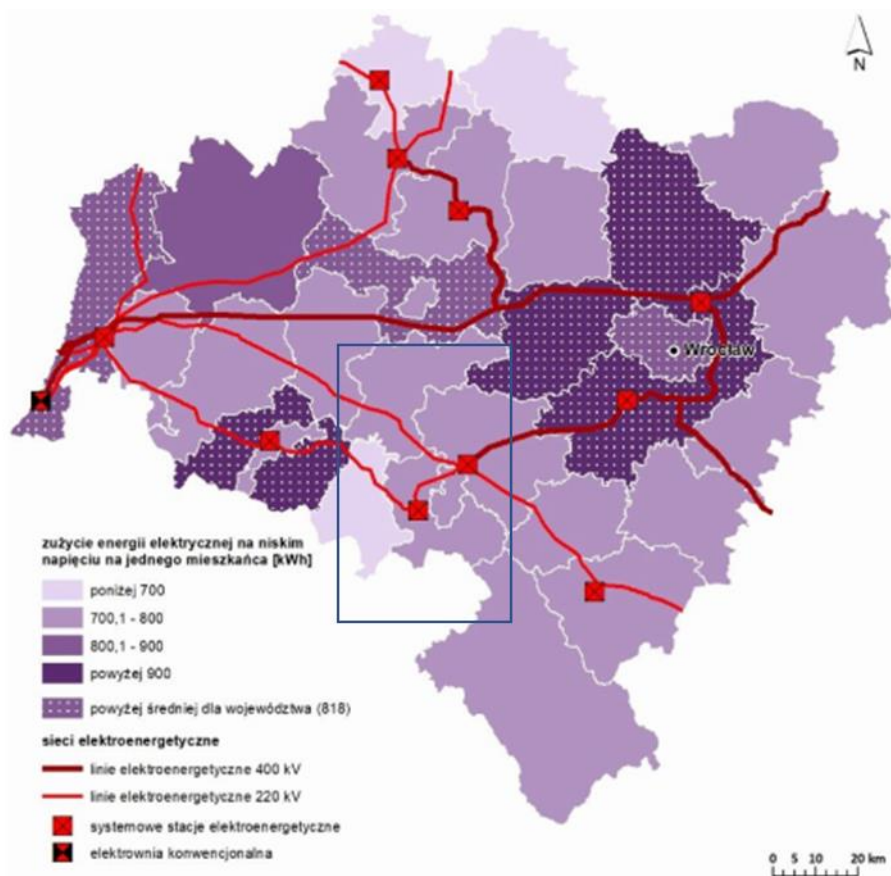
3.5.4 SIECI ELEKTROENERGETYCZNE I PRODUKCJA ENERGII

Energia elektryczna staje się w wyniku przemian jednym z głównych medium zasilania oraz coraz częściej źródłem ogrzewania. W diagnozie analizie poddana jest energetyka konwencjonalna i system jej dystrybucji, odnawialne źródła energii oraz systemy produkcji energii cieplnej. Diagnoza bazuje na dostępnych danych w tym zakresie w skali województwa pochodzących z Raportu o stanie zagospodarowania województwa dolnośląskiego 2021, Planie zagospodarowania przestrzennego województwa, bazie BDOT 10k oraz badaniu ankietowym wśród przedstawicieli gmin Aglomeracji Wałbrzyskiej.

W zakresie konsumpcji energii na jednego mieszkańca w układzie powiatowym obszar Aglomeracji Wałbrzyskiej dla powiatów jaworskiego, świdnickiego, wałbrzyskiego, Wałbrzycha i kłodzkiego

odnotowano zwartości w przedziale 700,1 – 800 [kWh] co jest poniżej średniej dla województwa (818 kWh). Powiat kamiennogórski przyjął jeszcze niższe wartości poniżej 700 [kWh] (Mapa 53).

Mapa 53. System elektroenergetyczny województwa dolnośląskiego [2019]

Źródło: Raport o stanie zagospodarowania województwa dolnośląskiego 2021, Instytut Rozwoju Terytorialnego.

Głównym systemem zasilania w energię elektryczną w województwie dolnośląskim jest krajowy system elektroenergetyczny, który poprzez sieć linii o mocy 200 kV i 400 kV zasilają poszczególne gminy z Elektrowni Turów oraz Elektrowni Opole. Jedna z 5 stacji elektroenergetycznych o górnym napięciu 400kV zlokalizowana jest w Świebodzicach. Napowietrzne linie elektroenergetyczne zaopatrujące obszar badań to linia główna 400 kV Świebodzice – Wrocław, linie 200 kV Świebodzice – Ząbkowice / Świebodzice – Boguszków-Gorce / Świebodzice – Mikułowa tor1 i tor2 / Boguszków-Gorce – Cieplice oraz sieć linii 110 kV (Mapa 49). Gęstość sieci wskazuje na wystarczająco rozbudowany system zasilania zaspokajający potrzeby obszaru. Istotnym wyzwaniem dla rozwoju sieci elektroenergetycznych, szczególnie w zakresie średnich i niskich napięć, jest dostosowanie ich możliwości technicznych do rozwoju energetyki rozproszonej opartej o odnawialne źródła energii (Mapa 53).

Jak wynika z „Raportu o stanie energetyki w województwie dolnośląskim” (Część diagnostyczna „Strategii Energetycznej Dolnego Śląska” – kierunków wsparcia sektora energetycznego”), IRT Wrocław 2022, udział produkcji energii elektrycznej w województwie dolnośląskim z odnawialnych źródeł energii wynosi zaledwie 9,0 %. Jest to wzrost na poziomie województwa na przestrzeni 10 lat jedynie o 5,8 %. Należy jednocześnie zwrócić uwagę na stały wzrost konsumpcji energii, co znacznie wpływa na znikomy udział OZE w całości miksu energetycznego.

Jednym z istniejących elementów odnawialnych źródeł energii (OZE) na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej w miejscowości Gruszów, gmina Marcinowice zlokalizowany jest zespół elektrowni wiatrowych o łącznej mocy 0,9 MW. W granicach obszaru funkcjonują 3 elektrownie wodne MEW w Janiszowie na rzece Bóbr

o mocy 0,15 MW, MEW w Bukówka na rzece Bóbr o mocy 0,1 MW oraz Lubachów na rzece Bystrzyce o mocy 1,115 MW (Mapa 57). Uzupełniająco do dużych instalacji w obszarze funkcjonuje szereg instalacji małych, zlokalizowanych na budynkach publicznych i prywatnych bazujących głównie na instalacjach fotowoltaicznych. Zgodnie z danymi przekazanymi przez przedstawicieli gmin w ankietach

- liczba budynków publicznych, w których wytwarzana jest energia OZE – 69 budynków (najwięcej obiektów wskazano w gminie Czarny Bór [11], Świdnica [9], Stare Bogaczowice [8]),
- moc energii cieplnej wytwarzana przez OZE w obiektach publicznych – 779,397 kW,
- moc energii elektrycznej wytwarzana przez OZE w obiektach publicznych – 865 kWh.

Jak wskazuje dokument „Strategii Energetycznej Dolnego Śląska – kierunków wsparcia sektora energetycznego” (projekt do konsultacji z dnia 21 czerwca 2022 r.) podstawą budowania społeczności energetycznych w Polsce są dwie zasadnicze formy współdziałania w zakresie energetyki obywatelskiej i są nimi: klastry energii oraz spółdzielnie energetyczne, które stanowią jeden z mechanizmów transformacji energetycznej, która opiera się na dekarbonizacji, digitalizacji i decentralizacji. Tworzenie się klastrów energii generuje następujące korzyści na poziomie lokalnym i regionalnym:

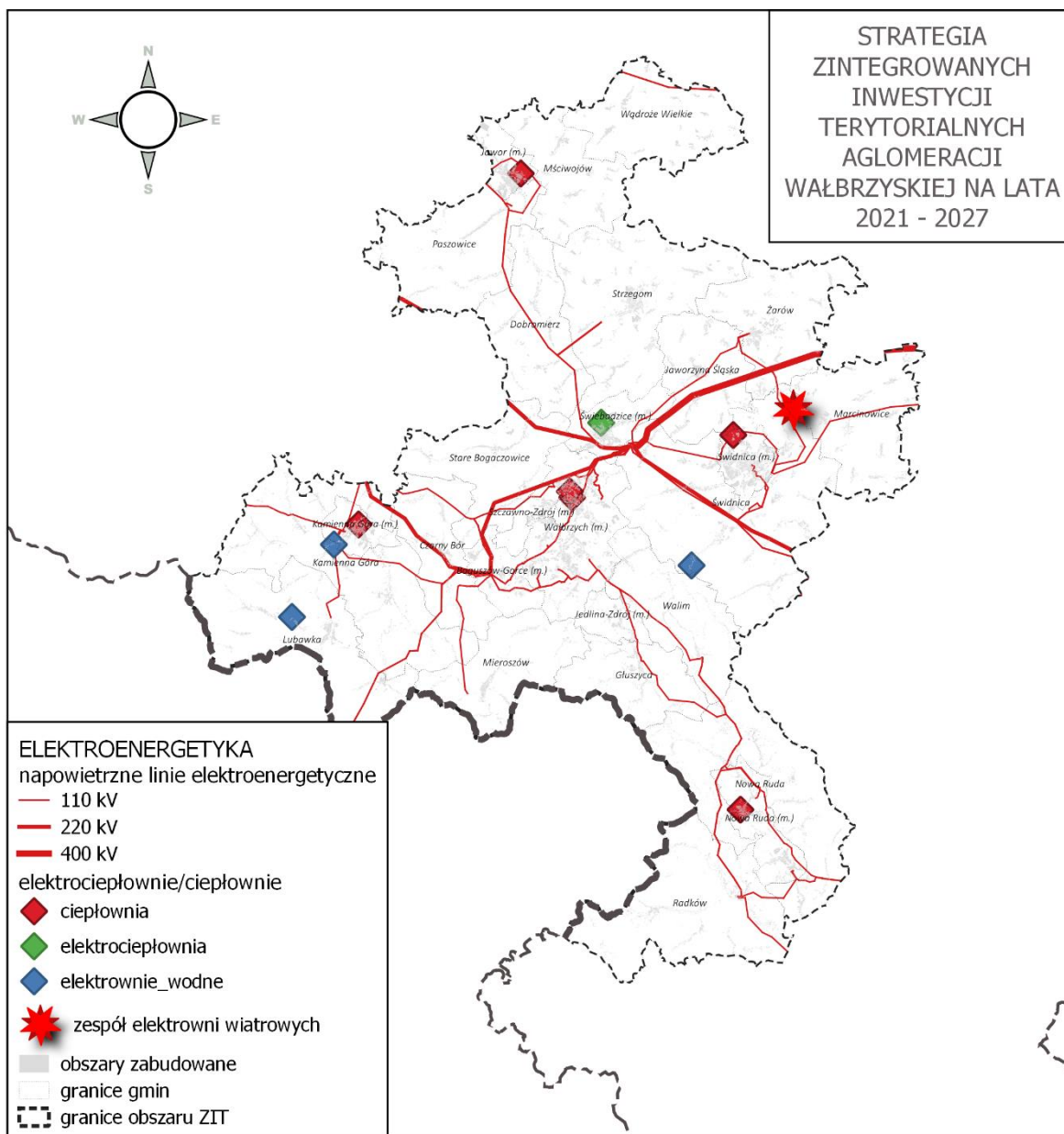
- wzrost bezpieczeństwa energetycznego,
- zmniejszenie energochłonności gospodarki,
- tworzenie nowych miejsc pracy,
- zwiększenie atrakcyjności terenów inwestycyjnych poprzez zmniejszenie kosztów zaopatrzenia w energię,
- pobudzenie rozwoju gospodarczego,
- dostępność i rozwój niskoemisyjnego transportu publicznego,
- zmniejszenie emisji szkodliwych gazów.

Wykaz klastrów energetycznych w których uczestniczą gminy obszaru:

- ⇒ Klaster Odnawialnych Źródeł Energii Wzgórz Strzegomskich,
- ⇒ Klaster Energii Świdnicka Energia Odnawialna,
- ⇒ OZE Zgorzelec,
- ⇒ Klaster Energii Ares,
- ⇒ Wałbrzyski Klaster Energetyczny,

Dla kształtowania warunków dla transformacji energetycznej istotne są również systemowe instalacje wytwarzania ciepła jak ciepłownie i elektrociepłownie. Na obszarze badań zlokalizowanych jest 6 ciepłowni: Nowa Ruda, dwa obiekty w Wałbrzychu, Świdnica, Kamienna Góra, Jawor oraz 1 elektrociepłownia w Świebodzicach (Mapa 54).

Mapa 54. Sieci i infrastruktura elektroenergetyczna

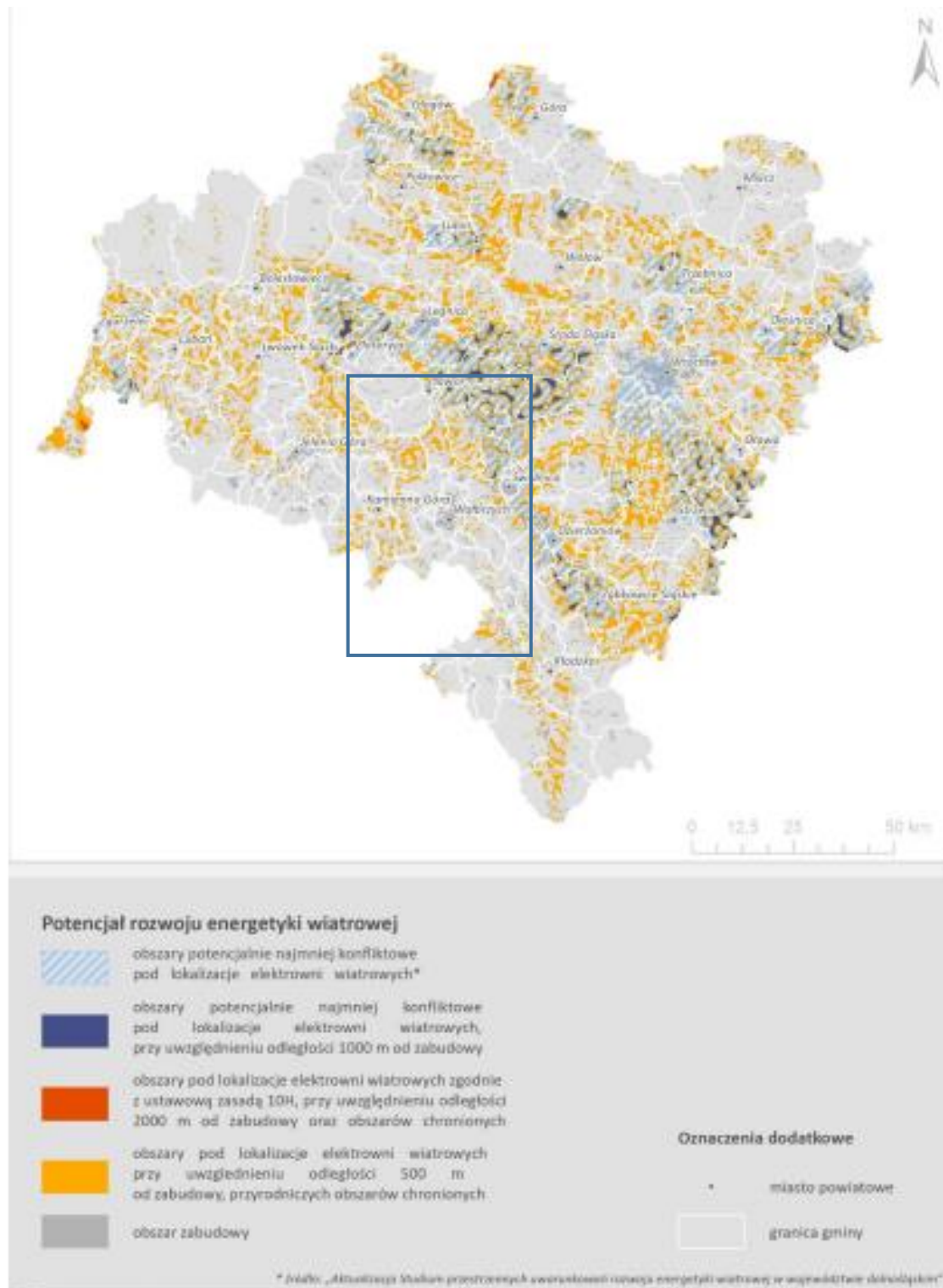
Źródło: opracowanie własne na podstawie BDOT 10k oraz Raport o stanie zagospodarowania województwa dolnośląskiego 2021, Instytut Rozwoju Terytorialnego.

Należy zwrócić uwagę również na potencjał jaki występuje na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej dla wytwarzania energii w zakresie rozwoju energetyki wiatrowej, fotowoltaicznej energii, hydrotechniki, biogazu.

Rozwój energetyki wiatrowej w Aglomeracji Wałbrzyskiej największy, gdzie rozwój jest potencjalnie najmniej konfliktowy obejmuje pasmo Świdnicko – Jaworskie. Należy zwrócić uwagę, że obszary zostały podzielona na spełniające warunki ustawowe, ale ze względu na złożone oddziaływanie elektrowni wiatrowych wskazane są obszary potencjalnie najmniej konfliktowe (Mapa 55).

Mapa 55. Potencjał rozwoju energetyki wiatrowej w województwie dolnośląskim

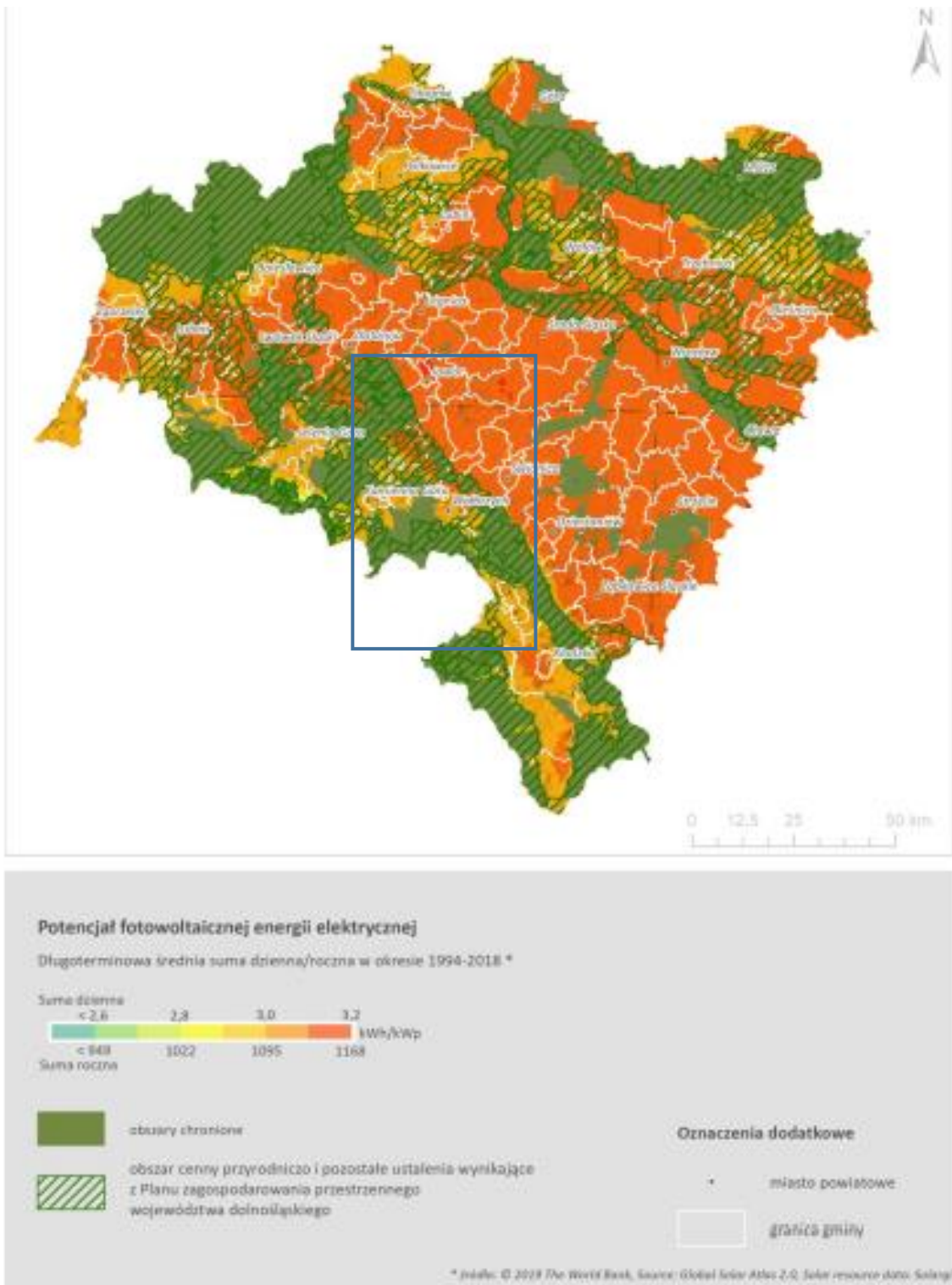

źródło: opracowanie IRT

Źródło: Strategii Energetycznej Dolnego Śląska – kierunków wsparcia sektora energetycznego (projekt do konsultacji z dnia 21 czerwca 2022 r.)

Obszary o największym potencjale dla rozwoju fotowoltaiki obejmują, podobnie jak w przypadku energii wiatru, przede wszystkim pasmo pomiędzy Świdnicą i Jaworem, ale również istotny potencjał w granicach Wałbrzyskiej i Kamiennej Góry (Mapa 56).

Mapa 56. Potencjał rozwoju fotowoltaiki w województwie dolnośląskim

źródło: opracowanie IRT

Źródło: Strategii Energetycznej Dolnego Śląska – kierunków wsparcia sektora energetycznego (projekt do konsultacji z dnia 21 czerwca 2022 r.)

Rozwój hydrotechniki w obszarze Aglomeracji poza obiektami czynnymi, posiada duży potencjał w obiektach, które pełniły tę rolę historycznie i wymagają odbudowy lub modernizacji. Natomiast potencjał rzek jest bardzo duży, który dodatkowo może zostać powiązany z rozwojem systemów retencjonowania wody (Mapa 57).

Mapa 57. Potencjał rozwoju hydrotechniki w województwie dolnośląskim

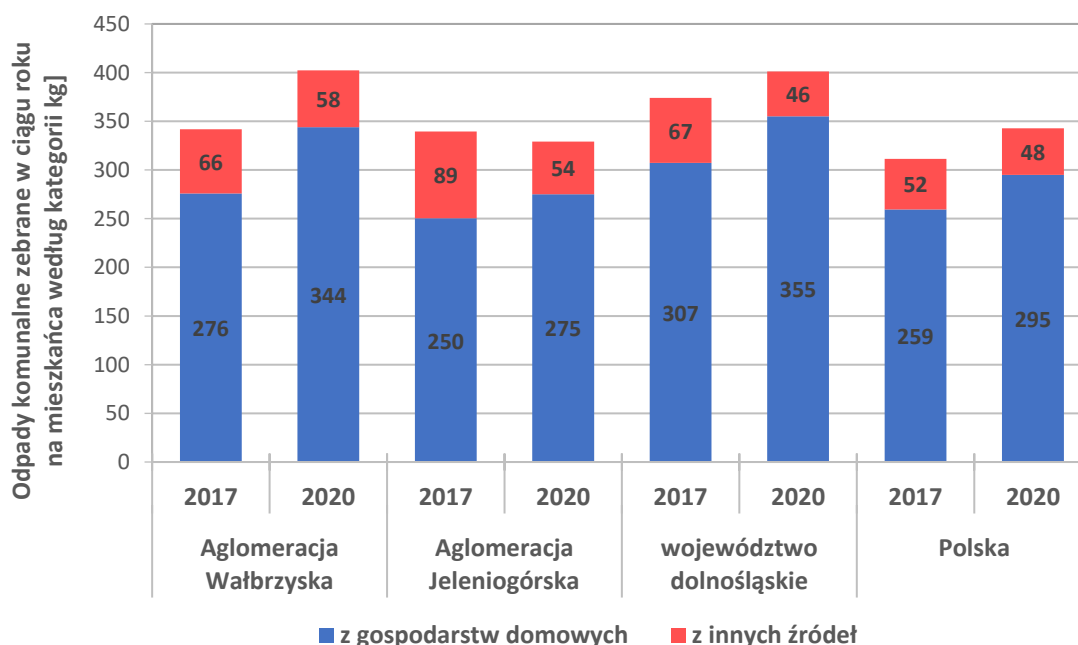
źródło: opracowanie IRT

Źródło: Strategii Energetycznej Dolnego Śląska – kierunków wsparcia sektora energetycznego (projekt do konsultacji z dnia 21 czerwca 2022 r.)

3.6 ODPADY

W latach 2017 – 2020 na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej w zakresie wskaźnika zebranych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych odnotowano wzrost wartości do 344 kg na mieszkańca. Natomiast w zakresie odpadów z innych źródeł (usług komunalnych, handlu, małego biznesu, biur i instytucji) wartości wskaźnika wskazują nieznaczny spadek do wartości 58 kg. Są to wartości wyższe niż średnie krajowe w roku 2020, gdzie wartość wskaźnika osiągnęła 295 kg dla odpadów z gospodarstw domowych i 48 kg z innych źródeł. W porównaniu do wskaźników dla województwa dolnośląskiego obserwujemy nieznacznie większe wartości na korzyść województwa (355 kg) w zakresie odpadów z gospodarstw domowych, ale z kolei niższe (46 kg) dla odpadów z innych źródeł. W porównaniu z „Aglomeracją Jeleniogórską”, której wskaźniki w roku 2020 wynosiły 275 kg dla odpadów z gospodarstw domowych, a 54 kg dla odpadów z innych źródeł są to wartości niższe od wskazanych w obszarze badań (Wykres 54).

Wykres 54. Odpady komunalne zebrane w ciągu roku na mieszkańca według kategorii [kg] w latach 2017-2020

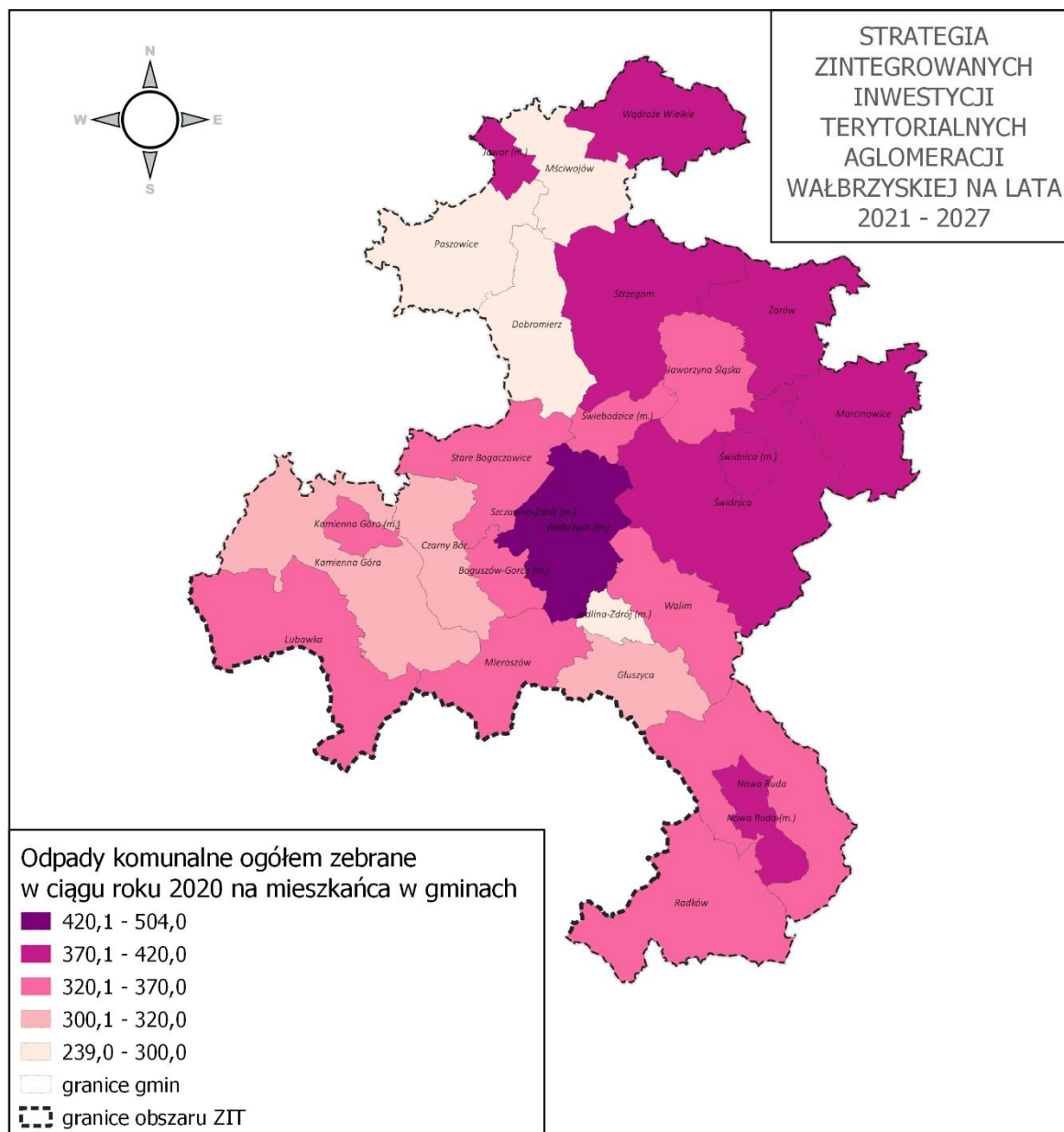
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W rozkładzie przestrzennym na poziomie gmin dla roku 2020 wskaźnik odpadów ogółem na mieszkańca wskazuje na duże zróżnicowanie. Najwyższe wartości wskaźnika odnotowano w gminach Wałbrzych (504 kg), Szczawno-Zdrój (502 kg), Wądroże Wielkie (420 kg). Natomiast najniższe wartości odnotowano w gminach Dobromierz (239 kg), Jedlina – Zdrój (246 kg) i Mściwojów (279 kg) (Mapa 58).

Wg informacji przekazanej przez JST tworzące „Aglomerację Wałbrzyską” samorzady realizujące gospodarkę odpadami, za pośrednictwem powołanych do tego celu podmiotów, borykają się z problemami związanymi ze zdekapitalizowaną infrastrukturą oraz koniecznością jej rozwoju w związku ze zwiększoną liczbą zabieranych odpadów oraz nowymi wymaganiami prawnymi. Dodatkowo usprawnienia wymaga infrastruktura selektywnej zbiórki odpadów w celu zmniejszenia wolumenu odpadów składowanych na terenie Aglomeracji.

Mapa 58. Odpady komunalne ogółem zebrane w ciągu roku na mieszkańca w gminach [2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Bardzo istotnym elementem gospodarki odpadami są regionalne instalacje przetwarzania odpadów (RIPOK). W zakresie gospodarowania odpadami komunalnymi w roku 2019 wprowadzono zniesienie regionalizacji w odpadach komunalnych – zlikwidowano podział na regiony gospodarki komunalnej i powiązany z tym zakaz przetwarzania wybranych odpadów poza granicami regionów. RIPOK-i zostały zastąpione przez instalacje komunalne, a zastępcze i ponadregionalne RIPOK-i zostały usunięte, z uwagi na brak regionów. Uchwały w sprawie wykonania WPGO, zastąpiono tzw. listami instalacji komunalnych prowadzonymi przez marszałków województw.

Na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej zlokalizowanych jest:

- kompostownia w Jaworze, Świdnicy, Lubawce, Ścinawce Dolnej
- składowiska Rusko, Świdnica, Ścinawce Dolnej
- instalacje MBP Rusko, Świdnica, Wałbrzych, Lubawka, Ścinawce Dolnej. (Mapa 59)

3.7 POWIĄZANIA FUNKCJONALNE

Powiązania funkcjonalne przeanalizowano pod kątem powiazań bazujących na:

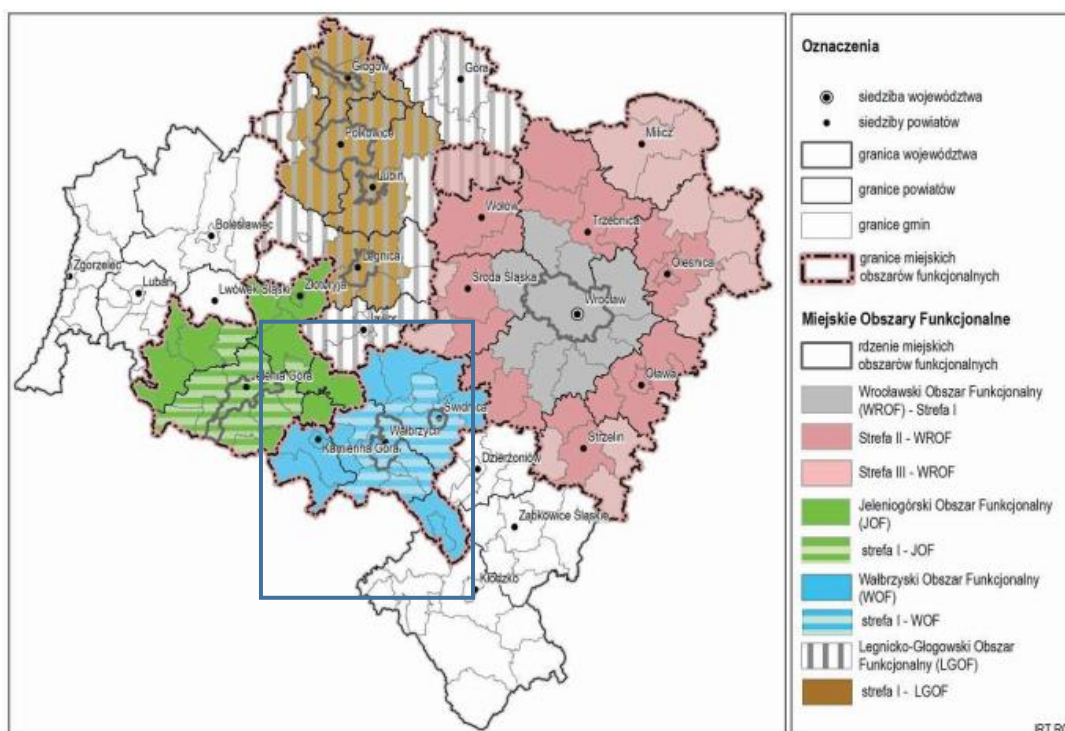
- współpracy podmiotów,
- powiązaniach gospodarczych i społecznych,
- powiązaniach środowiskowych.

Analizę oparto na dokumencie obowiązującego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego. Przyjęte w dokumencie podejście znajduje odzwierciedlenie w dokumencie Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030. Wskazane delimitacje obszarów uwzględniają powiązania społeczne, gospodarcze i przestrzenne pomiędzy gminami.

W granicach obszaru Aglomeracji Wałbrzyskiej zidentyfikowano kilka różnych typów powiazań funkcjonalnych ukierunkowanych na zróżnicowane podejście do kształtowania polityki rozwoju.

Jednym z typów są miejskie obszary funkcjonalne, skupiona wokół powiazań z miastem rdzeniem. Obszar Aglomeracji Wałbrzyskiej jest skupiony wokół **Wałbrzyskiego Obszaru Funkcjonalnego**, który obejmuje gminy obszaru badań: m. Boguszów-Gorce, Czarny Bór, Dobromierz, Głuszyca, m. Jedlina-Zdrój, Jaworzyna Śląska, m. Kamienna Góra, Kamienna Góra, Lubawka, Marcinowice, Mioszów, m. Nowa Ruda, Nowa Ruda, Stare Bogaczowice, Strzegom, m. Szczawno-Zdrój, m. Świdnica, Świdnica, m. Świebodzice, Walim, m. Wałbrzych i Żarów oraz w północnej części z gmin wchodzących w skład Legnicko-Głogowskiego Obszaru Funkcjonalnego, który obejmuje gminy obszaru badań: Jawor, Wądroże Wielkie, Mściwojów, Paszowice (Mapa 60).

Mapa 60. Miejskie obszary funkcjonalne województwa dolnośląskiego

Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego.

WNIOSKI Z DIAGNOZY WRAZ Z ANALIZĄ SWOT

Analizując sytuację społeczno-ekonomiczną obszaru badań, można stwierdzić, że Aglomeracja Wałbrzyska jest przykładem obszaru peryferyjnego. Wpływ na taki stan rzeczy determinuje bez wątpienia położenie obszaru badań, w strefie przygranicznej, w regionie o zróżnicowanej rzeźbie terenu. Przypisanie Aglomeracji Wałbrzyskiej do kategorii obszarów peryferyjnych wynika z koncentracji niekorzystnych zjawisk społeczno-ekonomicznych na jego terenie. Do najważniejszych problemów obszaru badań można zaliczyć m.in.: niekorzystną sytuację ludnościową, występowanie dysproporcji przestrzennych w sferze społecznej, niski poziom aktywności ekonomicznej ludności i niski potencjał gospodarczy.

Kondycja społeczno-ekonomiczna Aglomeracji Wałbrzyskiej w dużej mierze zależy od kondycji największych ośrodków miejskich, zlokalizowanych na jego terenie, tzn. Wałbrzycha, Świdnicy, Kamiennej Góry, Nowej Rudy, Świebodzic i Jawora. Miasta te, z uwagi na wielkość są zaliczane do grona miast dużych (Wałbrzych) lub średnich (pozostałe miasta). Ich znaczenie dla obszaru badań podkreśla fakt koncentracji miejsc pracy i podmiotów gospodarczych oraz instytucji centralnych o znaczeniu ponadlokalnym. Co więcej, wokół tych miast występują zjawiska suburbanizacji, przyczyniające się do rozwoju gmin podmiejskich.

Pozostałe gminy w Aglomeracji Wałbrzyskiej borykają się z istotnymi problemami społeczno-ekonomicznymi, jak np. ubytek rzeczywisty i ujemne saldo migracji, postępujące starzenie się społeczeństwa, bardzo niski poziom aktywności ekonomicznej ludności (w tym zwłaszcza kobiet), niski potencjał gospodarczy czy niski poziom wyposażenia instytucjonalnego.

Jednym z najważniejszych problemów społeczno-ekonomicznych obszaru badań jest występowanie wyraźnych dysproporcji przestrzennych w zakresie rozwoju poszczególnych procesów społecznych czy ekonomicznych, właśnie między ośrodkami powiatowymi a obszarami wiejskimi oddalonymi od tych miast. Co więcej, na terenie Aglomeracji Wałbrzyskiej można zidentyfikować gminy, w których występuje szczególnie koncentracja niekorzystnych zjawisk (np. gminy Dobromierz, Wądroże Wielkie, Mieroszów, Głuszyca).

Wśród mocnych stron Aglomeracji Wałbrzyskiej zidentyfikowanych w trakcie przeprowadzonych analiz należy zaliczyć: poprawę sytuacji materialnej mieszkańców obszaru, dość dobrą dostępność do niektórych instytucji (szkoły podstawowe, biblioteki, placówki kultury), rosnącą liczbą miejsc pracy i spadający poziom bezrobocia. W tym miejscu należy wspomnieć również o czynnikach, które mogą się stać katalizatorem dla rozwoju całego obszaru, np. dobra dostępność komunikacyjna, wysoki potencjał turystyczny południowej części czy dobre warunki dla rozwoju rolnictwa w północnej części obszaru badań, a także rozwinięte tradycje przemysłowe w miastach.

Zakres wskazanych powiązań funkcjonalnych dla gmin obszaru Aglomeracji Wałbrzyskiej wykazuje silne powiązania o zróżnicowanym charakterze. Przyjęta delimitacja obszaru dla zintegrowanych inwestycji terytorialnych znajduje uzasadnienie.

Sporządzona Diagnoza społeczna, gospodarcza i przestrzenna umożliwiła wskazanie kluczowych czynników, mających istotne znaczenie dla dalszych perspektyw rozwojowych badanego obszaru. Identyfikację tychże czynników dokonano wykorzystując analizę SWOT w klasycznym ujęciu (Tabela 29 i Tabela 30).

W przeprowadzonej analizie SWOT, mocne i słabe strony potraktowane zostały jako zjawiska i procesy tkwiące na badanym obszarze, które oddziałują bezpośrednio na jego rozwój. Stanowią więc grupę

czynników wewnętrznych (endogenicznych). Ich identyfikacji dokonano w układzie sfer tematycznych, omawianych w poszczególnych rozdziałach opracowania. Z kolei szanse i zagrożenia zdefiniowano jako zjawiska i procesy o charakterze zewnętrznym, funkcjonujące w bliższym lub dalszym otoczeniu, które mogą stymulować rozwój badanego obszaru w sposób pośredni. Są to zatem czynniki zewnętrzne (egzogeniczne). Identyfikując szanse i zagrożenia zastosowano ujęcie zintegrowane, wynikające z ich współzależności, zarówno z zagadnieniami społecznymi, gospodarczymi, jak i przestrzennymi.

Tabela 29. Analiza mocnych stron (A) i słabych stron (B) dla obszaru Aglomeracji Wałbrzyskiej według sfer tematycznych

	NR	ZAGADNIENIE
1. Sfera społeczna		
A. Mocne strony	A.1.1	<ul style="list-style-type: none"> ● Relatywnie wysoka gęstość zaludnienia.
	A.1.2	<ul style="list-style-type: none"> ● Znaczna gęstość sieci miast i wysoki poziom urbanizacji.
	A.1.3	<ul style="list-style-type: none"> ● Postępujący proces suburbanizacji wokół ośrodków powiatowych, tzn. Wałbrzycha, Świdnicy, Kamiennej Góry i Jawora.
	A.1.4	<ul style="list-style-type: none"> ● Wyraźny wzrost liczby miejsc w przedszkolach i żłobkach, zwłaszcza na obszarach wiejskich.
	A.1.5	<ul style="list-style-type: none"> ● Wskaźnik skolaryzacji dla szkół podstawowych utrzymujący się na wysokim poziomie.
	A.1.6	<ul style="list-style-type: none"> ● Dobry stan techniczny infrastruktury edukacyjnej.
	A.1.7	<ul style="list-style-type: none"> ● Poprawa sytuacji materialnej mieszkańców obszaru, na co wskazuje malejąca liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej.
	A.1.8	<ul style="list-style-type: none"> ● Rosnąca liczba placówek świadczących pomoc społeczną i wzrost wysokości zasiłków rodzinnych.
	A.1.9	<ul style="list-style-type: none"> ● Dobra dostępność do instytucji kultury (bibliotek i placówek kultury) oraz relatywnie wysoki poziom czytelnictwa i uczestnictwa mieszkańców w imprezach kulturalnych.
	A.1.10	<ul style="list-style-type: none"> ● Dobry stan techniczny placówek kultury.
	A.1.11	<ul style="list-style-type: none"> ● Organizacja licznych imprez kulturalnych o zasięgu międzynarodowym lub krajowym.
B. Słabe strony	B.1.1	<ul style="list-style-type: none"> ● Niekorzystna sytuacja demograficzna obszaru, w relacji do trendów obserwowanych w obszarach referencyjnych, przejawiająca się stałym i pogłębiającym się spadkiem liczby ludności, w szczególności w 2020 r., co ma związek z pandemią COVID-19.
	B.1.2	<ul style="list-style-type: none"> ● Występowanie dysproporcji w zakresie dynamiki zmian ludnościowych w ujęciu gminnym, cechujące się wzrostem liczby ludności w gminach podmiejskich oraz spadkiem liczby mieszkańców w miastach i peryferyjnych gminach wiejskich.
	B.1.3	<ul style="list-style-type: none"> ● Spadek dynamiki przyrostu naturalnego oraz ujemne saldo migracji, które wpływają na niekorzystną sytuację demograficzną obszaru.
	B.1.4	<ul style="list-style-type: none"> ● Przewaga gmin, w których występuje ubytek rzeczywisty, kształtowany przez ubytek naturalny oraz ujemne saldo migracji, zwłaszcza w wyniku odpływu osób w wieku produkcyjnym mobilnym.
	B.1.5	<ul style="list-style-type: none"> ● Postępujące starzenie się społeczeństwa, które przejawia się wzrostem udziału ludności w wieku poprodukcyjnym kosztem zmniejszania się udziałów ludności w pozostałych ekonomicznych grupach wieku.
	B.1.6	<ul style="list-style-type: none"> ● Znaczne zróżnicowanie przestrzenne poziomu dostępności do żłobków i placówek wychowania przedszkolnego w ujęciu gminnym.
	B.1.7	<ul style="list-style-type: none"> ● Wyraźne zróżnicowanie przestrzenne w ujęciu gminnym w dostępie do placówek edukacyjnych (wyższe w miastach, niższe w gminach obwarzankowych i wiejskich częściach gmin miejsko-wiejskich).

	NR	ZAGADNIENIE
	B.1.8	<ul style="list-style-type: none"> Zróźnicowania przestrzennie w zakresie liczby beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej, co świadczy o występowaniu problemu ubóstwa w niektórych gminach obszaru badań.
	B.1.9	<ul style="list-style-type: none"> Niska dostępność do placówek ochrony zdrowia (w szczególności publicznych) i wykwalifikowanego personelu medycznego (lekarzy, pielęgniarek i położnych) oraz malejąca dostępność do aptek.
	B.1.10	<ul style="list-style-type: none"> Nie w pełni dostosowana do potrzeb rynku oferta kształcenia zawodowego.
2. Sfera gospodarcza		
A. Mocne strony	A.2.1	<ul style="list-style-type: none"> Sukcesywnie rosnąca liczba pracujących i zmniejszający się poziom bezrobocia, co świadczy o stopniowej poprawie sytuacji ekonomicznej obszaru badań.
	A.2.2	<ul style="list-style-type: none"> Wzrost liczby podmiotów gospodarczych, co przyczyniło się do wzmocnienia potencjału gospodarczego obszaru.
	A.2.3	<ul style="list-style-type: none"> Rosnąca liczba specjalnych stref ekonomicznych, stref aktywizacji gospodarczej oraz centrów handlowo-usługowych.
	A.2.4	<ul style="list-style-type: none"> Wysoki udział podmiotów zarejestrowanych w działalnościach związanych z usługami otoczenia biznesu.
	A.2.5	<ul style="list-style-type: none"> Wzrost udziału podmiotów przemysłowych i z zakresu usług otoczenia biznesu.
	A.2.6	<ul style="list-style-type: none"> Występowanie licznych Instytucji Otoczenia Biznesu oraz organizacji zrzeszających przedsiębiorców.
	A.2.7	<ul style="list-style-type: none"> Potencjał do rozwoju funkcji turystycznej wykorzystującej przyrodnicze i kulturowe atuty obszaru
	A.2.8	<ul style="list-style-type: none"> Znaczny potencjał w zakresie rozwoju funkcji rolniczej opartej o sektor spożywczy, w tym produkcję żywności ekologicznej.
B. Słabe strony	B.2.1	<ul style="list-style-type: none"> Wyraźne pogorszenie się sytuacji ekonomicznej obszaru w 2020 r., w szczególności w zakresie lokalnego rynku pracy, co było skutkiem pandemii COVID-19.
	B.2.2	<ul style="list-style-type: none"> Relatywnie niski poziom aktywności ekonomicznej ludności.
	B.2.3	<ul style="list-style-type: none"> Koncentracja miejsc pracy w ośrodkach powiatowych i ich strefach podmiejskich oraz niski poziom aktywności ekonomicznej ludności na obszarach wiejskich.
	B.2.4	<ul style="list-style-type: none"> Relatywnie wysoki poziom bezrobocia względem średniej dla województwa, zwłaszcza wśród kobiet i ludności powyżej 50 roku życia.
	B.2.5	<ul style="list-style-type: none"> Relatywnie niski potencjał gospodarczy, wyrażony liczbą podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców.
	B.2.6	<ul style="list-style-type: none"> Występowanie dysproporcji w zakresie potencjału gospodarczego między miastami a obszarami wiejskimi.
	B.2.7	<ul style="list-style-type: none"> Wyraźny spadek liczby podmiotów handlowych.
	B.2.8	<ul style="list-style-type: none"> Deficyt innowacyjnych technologii produkcyjnych w przedsiębiorstwach.
	B.2.9	<ul style="list-style-type: none"> Niski i silnie zróżnicowany przestrzennie poziom przedsiębiorczości, a także niewielka liczba podmiotów gospodarczych w sektorze prywatnym.
	B.2.10	<ul style="list-style-type: none"> Relatywnie niski i silnie zróżnicowany przestrzennie poziom rozwoju funkcji turystycznej, zwłaszcza w obliczu znacznego potencjału turystycznego obszaru.

	NR	ZAGADNIENIE
3. Sfera przestrzenna		
A. Mocne strony	A.3.1	● Duży udział terenów niezurbanizowanych, terenów zielonych i otwartych.
	A.3.2	● Zrównoważony rozkład przestrzenny ośrodków miejskich.
	A.3.3	● Duża gęstość sieci drogowej oraz dobra dostępność węzłów dróg ekspresowych dla większości obszaru.
	A.3.4	● Dobra dostępność transportowa do ośrodków miejskich.
	A.3.5	● Dobra dostępność linii kolejowych w największych miastach.
	A.3.6	● Stale rosnące wyposażenie infrastruktury kolejowej.
	A.3.7	● Wysokie walory obszarów przyrodniczych objętych ochroną.
	A.3.8	● Duże zróżnicowanie krajobrazowe i środowiskowe.
	A.3.9	● Wysoki stopień zwodociągowania.
	A.3.10	● Duży procent korzystających z sieci gazowej w miastach.
	A.3.11	● Silne powiązania funkcjonalne gmin o charakterze społecznym, gospodarczym i środowiskowym.
	A.3.12	● Zaawansowane procesy rewitalizacji obszarów miejskich.
	A.3.13	● Potencjał do rozwoju Odnawialnych Źródeł Energii.
	A.3.14	● Wzrost wartości wskaźnika „ <i>odpady komunalne zebrane w ciągu roku z gospodarstw domowych na mieszkańca</i> ”.
	A.3.15	● Bogata oferta atrakcji turystycznych i kulturalnych obszaru.
	A.3.16	● Wzrastający popyt na usługi rekreacyjno-wypoczynkowe i tzw. gospodarki czasu wolnego
B. Słabe strony	B.3.1	● Duże rozproszenie i rozdrobnienie terenów zurbanizowanych powodujące wysokie koszty usług publicznych oraz budowy i eksploatacji infrastruktury technicznej.
	B.3.2	● Duże potrzeby w zakresie rekultywacji terenów o charakterze przemysłowym.
	B.3.3	● Duże potrzeby w zakresie dostosowania i kształtowania terenów publicznych.
	B.3.4	● Duże potrzeby w zakresie termomodernizacji budynków publicznych i mieszkalnych.
	B.3.5	● Wysokie i stale rosnące obciążenia ruchem dróg, w szczególności wojewódzkich i powiatowych.
	B.3.6	● Brak infrastruktury i oferty zintegrowanego transportu zbiorowego w strukturach aglomeracji.
	B.3.7	● Zły stan techniczny infrastruktury stacyjnej i przystankowej
	B.3.8	● Niski udział transportu zbiorowego w transporcie ogółem, silna dominacja transportu samochodowego.
	B.3.9	● Niski poziom wyposażenia w zakresie rozwoju elektro mobilności, transportu nisko emisyjnego
	B.3.10	● Zły stan taboru autobusowego, szczególnie dla obsługi powiązań ponadlokalnych
	B.3.11	● Brak wystarczającej infrastruktury pieszo/rowerowej wspierającej mobilność mieszkańców
	B.3.12	● Niewystarczająca ilość węzłów przesiadkowych transportu zbiorowego oraz infrastruktury powiązanej pieszej, rowerowej.
	B.3.13	● Duża powierzchnia całkowita obszarów objętych ochroną prawną stanowiąc w obecnym systemie prawnym ograniczenie dla rozwoju gospodarczego.
	B.3.14	● Zła średnioroczna jakości powietrza spowodowana niską emisją ze źródeł kominowych, energochłonnością infrastruktury i budynków oraz ruchem samochodowym.
	B.3.15	● Duże potrzeby w zakresie modernizacji infrastruktury technicznej.

NR	ZAGADNIENIE
B.3.16	● Brak systemów zarządzania infrastrukturą krytyczną (sieci ciepłownicze, elektryczne, wod.-kan., oświetlenie).
B.3.17	● Występowanie w niektórych gminach wyczerpania zdolności produkcyjnych infrastruktury wodociągowej.
B.3.16	● Okresowe braki wody w okresach bezopadowych i wysokiej temperatury.
B.3.17	● Niski udział energii wytwarzanej z OZE.
B.3.18	● Zróżnicowany dostęp do infr. jednostek kultury (słabszy szczególnie na terenach wiejskich) oraz punktowa dekapitalizacji szczególnie istotnych dla Aglomeracji Wałbrzyskiej obiektów infrastruktury.
B.3.19	● Duża liczba miast tracących funkcje wg KSRR 2030.
B.3.20	● Duże dysproporcje w zakresie korzystających z sieci kanalizacyjnej w liczbie ludności ogółem oraz znacząca liczba gmin o niskiej wartości wskaźnika (poniżej 50%).
B.3.21	● Duże potrzeby w zakresie odprowadzania i retencjonowania wody deszczowej.
B.3.22	● Zdekapitalizowana infrastruktura gospodarki odpadami oraz duże potrzeby inwestycyjne JST w tym zakresie.
B.3.23	● Duże potrzeby w zakresie remontów budynków publicznych i mieszkalnych

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 30. Analiza szans (C) i zagrożeń (D) w ujęciu zintegrowanym dla obszaru „Aglomeracji Wałbrzyskiej”⁴

NR	ZAGADNIENIE
C.1	● Renta położenia (przy granicy z Republiką Czeską, w pobliżu granicy z Niemcami oraz na obszarze Sudetów Środkowych i Przedgórze Sudeckiego).
C.2	● Polityka regionalna, skoncentrowana na wzmacnianiu tożsamości regionalnej i lokalnej, wpływająca na intensywność ruchu migracyjnego.
C.3	● Współpraca samorządów lokalnych (gminnych i powiatowych) na obszarze Aglomeracji Wałbrzyskiej na rzecz realizacji zintegrowanych i ponadlokalnych inwestycji i projektów.
C.4	● Wzrost znaczenia związków terytorialnych w europejskiej i krajowej polityce rozwoju, wyrażony poprzez alokację środków finansowych na rozwój obszarów funkcjonalnych.
C.5	● Sprzyjająca polityka krajowa w zakresie rewitalizacji miast, a także rozwoju miast małych.
C.6	● Rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych, skutkujący zmianą stylu życia i modelu świadczenia pracy (m.in. e-learning, e-governance, praca zdalna).
C.7	● Dostępność środków finansowych Unii Europejskiej na programy ekonomii społecznej i przeciwdziałaniu wykluczeniom społecznym.
C.8	● Wzrost koncentracji procesów gospodarczych w obszarach metropolitalnych i aglomeracjach.
C.9	● Intensyfikacja inwestycji zagranicznych i centralnych.
C.10	● Rozwój społeczeństwa informacyjnego i dynamiczny rozwój branż, bazujących na wiedzy, a także wzrastający popyt na produkty tzw. przemysłów kreatywnych.
C.11	● Przyspieszenie procesów restrukturyzacji obszarów wiejskich i rolnictwa.

⁴ Ze względu na globalny charakter poszczególnych czynników egzogenicznych (szans i zagrożeń), a także szerokie spectrum ich oddziaływania nie dokonano analizy wpływu poszczególnych czynników na wydzielone sfery tematyczne.

	NR	ZAGADNIENIE
	C.12	<ul style="list-style-type: none"> • Rozwój sektora usług (zwłaszcza w obszarach wiejskich).
	C.13	<ul style="list-style-type: none"> • Bliskie sąsiedztwo obszarów chronionych tworzących unikatowy krajobraz dla mieszkańców regionu, pełniących funkcje wypoczynkowe i rekreacyjne.
	C.14	<ul style="list-style-type: none"> • Integracja i rozwój systemów transportowych, ukierunkowanych na zwiększenie dostępności komunikacyjnej obszaru.
	C.15	<ul style="list-style-type: none"> • Priorytety w zakresie wspierania zintegrowanych inwestycji transportowych na poziomie UE i poziomie krajowym, m.in. rozbudowa systemu kolei dużych prędkości oraz systemu autostrad i dróg ekspresowych.
D. Zagrożenia	D.1	<ul style="list-style-type: none"> • Pogłębiające się megatrendy demograficzne w Europie i w Polsce, w szczególności starzenie się społeczeństwa i migracje zarobkowe.
	D.2	<ul style="list-style-type: none"> • Możliwość pogłębienia się polaryzacji między obszarami metropolitalnymi a innymi obszarami.
	D.3	<ul style="list-style-type: none"> • Odpływ mieszkańców i działalności gospodarczej do innych obszarów.
	D.4	<ul style="list-style-type: none"> • Zmniejszenie mobilności ludzi w okresie i po pandemii COVID-19.
	D.5	<ul style="list-style-type: none"> • Niedoprecyzowane krajowe regulacje prawne w zakresie planowania przestrzennego w szczególności w aspekcie koordynacji planowania na obszarach funkcjonalnych.
	D.6	<ul style="list-style-type: none"> • Malejące poczucie bezpieczeństwa i wzrastający stres cywilizacyjny mieszkańców obszarów miejskich.
	D.7	<ul style="list-style-type: none"> • Rosnące rozwarstwienie społeczeństwa.
	D.8	<ul style="list-style-type: none"> • Niestabilność globalnego, europejskiego i krajowego otoczenia dla gospodarki (wahania koniunktury gospodarczej), wynikająca ze zmiennej i nieprzewidywalnej sytuacji związanej z pandemią COVID-19.
	D.9	<ul style="list-style-type: none"> • Słabość ogólnokrajowego systemu szkolnictwa zawodowego, powodująca niedopasowanie oferty kształcenia do potrzeb rynku pracy.
	D.10	<ul style="list-style-type: none"> • Duża przewaga konkurencyjna rynku pracy w krajach wysokorozwiniętych.
	D.11	<ul style="list-style-type: none"> • Konkurencja ze strony innych obszarów w przyciąganiu inwestorów i pozyskiwaniu wykwalifikowanych pracowników.
	D.12	<ul style="list-style-type: none"> • Brak spójnej polityki wspierania przedsięwzięć innowacyjnych i krajowych instrumentów finansowych wspierania podejmowanego „ryzyka innowacji”.
	D.13	<ul style="list-style-type: none"> • Wolne tempo przemian gospodarczych na obszarach wiejskich, niesprzyjające podejmowaniu innowacyjnych przedsięwzięć.
	D.14	<ul style="list-style-type: none"> • Nadmierna antropopresja, związana z wysokim poziomem urbanizacji.
	D.15	<ul style="list-style-type: none"> • Obciążenie układu komunikacyjnego Aglomeracji Wałbrzyskiej w związku ze znacznym nasileniem ruchu kołowego i kolejowego z otoczenia do Aglomeracji Wałbrzyskiej.
	D.16	<ul style="list-style-type: none"> • Dezintegracja współpracy samorządów Aglomeracji Wałbrzyskiej wynikająca z czynników zewnętrznych.
	D.17	<ul style="list-style-type: none"> • Rosnąca biurokratyzacja życia gospodarczego i społecznego.
	D.18	<ul style="list-style-type: none"> • Spowolnienie transformacji energetycznej budynków w wyniku narastającego kryzysu energetycznego i wysokich kosztów energii.

Źródło: opracowanie własne.

SPIS MAP

Mapa 1. Gęstość zaludnienia w obszarze badań [2020].....	4
Mapa 2. Zmiana liczby ludności w gminach obszaru badań [2014-2020]	6
Mapa 3. Prognozowana zmiana liczby ludności w gminach obszaru badań [2021-2030].....	7
Mapa 4. Przyrost naturalny w gminach obszaru badań [2015-2020]	8
Mapa 5. Migracje w gminach obszaru badań [2015-2020]	10
Mapa 6. Zmiana liczby ludności w wieku produkcyjnym w gminach obszaru badań [2014-2020]	13
Mapa 7. Indeks starości w gminach obszaru badań [2020]	14
Mapa 8. Miejsca w przedszkolach na 1000 dzieci w grupie wieku 3-6 lat w gminach obszaru badań [2018].....	17
Mapa 9. Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1000 dzieci w wieku 3-5 lat w gminach obszaru badań [2020]	18
Mapa 10. Współczynnik scholaryzacji netto (szkoły podstawowe) w gminach obszaru badań [2020]	19
Mapa 11. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności w gminach obszaru badań (średniorocznie) [2014-2020]	26
Mapa 12. Dzieci, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny na 1000 osób w wieku przedprodukcyjnym w gminach obszaru badań (średniorocznie) [2014-2020]	27
Mapa 13. Przychodnie na 10 tys. ludności w gminach obszaru badań [2020].....	29
Mapa 14. Apteki na 10 tys. ludności w gminach obszaru badań [2020].....	32
Mapa 15. Ludność na 1 placówkę biblioteczną w gminach obszaru badań [2020].....	36
Mapa 16. Placówki kultury na 10 tys. ludności w gminach obszaru badań [2020].....	37
Mapa 17. Pracujący ogółem na 100 osób wieku produkcyjnym w gminach obszaru badań [2020].....	44
Mapa 18. Zmiana liczby pracujących w gminach obszaru badań [2014-2020].....	45
Mapa 19. Udział bezrobotnych do 30 roku życia w liczbie bezrobotnych zarejestrowanych ogółem w gminach obszaru badań [2020].....	48
Mapa 20. Udział bezrobotnych zarejestrowanych ogółem w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w gminach obszaru badań [2020].....	49
Mapa 21. Zmiana udziału bezrobotnych zarejestrowanych ogółem w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w gminach obszaru badań [2014-2020].....	50
Mapa 22. Podmioty gospodarcze ogółem na 1000 mieszkańców w gminach obszaru badań [2020].....	56
Mapa 23. Zmiana liczby podmiotów gospodarczych w gminach obszaru badań [2014-2020]	56
Mapa 24. Udział podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie (sekcja A) w gminach obszaru badań [2020].....	59
Mapa 25. Udział podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w przetwórstwie przemysłowym i budownictwie (sekcje C+F) w liczbie podmiotów gospodarczych ogółem w gminach obszaru badań [2020]	59
Mapa 26. Udział podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w handlu (sekcja G) w liczbie podmiotów gospodarczych ogółem w gminach obszaru badań [2020].....	60
Mapa 27. Udział podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w usługach otoczenia biznesu (sekcje J-N) w liczbie podmiotów gospodarczych ogółem w gminach obszaru badań [2020].....	60
Mapa 28. Udział podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w usługach publicznych (sekcje O+P+Q) w liczbie podmiotów gospodarczych ogółem w gminach obszaru badań [2020].....	61
Mapa 29. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców w gminach obszaru badań [2020]	63
Mapa 30. Podmioty gospodarcze w sektorze prywatnym na 1000 osób w wieku produkcyjnym w gminach obszaru badań [2020].....	64
Mapa 31. Miejsca noclegowe ogółem na 1000 mieszkańców w gminach obszaru badań [2020]	68
Mapa 32. Udział podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w działalności związanej z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi (sekcja I) w liczbie podmiotów ogółem w gminach obszaru badań [2020]	69

Mapa 33. Położenie geograficzne wraz z powiązaniem ośrodków miejskich	71
Mapa 34. Podział na mezoregiony i ukształtowanie terenu	72
Mapa 35. Struktura osadnicza wraz z typologią ośrodków	74
Mapa 36. Typologia zabudowy w gminach.....	77
Mapa 37. Zasięg powiązań przestrzennych w Dolnośląskim Zagłębiu Węglowym u schyłku lat 80 XX w.	81
Mapa 38. Obszary chronione	88
Mapa 39. Lokalizacja stacji pomiarowych w województwie dolnośląskim wykorzystywanych w ocenie za rok 2021 oraz podział na strefy	89
Mapa 40. Rozmieszczenie głównych źródeł zanieczyszczeń powietrza wg wskazań gmin	95
Mapa 41. Infrastruktura drogowa	97
Mapa 42. Generalny pomiar ruchu rok 2015 (A) rok 2020/2021 (B).....	98
Mapa 43. Symulacja dostępności czasowej do węzłów drogowych na autostradach i drogach ekspresowych [2021]	99
Mapa 44 Infrastruktura kolejowa	101
Mapa 45. Infrastruktura transportu zbiorowego	104
Mapa 46. Dobowa wymiana pasażerska na stacjach i przystankach kolejowych [2019]	107
Mapa 47. Korzystający z instalacji wodociągowej w liczbie ludności ogółem [%] w gminach [2020].....	112
Mapa 48. Zużycie wody z wodociągów na 1 korzystającego [m ³] w gminach [2021].....	114
Mapa 49. Dobowa produkcja wody w relacji do dobowej zdolności produkcyjnej czynnych urządzeń całego wodociągu [%] w gminach [2021].....	115
Mapa 50. Korzystający z instalacji kanalizacyjnej w liczbie ludności ogółem [%] w gminach [2020].....	117
Mapa 51. Zasięg aglomeracji ściekowych i oczyszczalni ścieków w gminach obszaru badań	119
Mapa 52. Korzystający z instalacji gazowej w liczbie ludności ogółem [%] w gminach [2020].....	121
Mapa 53. System elektroenergetyczny województwa dolnośląskiego [2019]	122
Mapa 54. Sieci i infrastruktura elektroenergetyczna	124
Mapa 55. Potencjał rozwoju energetyki wiatrowej w województwie dolnośląskim.....	125
Mapa 56. Potencjał rozwoju fotowoltaiki w województwie dolnośląskim.....	126
Mapa 57. Potencjał rozwoju hydrotechniki w województwie dolnośląskim	127
Mapa 58. Odpady komunalne ogółem zebrane w ciągu roku na mieszkańca w gminach [2020].....	129
Mapa 59. Gospodarka odpadami	130
Mapa 60. Miejskie obszary funkcjonalne województwa dolnośląskiego	131
Mapa 61. Przygraniczny obszar funkcjonalny.....	132
Mapa 62. Sudecki obszar funkcjonalny	132
Mapa 63. Obszar funkcjonalny cenny przyrodniczo	133

SPIS TABEL

Tabela 1. Podstawowe wskaźniki charakteryzujące stan ludności w obszarze badań [2020]. _____	4
Tabela 2. Szkolnictwo ponadpodstawowe w obszarze badań [2020]_____	20
Tabela 3. Szkolnictwo ponadpodstawowe w obszarze badań [2020]_____	22
Tabela 4. Instytucje kultury według kategorii w gminach obszaru badań [2022] _____	38
Tabela 5. Analiza potrzeb w zakresie optymalizacji sieci obiektów kultury w poszczególnych gminach obszaru badań [2022] _____	39
Tabela 6. Imprezy kulturalne według rangi w poszczególnych gminach obszaru badań [2022] _____	40
Tabela 7. Największe firmy (zatrudniające powyżej 50 pracowników) działające na terenie poszczególnych gmin obszaru badań wraz z szacunkową liczbą zatrudnionych [2022] _____	53

Tabela 8. Instytucje otoczenia biznesu w poszczególnych gminach obszaru badań [2022].	65
Tabela 9. Organizacje zrzeszające przedsiębiorców w poszczególnych gminach obszaru badań [2022]	66
Tabela 10. Procentowy udział poszczególnych typów budynków w strukturze budynków w gminach	75
Tabela 11. Wykaz programów rewitalizacji na podstawie ankiet	79
Tabela 12. Struktura parków narodowych	83
Tabela 13. Struktura parków krajobrazowych	83
Tabela 14. Struktura obszarów chronionego krajobrazu	84
Tabela 15. Struktura obszarów specjalnej ochrony Natura 2000	85
Tabela 16. Struktura specjalnych obszarów ochrony Natura 2000	85
Tabela 17. Struktura rezerwatów przyrody	86
Tabela 18. Liczność pomników przyrody w gminach	87
Tabela 19. Wyniki klasyfikacji stref w ocenie rocznej dotyczącej PM10 - ochrona zdrowia ludzi	90
Tabela 20. Wyniki klasyfikacji stref w ocenie rocznej dotyczącej PM2,5 - ochrona zdrowia ludzi	91
Tabela 21. Wyniki klasyfikacji stref w ocenie rocznej dotyczącej B(a)P w pyłe zawieszonym PM10 – ochrona zdrowia ludzi	91
Tabela 22. Wykaz wskazanych przez gminy obszaru badań w ankietach źródła zanieczyszczeń powietrza	92
Tabela 23. Długość sieci drogowej wg kategorii	96
Tabela 24. Wykaz czynnych linii kolejowych	100
Tabela 25. Wykaz potrzeb w zakresie stacji kolejowych, ocena stanu wg wskazań z ankiet	102
Tabela 26. Analiza oferty autobusowej w obszarze badań [2022]	105
Tabela 27. Wykaz węzłów przesiadkowych i ich wyposażenie wg wskazań z ankiet	110
Tabela 28. Aglomeracje ściekowe w obszarze badań [stan 2019]	117
Tabela 29. Analiza mocnych stron (A) i słabych stron (B) dla obszaru Aglomeracji Wałbrzyskiej według sfer tematycznych	135
Tabela 30. Analiza szans (C) i zagrożeń (D) w ujęciu zintegrowanym dla obszaru „Agglomeracji Wałbrzyskiej	138

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Zmiana liczby ludności w obszarze badań – rzeczywista [2014-2020] i prognozowana [2021-2030]	6
Wykres 2. Przyrost naturalny w obszarze badań [2015-2020]	9
Wykres 3. Migracje w obszarze badań [2015-2020]	9
Wykres 4. Przyrost rzeczywisty ludności w obszarze badań [2015-2020]	11
Wykres 5. Struktura ludności według ekonomicznych grup wieku w obszarze badań – rzeczywista [2014, 2020] i prognozowana [2030]	12
Wykres 6. Zmiana liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym w obszarze badań [2014-2020]	12
Wykres 7. Zmiana liczby ludności w wieku produkcyjnym w obszarze badań [2014-2020]	13
Wykres 8. Zmiana liczby ludności w wieku poprodukcyjnym w obszarze badań [2014-2020]	14
Wykres 9. Indeks starości w obszarze badań [2014, 2020]	15
Wykres 10. Dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych na 1000 dzieci w wieku do lat 3 w obszarze badań [2014, 2020]	16
Wykres 11. Miejsca w przedszkolach na 1000 dzieci w grupie wieku 3-6 lat w obszarze badań [2014, 2018]	17
Wykres 12. Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1000 dzieci w wieku 3-5 w obszarze badań [2014, 2020]	18
Wykres 13. Wyniki egzaminu maturalnego według wybranych przedmiotów – poziom podstawowy w obszarze badań [2022]	21
Wykres 14. Ocena stanu technicznego infrastruktury edukacyjnej w gminach obszaru badań [2022]	23
Wykres 15. Analiza potrzeb w zakresie optymalizacji sieci szkolnej w gminach obszaru badań [2022]	24
Wykres 16. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności w obszarze badań [2014-2020]	25

Wykres 17. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego na 10 tys. ludności w obszarze badań [2014-2020]	25
Wykres 18. Placówki świadczące opiekę społeczną w gminach obszaru badań [2014, 2020]	28
Wykres 19. Przychodnie na 10 tys. ludności w obszarze badań [2014, 2020]	29
Wykres 20. Lekarze na 10 tys. ludności w obszarze badań [2014, 2020]	30
Wykres 21. Pielęgniarki i położne na 10 tys. ludności w obszarze badań [2014, 2020]	31
Wykres 22. Apteki na 10 tys. ludności w obszarze badań [2014, 2020]	31
Wykres 23. Analizy potrzeb w zakresie optymalizacji infrastruktury ochrony zdrowia oraz opieki społecznej w gminach obszaru badań [2022]	33
Wykres 24. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 1000 mieszkańców [2014, 2020]	34
Wykres 25. Biblioteki i placówki kultury na 10 tys. ludności w obszarze badań [2020]	35
Wykres 26. Czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności w obszarze badań [2014, 2020]	35
Wykres 27. Ocena stanu technicznego obiektów kultury w gminach obszaru badań [2022]	38
Wykres 28. Analiza potrzeb w zakresie optymalizacji sieci obiektów kultury w gminach obszaru badań [2022]	38
Wykres 29. Uczestnicy imprez na 1000 ludności w obszarze badań [2014-2020]	39
Wykres 30. Zmiana liczby pracujących w obszarze badań [2014-2020]	43
Wykres 31. Pracujący ogółem na 100 osób wieku produkcyjnym w obszarze badań [2014, 2020]	44
Wykres 32. Pracujący według płci na 100 osób w wieku produkcyjnym w obszarze badań [2020]	46
Wykres 33. Zmiana liczby bezrobotnych w obszarze badań [2014-2020]	47
Wykres 34. Udział bezrobotnych zarejestrowanych ogółem w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w obszarze badań [2014, 2020]	47
Wykres 35. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym według płci w obszarze badań [2020]	48
Wykres 36. Udział bezrobotnych w liczbie bezrobotnych zarejestrowanych ogółem według wieku w obszarze badań [2020]	49
Wykres 37. Podmioty gospodarcze ogółem na 1000 mieszkańców w obszarze badań [2014, 2020]	52
Wykres 38. Strefy inwestycyjne funkcjonujące w poszczególnych gminach obszaru badań [2014, 2020]	53
Wykres 39. Zależność między liczbą podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców i liczbą pracujących na 100 osób w wieku produkcyjnym w gminach obszaru badań [2020]	57
Wykres 40. Struktura podmiotów gospodarczych według dominujących rodzajów działalności w obszarze badań [2014, 2020]	57
Wykres 41. Zmiana udziału podmiotów gospodarczych według dominujących rodzajów działalności w obszarze badań [2020]	58
Wykres 42. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców w obszarze badań [2014-2020]	62
Wykres 43. Podmioty gospodarcze w sektorze prywatnym na 1000 osób w wieku produkcyjnym w obszarze badań [2014-2020]	62
Wykres 44. Podmioty gospodarcze nowo zarejestrowane / wyrejestrowane w sektorze prywatnym na 1000 osób w wieku produkcyjnym w obszarze badań [2014-2020]	65
Wykres 45. Miejsca noclegowe ogółem na 1000 mieszkańców w obszarze badań [2014, 2020]	67
Wykres 46. Udział podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w działalność związanej z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi (sekcja I) w liczbie podmiotów ogółem w obszarze badań [2014, 2020]	68
Wykres 47. Wskazania gmin obszaru badań budynków publicznych i mieszkalnych wymagających termomodernizacji	78
Wykres 48. Udział źródeł emisji w poszczególnych zanieczyszczeniach powietrza w województwie dolnośląskim	92
Wykres 49. Procentowy udział mieszkańców gminy zamieszkałych w zasięgu dojścia pieszo 10 minut oraz dojazdu 10 minutowego rowerem do stacji kolejowej	108
Wykres 50. Korzystający z instalacji wodociągowej w liczbie ludności ogółem [%] w latach 2014-2020	111
Wykres 51. Zużycie wody z wodociągów na 1 korzystającego [m ³] w latach 2014 - 2021	113

Wykres 52. Korzystający z instalacji kanalizacyjnej w liczbie ludności ogółem [%] w latach 2014-2020. _____	116
Wykres 53. Korzystający z instalacji gazowej w liczbie ludności ogółem [%] w latach 2014-2020 _____	120
Wykres 54. Odpady komunalne zebrane w ciągu roku na mieszkańca według kategorii [kg] w latach 2017-2020 _____	128

BIBLIOGRAFIA

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030. Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony, 2019, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa.

Obrębalski, M., 2020, *Terytorializacja polityki rozwoju regionu dolnośląskiego*, *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, (49), 79-96.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego, 2020, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław.

Prognoza demograficzna dla gmin województwa dolnośląskiego do 2040 roku, 2020, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław.

ZAŁĄCZNIKI DO DIAGNOZY

Załącznik 1. Organizacje pozarządowe w obszarze badań [2022].

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
Gmina Boguszów Gorce (m)		
1	Ludowy Zapaśniczy Klub Sportowy „HEROS”	Klub sportowy, którego odbiorcami są zapaśnicy (dzieci, młodzież i dorośli), nastawieni na realizowanie najwyższych sportowych celów, w tym osiągnięcie sukcesów na poziomie olimpijskim- zdobywanie medali Mistrzostw Polski, Europy, Świata i Igrzysk.
2	Uczniowski Ludowy Klub Sportowy „Jastrząb”	Klub sportowy, którego celem jest wspieranie i upowszechnianie dyscypliny sportowej jaką jest tenis stołowy oraz stworzenie dogodnych warunków do spędzania wolnego czasu przez dzieci i młodzież.
3	Uczniowski Klub Karate Shinkyokushinkai „OBI”	Uczniowski klub sportowy, który ma na celu szkolenie dzieci, młodzieży oraz dorosłych w dyscyplinie Karate Shinkyokushin, uczestnictwo we współzawodnictwie w tej dyscyplinie oraz organizowanie zajęć sportowych.
4	Uczniowski Klub Sportowy KNA Dzikowiec	Klub zajmuje się organizacją treningów i szkoleń w zakresie narciarstwa zjazdowego dla dzieci i młodzieży w celu wyszkolenia zawodniczek i zawodników, instruktorów, trenerów.
5	Fundacja Jesus Christ Security	Fundacja prowadzi działalność skierowaną na poprawę jakości życia mieszkańców gminy Boguszów-Gorce.
6	Stowarzyszenie Kultury Fizycznej „Sudety Petanque Boguszów-Gorce”	Stowarzyszenie, którego odbiorcom działań są pasjonaci gry w Petanque w różnym przedziale wiekowym.
7	Fundacja „Na Pomoc Zwierzętom”	Głównym celem fundacji jest niesienie pomocy porzuconym i pokrzywdzonym zwierzętom.
8	Szkółka Piłkarska "Szczyt" Boguszów-Gorce	Szkółka, której celem jest propagowanie piłki nożnej oraz stworzenie optymalnych warunków do uprawiania tego sportu przez jak największą ilość dzieci i młodzieży.
9	Uczniowski Klub Sportowy „Akademia Aktywności”	UKS Akademia Aktywności prowadzi szkolenie sportowe dla dzieci i młodzieży z Boguszowa-Gorce w zakresie lekkoatletyki i narciarstwa biegowego. Klub zapewnia uczestnikom możliwość udziału w ciekawych zajęciach sportowych dostosowanych do ich wieku i możliwości. Szkolenie sportowe prowadzone jest przez wykwalifikowaną kadrę instruktorską dla trzech grup treningowych, dwóch w zakresie lekkoatletyki i jednej z narciarstwa biegowego.
Gmina Czarny Bór (w)		
10	Uczniowski Klub Narciarski „Melafir”	Sport/piłka nożna
11	Stowarzyszenie Ludowy Zespół Sportowy „Skalnik”	Sport/piłka nożna
12	Klub Sportowy Ludowe Zespoły Sportowe „Iskra” Witków	Sport/piłka nożna
13	Stowarzyszenie „Górali Czarnoborskich”	Kultura/ kultura ludowa
14	Stowarzyszenie „Klub Seniorów”	Działania na rzecz seniorów
15	Stowarzyszenie „Atrakcyjni”	Działania na rzecz seniorów
Gmina Dobromierz (w)		
16	Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Szlakiem Granitu”	Terenem działania Stowarzyszenia są gminy: Dobromierz, Jaworzyna Śląska, Kostomłoty, Strzegom, Świdnica, Udanin oraz Żarów z możliwością rozszerzenia terenu działania o innego gminy, które wyrażą wolę przystąpienia do Stowarzyszenia. Celem Stowarzyszenia jest działanie na rzecz rozwoju regionalnego poprzez wspieranie zrównoważonego, zintegrowanego i innowacyjnego rozwoju społeczno-gospodarczego zgodnie z kierunkami określonymi w Lokalnej Strategii Rozwoju (LSR).
17	Fundacja Dobrego Startu	Misją Fundacji jest wspieranie rozwoju, oświaty, edukacji, wychowania dzieci i młodzieży oraz stwarzanie rodzicom warunków do godzenia życia zawodowego z życiem rodzinnym. Na terenie gminy Dobromierz Fundacja prowadzi punkty przedszkolne w: Roztoce, Dobromierzu i Czernicy.
18	Ludowy Klub Sportowy "Granit" Roztoka, Ludowy Klub Sportowy "Nysa" Kłaczyna, Ludowy Klub Sportowy "Płomień"	Organizacje sportowe, których celem jest propagowanie i rozwój kultury fizycznej wśród dzieci, młodzieży i dorosłych na obszarze działania Klubu.

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
	Dobromierz, Uczniowski Klub Sportowy Bieganie.PL przy Szkole Podstawowej w Roztoce, Klub sportowy Dobrovolley Dobromierz	
19	Ochotnicze Straże Pożarne	Włączone do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego: OSP Dobromierz, OSP Gniewków Pozostałe: OSP Gniewków, OSP Kłaczyna
20	Fundacja „Zamek Roztoka – ocalić od zapomnienia” z siedzibą w Roztoce	Celami fundacji są m.in.: 1) ochrona i restauracja zespołu zamkowo - parkowego w miejscowości Roztoka, gmina Dobromierz, powiat świdnicki, województwo dolnośląskie, 2) stworzenie izby muzealnej uwzględniającej historię regionu, gromadzenie i udostępnianie zbiorów kultury materialnej i duchowej, 3) działania na rzecz udostępniania zespołu zamkowo - parkowego publiczności, 4) promocja historii, tradycji i kultury ziemi świdnickiej, wskrzeszanie miejscowych tradycji, organizowanie wystaw, konkursów, sympozjów jak i wymiana kulturalna w tym zakresie, odtworzenie dawnej, kulturotwórczej funkcji zespołu zamkowo - parkowego poprzez prowadzenie działalności koncertowej, teatralnej, wystawienniczej, wydawniczej, filmowej oraz edukacyjnej, a także upowszechnianie zjawisk kultury w każdej postaci.
21	Fundacja „Wieża widokowa w Dobromierzu. Aby przeszłość miała przyszłość” z siedzibą w Dobromierzu	Działalność w zakresie opieki nad zabytkiem i terenem wokół niego; działalność polegająca na ratowaniu zabytku, opracowanie programów rewitalizujących, promocja obszaru turystycznego w kontekście istniejącego obiektu zabytkowego w Dobromierzu, wspomaganie instytucji państwowych, samorządowych, jednostek org., podmiotów prowadzących działalność gosp., osób prywatnych i innych, tworzenie programów informacyjnych służących rozpowszechnianiu wiedzy na temat zabytku i historii z nim związanej, wspieranie przedsiębiorców mających na celu oświatę i wychowanie w lokalnych społecznościach i regionach, organizowanie imprez kulturalnych w obrębie zabytku w celu promocji, tworzenie ścieżek edukacyjnych obrazujących historię zabytku oraz sąsiadujących gmin.
22	Stowarzyszenie „Aktywni Borów – Dzierzków” z siedzibą w Dzierzkowie	Stowarzyszenie działa na rzecz poprawy życia społeczności lokalnej.
Gmina Głuszycza (m-w)		
23	Fundacja „Katolicka Inicjatywa Berit”	Działanie na rzecz rozwoju kultury i sztuki wśród dzieci, młodzieży i dorosłych, w tym osób niepełnosprawnych, rozpowszechnianie kultury i sztuki jako dziedzin życia społecznego
24	Głuszycycki Klub Karate Kyokushinkai	Upowszechnianie i propagowanie aktywności fizycznej, głównie karate
25	Głuszyckie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych	Działalność na rzecz osób z różnymi niepełnosprawnościami
26	Miejski Klub Sportowy „Włókniarz”	Upowszechnianie i propagowanie aktywności fizycznej, piłka nożna
27	Ochotnicza Straż Pożarna w Głuszycy Górnej	Działanie na podstawie Ustawy z dnia 17 grudnia 2021 r. o ochotniczych strażach pożarnych
28	Stowarzyszenie „Pomoc Dziecku”	Działalność na rzecz dzieci i młodzieży
29	Stowarzyszenie „Grupa Sztolniowa Klin”	Działalność mająca na celu poszerzenie wiedzy na temat historii ziem Polskich.
30	Stowarzyszenie Przyjaciół Głuszycy	Działania związane z promocją, kulturą, sportem na terenie Gminy Głuszycza
31	Ekipa Rozkręt	Głównym celem stowarzyszenia jest realizacja zainteresowań jego członków którym jest: motocross, udział w zawodach sportowych, rozwój i promowanie na terenie gminy Głuszycza motocrossu, kolarstwa zjazdowego i jazdy na deskorolce.
32	Stowarzyszenie Nasza Sierpnica Zespół Caritas przy Parafii „Chrystusa Króla w Głuszycy, ul. 11 Listopada 2a	Budowanie otwartego społeczeństwa obywatelskiego i wspieranie rozwoju wsi zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, pozyskiwanie funduszy w kraju i za granicą na działalność statutową stowarzyszenia, aktywizowanie i integrowanie środowiska lokalnego.
33	Uniwersytet Trzeciego Wieku w Głuszycy	Działania na rzecz osób w wieku emerytalnym
34	Stowarzyszenie Strefa MTB Sudety	Upowszechnianie i propagowanie aktywności fizycznej, głównie kolarstwo górskie
35	Stowarzyszenie „Górska Roma”	Działalność na rzecz osób potrzebujących i wykluczonych społecznie

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
36	Polski Związek Niewidomych	Działalność na rzecz osób niewidomych i niedowidzących
37	Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów, Koło Głuszycza	Działalność na rzecz osób w wieku emerytalnym
38	UKS Kinder Volleyball	Upowszechnianie i propagowanie aktywności fizycznej, głównie siatkówka
39	Fundacja Dobrych Czasów	Celem fundacji jest wpieranie kultury, wszechstronnego rozwoju lokalnego i społeczności we wszelkich przejawach twórczości i przedsiębiorczości, a zwłaszcza wspieranie działań na rzecz demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, integrowania pokoleń, środowisk lokalnych i zawodowych w podejmowaniu trudu dla wspólnego dobra.
40	Stowarzyszenie LGD Partnerstwo Sowiogórskie	Działanie na rzecz społeczności lokalnych w obszarach inwestycji, promocja regionu, współpraca z innymi JST
41	Stowarzyszenie Sudecka Żyła	Działanie na rzecz promocji obszarów górskich i imprez sportowych
42	Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju wsi „Razem Kolce”	Wspieranie zrównoważonego rozwoju wsi Kolce w gminie Głuszycza, polegającego na integracji ładu środowiskowego (ekologicznego), gospodarczego, społecznego i przestrzennego
43	Fundacja „Szlakiem Riese”	Upowszechnianie historii, promocja historyczna regionu
44	Stowarzyszenie „PRO” Grzmiąca	Prowadzenie działań na rzecz aktywizacji oraz reintegracji zawodowej i społecznej osób: starszych, bezrobotnych, wykluczonych społecznie, pochodzących z obszarów zdegradowanych, niepełnosprawnych, znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej
Gmina Jawor (m)		
45	Centrum Rekreacyjno-Rehabilitacyjne Ogniska TKKF „PIAST”	Realizacja szkolenia oraz współzawodnictwa sportowego dzieci i młodzieży z zakresu rekreacji ruchowej, kulturystyki, sportów siłowych i wyczynowych
46	Klub Sportowy „Jaworzanka 1946”	Realizacja szkolenia oraz współzawodnictwa sportowego z zakresu piłki nożnej
47	Miejski Klub Sportowy „Victoria”	Realizacja szkolenia oraz współzawodnictwa sportowego z zakresu akrobatyki sportowej i skoków na trampolinie
48	Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej „Jaworzanie”	Realizacja szkolenia oraz współzawodnictwa sportowego w zakresie lekkoatletyki
49	Jaworskie Towarzystwo Sportowe „PIAST”	Realizacja szkolenia oraz współzawodnictwa sportowego z zakresu piłki nożnej
50	Jaworski Klub Sportowy „Spartakus”	Realizacja szkolenia oraz współzawodnictwa sportowego w zakresie gry w piłkę siatkową chłopców
51	Międzyszkolny Klub Sportowy „Tytan”	Realizacja szkolenia oraz współzawodnictwa sportowego z zakresu piłki koszykowej
52	Uczniowski Klub Sportowy „Olimpia-Dwójka”	Realizacja szkolenia oraz współzawodnictwa sportowego w zakresie gry w piłkę siatkową dziewcząt
53	Uczniowski Klub Sportowy „Spartakus”	Realizacja szkolenia oraz współzawodnictwa sportowego w zakresie gry w piłkę siatkową chłopców
54	Sportowa Akademia Taekwon-Do	Realizacja szkolenia oraz współzawodnictwa sportowego w zakresie taekwon-do
55	Uczniowski Klub Pływacki „Na Fali”	Realizacja szkolenia oraz współzawodnictwa sportowego w zakresie pływania
56	Jaworski Klub Sportowy „VORENUS”	Realizacja szkolenia oraz współzawodnictwa sportowego w zakresie sztuk walk i samoobrony
57	Klub Sportowy „Olimpia”	Realizacja szkolenia oraz współzawodnictwa sportowego w piłki siatkowej kobiet
58	Jaworskie Stowarzyszenie Miłośników Motoryzacji	Współzawodnictwo sportowe w zakresie motoryzacji
59	Stowarzyszenie „Taneczna Pasja”	Współzawodnictwo sportowe w zakresie tańca
60	ZHP Chorągiew Dolnośląska Hufiec w Jaworze	Organizacja zajęć świetlicowych o charakterze opiekuńczo wychowawczym i socjoterapeutycznym dla dzieci i młodzieży
61	Charytatywne Stowarzyszenie Niesienia Pomocy Osobom Uzależnionym Współuzależnionym oraz Ofiarom przemocy „AZYL”	Podejmowanie działań na rzecz promowania abstynencji i trzeźwego trybu życia w tym prowadzenie klubu abstynenta.

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
62	Oddział PTTK Ziemi Jaworskiej w Jaworze	Działalność w zakresie organizacji imprez turystycznych
63	Towarzystwo Aktywności Kulturalnej Jawor	Działalność w zakresie organizacji imprez kulturalnych
64	Towarzystwo Opieki nad Zwierzętami o/Jawor	Działalność w zakresie ochrony i opieki nad bezdomnymi zwierzętami
Gmina Jaworzyna Śląska (m-w)		
65	Miejski Klub Sportowy Karolina w Jaworzynie Śląskiej	MKS „Karolina” funkcjonuje od 1946 r. Realizuje szkolenia sportowe dla dzieci i dorosłych. Prowadzi sekcje piłkarską, judo i kolarską. Organizuje turnieje piłkarskie, wyścigi kolarskie, festyny, rajdy rowerowe. Zajmuje się aktywizacją fizyczną mieszkańców gminy.
66	Gminny Ludowy Klub Sportowy w Jaworzynie Śląskiej	Od wielu lat zajmuje się promocją i aktywizacją sportu i aktywności fizycznej wśród mieszkańców gminy Jaworzyna Śląska. Organizuje szkolenia w zakresie piłki nożnej dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Prowadzi ligowe kluby piłkarskie. Zajmuje się również bieżącym zarządzaniem obiektami sportowymi na wsiach, dba o ich rozbudowę, remont i konserwację. Od 2020 r. prowadzi także sekcję kolarską dla dzieci, której zawodnicy zaczynają odnosić coraz większe sukcesy. GLKS organizuje zawody, imprezy sportowe, kursy, obozy szkoleniowe dla zawodników i działaczy.
67	Uczniowski Klub Sportowy „Karolina” w Jaworzynie Śląskiej	UKS „Karolinka” działa od 1994 r. Wspiera działalność sportowo-rekreacyjną Szkoły Podstawowej w Jaworzynie Śląskiej, organizuje życie pozalekcyjne, angażuje uczniów do różnorodnych form aktywności ruchowej. Pozyskuje środki zewnętrzne na organizację zajęć pozalekcyjnych czy konkursów dla dzieci.
68	Uczniowski Klub Sportowy „Koloryt” w Pastuchowie	UKS „Koloryt” został założony 22 lata temu i od tamtej pory działa prężnie angażując w swoje inicjatywy kolejne pokolenia dzieci i młodzieży. Celem stowarzyszenia jest organizacja zajęć pozalekcyjnych dla uczniów i zachęcanie ich do różnych form aktywności. Uczniowie mają możliwość poznania gier drużynowych, a przez aktywny udział w zawodach, olimpiadach, turniejach stają się częścią grupy, która zapewnia wsparcie i daje możliwość odnoszenia sukcesu. Przez szeregi UKS przeszło wielu uczniów, którzy na zajęciach w klubie rozwijali swoje pasje, a w życiu dorosłym wspierali jego działania jako wolontariusze.
69	Niezależne Stowarzyszenie Wędkarskie w Jaworzynie Śląskiej	Celem stowarzyszenia jest promowanie wędkarstwa jako formy wypoczynku i rekreacji, ale też stwarzanie członkom stowarzyszenia dogodnych warunków wędkowania i działanie na rzecz ochrony środowiska naturalnego. Stowarzyszenie zarządza zasobami wodnymi zwirowni w Jaworzynie Śląskiej, dba o infrastrukturę terenów wokół. Organizuje także zawody wędkarskie dla dzieci i dorosłych.
70	Fundacja Ochrony Dziedzictwa Przemysłowego Śląska	Fundacja prowadzi na terenie Jaworzyny Śląskiej Muzeum Kolejnictwa na Śląsku. Zajmuje się planową ochroną zabytków techniki. Pozyskuje zabytki, pozyskuje środki i odnawia je. Wśród pozyskanych i wyremontowanych zabytków są parowozy, wagony, elementy wyposażenia wnętrz dawnych dworców kolejowych. Wszystkie wyeksponowano w muzeum w Jaworzynie Śląskiej. Ponadto na terenie placówki organizowane są warsztaty dla najmłodszych oraz wystawy tematyczne. Fundacja prowadzi działania na rzecz zachowania kolejarskich tradycji regionu.
71	Stowarzyszenie Miłośników Kolei w Jaworzynie Śląskiej	Stowarzyszenie działa od 2004 roku. Założycielami są mieszkańcy miasta i gminy Jaworzyna Śląska. Do głównych zadań stowarzyszenia należą promocja kolejnictwa, gromadzenie pamiątek i materiałów historycznych związanych z naszym regionem, utrzymanie gminnego torowiska Jaworzyna Śląska - Pastuchów i stworzenie na nim kolei drezynowej. Od 2007 r. stowarzyszenie regularnie organizuje na tym torowisku przejazdy drezynowe oraz zawody drezynowe.
72	Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów Zarząd Rejonowy w Jaworzynie Śląskiej	PZERiI oddział w Jaworzynie Śląskiej jest organizacją społeczną. Członkami związku są osoby mające bogate doświadczenie nabyte podczas pracy zawodowej w jednostkach: samorządowych, społecznych, finansowych, ubezpieczeniowych, oświatowych, służby zdrowia i innych. Celem działalności oddziału jest integracja środowiska emerytów, rencistów i osób niepełnosprawnych na różnych płaszczyznach, m.in. kulturze, oświacie, turystyce, zdrowiu. Oddział podejmuje działania ukierunkowane na aktywizację seniorów, co zapobiega ich społecznej marginalizacji.
73	Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Wsi Pasieczna	Stowarzyszenie zostało założone w 2011 r. przez mieszkańców wsi. Do głównych jego zadań należy pozyskiwanie środków zewnętrznych na rozwój sołectwa i realizację własnych projektów jej rozwoju, aktywizacja mieszkańców. Stowarzyszenie podejmuje różne inicjatywy społeczne, w które angażuje mieszkańców, a które prowadzą do uatrakcyjnienia wizerunku wsi. W swoich działaniach współpracuje z gminą Jaworzyna Śląska oraz innymi organizacjami pozarządowymi.
74	Stowarzyszenie „Nowice – nasza wieś”	Stowarzyszenie utworzone w 2011 r. przez mieszkańców sołectwa. Do głównych zadań należą pozyskiwanie środków zewnętrznych na realizację inicjatyw własnych, których celem

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
		jest rozwój i poprawa estetyki wsi. Stowarzyszenie z powodzeniem realizuje inicjatywy społeczne, organizuje wydarzenia sportowo-kulturalne, w które angażują się mieszkańcy, m.in. wyścig kolarski „Szukamy następców olimpijczyka Tadeusza Mytnika”. Inicjuje także zabawy dla najmłodszych, m.in. dzień dziecka czy zabawy sportowe na świeżym powietrzu.
75	Fundacja Spichlerz Kultury	Fundacja Spichlerz Kultury powstała w 2013 r. w Bagieńcu, na terenie dawnego kompleksu pałacowego rodziny von Zeidlitz. Nowi właściciele nie tylko odnowili zabudowania, ale też postanowili stworzyć miejsce otwarte dla gości z różnych części świata i mieszkańców gminy, miejsce, gdzie można będzie obcować z kulturą, ale też rozwijać swoje działalności. Stąd pomysł utworzenia fundacji. Aktualnie jej działalność odbywa się głównie na obszarach: kultura, sztuka i edukacja poza formalna. Fundacja pozyskuje środki zewnętrzne, realizuje projekty społeczno-kulturalne, aktywizuje mieszkańców, organizuje imprezy kulturalne. Dodatkowo wspiera przedsiębiorców. W zmodernizowanym budynku starego spichlerza powstał Gminny Inkubator Produktów Lokalnych, w którym lokalni rolnicy i dostawcy będą mogli przetworzyć m.in. owoce i warzywa, bez konieczności ponoszenia drogiej inwestycji w tworzenie własnych kuchni.
76	Wspierajmy się 60+	Organizacja powstała pod koniec 2022 r. Wspiera osoby w wieku emerytalnym z terenu gminy Jaworzyna Śląska. Realizuje dla nich zajęcia rekreacyjne, przygotowuje ofertę spędzenia czasu wolnego. Aktywnie włącza się w inicjatywy społeczno-kulturalne, co zapobiega marginalizacji osób starszych w społeczeństwie.
77	Stowarzyszenie Przyjaciół Gminy Jaworzyna Śląska	Stowarzyszenie powstało w 2017 r. W jego ramach powołano grupę rekonstrukcją upamiętniającą powstanie trasy kolejowej Wrocław-Świebodzice. Celem stowarzyszenia jest działalność na rzecz ochrony dóbr kultury i tradycji oraz zachowanie dziedzictwa historycznego gminy.
Gmina Jedlina-Zdrój (m)		
78	Stowarzyszenie Miłośników Jedliny-Zdroju	Działanie na rzecz rozwoju miasta Jedlina-Zdrój - propagowanie walorów miasta m.in. turystycznych i uzdrowskich oraz działania na ich rzecz, - dokumentowanie i propagowanie historii miasta, - inicjowanie oraz prowadzenie działań oświatowych, kulturalnych, artystycznych, sportowych, rekreacyjnych, itp. w mieście Jedlina-Zdrój i na jego rzecz, - wszelkie działania na rzecz rozwoju społeczności lokalnej, - kreowanie postaw patriotycznych oraz zasad moralnych i etycznych, - integrowanie różnych środowisk społecznych wokół zagadnień dotyczących miasta Jedlina-Zdrój, o których mowa wyżej
79	Klub Sportowy "Zdrój" w Jedlinie-Zdrój	Piłkarski klub sportowy: organizacja sekcji sportowych, sprawowanie wszechstronnej opieki szkoleniowej, organizacja zawodów oraz imprez sportowych
80	Uczniowski Klub Sportowy "Jedlina-Zdrój"	Planowanie i organizowanie pozalekcyjnego życia sportowego uczniów, kształtowanie pozytywnych cech charakteru i osobowości poprzez uczestnictwo w realizacji zadań sportowych
81	Klub Sportowy Petanque "JEDLINA"	Krzewienie kultury fizycznej wśród dzieci i młodzieży i dorosłych na terenie działania klubu, wychowanie dzieci i młodzieży przez kulturę fizyczną i sport, organizowanie zawodów, imprez sportowych i rekreacyjnych, prowadzenie działalności szkoleniowej, propagowanie zdrowego trybu życia poprzez prowadzenie profilaktyki antyalkoholowej.
Gmina Kamienna Góra (m)		
82	Polskie Towarzystwo Schronisk Młodzieżowych – oddział Kamienna Góra	Organizacja działa na terenie Kamiennej Góry od roku 1998. Głównym celem jest aktywne uczestnictwo w procesie edukacyjnym i wychowawczym polskiej szkoły poprzez propagowanie turystyki edukacyjnej, turystyki zdrowotnej, turystyki społeczno-wychowawczej oraz kwalifikowanej.
83	Polski Związek Hodowców Gołębi Poczтовых	Kamiennogórski oddział swoją działalność prowadzi od 1947 roku. Głównym celem jest organizowanie współzawodnictwa lotowego miłośników gołębi pocztowych.
84	Caritas Diecezji Legnickiej	Caritas Diecezji Legnickiej od kilkunastu lat organizuje wypoczynek letni dla dzieci i młodzieży z Kamiennej Góry, szczególnie z rodzin w trudnych sytuacjach materialnych, zagrożonych alkoholizmem i patologią.
85	Fundacja Centrum Działań Profilaktycznych	Fundacja realizuje w Kamiennej Górze w jednej ze szkół średnich autorski program nastawiony na realizację profilaktyki uzależnień wśród młodzieży w wieku 16-19 lat. Program polega na treningu umiejętności interpersonalnych oraz omówieniu zagadnień zdrowego stylu życia oraz wpływu substancji psychoaktywnych na życie i zdrowie.
86	Oddział Regionalny Olimpiad Specjalnych Polska – Dolnośląskie	Dolnośląski Oddział Regionalny Olimpiad Specjalnych Polska- Dolnośląskie jest stowarzyszeniem działającym na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną. Celem głównym jest upowszechnianie kultury fizycznej i sportu osób z niepełnosprawnością intelektualną poprzez popularyzację, uczestnictwo, rozwój i organizację sportu, rekreacji i rehabilitacji ruchowej.

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
87	Fundacja na rzecz Rozwoju Wrocławskiej Tkaniny Artystycznej	Celem Fundacji jest przede wszystkim działalność na rzecz propagowania, utrzymania i rozwoju wrocławskiej tkaniny artystycznej, popieranie i promocja różnych dziedzin twórczości plastycznej. Promocja młodego pokolenia twórców w kraju i za granicą a także współpraca za światowymi centrami sztuki i jej rynkiem.
88	Stowarzyszenie Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Ziemi Kamiennogórskiej Maszkaron	Głównym celem stowarzyszenia jest ochrona i zabezpieczenie przed dalszą degradacją budowli i obiektów zabytkowych Kamiennej Góry i okolic, rewaloryzacja obiektów oraz przystosowania ich do zwiedzania, jak również promocji Ziemi Kamiennogórskiej.
89	Fundacja artystyczna BelleVoci	Głównym celem fundacji jest szeroko pojęta popularyzacja muzyki poważnej- operowej, operetkowej, wokalnoinstrumentalnej, instrumentalnej w tym również muzyki jazzowej i rozrywkowej poprzez organizację koncertów i festiwali muzycznych.
90	Hufiec ZHP Kamienna Góra	Głównym celem działań Hufca ZHP Kamienna Góra jest stwarzanie młodym ludziom warunków do wszechstronnego, intelektualnego, społecznego, duchowego, emocjonalnego i fizycznego rozwoju oraz upowszechnianie i umacnianie w społeczeństwie przywiązania do wartości wolności, prawdy, sprawiedliwości, demokracji, samorządności, równouprawnienia, tolerancji i przyjaźni.
91	Kamiennogórski Klub OYAMA	Kamiennogórski Klub OYAMA działa na terenie miasta Kamienna Góra od roku 2008. W zajęciach udział wzięło i zostało przeszkolonych ok 700 osób. Klub regularnie startuje w zawodach karate zaczynając od rangi mistrzostw Dolnego Śląska po turnieje międzynarodowe rozgrywane w Polsce i Europie, jak również jest aktywnym uczestnikiem sfery organizacyjnej w swojej federacji.
92	Klub Sportowy CONTENDER	Jako klub sztuk walki Klub Sportowy CONTENDER działa na terenie Kamiennej Góry już od 10 lat. Celem głównym jest upowszechnianie kultury fizycznej i sportu oraz tworzenie zajęć oraz miejsca, w którym bezpiecznie i pod opieką wykwalifikowanej kadry dzieci, młodzież i dorośli mogą rozwijać swoje umiejętności w zakresie sportów walki tj. mma, bjj, muay thai, oraz crossfit.
93	Klub Sportowy -Miejski Ośrodek Sportów Siłowych i Tężyzny Fizycznej	Klub sportowy – Miejski Ośrodek Sportów Siłowych i Tężyzny Fizycznej Relax powstał w 1986 roku i w najbliższej okolicy jest jedynym klubem zrzeszonym w Polskim Związku Kultury Fitness i trójboju siłowego. Celem głównym Klubu jest krzewienie zamiłowania do systematycznego uprawiania sportów siłowych (trójbój siłowy, wyciskanie na ławeczce i kulturystyka), szeroko rozumianej rekreacji fizycznej, rehabilitacji ruchowo-siłowej i sportu wśród mieszkańców miasta Kamienna Góra.
94	Klub Sportowy Sudety	Głównym celem działalności Klubu sportowego SUDETY jest aktywizacja sportowa dzieci i młodzieży, rozwijanie pasji do piłki siatkowej halowej i plażowej oraz umożliwienie rozwoju sportowego na profesjonalnym poziomie.
95	Kamiennogórski Klub sportowy OLIMPIA	KKS OLIMPIA jest klubem z tradycjami, działającym na terenie Kamiennej Góry od wielu lat. KKS Olimpia realizuje zadania związane z organizacją zajęć sportowych dla młodzieży oraz dorosłych w zakresie piłki nożnej.
96	Kamiennogórska Akademia Piłkarska	Kamiennogórska Akademia Piłkarska od 2015 r. prowadzi zajęcia piłki nożnej dla dzieci w wieku od 3 do 15 lat. Od czerwca 2017 r. KAP jest członkiem OZPN w Wałbrzychu a od września 2017 r. rozpoczął udział w rozgrywkach ligowych.
97	Kamiennogórski Klub Tenisowy	Celem Kamiennogórskiego Klubu Tenisowego jest przede wszystkim popularyzacja tenisa ziemnego i rozwój tej dyscypliny sportowej na terenie miasta Kamienna Góra.
98	Stowarzyszenie PODAJ RĘKĘ	Celem głównym Stowarzyszenia jest ochrona zdrowia i pomoc społeczna osobom niepełnosprawnym oraz propagowanie kultury fizycznej i sportu osób niepełnosprawnych.
99	Kamiennogórskie Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych	Kamiennogórskie Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych POMAGAMY powstało w 2019 r., jego głównym celem jest działanie na rzecz społeczności miasta, popularyzacja wiedzy z dziedziny zdrowego żywienia oraz poprawa jakości życia mieszkańców.
Gmina Kamienna Góra (w)		
100	Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego „Perła Baroku”	Współdziałanie w harmonijnym rozwoju Krzeszowa i okolic w zakresie urbanistyki i architektury, w odbudowie i ochronie środowiska naturalnego propagowanie kultury i walorów turystycznych.
101	Stowarzyszenie Optymistów Krzeszowskich	Celem stowarzyszenia jest prowadzenie działalności w zakresie: 1. Inicjowania i wspierania działań kulturalnych, edukacyjnych i sportowych na rzecz społeczności lokalnej, 2. Ochrony i promocji zdrowia na rzecz mieszkańców, 3. Pomocy społecznej ukierunkowanej na ludzi starych, samotnych i niepełnosprawnych, 4. Podnoszenie świadomości, wiedzy i umiejętności mieszkańców w zakresie ochrony środowiska, 5. Wspierania inicjatyw związanych z popularyzacją produktów lokalnych, 6. Wspierania inicjatyw zmierzających do tworzenia infrastruktury technicznej, i społecznej na terenie gminy służącej zrównoważonemu rozwojowi obszaru działania, 7. Dbanie o zachowanie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu, 8. Wspieranie partnerstwa lokalnego w postaci

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
		współpracy przedstawicieli organizacji pozarządowych, administracji oraz sektora gospodarczego, 9. Poprawy wyglądu i estetyki gminnych wsi, 10. Upowszechniania kultury fizycznej i sportu, 11. Krajoznawstwa oraz wypoczynku dzieci i młodzieży, 12. Promocji i organizacji wolontariatu wśród mieszkańców gminnych wsi, 13. Działania na rzecz integracji europejskiej oraz rozwijania kontaktów i współpracy między społeczeństwami, 14 działania na rzecz promocji sektora gospodarczego.
102	Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Kwiat Lnu”	Realizacja opracowanej przez lgd lokalnej strategii rozwoju, 2. Aktywizowanie ludności do udziału w procesie rozwoju obszaru lgd kwiat lnu, 3. Rozwijanie zdolności podmiotów lokalnych do opracowania i wdrażania operacji, w tym rozwijania ich zdolności zarządzania projektami, 4. Budowanie i promocja wizerunku obszaru działania lgd i regionu, 5. Upowszechnianie i wymianę informacji o inicjatywach związanych z aktywizacją społeczności lokalnej, 6. Promocję ochrony środowiska, 7. Wspieranie rozwoju edukacji dzieci, młodzieży i dorosłych, 8. Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, w szczególności rozwoju grup i organizacji społecznych, upowszechniania idei demokracji, samorządności i samorządu, 9. Działanie na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców, 10. Wspomaganie rozwoju kultury, sztuki i sportu, 11. Wspieranie rozwoju turystyki, agro - i ekoturystyki oraz infrastruktury turystycznej, 12. Ochrona dziedzictwa kulturowego i wspieranie działań na rzecz odbudowy i kultywowania lokalnych tradycji i sztuki, 13. Wspieranie rozwoju i promowanie produktów lokalnych i regionalnych, 14. Wspieranie rozwoju filantropii, wolontariatu i działalności charytatywnej, 15. Wspieranie przedsiębiorczości, 16. Przeciwdziałanie bezrobociu, 17. Zapobieganie wykluczeniu społecznemu, 18. Wspieranie pomocy społecznej i osób niepełnosprawnych, 19. Inicjowanie, animowanie oraz wspieranie lokalnej aktywności społecznej, zawodowej i gospodarczej, 20. Inicjowanie oraz wspieranie działań realizowanych na zasadach partnerstwa, 21. Inicjowanie i wspieranie przedsięwzięć społecznych oraz upowszechnianie rozwoju gospodarki społecznej, 22. Wspieranie rozwoju działań ukierunkowanych na pozyskiwanie i zastosowanie alternatywnych źródeł energii,
103	Stowarzyszenie Gospodyń Wiejskich „Szarociniani”	Upowszechnianie i obrona praw kobiet oraz działalność na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn; kultywowanie i szerzenie tradycji, folkloru, kultury i sztuki wśród mieszkańców wsi; integracja społeczna wsi; wykorzystanie walorów naturalnych okolicy, dla celów promocji wsi Szarocin i poprawy jakości życia mieszkańców; działalność na rzecz ochrony środowiska; działalność na rzecz ochrony i promocji zdrowia mieszkańców, kultury fizycznej i sportu; podnoszenie kultury osobistej mieszkańców; pomoc ofiarom katastrof i klęsk żywiołowych.
104	Wrzosowisko Ogorzelec	Działanie na rzecz rozwoju wsi; zapobieganie dewastacji obiektów architektury i niszczenia środowiska naturalnego; wszechstronne propagowanie informacji, metod i technik w zakresie działalności kulturalnej, integracji, rozwoju sportu i turystyki; promocja i popieranie walorów kulturalnych i oświatowych; pobudzanie świadomości społeczeństw z zakresu dbania o środowisko i zabytki kulturalne; ochrona zabytków kultury i środowiska wiejskiego.
105	Uczniowski Klub Sportowy „Maraton”	Planowanie i organizowanie pozalekcyjnego życia sportowego uczniów, angażowanie wszystkich uczniów do różnorodnych form aktywności ruchowej, gier i zabaw dostosowanych do wieku, stopnia sprawności i zainteresowań sportowych, Uczestniczenie w imprezach sportowych organizowanych na obszarze działania samorządu terytorialnego i poza nim.
106	Lokalne LKS-y: LKS Victoria Czadrów, LKS "Amfibolit" Leszczyniec, LKS Pisarzowice, LKS Czarni Przedwojów, LKS Pagaz Krzeszów, LKS Sezal 2 Janiszów, LKS "Orły Lipienica"	Krzewienie kultury fizycznej wśród dzieci, młodzieży i dorosłych na terenie działania klubu oraz wychowywanie dzieci i młodzieży poprzez kulturę fizyczną i sport główna dyscyplina to piłka nożna.
107	Lokalne Koła gospodyń Wiejskich: - KGW „FOLK” Przedwojów, - KGW „Wesołe Babki” Pisarzowice.	Rozwijania różnych form przedsiębiorczości wśród kobiet, aktywnych form walki z bezrobociem, poszukiwania alternatywnych źródeł dochodu, wielofunkcyjnego rozwoju wsi, racjonalizowania wiejskiego gospodarstwa domowego i działań produkcji rolniczej prowadzonych głównie przez kobiety, zwiększania uczestnictwa mieszkańców wsi w kulturze, kultywowanie folkloru i sztuki ludowej.
108	Gminne Zrzeszenie LZS w Kamiennej Górze	Wszechstronne krzewienie kultury fizycznej, krajoznawstwa, turystyki, wypoczynku dzieci i młodzieży, promocji zdrowia oraz innych działań na rzecz mieszkańców wsi i miast oraz środowisk z trudną sytuacją materialną, zagrożonych strukturalnym bezrobociem i patologiami społecznymi.
Gmina Lubawka (m-w)		
109	FIGHT CLUB LUBAWKA Klub Sportów Walki	Klub realizuje zadania publiczne z zakresu propagowania kultury fizycznej i sportu min. poprzez organizację trzech międzynarodowych imprez pod nazwą „Lubawka CUP”, Międzynarodowe Turnieje Karate dla dzieci i młodzieży.

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
110	Koło Polskiego Związku Wędkarskiego w Lubawce	Organizacja otwartych zawodów w dyscyplinach wędkarskich oraz organizacja sportu wędkarskiego poprzez szkolenia i warsztaty z zakresu technik i metod wędkarskich dla młodzieży Gminy Lubawka.
111	Międzyszkolny Uczniowski Klub Narciarski "POD STRÓŻĄ" LUBAWKA	Propagowanie i rozwój kultury fizycznej, a w szczególności narciarstwa i biathlonu wśród dzieci i młodzieży szkolnej, organizuje i prowadzi sekcje narciarskie, imprezy i zawody sportowe. Klub w ostatnich latach odniósł wiele sukcesów: 12 medali w ostatnich trzech latach oraz medale na zawodach rangi Mistrzostw Polski w biathlonie. Zawodnicy reprezentowali również kraj w zawodach międzynarodowych.
112	Miejski Klub Sportowy ORZEŁ LUBAWKA	Klub Sportowy posiada wysokie i niezbędne doświadczenie w realizacji upowszechniania kultury fizycznej i sportu, od lat przyciąga rzesze uczestników, osiągając wysokie wyniki i sukcesy na szczeblu powiatowym i wojewódzkim. Klub daje możliwość integracji kibiców oraz społeczności piłkarskiej.
113	Klub Sportowy Włóknierz Chełmsko Śl.	Corocznie realizuje zadania publiczne z zakresu kultury fizycznej i sportu poprzez organizację zajęć treningowych z piłki nożnej. Zawodnicy biorą udział w zawodach oraz rozgrywkach meczy. Zajęcia te cieszą się dużym zainteresowaniem wśród mieszkańców Gminy Lubawka.
114	LKS Dragon Miszkowice	Klub działa na terenie sołectwa Miszkowice, w skład klubu wchodzi: drużyna seniorów, drużyny dzieci i młodzieży w różnych kategoriach wiekowych. Drużyny uczestniczą w zawodach na terenie gminy, powiatu kamiennogórskiego oraz w ogólnopolskich turniejach piłki nożnej.
115	Młodzieżowy Klub Sportowy Chełmsko Śląskie	Jest organizatorem cyklicznego Turnieju o Puchar Starosty Kamiennogórskiego. Zawodnicy biorą udział w bezpłatnych, systematycznych treningach piłkarskich oraz licznych turniejach i zawodach.
116	Lubawskie Towarzystwo Tenisowe	Członkowie LTT reprezentują Gminę Lubawka w turniejach tenisowych: Turniej o Puchar Miasta Lubawka, Turniej o Puchar Dyrektora MGOK i Memoriał im. Stanisława Wałendzisa. W turniejach uczestniczą tenisiści z zaprzyjaźnionych miast i gmin oraz goście z Republiki Czeskiej.
117	LKS Uran Okrzeszyn	Klub posiada długą historię sięgającą 1957 r., obecnie rozgrywa swoje mecze w grupie 1 jeleniogórskiej klasy B. Zawsze godnie reprezentuje klub, sołectwo oraz gminę we wszystkich rozgrywkach, w których uczestniczy.
118	LZS Bóbr 1 Opawa	Klub działa na terenie sołectwa Opawa, uczestniczy w rozgrywkach organizowanych przez Okręgowy Związek Piłki Nożnej w Jeleniej Górze, drużyna również uczestniczy w licznych turniejach i bierze udział w eliminacjach do Pucharu Polski.
119	Oddział Regionalny Olimpiady Specjalne Polska - Dolnośląskie	Organizacja zawodów sportowych w różnych dyscyplinach i o różnej skali wielkości. Co daje osobom niepełnosprawnym intelektualnie możliwość uczestnictwa w życiu kulturalnym i społecznym. Stowarzyszenie organizuje również wyjazdy na zawody ogólnopolskie i międzynarodowe. Działają również dla mieszkańców Gminy Lubawka.
120	Stowarzyszenie „Podaj Rękę Kamienna Góra”	Stowarzyszenie od wielu lat realizuje zadania na rzecz osób z niepełnosprawnościami, rozwijając ich zainteresowania, kształtuje aktywność fizyczną: rajdy integracyjne, zawody pływackie, wyjazdy na żeglowanie. Działają również dla mieszkańców Gminy Lubawka.
Gmina Marcinowice (w)		
121	Gminny Ludowy Klub Sportowy w Marcinowicach	Stowarzyszenie działające w obszarze działań związanych ze sportem, rekreacją i turystyką na terenie gminy Marcinowice.
122	Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Śmiałowice	Stowarzyszenie powstało w roku 2008 w celu inicjowania i realizowania działań na rzecz lokalnego środowiska oraz podejmowania działań w zakresie wspierania wszechstronnego rozwoju wsi Śmiałowice. Jednym z priorytetów działalności Stowarzyszenia jest stworzenie dzieciom i młodzieży odpowiednich warunków rozwoju, zapewnienie warunków działania przedszkola oraz świetlicy, a także ochrona interesów społeczności lokalnej i dobrego wizerunku wsi poprzez promocję walorów historycznych, przyrodniczych oraz turystycznych wsi Śmiałowice i jej okolic.
123	Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Strzelce	Stowarzyszenie powstało w celu inicjowania i realizowania działań na rzecz lokalnego środowiska oraz podejmowania działań w zakresie wspierania wszechstronnego rozwoju wsi Strzelce, promocji walorów turystycznych i historycznych
124	Stowarzyszenie krzewienia trzeźwości w rodzinie „Jasny Horyzont” w Mysłakowie	Stowarzyszenie wspiera w działaniach na stworzenie bezpiecznego środowiska osobom krzewiącym trzeźwy styl życia. Zintegrowanie rodzin wywodzących się z różnych środowisk wokół idei trzeźwego stylu życia. Przetłumaczenie syndromu wstydu przez członków rodzin wywodzących się ze środowisk trzeźwościowych. Poprawienie jakości spędzenia wolnego czasu przez osoby zjednoczone wokół idei trzeźwego stylu życia. Umożliwienie spotkania się z ludźmi trzeźwiejącymi z obszaru całej Polski i wymiany z nimi poglądów oraz doświadczeń w zakresie wychodzenia z nałogów.
125	Klub Seniora „Spełnione Marzenia”	Działalność na rzecz osób w wieku emerytalnym. Wsparcie i działania na rzecz integracji i zwiększenia uczestnictwa w życiu społecznym seniorów poprzez m.in. warsztaty i treningi.

DIAGNOZA SPOŁECZNA, GOSPODARCZA I PRZESTRZENNA NA POTRZEBY STRATEGII ROZWOJU ZIT AGLOMERACJI WAŁBRZYSKIEJ

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
126	Koło Gospodyń Wiejskich Zebrzydów	Stowarzyszenie inicjujące różnorodną działalność gospodarczą i handlową, jak przetwórstwo rolno-spożywcze, mała gastronomia, turystyka, organizowanie pracy nakładczej, promowanie i sprzedaż wyrobów rękodzieła ludowego i artystycznego
127	Koło Gospodyń Wiejskich Wiry	Stowarzyszenie inicjujące różnorodną działalność gospodarczą i handlową, jak przetwórstwo rolno-spożywcze, mała gastronomia, turystyka, organizowanie pracy nakładczej, promowanie i sprzedaż wyrobów rękodzieła ludowego i artystycznego
128	OSP Marcinowice	Stowarzyszenie prowadzi działalność mającą na celu podejmowanie działań w celu ochrony życia, zdrowia, mienia lub środowiska. Upowszechnianie kultury fizycznej i sportu oraz prowadzenie działalności kulturalnej i oświatowej. Działania na rzecz ochrony środowiska, rozwoju społeczności lokalnej.
129	OSP Zebrzydów	Stowarzyszenie prowadzi działalność mającą na celu podejmowanie działań w celu ochrony życia, zdrowia, mienia lub środowiska. Upowszechnianie kultury fizycznej i sportu oraz prowadzenie działalności kulturalnej i oświatowej. Działania na rzecz ochrony środowiska, rozwoju społeczności lokalnej.
130	OSP Strzelce	Stowarzyszenie prowadzi działalność mającą na celu podejmowanie działań w celu ochrony życia, zdrowia, mienia lub środowiska. Upowszechnianie kultury fizycznej i sportu oraz prowadzenie działalności kulturalnej i oświatowej. Działania na rzecz ochrony środowiska, rozwoju społeczności lokalnej.
131	OSP Tworzyjanów	Stowarzyszenie prowadzi działalność mającą na celu podejmowanie działań w celu ochrony życia, zdrowia, mienia lub środowiska. Upowszechnianie kultury fizycznej i sportu oraz prowadzenie działalności kulturalnej i oświatowej. Działania na rzecz ochrony środowiska, rozwoju społeczności lokalnej.
132	OSP Śmiałowice	Stowarzyszenie prowadzi działalność mającą na celu podejmowanie działań w celu ochrony życia, zdrowia, mienia lub środowiska. Upowszechnianie kultury fizycznej i sportu oraz prowadzenie działalności kulturalnej i oświatowej. Działania na rzecz ochrony środowiska, rozwoju społeczności lokalnej.
133	OSP Mysłaków	Stowarzyszenie prowadzi działalność mającą na celu podejmowanie działań w celu ochrony życia, zdrowia, mienia lub środowiska. Upowszechnianie kultury fizycznej i sportu oraz prowadzenie działalności kulturalnej i oświatowej. Działania na rzecz ochrony środowiska, rozwoju społeczności lokalnej.
Gmina Mieroszów (m-w)		
134	Uczniowski Klub Sportowy UKS Mieroszów	Biathlonowy klub sportowy – uczniowie szkoły podstawowej
135	Uczniowski Klub Sportowy UKS Sokołowsko	Biathlonowy klub sportowy– uczniowie szkoły podstawowej
136	Klub Piłkarski Mieroszów	Piłkarski klub sportowy - młodzież
137	Akademia Piłkarska Mieroszów	Piłkarski klub sportowy - dzieci
138	Fundacja Sztuki Współczesnej INSITU	Wspieranie szeroko rozumianej działalności artystycznej i edukacyjnej. Tworzenie przestrzeni dla realizacji międzynarodowych projektów artystycznych. Rozwój i krzewienie działalności artystycznej – organizacja HOMMAGE A KIEŚŁOWSKI – Festiwal dedykowany twórczości Krzysztofa Kieślowskiego. Prowadzenie KINOTEATR ZDROWIE w Sokołowsku
139	GREEN EBIKE SUDETY Spółdzielnia Socjalna ZIELONY ZAKĄTEK	Wypożyczalnia rowerów elektrycznych w Sokołowsku i Rybnicy Leśnej
140	DZIKA OWCA Spółdzielnia Socjalna	Wytwarzanie naturalnych kosmetyków w tym świec
141	Stowarzyszenie Pasjonatów Historii Ziemi Mieroszowskiej	Działalność polega na opracowywaniu dokumentacji historycznej ziemi mieroszowskiej poprzez publikacje i wydawnictwa organizacje wystaw i edukacja i współpraca z sołectwami, szkołami i JST.
142	Stowarzyszenie Z Seniorami Łatwiej	Stowarzyszenie zrzeszające osoby w wieku poprodukcyjnym, aktywizujące i edukujące seniorów
143	Stowarzyszenie Ich Radość	Stowarzyszenie zrzeszające osoby w wieku poprodukcyjnym, aktywizujące i edukujące seniorów z niepełnosprawnościami
Gmina Mściwojów (w)		
144	Stowarzyszenie Ekomuzeum Wsi Dolnośląskiej	Stowarzyszenie działa od 2003 roku. Stowarzyszenie od lat aktywnie pozyskuje środki zewnętrzne na rozwój oferty kulturalnej i turystycznej całej gminy., Misją stowarzyszenia jest zachowanie substancji zabytkowej w Gminie Mściwojów oraz propagowanie wiedzy na temat historii Gminy Mściwojów. Działania Stowarzyszenia skupiają się na stworzeniu oferty turystycznej pomagającej wypromować gminę, jej walory i ludzi, pomocy dzieciom w

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
		kultywowaniu tradycji i kultury wsi, edukacji mieszkańców podnoszącej ich świadomość ekologiczną, regionalną oraz obywatelską, a także wsparciu osób starszych, niepełnosprawnych oraz rodzin ubogich lub patologicznych.
145	Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Wsi Targoszyn	Stowarzyszenie wpisane do KRS w 2007 roku. Stowarzyszenie od lat działa aktywnie na rzecz mieszkańców całej gminy, realizując projekty przyczyniające się poprawy jakości życia na obszarach wiejskich. Aktywnie pozyskuje fundusze zewnętrzne. Prowadzi działalność nieodpłatną pożytku publicznego w zakresie: Inicjowania i koordynowania wspólnych przedsięwzięć podejmowanych w interesie mieszkańców wsi oraz członków stowarzyszenia, kształcenia lokalnych liderów i animatorów życia społecznego, organizacji imprez kulturalnych, działań mających na celu promowanie walorów turystycznych gminy, organizowania spotkań, wycieczek, wymiany międzynarodowej, współpracy z krajowymi, zagranicznymi i międzynarodowymi organizacjami i instytucjami, z którymi taka współpraca okaże się potrzebna dla zadań statutowych stowarzyszenia, pozyskiwania środków na rzecz rozwoju, zagospodarowania i upiększania wsi
146	Stowarzyszenie „Lokalna Grupa Działania Partnerstwo Kaczawskie” z siedzibą w Mściwojowie	Stowarzyszenie powstało w 2008 r. w celu realizacji osi 4 Leader w PROW 2007-2013 i kolejnych programów operacyjnych na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Od 2015 r. do obszaru "LGD Partnerstwo Kaczawskie" należy 14 gmin o łącznej powierzchni 1365 km ² . Gminy pozostają w bezpośrednim lub przynajmniej w dalszym sąsiedztwie, tworząc tym samym zwarty geograficznie obszar Gór i Pogórza Kaczawskiego zwany Krainą Wygasłych Wulkanów. Partnerstwo zbudowane zostało w oparciu o wzajemne zaufanie oraz współpracy trzech sektorów: publicznego, społecznego oraz gospodarczego na mocnych filarach działającego na tym obszarze od 2004 roku Partnerstwa Kaczawskiego oraz Stowarzyszenia Kaczawskiego. Stowarzyszenie zostało powołane w szczególności do realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju, którą opracowano w celu realizacji Programu Leader, oś 4 z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013 finansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).
147	Stowarzyszenie Towarzystwo Przyjaciół Grzegorzowa	Organizacja powstała w 2018 roku. Do tej pory aktywnie angażowała się w życie wsi poprzez organizację imprez o znaczeniu lokalnym, w tym dożynki wiejskie w Grzegorzowie, Dzień Dziecka, Pożegnania Lata w Grzegorzowie i inne mniejsze uroczystości. Członkowie Stowarzyszenia, jeszcze przed jego zawianiem, uczestniczyli w realizacji projektów wraz z przedstawicielami rady sołectkiej i nieformalną grypą mieszkańców pn. „Aktywny Grzegorzów” wspólnie pozyskali środki finansowe w ramach IX edycji Programu „Działaj Lokalnie” i zrealizowali zadanie pn. „Grzegorzów wczoraj i dziś”, którego celem była integracja wielopokoleniowa i aktywizacja mieszkańców Grzegorzowa.
148		
149	Stowarzyszenie Wsi Snowidza	Stowarzyszenie wpisane do KRS w 2009 roku. Celem działalności jest m.in.: rozwój obszarów wiejskich, aktywizowanie i integrowanie środowiska lokalnego, wzbudzenie tożsamości narodowej wśród osób młodych i dorosłych, popularyzacja i promowanie wolontariatu i działań społecznych, wspieranie i inicjowanie rozwoju gospodarczego, kulturalnego, oświatowego, turystycznego i sportowego, inicjowanie i wspieranie działań na rzecz profilaktyki i rozwiązywania problemów społecznych, poprawa standardów życia społeczności wiejskiej.
150	Koła Gospodyń Wiejskich	Na terenie gminy Mściwojów bardzo aktywnie działają również koła gospodyń wiejskich. Trzy z nich tj. KGW Mściwojów, KGW Niedaszów oraz KGW Grzegorzów wpisane są do Krajowego Rejestru Kół Gospodyń Wiejskich
151	Ochotnicza Straż Pożarna w Mściwojowie	Do podstawowych celów działalności OSP Mściwojów zalicza się przede wszystkim prowadzenie działalności mającej na celu zapobieganie pożarom oraz współdziałanie w tym zakresie z instytucjami i organizacjami społecznymi, ale również rozwijanie wśród członków ochotniczej straży pożarnej kultury fizycznej i sportu oraz prowadzenia działalności kulturalno-oświatowej i rozrywkowej, wspieranie kultury, sztuki, ochrony dóbr narodowych i tradycji. OSP współpracuje z lokalną społecznością przy organizacji wydarzeń kulturalnych, turystycznych jak też wspiera mieszkańców poprzez realizację projektów współfinansowanych ze środków zewnętrznych.
Gmina Nowa Ruda (m)		
152	Noworudzkie Stowarzyszenie Pro Publico Bono	Stowarzyszenie jako organizacja pożytku publicznego działa od 2005 roku. Stowarzyszenie zgodnie ze statutem podejmuje działania na rzecz dzieci i młodzieży z Nowej Rudy. Celem działań jest pomoc społeczna, w tym pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywanie szans tych rodzin. Realizuje następujące zadania publiczne: Zielona Pracownia, Młodzieżowy Klub Wsparcia, Szkolny Klub Wolontariusza oraz zimowe i letnie wakacje w mieście. Stowarzyszenie prowadzi także Świetlice opiekuńczo – wychowawczą dla dzieci i młodzieży w dzielnicy Słupiec.

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
153	Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych	Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych "Nasza Nadzieja" podejmuje działania na rzecz wsparcia i integracji społecznej osób niepełnosprawnych od ponad 20 lat. Stowarzyszenie od lat prowadzi Miejski Środowiskowy Dom Samopomocy w Nowej Rudzie przy ul. Spacerowej 4.
154	„Nasza Nadzieja”	Celem działań podejmowanych przez stowarzyszenie jest podniesienie jakości życia, rozwijanie zainteresowań i uzdolnień, zapewnienie wsparcia i pomocy uczestnikom oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych.
155	Klub Sportowy PIAST	Klub Sportowy Piast Nowa Ruda prowadzi działalność sportową od 1946 r. Głównym założeniem klubu jest propagowanie sportu, wychowania fizycznego, turystyki, rekreacji ruchowej oraz tworzenie w społeczności lokalnej odpowiednich warunków do zachowań zdrowotnych. Realizuje swoje założenia poprzez organizowanie regularnych treningów dla dzieci i młodzieży w różnych dyscyplinach sportu, takich jak: piłka nożna, łucznictwo, pływanie, narciarstwo alpejskie, akrobatyka, sztuki walki, wspinaczka górską oraz jeździectwo. Klub sportowy uczestniczy w imprezach i zawodach sportowych organizowanych przez sekcje sportowe oraz Polskie związki sportowe.
156	Stowarzyszenie Lokalne Salezjańskiej Organizacji Sportowej – SL SALOS	Stowarzyszenie od 28 lat zajmuje się organizowaniem systematycznych treningów oraz turniejów sportowych z zakresu piłki siatkowej dla dzieci i młodzieży w wieku szkolnym. Głównym celem organizacji jest podniesienie sprawności fizycznej dzieci i młodzieży, propagowanie zdrowego stylu życia, a także zwrócenie uwagi na rosnącą liczbę problemów społecznych i ich skutki.
157	UKS Akademia Piłkarska PIAST Nowa Ruda	Prowadzi całoroczne szkolenie ogólnego rozwoju sportowego dzieci w wieku od 4 do 11 lat z ukierunkowaniem na piłkę nożną. Oprócz treningów dzieci odbywają mecze piłkarskie z rówieśnikami z różnych miast, dzięki czemu kształtują umiejętność zdrowej rywalizacji i poznają zasady fair play.
158	Klub Taekwon-do ITF Nowa Ruda	Klub prowadzi systematyczne treningi taekwon-do dla dzieci i młodzieży dostosowane do stopnia zaawansowania uczestników. Głównym celem działania klubu jest nauczanie, rozwój i promocja dyscypliny Taekwon-do oraz szeroko rozumianej samoobrony.
159	UKS CENTRUM	Uczniowski Klub Sportowy „Centrum” zajmuje się szkoleniem młodzieży w kolarstwie szosowym i górskim. Reprezentanci klubu wielokrotnie zajmowali wysokie wyniki w Mistrzostwach Polski.
Gmina Nowa Ruda (w)		
160	Dom Pomocy Społecznej w Jugowie	Dom Pomocy Społecznej w Jugowie to placówka otwierająca swoje progi dla ludzi samotnych, będących w trudnej sytuacji życiowej, starszych i chorych.
161	Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci prowadzony przez Siostry Franciszkanek	Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci i Młodzieży Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi
162	Inicjatywa Lokalna na rzecz Rozwoju Gminy Nowa Ruda	Rozwój infrastruktury gminnej - drogi, mosty; dotacje do instytucji oświatowych; opieka społeczna.
163	Lokalna Grupa Działania "Partnerstwo Sowiogórskie"	LGD jest podmiotem, który jest odpowiedzialny za realizację Lokalnej Strategii Rozwoju (w skrócie LSR). Grupa została utworzona jako efekt wcześniejszej współpracy trzech sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego (ekonomicznego).
164	Stowarzyszenie Form Alternatywnych-Rozdroże	Organizacja zajęć dla dzieci na quadach, organizacja imprez 4x4.
165	Stowarzyszenie KS. Tom-Dar. Ludwikowice	Piłka nożna dla dorosłych.
166	Stowarzyszenie na rzecz Dzieci i Młodzieży "Radość"	Prowadzenie świetlic profilaktyczno-wychowawczych na terenie Bożkowa i Czerwieńczyc.
167	Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju, Integracji i Socjalizacji Dzieci i Młodzieży z Zaburzeniami Zachowania - "Pomyślna Przyszłość"	Celem stowarzyszenia jest pomoc, wsparcie rozwoju, integracja i socjalizacja dzieci i młodzieży z zaburzeniami zachowania.
168	Stowarzyszenie Promocji i Rozwoju Dzikowca na Ziemi Noworudzko-Radkowskiej i Poza Jej Granicami"	Stowarzyszenie działające na rzecz promocji i rozwoju wsi Dzikowiec.
169	Stowarzyszenie Dzikowiec łączy Pokolenia	Stowarzyszenie działające na rzecz promocji i rozwoju wsi Dzikowiec.
170	Stowarzyszenie Przyjaciół Jugowa	Prowadzenie świetlicy profilaktyczno-wychowawczej na terenie Jugowa.

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
171	Stowarzyszenie Przyjaciół Zespołu Szkół Agrotechnicznych	Propagowanie informacji, niesienie pomocy finansowej w rozwoju bazy do prowadzenia zajęć edukacyjnych i szkolenia praktycznego oraz prowadzenia działalności pozalekcyjnej zespołu szkół agro-technicznych im. W. Witosa w Ropczycach.
172	Stowarzyszenie "Riese"	Głównym przekazem Grupy Poszukiwawczej RIESE jest propagowanie i upamiętnianie wartości patriotycznych, ale również poszukiwanie zatartych śladów historii, w szczególności na terenie Dolnego Śląska.
173	Ochotnicza Straż Pożarna w Bożkowie	Ochotnicza Straż Pożarna
174	Ochotnicza Straż Pożarna w Czerwienicy	Ochotnicza Straż Pożarna
175	Ochotnicza Straż Pożarna w Dzikowcu	Ochotnicza Straż Pożarna
176	Ochotnicza Straż Pożarna Dzikowiec Kłodzki	Ochotnicza Straż Pożarna
177	Ochotnicza Straż Pożarna w Jugowie	Ochotnicza Straż Pożarna
178	Ochotnicza Straż Pożarna w Ludwikowicach	Ochotnicza Straż Pożarna
179	Ochotnicza Straż Pożarna w Nowej Wsi	Ochotnicza Straż Pożarna
180	Ochotnicza Straż Pożarna w Sokolcu	Ochotnicza Straż Pożarna
181	Ochotnicza Straż Pożarna we Włodowicach	Ochotnicza Straż Pożarna
182	Ochotnicza Straż Pożarna w Woliborzu	Ochotnicza Straż Pożarna
183	Gminny Klub Sportowy "Sokół" Nowa Ruda	Wydarzenia sportowe, organizacja zajęć sportowych
184	Klub Piłkarski Słowianin Wolibórz	Wydarzenia sporowi, organizacja zajęć sportowych
185	Klub Sportowy Swim Team Nowa Ruda	Wydarzenia sportowe, organizacja zajęć sportowych
186	Ludowy Klub Sportowy Huragan Bożków	Wydarzenia sporowi, organizacja zajęć sportowych
187	Ludowy Zespół Sportowy "Burza" Dzikowiec	Wydarzenia sportowe, organizacja zajęć sportowych
188	Ludowy Zespół Sportowy "Olimpia" Jugów	Wydarzenia sporowi, organizacja zajęć sportowych
189	Ludowy Zespół Sportowy Kalenica Jugów	Wydarzenia sportowe, organizacja zajęć sportowych
190	Sowiogórska Grupa Rajdowa Rajdowy Jugów	Wydarzenia sporowi, organizacja zajęć sportowych
191	Uczniowski Ludowy Klub Sportowy "Wolibórz"	Wydarzenia sportowe, organizacja zajęć sportowych
192	Uczniowski Sowiogórski Klub Sportowy Gminy Nowa Ruda	Wydarzenia sporowi, organizacja zajęć sportowych
193	Uczniowski Klub Sportowy Akademia Piłkarska „Dzieci Śląska”	Wydarzenia sportowe, organizacja zajęć sportowych
Gmina Paszowice (w)		
194	Stowarzyszeniem na Rzecz Rozwoju Sołectwa Pogwizdów	W Pogwizdowie działają różne organizacje pozarządowe, grupy inicjatywne oraz stowarzyszenia nieformalne działające na rzecz wsi. Należy tu wymienić: Koło Gospodyń Wiejskich Pogwizdów, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Sołectwa Pogwizdów, Ochotniczą Straż Pożarną, Radę Parafialną, Radę Sołecką, Zespół Ludowy „Kukułeczki”. Ostatnim projektem zrealizowanym przez KGW Pogwizdów wraz ze Stowarzyszeniem na Rzecz Rozwoju Sołectwa Pogwizdów w ramach programu Działaj Lokalnie był projekt pt. „Dawniej Długa Wieś, dziś Pogwizdów – przyjeźdź i zwiedź!” Projekt realizowany był przez 5 miesięcy. W jego trakcie zorganizowano wycieczki po Pogwizdowie, piknik rodzinny, prace porządkowe na terenie cmentarza ewangelickiego, w parku i wokół ruin pałacu, konkursy: plastyczny i wiedzy o Pogwizdowie. Zakupiono i wydrukowano 300 pocztówek z krajobrazem

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
		i motywami Pogwizdowa, zakupiono i zamontowano 3 stojaki rowerowe oraz 8 tablic informacyjnych w trzech językach. Stowarzyszenia nie spoczęły na laurach i w roku bieżącym złożyły kolejny wniosek w ramach Działaj Lokalnie. Otrzymały dofinansowanie na projekt.: „Z wirusem walczyliśmy - w Pogwizdowie galerię tworzymy!”. Autorzy chcą stworzyć alternatywę dla dotychczasowej działalności społecznej poprzez rozpoznanie wśród mieszkańców Pogwizdowa ich zainteresowań i hobby (np. rękodzieła - wyszywanie, dzierganie, malowanie, haftowanie, malowanie, rysowanie, lepienie z gliny, plasteliny, origami itp.). Projekt polega na wspieraniu aktywności domowych, zainteresowań i talentów artystycznych wszystkich grup wiekowych mieszkańców Pogwizdowa. Dzięki przyznanemu dofinansowaniu zapewnione zostaną potrzebne materiały do rozwoju i wykonania tych prac. W miejscowym sklepie są kartki oraz specjalne pudełko, do którego należy wrzucić uzupełnioną listę potrzebnych materiałów do wykonania swojej pracy. Ponadto autorki projektu chcą zachęcić starsze pokolenie również do pisemnego lub malarskiego utrwalenia wspomnień związanych z życiem wsi oraz do spisania ciekawych przepisów kulinarnych lub piosenek.
195	Stowarzyszenie GROM Kwietniki	Wytyczenie szlaku wzdłuż skał riolitowych. Prace w parku zabytkowym.
196	KGW Kłonicze	Promocja dziedzictwa kulinarnego. Wytyczenie ścieżki turystycznej. Posadowienie tablic informacyjnych.
197	Stowarzyszenie na rzecz rozwoju wsi Nowa Wieś Wielka	Budowa boiska wiejskiego I terenu rekreacyjnego.
Gmina Radków (m-w)		
198	Stowarzyszenie Pszczelarzy Gminy Radków	Stowarzyszenie Pszczelarzy Gminy Radków formalnie zostało zarejestrowane w KRS 08.01.2020 r. Pomimo krótkiego czasu jaki minął od momentu rejestracji, Stowarzyszenie aktywnie włącza się w działania na rzecz ochrony przyrody, podnoszenia poziomu wiedzy mieszkańców w tym zakresie. Organizacją była już organizatorem dużego szkolenia z zakresu pszczelarstwa oraz lokalnej imprezy pn. „Święto miodu”. Przy współpracy z Gminą Radków dąży do stworzenia gminnej pasieki. Ponadto często włącza się w akcje integrujące lokalną społeczność, prezentując swoje stoisko podczas różnych wydarzeń.
199	Uczniowski Klub Sportowy „Victoria”	Uczniowski Klub Sportowy „Victoria” jest organizacją działającą na terenie Gminy Radków. Organizuje cyklicznie, dwa razy w roku zawody łucznicze Ligii Młodzików i Ogólnopolski Turniej Łuczniczy o Puchar Gór Stołowych, organizacją zajęcia oraz warsztaty łucznicze dla dzieci i młodzieży w Gminie Radków
200	Uczniowski Klub Sportowy „Giecek”	UKS „Giecek” Radków zgodnie ze swoimi celami statutowymi prowadzi działania związane z organizacją życia sportowego członków, angażowaniem różnorodnych form aktywności ruchowej oraz uczestnictwem w imprezach sportowych. Rocznie klub organizuje szereg imprez szachowych, często poprzez realizację różnych zadań publicznych.
201	Stowarzyszenie Wszyscy Razem	Stowarzyszenie działa w następującym zakresie: aktywizacja i integracja społeczności wiejskiej, działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, promocja obszarów wiejskich, ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, podtrzymanie tradycji i tożsamości kulturowej obszaru działania, działania na rzecz ochrony i promocji zdrowia, promocja i organizacja wolontariatu, promowania produktów lokalnych, propagowanie i działanie na rzecz pozyskiwania środków zewnętrznych na realizację zadań istotnych dla społeczności lokalnej.
202	Stowarzyszenie Radkowskiego Klubu Aktywnego Seniora „Srebrny Liść”	Stowarzyszenie zostało powołane m.in. w celu wspierania integracji lokalnej, prowadzenia działalności wspomagającej rozwój społeczności lokalnych oraz rozwijania zainteresowań, potrzeb oraz aktywizacji kulturalno-oświatowej osób starszych. Stowarzyszenie aktywnie uczestniczy w życiu publicznym, jest współorganizatorem licznych lokalnych przedsięwzięć. Dodatkowo organizacja często ubiega się o środki zewnętrzne, które wykorzystuje na realizację swoich celów statutowych.
203	Stowarzyszenie Wspierania i Rozwoju Zespołu Szkół z Oddziałami Integracyjnymi w Ścinawce Średniej	Stowarzyszenie zostało wpisane do KRS 19.04.2016 r. Zgodnie ze swoim celami statutowymi prowadzi działania związane z integracją lokalnej społeczności, głównie ukierunkowane na edukację młodego pokolenia. Często angażuje się w organizację rodzinnych imprez, dba także o zachowanie dóbr kultury i dziedzictwa.
204	Stowarzyszenie „Hejszowina”	Dwa główne zakresy działania stowarzyszenia to kultura i sport. Stowarzyszenie przy współpracy z innymi instytucjami, ale także samodzielnie, pozyskując środki zewnętrzne jest współorganizatorem dużych imprez kulturalnych i sportowych. Ponadto przy współpracy z sołectwami z Gminy Radków realizuje szereg małych przedsięwzięć integrując przy tym lokalną społeczność.
205	Uczniowski Klub Sportowy „Wieża” Radków	Uczniowski Klub Sportowy „Wieża” Radków powstał 30 Listopada 2015 r. z inicjatywy trzech osób kochających siatkówkę. Wszystkie te osoby bardzo sobie cenią piękno tego sportu. Największym dotychczasowym sukcesem Klubu jest zaszczepienie w mieszkańcach chęci do

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
		podejmowania działań z zakresu kultury fizycznej w swoim wolnym czasie. Na koncie klubu są liczne sukcesy sportowe. Ponadto UKS Wieża jest organizatorem licznych rodzinnych imprez.
206	OSP Ścinawka Średnia	Działalność Ochotniczej Straży Pożarnej w Ścinawce Średniej: prowadzenie działalności mającej na celu zapobieganie pożarom oraz współdziałanie w tym zakresie z instytucjami i stowarzyszeniami, branie udziału w akcjach ratowniczych przeprowadzanych w czasie pożarów, zagrożeń ekologicznych związanych z ochroną środowiska oraz innych klęsk i zdarzeń, informowanie ludności o istniejących zagrożeniach pożarowych i ekologicznych oraz sposobach ochrony przed nimi, rozwijanie wśród członków ochotniczej straży pożarnej kultury fizycznej i sportu oraz prowadzenie działalności kulturalno-oświatowej, wykonywanie innych zadań wynikających z przepisów o ochronie przeciwpożarowej, organizacja warsztatów dla mieszkańców sołectwa Ścinawka Średnia.
207	OSP Ścinawka Dolna	Jednostka prowadzi działania mające na celu zapobieganie pożarom oraz współdziałanie w tym zakresie z instytucjami i stowarzyszeniami. Bierze udział w akcjach ratowniczych, informuje ludność o istniejących zagrożeniach oraz sposobach ochrony przed nimi. Ponadto angażuje się w życie społeczne mieszkańców, organizuje pokazy i turnieje strażackie oraz inne imprezy integrujące lokalną społeczność.
208	OSP Radków	Prowadzenie działalności mającej na celu zapobieganie pożarom oraz współdziałanie w tym zakresie z instytucjami i stowarzyszeniami; branie udziału w akcjach ratowniczych przeprowadzanych w czasie pożarów, zagrożeń ekologicznych związanych z ochroną środowiska oraz innych klęsk i zdarzeń; informowanie ludności o istniejących zagrożeniach pożarowych i ekologicznych oraz sposobach ochrony przed nimi; rozwijanie wśród członków OSP kultury fizycznej i sportu oraz prowadzenie działalności kulturalno-oświatowej i rozrywkowej.
209	LZS Tęcza Ścinawka Dolna	Klub sportowy zgodnie ze swoimi celami statutowymi zajmuje się przede wszystkim organizacją sekcji i szkoleń sportowych, oraz zawodów i imprez promujących kulturę fizyczną a także zasad zdrowej rywalizacji zwłaszcza wśród najmłodszych członków. Ponadto wspólnie z innymi organizacjami wspiera rozwój lokalnej społeczności włączając się w organizację małych imprez kulturalno-sportowych.
210	LZS Granica Tłumaczów	Klub sportowy LZS Granica Tłumaczów powstał w 2008 r. zgodnie ze swoimi celami wspiera rozwój aktywności fizycznej wśród mieszkańców oraz organizuje szkolenia sportowe. Ponadto włącza się w organizację lokalnych przedsięwzięć.
Gmina Stare Bogaczowice (w)		
211	Partnerstwo Wokół Trójgarbu	Stowarzyszenie realizujące wiele projektów turystycznych i ekologicznych. Od około 10 lat w ramach działalności statutowej prowadzi również niepubliczne przedszkole w Starych Bogaczowicach „Przedszkolaki Spod Trójgarbu”
212	Koło Gospodyń Wiejskich w Lubominie	Od około 3 lat skupia lokalną społeczność. Realizuje działania aktywizujące mieszkańców Lubomina oraz Gminy Stare Bogaczowice.
213	Ochotnicza Straż Pożarna w Starych Bogaczowicach	Jednostka włączone do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego (KSRG). Działalność skupiona wokół interwencji w sytuacji kryzysowych.
214	Ochotnicza Straż Pożarna w Gostkowie.	Działalność skupiona wokół interwencji w sytuacji kryzysowych.
Gmina Strzegom (m-w)		
215	Stowarzyszenie Wspierania Kultury w Gminie Strzegom „AKCJA”	Celem stowarzyszenia jest prowadzenie szeroko rozumianej działalności kulturalno-rozrywkowej, edukacyjnej, prospołecznej poprzez różnego typu inicjatywy na rzecz osób w różnych przedziałach wiekowych, ze szczególnym uwzględnieniem społeczności lokalnej. Stowarzyszenie Wspierania Kultury w Gminie Strzegom AKCJA jest organizacją działającą od 2011 r. Stowarzyszenie realizuje swoje cele m.in. poprzez: Organizowanie warsztatów twórczych dla dzieci i młodzieży, szczególnie zajęć plastycznych, muzycznych, teatralnych oraz filmowych, Propagowanie i organizowanie wymiany międzykulturowej, w szczególności poprzez organizację wyjazdów, warsztatów, prelekcji, koncertów, imprez integracyjnych, Organizowanie imprez kulturalnych, Wszechstronne wspieranie społecznej aktywności obywateli na rzecz edukacji, oświaty i ochrony zdrowia, Działania na rzecz kultywowania tradycji historycznych poprzez organizację widowisk, turniejów oraz innych przedsięwzięć, Organizowanie wycieczek dla różnych grup wiekowych, Działania na rzecz ochrony tradycji, obrzędów na rzecz kultury regionalnej i narodowej,
216	Amatorski Klub Sportowy	Stowarzyszenie kultury fizycznej. Klub sportowy jest organizacją społeczną zajmującą się propagowaniem i organizowaniem wychowania fizycznego i sportu. Organizacja szkolenia sportowego w wielu dyscyplinach. Organizacja uczestnictwa we współzawodnictwie sportowym na wszystkich szczeblach. Organizacja imprez sportowych o zasięgu lokalnym i regionalnym. Promocja sportu.

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
217	Ludowy Klub Sportowy „Stragona” Strzegom	LKS Stragona Strzegom istnieje 50 lat. Specjalizuje się w szkoleniu jeździeckim dzieci i młodzieży. W klubie działa sekcja sportowa juniorów młodszych, juniorów i młodych jeźdźców. Jeżdżący w niej zawodnicy są członkami Kadry Dolnego Śląska i Kadry Narodowej Polski. Klub należy do najlepszych klubów jeździeckich w kraju, co roku plasuje się w ścisłej czołówce rankingu Polskiego Związku Jeździeckiego. LKS Stragona Strzegom posiada bardzo bogate doświadczenie w organizacji imprez jeździeckich. Od 2003 roku jest organizatorem największych zawodów we wszechstronnym konkursie konia wierzchowego w Polsce – Puchar Świata i Pucharu Narodów (Strzegom Horse Trials) oraz licznych imprez sportowych o zasięgu regionalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym w trzech dyscyplinach jeździeckich (ujeżdżenie, skoki, wkw).
218	Jaroszowski Klub Sportowy „UNIA” Jarosów	Prowadzenie zajęć sportowych (piłka nożna) dla dzieci, młodzieży i dorosłych organizacja turniejów piłki nożnej o skali między powiatowej.
219	Stowarzyszenie Przyjaciół Publicznej Szkoły Podstawowej Nr 4 im. Kornela Makuszyńskiego W Strzegomiu “Przyjaciele czwórki”	Prowadzenie działalności edukacyjnej i kulturalnej na rzecz uczniów Publicznej Szkoły Podstawowej Nr 4 im. Kornela Makuszyńskiego w Strzegomiu. Wspieranie wszechstronnego rozwoju uczniów. Podtrzymywanie tradycji narodowej oraz rozwój świadomości narodowej przez działalność oświatową i wychowawczą. Wspieranie uczniów w trudnej sytuacji życiowej. Pomoc uczniom uzdolnionym. Promocja zdrowia i profilaktyka uzależnień. Przeciwdziałanie patologii społecznej. Wspieranie kształtowania postaw młodzieży, wpajania i rozwijania patriotyzmu, szacunku dla wiedzy, pracy i prawdy. Utrzymywanie więzi koleżeńskiej między członkami Stowarzyszenia, nauczycielami i wychowankami Szkoły. Edukacja ekologiczna. Działanie na rzecz poprawy infrastruktury rekreacyjno-dydaktycznej Szkoły. Pozyskiwanie środków finansowych na remonty, wyposażenie, pomoce dydaktyczne i sprzęt sportowy dla Szkoły. Działalność na rzecz propagowania krajoznawstwa oraz wypoczynku dzieci. Działanie na rzecz upowszechniania kultury fizycznej i sportu
220	Towarzystwo Przyjaciół Dzieci – Koło Przyjaciół Dzieci „Copernicus” przy Publicznej Szkole Podstawowej Nr 2 w Strzegomiu	Działalność na rzecz dzieci i młodzieży oraz ich rodziców. Kluczowym działaniem jest prowadzenie świetlicy środowiskowej „A-cademia” w Strzegomiu. Jest to placówka o charakterze opiekuńczo-wychowawczym, świadcząca pomoc profilaktyczną, opiekę wychowawczą i dydaktyczną dla dzieci i młodzieży, która często wychowuje się w warunkach niekorzystnych dla ich rozwoju. Przeznaczona jest dla dzieci i młodzieży w wieku od 5 do 18 r.ż. zamieszkałych na terenie Gminy Strzegom. Korzystanie z placówki jest dobrowolne i nieodpłatne.
221	Stowarzyszenie Mieszkańców na Rzecz Rozwoju Wsi Stanowice	Stowarzyszenie Mieszkańców na Rzecz Rozwoju Wsi Stanowice działa na rzecz wszystkich grup społecznych w Stanowicach oraz na rzecz mieszkańców Gminy Strzegom, poprzez organizację wydarzeń o charakterze integrującym lokalną społeczność, promującym i podtrzymującym miejscowe tradycje, promującym rozwijanie umiejętności artystycznych mieszkańców itp. Obecnie stowarzyszenie jest uczestnikiem opracowywania koncepcji „Smart Village” dla wsi Stanowice
222	Uczniowski Klub Sportowy „Aktywna Kostrza”	UKS „Aktywna Kostrza” organizuje działania propagujące i rozwijające kulturę fizyczną wśród dzieci, młodzieży i dorosłych oraz działania profilaktyczne zapobiegające problemom związanym z nadużywaniem alkoholu, narkotyków oraz innych środków odurzających. Każdego roku klub organizuje wypoczynek letni i zimowy dla dzieci i młodzieży z Kostrzy i okolic.
223	Stowarzyszenie Pedagogów i Psychologów Gminy Strzegom	Celem Stowarzyszenia jest wspieranie wszechstronnego rozwoju dzieci i młodzieży oraz pomoc rodzinom w procesie diagnostycznym, opiekuńczo – wychowawczym, resocjalizacyjnym, terapeutycznym, rewalidacyjnym oraz wspieranie nauczycieli. Działania stowarzyszenia skierowane są głównie do dzieci i młodzieży PSP nr 3 w Strzegomiu i są to min.: organizacja różnorodnych form wypoczynku; występowanie w imieniu dzieci w obronie należnych im praw; działalność informacyjna i edukacyjna; pomoc materialna i rzeczowa; promowanie zdrowego stylu życia; przeciwdziałanie patologii społecznej; pomoc niepełnosprawnym; udzielanie wsparcia pedagogicznego; poradnictwo indywidualne, i inne.
224	Ludowy Klub Sportowy „HERBAPOL” STANOWICE	Kultura fizyczna i sport (zakres: piłka nożna). Do głównych założeń i działań stowarzyszenia należy propagowanie zdrowego trybu życia wśród dzieci, młodzieży i dorosłych. Prowadzenie zajęć/treningów wśród dzieci, młodzieży i dorosłych z zakresu piłki nożnej. Uczestnictwo w zawodach sportowych, turniejach i meczach o mistrzostwo danych klas rozgrywkowych, do której zgłoszona jest dana grupa wiekowa.
225	Fundacja św. Jadwigi	Celem Fundacji jest działalność edukacyjna, wspieranie inicjatyw obywatelskich, kulturalnych i oświatowych zwłaszcza służących porozumieniu między narodami, pokoleniami i integracji europejskiej oraz tworzeniu się społeczeństwa obywatelskiego. Realizujemy je m. in. poprzez prowadzenie Przedszkola oraz Międzynarodowego Domu Spotkań Morawa a także realizując projekty edukacyjne dla społeczności lokalnej i osób w wieku senioralnym.

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
Gmina Szczawno-Zdrój (m)⁵		
226	Stowarzyszenie Szczawno-Zdrój Możliwości	Podmiot działający na rzecz ochrony środowiska.
Gmina Świdnica (m)		
227	Sudecka Izba Przemysłowo - Handlowa w Świdnicy	Sudecka Izba Przemysłowo-Handlowa jest organizacją samorządu gospodarczego. Istnieje od 1993 roku. Swoim zasięgiem działania obejmuje województwo dolnośląskie. Celem nadrzędnym ukierunkowującym wszelką działalność naszej Izby jest podejmowanie działań wspierających rozwój przedsiębiorczości oraz wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw w regionie. Jako organizacja samorządu gospodarczego regionu świdnickiego, zrzesza przede wszystkim przedsiębiorstwa mikro, małe i średnie, poza kilkoma dużymi firmami będącymi wizytówką naszego regionu. Realizując zadania statutowe na rzecz rozwoju przedsiębiorczości Izba współpracuje z organizacjami gospodarczymi, instytucjami i jednostkami samorządu terytorialnego. Ważnym elementem działalności Sudeckiej Izby Przemysłowo-Handlowej w Świdnicy jest kilkuletnia stała współpraca z izbami i organizacjami otoczenia biznesu z Ukrainy, Republiki Czeskiej i Niemiec.
228	Stowarzyszenie Przedsiębiorców i Kupców Świdnickich	Stowarzyszenie Przedsiębiorców i Kupców Świdnickich powstało 5 kwietnia 1990 roku z inicjatywy 23 przedsiębiorców, kupców i przedstawicieli wolnych zawodów, jako pierwsze stowarzyszenie gospodarcze w województwie wałbrzyskim, nawiązując do kupieckich tradycji Świdnicy. Członkowie SPIKŚ prowadzą własne firmy, zarządzają bankami, dużymi przedsiębiorstwami, firmami handlowymi, czy też wykonują wolne zawody. Celem Stowarzyszenia jest m.in.: propagowanie postaw przedsiębiorczych, wspieranie aktywności gospodarczej i działań skierowanych na ochronę prywatnej własności.
229	Sudeckie Stowarzyszenie Inicjatyw Gospodarczych	Sudeckie Stowarzyszenie Inicjatyw Gospodarczych powstało w 2001 roku i jest stowarzyszeniem samorządów lokalnych, wspomagającym inicjatywy gospodarcze i społeczno-gospodarcze mieszkańców Powiatu Świdnickiego. Stowarzyszenie tworzą samorządy: Powiatu Świdnickiego, Miasta Świdnicy, Gminy Świdnica, Gminy Jaworzyna Śląska. Stowarzyszenie m.in. udziela wsparcia mikro, małym i średnim przedsiębiorcom, w tym rozpoczynającym działalność gospodarczą, wspiera tworzenie nowych miejsc pracy, pomaga wspólnotom mieszkaniowym, borykającym się ze zdegradowaną substancją budynków, w których przyszło im mieszkać.
230	Stowarzyszenie Wolna Przedsiębiorczość	Stowarzyszenie Wolna Przedsiębiorczość (SWP) powstała na początku lat 90-tych, jest to wyspecjalizowana pozarządowa organizacja ekspercka o profilu projektowym. SWP wspomaga rozwój przedsiębiorczości i rozwój regionalny poprzez specjalistyczne i zaawansowane usługi szkoleniowe i doradcze oraz projekty badawczo-rozwojowe związane z innowacyjnymi technologiami. Usługi te kierowane są do przedsiębiorstw, samorządów, jednostek badawczo-rozwojowych i organizacji pozarządowych. SWP specjalizuje się w trzech obszarach sektorowo-tematycznych, wymagających współdziałania zarówno przedsiębiorstw i ośrodków badawczo-rozwojowych, jak i jednostek samorządowych: ENERGIA, INNOWACJE, TURYSTYKA.
231	Fundacja Pomocy Biednym Dzieciom „Ut Unum Sint”	Fundacja Pomocy Biednym Dzieciom „Ut Unum Sint” została ustanowiona 10 stycznia 1990. Troską Fundacji objęte jest nie tylko dziecko, lecz cała rodzina. Stałe formy działalności Fundacji: Niepubliczne Przedszkole Fundacji Pomocy Biednym Dzieciom „Ut Unum Sint”. Świetlica Profilaktyczno-Wychowawcza „Oratorium”, Hostel dla ofiar przemocy; wypoczynek letni i zimowy w formie półkolonii i kolonii, imprezy o charakterze kulturalnym m.in. koncerty, wystawy, festyny, itp.
232	Caritas Diecezji Świdnickiej	Caritas Diecezji Świdnickiej posiada kościelną osobność prawną i jest instytucją charytatywną, która przy pomocy Funduszy z Unii Europejskiej przeprowadza kapitalny remont kościoła i komandorii. Dziś w byłej komandorii mieszczą się biura Caritas, Jadłodajnia dla ubogich (gdzie przygotowywanych jest ok. 1300 posiłków dziennie) oraz Centrum Charytatywne im. ks. Hugo Simona, gdzie prowadzona jest m. in. świetlica dla dzieci w wieku szkolnym.
233	Świdnickie Towarzystwo Partnerstwa Miast w Świdnicy	Świdnickie Towarzystwo Partnerstwa Miast powstało w 1993 roku. Celem Towarzystwa jest pobudzanie, popieranie i organizowanie działalności zmierzającej do nawiązania współpracy między organami administracji rządowej i samorządowej, organizacjami pozarządowymi, mieszkańcami Świdnicy i miast partnerskich.
234	Lokalna Organizacja Turystyczna "Księstwo Świdnicko-Jaworskie"	Lokalna Organizacja Turystyczna "Księstwo Świdnicko-Jaworskie" działa w formie stowarzyszenia. Zajmuje się promocją gmin i miast Przedgórze Sudeckiego, jako regionu atrakcji turystycznych. Wspiera rozwój turystyki, szczególną uwagę poświęcając promocji miast i miejscowości członków LOT. LOT jest operatorem Wieży Ratuszowej w Świdnicy, w

⁵ Brak danych z UM w Szczawnie-Zdroju

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
		przestrzeni której wraz ze Świdnickim Ośrodkiem Kultury organizuje kilkanaście/kilkadziesiąt wystaw fotograficznych i plastycznych w każdym sezonie.
235	Towarzystwo Regionalne Ziemi Świdnickiej	Celem działalności jest troska o rozwój miasta i ziemi świdnickiej, podnoszenie poziomu kulturalnego społeczeństwa poprzez okolicznościowe wydawnictwa, sesje naukowe, tablice pamiątkowe, gromadzenie i popularyzacja wiedzy z zakresu historii i zabytków ziemi świdnickiej, gromadzenie i popularyzowanie dorobku artystycznego i naukowego działaczy i środowisk twórczych oraz amatorskiego ruchu artystycznego.
236	Świdnickie Forum Rozwoju	Świdnickie Forum Rozwoju istnieje od 07.04.2017 r. Celem Stowarzyszenia jest: propagowanie idei społeczeństwa obywatelskiego, demokracji partycypacyjnej, rozwoju świadomości społecznej i kulturowej mieszkańców Świdnicy i okolic oraz działalność na rzecz rozwoju Świdnicy i sąsiadujących obszarów powiązanych na płaszczyźnie infrastrukturalnej, ekonomicznej, społecznej lub kulturowej. Zdrowego stylu życia w społeczeństwie lokalnym, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci, młodzieży i seniorów.
237	Świdnickie Stowarzyszenie Rekonstrukcji Historycznych „SRH Świdnica”	SRH Świdnica działa od 07.11.2018 r. Celem Stowarzyszenia jest: działalność na rzecz ochrony dóbr kultury i tradycji, na rzecz zachowania dziedzictwa historycznego, integracja środowiska lokalnego, jego rozwój, wspieranie inicjatyw obywatelskich, promowanie zdrowego stylu życia, upowszechnianie kultury, historii, alternatywnego spędzania wolnego czasu.
238	MKS Polonia – Stal Świdnica – piłka nożna	Największy klub piłkarski w Świdnicy. Prowadzi szkolenie dzieci, młodzieży oraz drużyny seniorskiej. Łącznie w zajęciach uczestniczy ponad 400 osób. Seniorzy występują w rozgrywkach IV ligi. Klub prowadzi certyfikowaną szkołę PZPN. Klub kontynuuje działalność MKS Polonia Świdnica od 1945 r.
239	SKT Taekwon-do Tiger Świdnica	Największy klub sportów walk (taekwondo). W zajęciach uczestniczy 250 dzieci od 6 roku życia. Klub działa od 2010 r.
240	MKS Polonia Świdnica – akrobatyka	Największy klub szkolący dzieci i młodzież w akrobatyce sportowej. W klubie trenuje ok. 150 zawodników i zawodniczek od 6 roku życia. Klub istnieje od 1945 r.
241	Świdnicki Klub Piłki Ręcznej „Świdnica”	Klub prowadzi zajęcia w zakresie piłki ręcznej. Szkoli chłopców we wszystkich kategoriach wiekowych. Seniorzy występują na szczeblu I ligi. Szkoleniem objętych jest ok. 150 zawodników. Klub istnieje od 1974 r.
242	Młodzieżowy Klub Siatkówki Polonia Świdnica	Największy klub siatkówki, który realizuje szkolenie dziewcząt w piłce siatkowej od najmłodszych lat. W klubie trenuje ok. 200 osób. Klub powstał w 2022 r.
243	Fundacja Ładne Historie	Fundacja Ładne Historie powstała jako efekt współpracy osób, które na co dzień zajmują się edukacją i animacją, szeroko definiowaną kulturą i sztuką, a także tożsamością lokalną i dziedzictwem kulturowym. Inspiruje do współdziałania, kreatywności i zachęca do tworzenia; uczy wzajemnego szacunku i empatii, mobilizuje lokalne społeczności i tworzy wciąż rosnącą grupę osób, które chcą robić coś dla innych.
244	Fundacja Dobrej Muzyki	Celem fundacji jest działalność oświatowo – kulturalna, przede wszystkim w zakresie popularyzacji muzyki (zwłaszcza poprzez koncerty) klasycznej i sakralnej, w szczególności: organowej, wokalne, instrumentalnej; wspieranie i promocja młodych muzyków z Polski i z zagranicy; inicjowanie i nadzór profesjonalnych napraw i rekonstrukcji organów piszczałkowych oraz budowy nowych instrumentów w miejscach szczególnie do tego predestynowanych.
245	Świdnicki Uniwersytet Trzeciego Wieku	Świdnicki Uniwersytet Trzeciego Wieku istnieje i prowadzi działalność wśród seniorów Ziemi Świdnickiej od 2007 r. jego atrakcyjna, bogata i ciągle otwarta oferta dla kobiet i mężczyzn w wieku 50+, to wspierała przestrzeń aktywności edukacyjnej i artystycznej (Uniwersytet prowadzi dwa zespoły, teatralny i muzyczny: Grupę teatralną „UTWorki” i Zespół wokально-instrumentalny „Jesienna Gama”).
246	Stowarzyszenie „Bliżej Ciebie” przy Zespole Szkół Specjalnych w Świdnicy	Stowarzyszenie zostało powołane dla organizacyjnego i merytorycznego wspierania działań wychowawczo – opiekuńczych, edukacyjnych i rehabilitacyjnych wobec osób niepełnosprawnych i ich rodzin. Do jego celów należą m.in. wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych, działalność na rzecz propagowania idei otwartego społeczeństwa w stosunku do osób niepełnosprawnych i dbałość o zapewnienie należnych im praw, wielokierunkowa rehabilitacja osób niepełnosprawnych oraz działania na rzecz aktywnego i godnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym. To ostatnie zadanie realizowane jest m.in. poprzez powołanie do istnienia Ważka Art Café prowadzonej przez Uczestników Warsztatu Terapii Zajęciowej w Świdnicy.
247	Fundacja Endomama	Fundacja została powołana w 2021 r. w celu niesienia pomocy kobietom chorym na endometriozę oraz w zakresie leczenia niepłodności par, promocję profilaktyki zdrowotnej, podnoszenie poziomu wiedzy społeczeństwa z zakresu promocji zdrowia, kształtowanie zachowań i umiejętności prozdrowotnych oraz kształtowanie postaw zgodnych z holistycznym podejściem do zdrowia i choroby.

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
248	Fundacja eRAKobiet	Fundacja powstała w 2022 r. po to, aby edukować młode kobiety do samobadania piersi. Pokazuje, jak zadbać o zdrowie swoje i najbliższych, organizuje eventy, aby promować profilaktykę raka piersi, dociera do grup, które nie są zainteresowane tematem - bo wydaje im się, że temat raka ich nie dotyczy. Fundacja korzysta z nowoczesnych rozwiązań, widzi duży potencjał w kanale e-commerce i dlatego w znacznym stopniu promuje profilaktykę w social mediach.
249	Świdnicki Uniwersytet Trzeciego Wieku	Świdnicki Uniwersytet Trzeciego Wieku istnieje i prowadzi działalność wśród seniorów Ziemi Świdnickiej od 2007 r.. Jest zrzeszeniem osób fizycznych i prawnych. Celami Stowarzyszenia jest rozwijanie wszechstronnej aktywności członków Stowarzyszenia, adekwatnie do wieku, zainteresowań i stopnia sprawności intelektualnej, psychicznej, fizycznej, inicjowanie aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu ludzi starszych, niepełnosprawnych, podtrzymywanie więzi społecznych poprzez integrację międzypokoleniową.
250	Fundacja Mam Pomysł	Fundacja istnieje od 2015 r., pomaga zwierzętom i edukuje społeczność lokalną. Fundacja prowadzi Schronisko dla Bezdomnych Zwierząt w Świdnicy, wspiera leczenie zwierząt, pomaga opiekunom zwierząt w potrzebie, organizuje zajęcia edukacyjne dla dzieci i młodzieży, prowadzi akcje promocyjne i informacyjne, które mają na celu zainteresować społeczeństwo losem zwierząt.
251	Dolnośląska Fundacja Onkologiczna	Podmiot odpowiedzialny za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób z niepełnosprawnościami, równości płci i niedyskryminacji.
252	Fundacja IntelEco.pl	Podmiot działający na rzecz ochrony środowiska.
Gmina Świdnica (w)		
253	Stowarzyszenie Przyjaciół Bystrzycy Górnej „Trzy Sosny”	Celem liczącej 31 osób organizacji jest promowanie wsi Bystrzyca Górna, jej mieszkańców oraz klubów, organizacji, instytucji i zespołów działających na jej terenie. Wspiera i rozpowszechnia ideę odnowy i rozwoju wsi poprzez aktywizowanie, integrowanie i mobilizowanie środowiska lokalnego. Jako jedno z głównych zadań stawia sobie podtrzymywanie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości i budowanie pomostu międzypokoleniowego. Głównymi odbiorcami działań Stowarzyszenia są dzieci i młodzież, osoby starsze i osoby niepełnosprawne.
254	Stowarzyszenie Na Rzecz Promocji i Rozwoju wsi Grodziszczce „Sztafeta Pokoleń”	Licząca 18 osób organizacja postawiła sobie za cel działania na rzecz rozwoju wsi Grodziszczce. Integrując mieszkańców wokół wspólnych działań na rzecz miejscowości prowadzi działania dla dzieci i młodzieży oraz osób starszych. Za główne obszary działań statutowych obrała obszary w zakresie: wypoczynku dzieci i młodzieży, kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej a także ochrony i promocji zdrowia.
255	Stowarzyszenie Rozwoju i Promocji wsi Burkatów	Celem liczącej 21 osób organizacji jest aktywizowanie i integrowanie środowiska lokalnego, budowanie świadomości obywatelskiej oraz promowanie wsi Burkatów i jej mieszkańców. Stowarzyszenie zajmuje się również propagowaniem zwyczajów i tradycji ludowych, a także wspieraniem inicjatyw obywatelskich w rozwoju kulturalnym, oświatowym i sportowym na rzecz mieszkańców Burkatowa. Obszary działań organizacji dotyczą zakresu: podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej i pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej, działalności wspomagającej rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, wspierania i upowszechniania kultury fizycznej i sportu
256	Stowarzyszenie Przyjaciół Witoszowa Dolnego „Daisy”	Promowanie wsi Witoszów Górny, jej mieszkańców oraz klubów, organizacji, instytucji i zespołów działających na jej terenie, wspieranie lokalnych grup działania wsi Witoszów Górny i upowszechnianie idei odnowy i rozwoju wsi z zachowaniem niepowtarzalnej tożsamości wsi i wartości życia wiejskiego przy poszanowaniu dziedzictwa kulturowego i materialnego wsi, aktywizowanie, integrowanie i mobilizowanie środowiska lokalnego.
257	Stowarzyszenie „Z Trzech Stron” w Mokrzeszowie	Stowarzyszenie swe cele realizuje poprzez zadania z zakresu m. in. kształtowania postaw obywatelskich, przeciwdziałania patologiom społecznym, działalności na rzecz rodziny, macierzyństwa, ochrony praw dzieci, integracji międzypokoleniowej, działania na rzecz osób starszych, szerzenia w społeczeństwie wiedzy z zakresu ekologii i ochrony przyrody, promocji wolontariatu.
258	Stowarzyszenie Przyjaciół Komorowa „Dwa Dęby”	Stowarzyszenie swe cele realizuje poprzez zadania z zakresu m. in. kształtowania postaw obywatelskich, przeciwdziałania patologiom społecznym, działalności na rzecz rodziny, macierzyństwa, ochrony praw dzieci, integracji międzypokoleniowej, działania na rzecz osób starszych, szerzenia w społeczeństwie wiedzy z zakresu ekologii i ochrony przyrody, promocji wolontariatu.

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
259	Stowarzyszenie Na Rzecz Promocji i Rozwoju wsi Pszenno „Aktywne Pszenno”	Stowarzyszenie swe cele realizuje poprzez zadania z zakresu m. in. kształtowania postaw obywatelskich, przeciwdziałania patologiom społecznym, działalności na rzecz rodziny, macierzyństwa, ochrony praw dzieci, integracji międzypokoleniowej, działania na rzecz osób starszych, szerzenia w społeczeństwie wiedzy z zakresu ekologii i ochrony przyrody, promocji wolontariatu.
260	Koło Gospodyń Wiejskich w Bojanicach	Organizacja jako cele postawiła sobie min: organizację działań pomocowych na rzecz starszych mieszkańców wsi. Od 7 lat prowadzi spotkania oplatkowe, połączone z występami jasełkowymi dzieci, promuje zdrowy styl odżywiania przygotowując przetwory i ciasta warzywno-ziółowe, z owoców i mąk pełnoziarnistych. Jako grupa uczestniczy w targach zdrowej żywności, dożynkach i festynach. W swej działalności nie zapomina o najmłodszych organizując dla nich wypoczynek połączony z promocją turystyki i krajoznawstwa.
261	Stowarzyszenie Odnowy Wsi Miłochów „Pod Jabłonią”	Organizacja duży nacisk kładzie na integrację lokalnego środowiska. Współpraca KGW i sołectwa uwidacznia się w organizacji wielu uroczystości. - dożynki, spotkania seniorów, stoły świąteczne itp. Obszary działania to: działalność charytatywna, rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
262	Koło Gospodyń Wiejskich w Boleścinie	Organizacja duży nacisk kładzie na integrację lokalnego środowiska. Współpraca KGW i sołectwa uwidacznia się w organizacji wielu uroczystości. - dożynki, spotkania seniorów, stoły świąteczne itp. Obszary działania to: działalność charytatywna, rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
263	Koło Gospodyń Wiejskich w Burkatowie	Organizacja duży nacisk kładzie na integrację lokalnego środowiska. Współpraca KGW i sołectwa uwidacznia się w organizacji wielu uroczystości. - dożynki, spotkania seniorów, stoły świąteczne itp. Obszary działania to: działalność charytatywna, rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
264	Koło Gospodyń Wiejskich w Gogołowie	Organizacja duży nacisk kładzie na integrację lokalnego środowiska. Współpraca KGW i sołectwa uwidacznia się w organizacji wielu uroczystości. - dożynki, spotkania seniorów, stoły świąteczne itp. Obszary działania to: działalność charytatywna, rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
265	Koło Gospodyń Wiejskich w Krzyżowej	Organizacja duży nacisk kładzie na integrację lokalnego środowiska. Współpraca KGW i sołectwa uwidacznia się w organizacji wielu uroczystości. - dożynki, spotkania seniorów, stoły świąteczne itp. Obszary działania to: działalność charytatywna, rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
266	Koło Gospodyń Wiejskich w Lutomi Dolnej	Organizacja duży nacisk kładzie na integrację lokalnego środowiska. Współpraca KGW i sołectwa uwidacznia się w organizacji wielu uroczystości. - dożynki, spotkania seniorów, stoły świąteczne itp. Obszary działania to: działalność charytatywna, rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
267	Koło Gospodyń Wiejskich w Makowicach	Organizacja duży nacisk kładzie na integrację lokalnego środowiska. Współpraca KGW i sołectwa uwidacznia się w organizacji wielu uroczystości. - dożynki, spotkania seniorów, stoły świąteczne itp. Obszary działania to: działalność charytatywna, rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
268	Koło Gospodyń Wiejskich w Miłochowie	Organizacja duży nacisk kładzie na integrację lokalnego środowiska. Współpraca KGW i sołectwa uwidacznia się w organizacji wielu uroczystości. - dożynki, spotkania seniorów, stoły świąteczne itp. Obszary działania to: działalność charytatywna, rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
269	Koło Gospodyń Wiejskich w Mokrzeszowie	Organizacja duży nacisk kładzie na integrację lokalnego środowiska. Współpraca KGW i sołectwa uwidacznia się w organizacji wielu uroczystości. - dożynki, spotkania seniorów, stoły świąteczne itp. Obszary działania to: działalność charytatywna, rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
270	Koło Gospodyń Wiejskich w Pogorzele	Organizacja duży nacisk kładzie na integrację lokalnego środowiska. Współpraca KGW i sołectwa uwidacznia się w organizacji wielu uroczystości. - dożynki, spotkania seniorów, stoły świąteczne itp. Obszary działania to: działalność charytatywna, rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
271	Koło Gospodyń Wiejskich w Pszennie	Organizacja duży nacisk kładzie na integrację lokalnego środowiska. Współpraca KGW i sołectwa uwidacznia się w organizacji wielu uroczystości. - dożynki, spotkania seniorów, stoły świąteczne itp. Obszary działania to: działalność charytatywna, rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
272	Koło Gospodyń Wiejskich w Wilkowie	Organizacja duży nacisk kładzie na integrację lokalnego środowiska. Współpraca KGW i sołectwa uwidacznia się w organizacji wielu uroczystości. - dożynki, spotkania seniorów, stoły świąteczne itp. Obszary działania to: działalność charytatywna, rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
273	Koło Gospodyń Wiejskich w Witoszowie Dolnym	Organizacja duży nacisk kładzie na integrację lokalnego środowiska. Współpraca KGW i sołectwa uwidacznia się w organizacji wielu uroczystości. - dożynki, spotkania seniorów, stoły

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
		święteczne itp. Obszary działania to: działalność charytatywna, rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
274	Fundacja Krzyżowa Dla Porozumienia Europejskiego	Celem fundacji jest pobudzenie i popieranie działalności zmierzającej do utrwalenia pokojowego i naznaczonego wzajemną tolerancją współżycia narodów, grup społecznych i jednostek. W ten sposób powinno być kontynuowane duchowe dziedzictwo Kręgu z Krzyżowej i popierane europejskie porozumienie. Krzyżowa jest miejscem spotkań i dialogu, tętni życiem dzięki różnaitości i różnorodności spotykających się tutaj ludzi, ich pomysłom i działaniom. Głównymi odbiorcami działań fundacji są dzieci i młodzież oraz osoby niepełnosprawne. Fundacja posiada statut Organizacji Pożytku Publicznego.
275	Klub Seniora w Lutomi „Jutrzenka”	Działalność osób skupionych wokół klubu przejawia się w kultywowaniu dawnych i tworzeniu nowych tradycji życia rodzinnego. Członkowie klubu organizują różnego rodzaju szkolenia i kursy, pokazy i koła zainteresowań. Ogromną energię wkładają w organizację uroczystości takich jak Andrzejki, Opłatek, Kołędowanie, Dzień Babci i Dziadka, Dzień Matki itd. Do klubu zajrzeć mogą osoby zainteresowane turystyką, zdrowiem, edukacją i czytelnictwem, a szczególnie miłośnicy poezji i kinomani zainteresowani żywą dyskusją.
276	Klub Seniora w Bystrzycy Górnej	Grupa aktywnych seniorów, którym nigdy dość przygód i atrakcji od lat działa na rzecz swojej grupy. Klub Seniora powstał z inicjatywy pana Stanisława Kraińskiego oraz przy wsparciu i pomocy władz gminy Świdnica, jak i dyrekcji Zakładów Elementów Wyposażenia Budownictwa „Metalplast” w Bystrzycy Górnej. Klub w sposób różnorodny organizuje seniorom ich wolny czas, przygotowując spotkania noworoczne, wielkanocne, bożonarodzeniowe czy dożynki. Tradycją Klubu stały się także wyjazdy integracyjne, turystyczne – krajoznawcze do ciekawych zakątków kraju i zagranicy, co zaowocowało międzynarodową współpracą. W celu przełamania utartych wyobrażeń, seniorzy spotykają się i dyskutują o wielu aspektach życia z rówieśnikami z Niemiec.
277	Klub Starszaka w Grodziszczu	Działalność osób skupionych wokół klubu przejawia się w kultywowaniu dawnych i tworzeniu nowych tradycji życia rodzinnego. Członkowie klubu organizują różnego rodzaju szkolenia i kursy, pokazy i koła zainteresowań.
Gmina Świebodzice (m)		
278	MKS VICTORIA Świebodzice	Prowadzenie sekcji piłki nożnej oraz piłki ręcznej, Udział w rozgrywkach na szczeblu centralnym organizowanych przez ZPR
279	Stowarzyszenie Klub Piłkarski DUE SOCCER	Szkolenie w piłce nożnej dla dzieci i młodzieży.
280	Klub Sportowy GVT	Treningi oraz zawody biegowe i rowerowe dla dzieci i dorosłych
281	Klub Sportowy REKIN	Treningi i zawody dla dzieci i młodzieży z zakresu pływania
282	Fighter Klub Kaczmarek Grodowski	Prowadzenie zajęć kickboxingu dla dzieci i młodzieży.
283	Uczniowski Klub Sportowy AMEOLI	Szkolenie łucznicze dzieci, młodzieży i osób dorosłych oraz udział w zawodach łuczniczych.
284	Stowarzyszenie Bona Fide	Prowadzenie zajęć kickboxingu dla dzieci i młodzieży. Kulturystryka dla dzieci i młodzieży oraz dorosłych.
285	PTTK Świebodzickie Łaziki	PTTK - Organizowanie wycieczek turystycznych - aktywność fizyczna dla każdego.
286	Stowarzyszenie Towarzystwo Lotnicze w Świebodzicach	Piknik Lotniczy
Gmina Walim (w)		
287	Stowarzyszenie Sowiogórskie Horyzonty	Promowanie Gminy Walim oraz gmin sąsiednich, ochrona dziedzictwa narodowego, inicjowanie i wspieranie działalności turystycznej w Gminie Walim oraz gminach sąsiadujących
288	Stowarzyszenie Walim na Żądanie	Popularyzacja biegania: krzewienie sportu i kultury fizycznej wśród dzieci, młodzieży i dorosłych, promocja zdrowego trybu życia, edukacja, upowszechnianie sportu wśród osób niepełnosprawnych, promowanie kultury fizycznej w Gminie Walim
289	Fundacja Na Rzecz Europejskiego Dziedzictwa Kultury „Świat, Którego Już Nie Ma”	Nauka, kultura, ekologia: kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego
290	Klub Sportowy „Walim”	Sport, turystyka, wypoczynek: wspieranie i upowszechnianie kultury fizycznej i sportu
291	Stowarzyszenie Sowiogórskie Bractwo Kolejowe	Nauka, kultura, ekologia: Kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego. Sport, turystyka, wypoczynek: Wspieranie i upowszechnianie kultury fizycznej i sportu. Turystyka i krajoznawstwo: Wypoczynek dzieci i młodzieży.
292	Uczniowski Klub Sportowy "Orlik"	Sport, turystyka, wypoczynek: Wspieranie i upowszechnianie kultury fizycznej i sportu. Inicjatywy: Realizacja powszechnych zajęć rekreacyjno-sportowych: piłki nożnej dzieci, siatkówki, tenisa stołowego, sekcja MTB Walim team Junior, Akademia rowerowa.

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
293	Fundacja „Inceptum”	Celem Fundacji jest prowadzenie działalności w obszarach społecznie użytecznych na obszarze Polski i w ramach współpracy międzynarodowej: Wspieranie inicjatyw, zwłaszcza działania związane z dziećmi i młodzieżą.
294	Ludowy Zespół Sportowy „Grodno” w Zagórzcu Śląskim	Propagowanie rozwoju klubu i sportu wśród młodzieży.
295	Ludowy Zespół Sportowy „SUDETY” Dzieńmorowice	Rozwój piłki nożnej oraz podnoszenie jej poziomu: organizowanie imprez sportowych, wychowanie młodzieży w życiu sportowym.
296	Ochotnicza Straż Pożarna Walim	Przewycięzanie trudnych sytuacji życiowych, działalność wspierająca: Pomoc ofiarom katastrof, klęsk żywiołowych, konfliktów zbrojnych i wojen w kraju i za granicą. Bezpieczeństwo publiczne: Ratownictwo i ochrona ludności
297	Ochotnicza Straż Pożarna w Zagórzcu Śląskim	Przewycięzanie trudnych sytuacji życiowych, działalność wspierająca: Pomoc ofiarom katastrof, klęsk żywiołowych, konfliktów zbrojnych i wojen w kraju i za granicą. Bezpieczeństwo publiczne: Ratownictwo i ochrona ludności
298	Stowarzyszenie Miłośników Zagórzcu Śląskiego	Przewycięzanie trudnych sytuacji życiowych, działalność wspierająca: działalność charytatywna. Nauka, kultura, ekologia: nauka, szkolnictwo wyższe, edukacja, oświata i wychowanie. Działalność międzynarodowa, wspólnoty lokalne, aktywność społeczna: działalność wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych. Sport, turystyka, wypoczynek: wspieranie i upowszechnianie kultury fizycznej i sportu.
299	Stowarzyszenie Wspierania i Rozwoju Wsi „Ecoeurowieś” w Dzieńmorowicach	Przewycięzanie trudnych sytuacji życiowych, działalność wspierająca: ochrona zdrowia. Ochrona praw: Przeciwdziałanie bezrobociu, rozwój gospodarczy. Nauka, kultura, ekologia. Działalność międzynarodowa: wspólnoty lokalne, aktywność społ. Tożsamość, tradycja narodowa. Sport, turystyka, wypoczynek.
300	Lokalna Grupa Działania „Partnerstwo Sowiogórskie”	Działalność międzynarodowa, wspólnoty lokalne, aktywność społeczna: Działalność wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych.
301	Ochotnicza Straż Pożarna Dzieńmorowice	Przewycięzanie trudnych sytuacji życiowych, działalność wspierająca: Pomoc ofiarom katastrof, klęsk żywiołowych, konfliktów zbrojnych i wojen w kraju i za granicą. Bezpieczeństwo publiczne: Ratownictwo i ochrona ludności.
302	Stowarzyszenie Edukacyjno-Kulturalne "Otwarta Przestrzeń"	Nauka, kultura, ekologia: Nauka, szkolnictwo wyższe, edukacja, oświata i wychowanie, Kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.
303	Stowarzyszenie „Bractwo Zamku Grodno”	Grupa rekonstrukcji historycznej. W ramach swoich struktur posiadamy dwie drużyny: wczesnośredniowieczna Drużyna Wałgard (Wikingowie i Słowianie) oraz XIII w. Drużyna Defensores Virtutum.
304	Stowarzyszenie "Prawda I Honor"	Brak informacji.
305	Stowarzyszenie Edukacyjno-Kulturalne „Otwarta Przestrzeń”	Celem stowarzyszenia jest prowadzenie działalności na rzecz ogółu społeczeństwa: Działanie na rzecz rozwoju gminy Walim, Działalność na rzecz integracji europejskiej poprzez kulturę, Prowadzenie działalności turystycznej i krajoznawczej.
306	Stowarzyszenie „Lepsza Przyszłość”	Brak informacji.
Gmina Wałbrzych (m)		
307	Stowarzyszenie Ceramików Polskich	Stowarzyszenia działa w Wałbrzychu od 2019 r. Cel działania: 1. Integracja i wspieranie środowiska ceramików oraz przedstawicieli innych zawodów związanych z przemysłem ceramicznym. 2. Działalność związana z popularyzowaniem historii przemysłu ceramicznego i jego dokonań oraz znaczenia w rozwoju społeczno-gospodarczym w Wałbrzychu, na Dolnym Śląsku oraz w całym kraju. 3. Udział w budowaniu wzajemnie korzystnych relacji między firmami, organizacjami i osobami związanymi z branżą ceramiczną w kraju i zagranicą. 4. Popularyzowanie w różnorodnych formach walorów ceramiki zarówno jako sztuki użytkowej jak i unikatowej. 5. Inspirowanie i uczestnictwo w wielokierunkowych działaniach na rzecz aktywności środowiska ceramików zarówno w dziedzinie twórczej jak i edukacyjnej. 6. Inicjowanie przedsięwzięć prospołecznych, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów związanych z ceramiką. 7. Możliwość opiniowania projektów branży ceramicznej oraz uczestniczenie w rozwiązywaniu ewentualnych problemów istniejących zakładów ceramicznych. 8. Wspieranie i niesienie pomocy osobom starszym, poszkodowanym lub będącym w trudnej sytuacji życiowej lub materialnej. 9. Prowadzenie działalności kulturalnej i wydawniczej.
308	Wałbrzyskie Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość	Znaczna część działań Koła nakierowana jest na środowisko lokalne i wynika ze Statutu organizacji i wewnętrznego planu pracy, który corocznie konstruowany jest z uwzględnieniem potrzeb i specyfiki regionu. Wałbrzyskie Koło realizuje priorytetowe działania o charakterze patriotyczno-historycznym, edukacyjnym, obywatelskim i kulturalnym.

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
309	Wałbrzyskie Stowarzyszenie „Amazonki”	Realizowane przez Stowarzyszenie zadania należą do sfery zadań publicznych. Są to: działania na rzecz osób niepełnosprawnych, zadania w zakresie ochrony i promocji zdrowia, zadania z zakresu pomocy społecznej, zadania z zakresu kultury, sportu i turystyki. Celem statutowym Stowarzyszenia jest reprezentowanie, wypowiadanie się i wszechstronne działania na rzecz osób z rakiem piersi, zmierzające do ułatwienia im powrotu do normalnego życia w stanie sprawności fizycznej i psychicznej. Wałbrzyskie Stowarzyszenie „Amazonki” prowadzi działalność na terenie Rzeczypospolitej Polskiej na rzecz swoich członków oraz osób nie zrzeszonych, w zakresie: ochrony i promocji zdrowia oraz na rzecz osób niepełnosprawnych, w zakresie pomocy społecznej, w zakresie kultury sportu i turystyki.
310	Fundacja Edukacji Europejskiej	Fundacja została zarejestrowana w 2002 r. W 2011 r. Fundacja rozpoczęła współpracę z Wałbrzyską Fabryką Toyoty i od tego czasu jest podmiotem zarządzającym Funduszem Toyoty. Od 2014 r. Fundacja działa zgodnie ze standardami Filozofii Kaizen z wykorzystaniem audytu wewnętrznego. Szkolenia, doradztwo oraz coaching realizowane są z wykorzystaniem narzędzi Lean Office. Fundacja Edukacji Europejskiej specjalizuje się w: realizacji projektów przedszkolnych oraz żłobkowych, realizacji szkoleń zawodowych, językowych oraz samorozwoju osobistego, realizacji doradztwa zawodowego oraz wsparcia coachingowego, realizacji doradztwa biznesowego dla podmiotów ekonomii społecznej, realizacji wsparcia kompleksowego dla osób zainteresowanych rozpoczęciem własnej działalności gospodarczej. Zgodnie ze statutem Celem Fundacji Edukacji Europejskiej jest prowadzenie działalności w następujących obszarach społecznie użytecznych na obszarze Polski i w ramach współpracy międzynarodowej. Oświata: prowadzenie działalności wspierającej rozwój oświaty w formie projektowania, wprowadzania i popierania innowacji programowych w zakresie edukacji: pomoc rzeczowa i finansowa w zakresie wyposażania, remontów i innych prac wspierających rozwój placówek oświatowych, doskonalenia zawodowe nauczycieli poprzez prowadzenie działalności szkoleniowej i wymiany doświadczeń z innymi ośrodkami w kraju i za granicą, popieranie badań naukowych, których celem jest rozwój oświaty, organizacja i prowadzenie szkół i placówek oświatowych niepublicznych. Służba zdrowia: prowadzenie działalności wspierającej rozwój służby zdrowia w formie projektowania, wprowadzania i popierania innowacji w zakresie organizacji i zarządzania placówkami służby zdrowia, pomoc rzeczowa i finansowa w zakresie wyposażania, remontów i innych prac wspierających rozwój placówek służby zdrowia, doskonalenie zawodowe pracowników służby zdrowia poprzez prowadzenie działalności szkoleniowej i wymiany doświadczeń z innymi ośrodkami w kraju i za granicą. Osoby niepełnosprawne: prowadzenie działalności wspierającej rozwój organizacji i placówek wspomagających integrację osób niepełnosprawnych ze środowiskiem w formie projektowania, wprowadzania i popierania innowacji programowych w tym zakresie, pomoc rzeczowa i finansowa w zakresie wyposażania, remontów i innych prac wspierających rozwój placówek działających na rzecz osób niepełnosprawnych, doskonalenie zawodowe pracowników ośrodków dla osób niepełnosprawnych poprzez prowadzenie działalności szkoleniowej i wymiany doświadczeń z innymi ośrodkami w kraju i za granicą, popieranie badań naukowych, których celem jest rozwój pomocy dla osób niepełnosprawnych, organizacja i prowadzenie placówek wspierających integrację osób niepełnosprawnych ze środowiskiem, wspieranie rzeczowo – finansowe tworzenia nowych miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych. Bezrobocie: prowadzenie działalności wspierającej rozwój organizacji i placówek działających na rzecz łagodzenia skutków bezrobocia poprzez projektowanie, wprowadzanie i popieranie innowacji programowych w tym zakresie, pomoc rzeczowa i finansowa w zakresie wyposażenia, remontów i innych prac wspierających rozwój placówek działających na rzecz łagodzenia skutków bezrobocia, doskonalenie zawodowe osób bezrobotnych oraz pracowników organizacji działających na rzecz zwalczania bezrobocia poprzez prowadzenie działalności szkoleniowej i wymiany doświadczeń z innymi ośrodkami w kraju i za granicą, projektowanie, wprowadzanie i pomoc finansowa na rzecz przedsięwzięć aktywizujących bezrobotnych oraz środowiska szczególnie zagrożone skutkami bezrobocia np.: obszary wiejskie. Społeczeństwo obywatelskie: prowadzenie działalności wspierającej rozwój organizacji i placówek działających na rzecz rozwoju samorządności, demokracji; krzewienia idei społeczeństwa obywatelskiego poprzez projektowanie, wprowadzanie i popieranie innowacji programowych w tym zakresie, pomoc rzeczowa i finansowa w zakresie wyposażenia, remontów i innych prac wspierających rozwój placówek działających na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, doskonalenie zawodowe pracowników organizacji pozarządowych i samorządowych, działających na rzecz rozwoju samorządności i społeczeństwa obywatelskiego.
311	Sudecki Uniwersytet Trzeciego Wieku w Wałbrzychu	Głównym celem Fundacji jest organizowanie i niesienie pomocy w ramach działalności pożytku publicznego. Zadaniem priorytetowym jest realizacja tych celów statutowych, które mają wpływ na poziom kultury, edukacji, zdrowia społeczeństwa, powszechność

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
		<p>zatrudnienia i obronności kraju. Fundacja ma na celu prowadzenie działalność w zakresie: a) pomocy społecznej, w tym pomocy rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywania szans tych rodzin i osób; b) wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej; c) działalności na rzecz integracji i reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym; d) działalności charytatywnej; e) podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej; f) działalności na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego; g) ochrony i promocji zdrowia; h) działalności na rzecz osób niepełnosprawnych; i) promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy; j) działalności na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn; k) działalności na rzecz osób w wieku emerytalnym; l) działalności wspomagającej rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości; m) działalności wspomagającej rozwój techniki, wynalazczości i innowacyjności oraz rozpowszechnianie i wdrażanie nowych rozwiązań technicznych w praktyce gospodarczej; n) działalności wspomagającej rozwój wspólnot i społeczności lokalnych; o) nauki, szkolnictwa wyższego, edukacji, oświaty i wychowania; p) wypoczynku dzieci i młodzieży; q) kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego; r) wspierania i upowszechniania kultury fizycznej; s) ekologii i ochrony zwierząt oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego; t) turystyki i krajoznawstwa; u) porządku i bezpieczeństwa publicznego; v) obronności państwa i działalności Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej; w) upowszechniania i ochrony wolności i praw człowieka oraz swobód obywatelskich, a także działań wspomagających rozwój demokracji; x) ratownictwa i ochrony ludności; y) pomocy ofiarom katastrof, klęsk żywiołowych, konfliktów zbrojnych i wojen w kraju i za granicą; z) upowszechniania i ochrony praw konsumentów; aa) działalności na rzecz integracji europejskiej oraz rozwijania kontaktów i współpracy między społeczeństwami; bb) promocji i organizacji wolontariatu; cc) pomocy Polonii i Polakom za granicą; dd) działalności na rzecz kombatantów i osób represjonowanych; promocji Rzeczypospolitej Polskiej za granicą; ee) działalności na rzecz rodziny, macierzyństwa, rodzicielstwa, upowszechniania i ochrony praw dziecka; ff) przeciwdziałania uzależnieniom i patologiom społecznym; gg) działalności na rzecz organizacji pozarządowych oraz podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3, ustawy z dnia 24.04.2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (tekst jednolity Dz. U. z 2010, Nr 234 poz.1536 z późn. zm.) w zakresie określonym w art. 4 ust. 1, pkt 1-32 tej ustawy. Fundacja może realizować swoje cele poprzez: 1. udzielanie wsparcia programom edukacyjnym głównie dla osób w wieku emerytalnym, 2. inicjowanie, wspieranie i propagowanie nowatorskich rozwiązań w nauce i edukacji osób starszych, 3. prowadzenie działalności wydawniczej związanej z celami statutowymi Fundacji, w tym wydawanie opinii, komentarzy, recenzji o zakresie tematycznym zbieżnym z celami działania Fundacji, na potrzeby własne oraz podmiotów zewnętrznych, 4. prowadzenie portali internetowych o tematyce edukacyjnej, zwłaszcza edukacji osób starszych, 5. zakładanie i prowadzenie jednostek służących aktywności społecznej, gospodarczej i zawodowej, zwłaszcza osób starszych, 6. organizowanie zajęć edukacyjnych, terapeutycznych, artystycznych i integracyjnych głównie dla osób w wieku emerytalnym, 7. inicjowanie, organizowanie i wspieranie działań ukierunkowanych na współpracę środowisk naukowych, edukacyjnych i gospodarczych, 8. realizację przedsięwzięć na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym osób starszych, 9. rewitalizację społeczną i gospodarczą obszarów i budynków nakierowaną na ich przystosowanie do nowych funkcji ekonomicznych, społecznych, edukacyjnych, kulturalnych, sportowych, turystycznych oraz do mieszkalnictwa, 10. tworzenie, organizowanie i zarządzanie systemem edukacji dla osób starszych, 11. zbieranie i wymianę informacji, doświadczeń oraz prowadzenie badań w obszarach działalności Fundacji, 12. wspieranie jednostek samorządu terytorialnego, szkół, uczelni, organizacji pozarządowych oraz przedsiębiorców w zakresie wymienionym w celach działania Fundacji, 13. uczestnictwo w imprezach kulturalnych, organizowanych przez inne podmioty, umożliwiających przeprowadzenie akcji charytatywnych w zakresie działalności Fundacji, 14. udzielanie patronatów nad przedsięwzięciami o zakresie tematycznym zbieżnym z celami działania Fundacji, 15. udzielanie wsparcia, w tym finansowego, innym instytucjom i podmiotom prowadzącym działalność zbieżną z celami Fundacji.</p>
312	Fundacja „Wałbrzych 2000”	<p>Fundacja "Wałbrzych 2000" powstała w maju 1995 r. z inicjatywy działaczy społeczno-gospodarczych regionu wałbrzyskiego. Fundacja jest organizacją "non profit" a jej misją jest wspieranie procesu restrukturyzacji, przeciwdziałanie bezrobociu, rozwój przedsiębiorczości i kształtowanie form współdziałania podmiotów oraz instytucji na rzecz rozwoju regionu wałbrzyskiego. Celem Fundacji jest: wsparcie procesu restrukturyzacji gospodarczej regionu wałbrzyskiego; wdrażanie umiejętności demokratycznego współdziałania w regionie. Fundacja realizuje swoje cele poprzez: Organizowanie i finansowanie działań mających na</p>

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
		<p>celu podnoszenie kwalifikacji zawodowych osób zagrożonych bezrobociem i readaptacji zawodowej bezrobotnych oraz działań z zakresu oświaty zawodowej dla młodzieży, Inicjowanie porozumień w zakresie osiągania celów - w układach grup parlamentarnych, samorządowych i społecznych, Kształtowanie umiejętności demokratycznego współdziałania, organizowanie szkoleń w zakresie technik demokratycznych, negocjacyjnych, wymiany doświadczeń i sztuki osiągania kompromisu na rzecz wspólnego celu, Rozwijanie działalności charytatywnej we wszystkich dziedzinach oraz działalności na rzecz rehabilitacji zawodowej, społecznej i leczniczej osób niepełnosprawnych a w szczególności dzieci i młodzieży, Organizowanie i finansowanie działań na rzecz rozwoju kultury i turystyki, w tym organizowanie imprez sportowych, turystycznych, rekreacyjnych i kulturalnych, Wspomaganie i organizowanie przedsięwzięć społeczno-gospodarczych na rzecz kształtowania i ochrony środowiska naturalnego ze szczególnym uwzględnieniem rekultywacji i zagospodarowania terenów pokopalnianych, Organizowanie i finansowanie przedsięwzięć restrukturyzacyjnych w regionie wałbrzyskim, Współprace z organizacjami krajowymi i zagranicznymi w sferze restrukturyzacyjnej.</p>
313	<p>Zarząd Dolnośląskiego Stowarzyszenia Aktywizacji Niepełnosprawnych z siedzibą w Wałbrzychu</p>	<p>Celem stowarzyszenia jest: integracja, rozwijanie i organizacja powszechnej kultury fizycznej, sportu, rehabilitacji, turystyki i czynnego wypoczynku w środowisku osób niepełnosprawnych. Stowarzyszenie realizuje swoje cele poprzez: 1. integrację społeczną i zawodową osób z niepełnosprawnością narządu wzroku oraz innymi niepełnosprawnościami, 2. umożliwianie osobą z niepełnosprawnością narządu wzroku oraz innymi niepełnosprawnościami zrzeszania się w Stowarzyszeniu oraz korzystania w pierwszej kolejności ze wszystkich form jego działalności, 3. upowszechnianie kultury fizycznej, sportu i turystyki w środowisku osób niepełnosprawnych ze schorzeniami narządu wzroku i innych niepełnosprawności, 4. organizowanie imprez w zakresie kultury fizycznej, sportu, turystyki, rehabilitacji i czynnego wypoczynku, 5. prowadzenie działalności szkoleniowej, wychowawczej i informacyjnej, 6. szkolenie i certyfikowanie sędziów i trenerów sportów osób niepełnosprawnych, 7. współdziałanie z organizacjami i instytucjami państwowymi o podobnym profilu działania, 8. wspieranie działalności na rzecz integracji społecznej w celu ograniczenia dyskryminacji osób niepełnosprawnych, 9. dla skutecznej realizacji celów Stowarzyszenie może zatrudniać pracowników, w tym członków Stowarzyszenia, 10. dla realizacji celów statutowych Stowarzyszenie może prowadzić odrębnie odpłatną i nieodpłatną działalność w sferze pożytku publicznego.</p>
314	<p>Regionalne Stowarzyszenie Osób z Chorobą Parkinsona im. św. Jana Pawła II</p>	<p>Stowarzyszenie działa już ponad 20 lat. Na koniec 2022 r. do Stowarzyszenia należało 31 osób chorych na chorobę Parkinsona i osób wspomagających. Celem stowarzyszenia jest reprezentowanie interesów jego członków oraz wyzwalanie inicjatywy osób cierpiących na chorobę Parkinsona w kierunku wszechstronnej ich rehabilitacji i leczenia dla zapewnienia im optymalnego poziomu sprawności i zdolności do kierowania własnym życiem. Cele te realizowane są poprzez: - rozpowszechnianie informacji o chorobie i metodach leczenia drogą wymiany doświadczeń i publikacji; - współdziałanie z organami administracji państwowej, placówkami służby zdrowia oraz organizacjami społecznymi działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych; - organizowanie samopomocy członkowskiej, mającej na celu przeciwdziałaniu postawom rezygnacji, osamotnienia i bezradności, zwłaszcza wśród osób najciężej poszkodowanych.</p>
315	<p>Polski Związek Niewidomych Koło Wałbrzych</p>	<p>Celem Związku jest zrzeszanie osób niewidomych i słabowidzących oraz podejmowanie działań w celu ich społecznej integracji, rehabilitacji, ochrony zdrowia, wyrównywania szans w dostępie do informacji, edukacji, zatrudnienia i szeroko pojętej aktywności społecznej i zawodowej, a także w celu ochrony ich praw obywatelskich oraz wspierania rodzin osób niewidomych i słabowidzących. Związek realizuje swoje cele m.in. przez: - prowadzenie rehabilitacji podstawowej, specjalistycznej, leczniczej, społecznej i zawodowej osób niewidomych i słabowidzących - dorosłych i dzieci, - działalność oświatową i edukacyjną, w tym organizację i udział w szkoleniach, kursach, warsztatach i innych formach podnoszących sprawność i samodzielność osób niewidomych i słabowidzących, - działania na rzecz aktywizacji zawodowej niewidomych i słabowidzących, organizowanie różnych form kształcenia i szkolenia zawodowego, poradnictwo oraz pomoc w znajdowaniu zatrudnienia, - działania na rzecz integracji i reintegracji zawodowej i społecznej osób niewidomych i słabowidzących zagrożonych wykluczeniem społecznym, - działania na rzecz zaopatrzenia niewidomych i słabowidzących w sprzęt rehabilitacyjny i inne pomoce, w tym optyczne, sprzęt elektroniczny, - działania na rzecz cyfrowych kompetencji niewidomych i słabowidzących, - organizowanie różnych form działalności kulturalnej i artystycznej dla niewidomych i słabowidzących dorosłych i dzieci, - organizowanie różnych form działalności turystycznej i sportowej rozwijającej aktywność fizyczną niewidomych i słabowidzących dorosłych i dzieci, - organizowanie różnych form rekreacji oraz wypoczynku dla niewidomych i słabowidzących dorosłych i dzieci,</p>

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
316	Stowarzyszenie „Przyjazny Stary Zdrój”	<p>Działanie na rzecz gminy Wałbrzych, a w szczególności obszaru stary zdroj i jego mieszkańców. Wspieranie rozwoju społeczności lokalnej oraz działalność edukacyjno-wychowawcza, kulturalna, sportowo- rekreacyjna a także działalność na rzecz środowiska. Realizowane przez stowarzyszenie działania i projekty mają na celu u animowanie aktywności lokalnej. Integrację wielopokoleniową wałbrzyskiego społeczeństwa. Uczenie młodego pokolenia poszanowania i czczenia wielowiekowych tradycji i zwyczajów. Rozwijanie tężyzny fizycznej i umysłowej wśród dzieci i młodzieży. Kształtowanie świadomości ekologicznej i kultury dbania o środowisko naturalne u mieszkańców Starego Zdroju. Wywoływanie uśmiechu i radości wśród uczestników poszczególnych imprez.</p>
317	Stowarzyszenie „Radość Życia”	<p>Celem Stowarzyszenia jest: 1. pomoc społeczną, w tym pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywania szans tych rodzin i osób; 2. działalność na rzecz integracji i reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym; 3. Działalność charytatywna; 4. podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej; 5. działalność na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego; 6. ochrona i promocja zdrowia; 7. działalność na rzecz osób niepełnosprawnych; 8. działalność na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn; 9. działalność na rzecz osób w wieku emerytalnym; 10. działalność wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych; 11. nauki, szkolnictwa wyższego, edukacji, oświaty i wychowania; 12. wypoczynku dzieci i młodzieży; 13. kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego; 14. wspieranie i upowszechnianie kultury fizycznej i sportu; 15. ekologii i ochrony zwierząt oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego; 16. turystyki i krajoznawstwa; 17. upowszechnianie i ochrona wolności i praw człowieka oraz swobód obywatelskich, a także działań wspomagających rozwój demokracji; 18. promocja i organizacja wolontariatu 19. działalność na rzecz integracji europejskiej oraz rozwijania kontaktów i współpracy między społecznościami; 20. pomocy Polonii i Polakom za granicą; 21. promocji Rzeczypospolitej Polskiej za granicą; 22. działalność na rzecz rodziny, macierzyństwa, rodzicielstwa, upowszechniania i ochrony praw dziecka; 23. przeciwdziałania uzależnieniom i patologiom społecznym; 24. działalność na rzecz organizacji pozarządowych oraz podmiotów wymienionych w art. 3 ust 3 w zakresie określonym w art 4 ustawy z dnia 24.04.2003 r. z późn. zm. ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Stowarzyszenie realizuje swoje cele poprzez angażowanie wszystkich członków i sympatyków Stowarzyszenia do różnorodnych form aktywności, dostosowanej do wieku, stopnia sprawności i zainteresowań a w szczególności; 1. podejmowanie działalności na rzecz poprawy sytuacji i statusu społecznego osób starszych i osób z niepełnosprawnością, osób zagrożonych wykluczeniem z powodu uzależnień, poprzez organizację wsparcia finansowego, inicjatywy międzypokoleniowe oraz przeciwstawianie się ich dyskryminacji. 2. podejmowanie inicjatyw wspierających profesjonalną i amatorską twórczość, organizacja innowacyjnych programów społeczno- kulturalnych, produkcja i upowszechnianie utworów filmowych, fotograficznych i innych utworów audiowizualnych. 3. organizacja Klubów zainteresowań, klubów seniora. 4. organizacja warsztatów, szkoleń, kursów, konferencji, targów, wystaw, pokazów, filmowych wydarzeń artystycznych, imprez, staży, rezydencji twórczych, wolontariatu oraz konkursów w kraju i za granicą; 5. współpraca z instytucjami państwowymi, samorządowymi i pozarządowymi, sektorem Gospodarczym i środkami masowego przekazu w kraju i za granicą. 6. organizacja wypoczynku i organizacja czasu wolnego dla dzieci, młodzieży, osób starszych i osób niepełnosprawnych poprzez imprezy integracyjne, międzypokoleniowe. 7. organizacja imprez charytatywnych. 8. organizacja działań wspierających integrację międzypokoleniową i rozwój wolontariatu. 9. produkcja i upowszechnianie utworów filmowych, fotograficznych i innych utworów audiowizualnych. 10. prowadzenie kampanii społecznych oraz stron i portali internetowych. 11. organizacja działań edukacyjnych w zakresie kultury, sportu i krajoznawstwa. 12. prowadzenie edukacji formalnej i nieformalnej, poradnictwa obywatelskiego, mediacji, konsultacji. 13. animacja kultury a w szczególności działalność sceniczna, taneczna, muzyczna i teatralna. 14. działania na rzecz zwiększenia dostępności do kultury wysokiej. 15. wspieranie międzynarodowej wymiany młodzieżowej, seniorów i osób z niepełnosprawnością. 16. inne działania sprzyjające rozwojowi statutowych celów Stowarzyszenia.</p>
318	Regionalne Centrum Wspierania Inicjatyw Pozarządowych	<p>Misją organizacji jest „Inspirowanie i wspieranie społeczności lokalnych do aktywnych działań na rzecz rozwoju oraz kształtowania świadomych postaw obywatelskich.” Swoje działania RCWIP realizuje w ramach trzech głównych programów: 1. Program Wspierania Społeczeństwa Obywatelskiego – zakładanie i funkcjonowanie NGO’s – pozyskiwanie środków na działania NGO’s – wsparcie wolontariatu i filantropii – organizacja spotkań III sektora (np. festyn) – wsparcie grup nieformalnych i działalności obywatelskiej, – promocja postaw obywatelskich 2. Program Rozwoju Współpracy Lokalnej A) rozwój współprac-</p>

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
		<p>budowanie i wspieranie partnerstw – animowanie forów współpracy – inkubowanie koalicji/federacji organizacji pozarządowych – animacja społeczności, budowanie strategii B) wzmacnianie liderów i podmiotów – animacja i edukacja liderów – wspierania podmiotów realizujących projekty społeczne C) działalność ekspercka i badawcza 3.Program Ekonomia Społeczna – przedsiębiorczość społeczna – ekonomizacja trzeciego sektora – wspierania spółdzielczości socjalnej.</p>
319	Stowarzyszenie Dzieci i Rodzin Zasadniczej Szkoły Zawodowej Specjalnej w Wałbrzychu	<p>Działania na rzecz uczniów Zasadniczej Szkoły Zawodowej Specjalnej w Wałbrzychu i ich rodzin. Organizacja Warsztatów Terapii Zajęciowej, wycieczki letniego i zimowego, turnusów terapeutycznych i wycieczek krajoznawczych, imprez lokalnych oraz okolicznościowych.</p>
320	Towarzystwo Przyjaciół Dzieci Oddział Powiatowy w Wałbrzychu	<p>Działalność nieodpłatna pożytku publicznego Oddziału Powiatowego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Wałbrzychu: - prowadzenie świetlic środowiskowych opiekuńczo wychowawczych, - działania edukacyjno-informacyjne z zakresu profilaktyki uzależnień, - prowadzenie grupy motywacyjnej dla osób z problemem alkoholowym i narkomanii, - prowadzenie grupy wsparcia dla współuzależnionych i ofiar przemocy domowej, - prowadzenie punktu interwencji kryzysowej, - upowszechnianie kultury poprzez działania na rzecz dzieci: organizowanie wyjść do teatru, bibliotek, muzeum, prowadzenie zajęć plastycznych, muzycznych, tanecznych oraz czynny udział podopiecznych w różnego rodzaju konkursach, - organizacja imprez okolicznościowych, - organizacja imprez sportowych, - organizacja imprez turystyczno-krajoznawczych - poradnictwo rodzinne, - organizacja i zagospodarowanie czasu wolnego, śródrocznego oraz wakacyjnego wypoczynku dla dzieci, upowszechnianie sportu i rekreacji, krajoznawstwa, ekologii, inicjowanie, wspieranie i promowanie dziecięcej twórczości artystycznej oraz jej prezentację.</p>
321	Stowarzyszenie Ukraina-Wałbrzych	<p>Stowarzyszenie „Ukraina-Wałbrzych” jest organizacją, która aktywnie działa w Wałbrzychu angażując się w prowadzenie zbiórek, udzielanie pomocy i wsparcie ukraińskim uchodźcom oraz wszystkim potrzebującym pomocy, którzy nadal znajdują się na terenach zagrożonych wojną. Organizuje szereg działań wspierających i aktywizujących Ukraińców w naszym mieście, współpracując przy tym z innymi organizacjami pozarządowymi i przedsiębiorcami z Wałbrzycha. Celem nadrzędnym Stowarzyszenia jest aktywizacja społeczna i obywatelska cudzoziemców, wspieranie integracji i spójności społecznej, promowanie postaw tolerancji, godnego traktowania, ochrony praw człowieka i swobód obywatelskich oraz edukacja wielokulturowa. Członkowie Stowarzyszenia systematycznie angażują się w realizację założonych celów.</p>
322	Stowarzyszenie WOK – Więcej o Kulturze	<p>Prowadzenie działalności kulturalno-edukacyjno-rekreacyjnej dla wszystkich grup wiekowych w szczególności wspierające rodziny będące w trudnej sytuacji życiowej. CELE STOWARZYSZENIA: m.in.: • działalność wspomagająca kulturę, sztukę, ochronę dóbr kultury i dziedzictwa narodowego; • podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwój świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej; • działalność wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych; • działalność wspomagająca naukę, szkolnictwo, edukację, oświatę i wychowanie; • działalność na rzecz integracji europejskiej oraz rozwijania kontaktów i współpracy między społeczeństwami; • promocja Rzeczypospolitej Polskiej za granicą.</p>
323	Okręgowy Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów	<p>Zarząd Oddziału Okręgowego w Wałbrzychu działa zgodnie ze statutem Związku. Zrzesza emerytów, rencistów i inwalidów. Działalność Związku oparta jest przede wszystkim na pracy społecznej ogółu jego członków. Związek zrzesza emerytów, rencistów, inwalidów w celu: 1) poprawiania ich warunków socjalno-bytowych oraz uczestniczenia w życiu społecznym przez współdziałanie z organami władzy i administracji publicznej, samorządowej, ze związkami zawodowymi oraz innymi organizacjami społecznymi, gospodarczymi i spółdzielczymi; 2) integrowania i aktywizowania emerytów, rencistów i inwalidów poprzez organizowanie różnych form życia kulturalnego, artystycznego, sportowego i turystycznego; 3) reprezentowania ich interesów wobec organów władzy i administracji publicznej, samorządowej oraz popularyzowania ich problemów wśród społeczeństwa. Dla osiągnięcia swych celów Związek: 1) prowadzi działalność charytatywną i udziela pomocy członkom Związku w sprawach socjalno-bytowych; 2) tworzy fundusze na cele socjalno-bytowe; 3) prowadzi związkową kasę pogrzebową; 4) organizuje i prowadzi zajęcia edukacyjne, a także biblioteki, czytelnie, świetlice, kluby, kluby seniora i zespoły artystyczne oraz współdziała w ich prowadzeniu; 5) organizuje lub uczestniczy w przeglądach prezentujących twórczość artystyczną członków Związku; 6) wydaje własną prasę oraz wykorzystuje wszelkie inne dostępne środki i formy informowania społeczeństwa o problemach emerytów, rencistów, inwalidów; 7) współdziała z organami władzy, administracji publicznej i samorządowej oraz z instytucjami i organizacjami społecznymi w kraju i za granicą; 8) podejmuje różnorodne działania służące uzyskiwaniu środków finansowych na realizację celów i zadań statutowych, w tym: a) może prowadzić działalność gospodarczą na zasadach określonych odrębnymi</p>

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
		<p>przepisami; b) może otrzymywać dotacje, darowizny, zapisy, subsydia i subwencje wg zasad określonych w odrębnych przepisach; 9) organizuje pobyty wypoczynkowe; 10) organizuje wszelkie formy rehabilitacji psychologicznej, medycznej, społecznej i zawodowej; 11) prowadzi działania profilaktyczne z zakresu zdrowia.</p>
324	Fundacja Rozwoju Ekonomii Społecznej	<p>Fundacja Rozwoju Ekonomii Społecznej została założona w 2008 r.. Dla Fundacji najważniejszy jest człowiek. Podejmuje działania zapobiegające wykluczeniu społecznemu poprzez propagowanie szeroko rozumianej idei spółdzielczości socjalnej. FRES jest organizacją pozarządową, która prowadzi działania związane z zakładaniem i zarządzaniem podmiotami ekonomii społecznej oraz wspieraniem osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym. Udziela doradztw z zakresu ekonomii społecznej, organizuje tematyczne szkolenia, prowadzi spotkania ze społecznością lokalną na terenie Dolnego Śląska oraz promuje lokalne podmioty ekonomii społecznej. W swych działaniach stara się budować współpracę pomiędzy podmiotami ekonomii społecznej a środowiskiem lokalnym. Dąży do budowania sieci współpracy pomiędzy sektorami biznesu, administracji publicznej, organizacji pozarządowych jak i podmiotami ekonomii społecznej. Z usług FRES skorzystać mogą osoby indywidualne, podmioty ekonomii społecznej (spółdzielnie socjalne, organizacje pozarządowe, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej i inne), samorządy, które są zainteresowane udzielaniem wsparcia podmiotom ekonomii społecznej w swoich regionach, przedstawiciele sektora biznesowego (nastawieni na działalność w obszarze ekonomii społecznej jak i wspomaganie przedsiębiorstw społecznych) oraz media, które przejawiają zainteresowanie szerzeniem idei ekonomii społecznej oraz promowaniem podmiotów ekonomii społecznej z terenu Dolnego Śląska. Celami Fundacji są m.in.: - Inicjowanie i wdrażanie działań na rzecz rozwoju Ekonomii Społecznej - Pomoc społeczna, w tym pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywanie szans tych rodzin i osób; - Działalność na rzecz integracji i reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym; - Działalność charytatywna; - Ochrona i promocja zdrowia; - Działalność na rzecz osób niepełnosprawnych; - Działalność na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn; - Działalność na rzecz osób w wieku emerytalnym; - Działalność wspomagająca rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości; - Ekologia i ochrona zwierząt oraz ochrona dziedzictwa przyrodniczego; - Turystyka i krajoznawstwo; - Działalność na rzecz integracji europejskiej oraz rozwijania kontaktów i współpracy między społecznościami; - Promocja i organizacja wolontariatu; - Pomoc Polonii i Polakom za granicą; - Działalność na rzecz kombatantów i osób represjonowanych; - Promocja Rzeczypospolitej Polskiej za granicą; - Działalność na rzecz rodziny, macierzyństwa, rodzicielstwa, upowszechniania i ochrony praw dziecka; - Przeciwdziałanie uzależnieniom i patologiom społecznym;</p>
325	Stowarzyszenie „Czysty Wałbrzych”	<p>Cele Stowarzyszenia to: 1) Sprzątanie terenów zielonych, lasów, parków nie objętych przymusem usuwa przez spółki miejskie, podmioty prawne czy osoby fizyczne będące właścicielami terenu 2) Pomoc w sprzątanie terenów zielonych, lasów, parków objętych przymusem odpadów przez spółki miejskie, podmioty prawne czy osoby fizyczne będące terenu 3) Promowanie życia w nurcie zero waste - ograniczającego produkcję odpadów 4) Promowanie zdrowego stylu życia i działań na rzecz ruchów ekologicznych. 5) Organizowanie i inicjowanie wydarzeń związanych z ekologią i zdrowym stylem życia 6) Edukacja i zmiana mentalności społecznej w zakresie ochrony środowiska odpadami, dzikich wysypisk i śmiecia. Stowarzyszenie realizuje swoje cele poprzez: 1) Organizowanie powszechnych zbiórek śmieci z terenów zielonych połączonych i promocja zdrowego stylu życia oraz edukacją ekologiczną 2) Organizowania wydarzeń i projektów związanych z ekologią i z jej promocją 3) Branie udziału w wydarzeniach związanych z działalnością statutową Stowarzyszenia organizowanych przez inne organizacje 4) Wykonywanie zadań prowadzących do realizacji celów statutowych Stowarzyszenia 5) Działania promocyjne, medialne, społeczne i internetowe 6) Organizowanie akcji edukacyjnych promujących ekologiczny i zdrowy sposób życia mieszkańców.</p>
326	Fundacja Via Salutis	<p>Celem fundacji jest realizacja zadań publicznych w zakresie: 1) pomocy społecznej, w tym pomocy rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywania szans tych rodzin i osób; 2) działalności na rzecz integracji i reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym; 3) działalności charytatywnej; 4) ochrony i promocji zdrowia; 5) działalności na rzecz osób niepełnosprawnych; 6) działalności na rzecz osób w wieku emerytalnym; 7) prowadzenie działalności szkoleniowej w zakresie pozaszkolnych form edukacji; 8) działania na rzecz młodzieży w zakresie edukacji, aktywizacji zawodowej, promowania postaw przedsiębiorczych i obywatelskich, wspomaganie aktywności zawodowej i obywatelskiej, poprawy dostępu i pełnego udziału ludzi młodych w społeczeństwie, rozwijania wzajemnej solidarności pomiędzy młodzieżą a pozostałymi członkami społeczeństwa, mobilizacja ludzi młodych w Europie do podejmowania różnych</p>

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
		<p>aktualnych wyzwań, w szczególności dotyczących edukacji, zatrudnienia, przedsiębiorczości; 9) działania na rzecz rozwoju gospodarczego regionu w tym współpraca w obszarze turystyki i rozwiązań ekologicznych przyczyniających się do wzrostu atrakcyjności obszaru działania; 10) prowadzenie działalności związanej z zatrudnieniem; 11) wykonywanie innych zadań zleconych przez administrację; 12) działalności wspomagającej rozwój techniki, wynalazczości i innowacyjności oraz rozpowszechnianie i wdrażanie nowych rozwiązań technicznych w praktyce gospodarczej; 13) działalności na rzecz nauki, szkolnictwa wyższego, edukacji, oświaty i wychowania; 14) wspierania i upowszechniania kultury fizycznej; 15) promocji i organizacji wolontariatu; 16) działania w obszarze kultury i sztuki; 17) przeciwdziałania uzależnieniom i patologiom społecznym; 18) działalności na rzecz organizacji pozarządowych oraz spółdzielni socjalnych; 19) opracowywanie badań, analiz i opinii związanych ze sprawami krajowymi lub międzynarodowymi w celu merytorycznego wspierania procesów podejmowania strategicznych decyzji lub przyjmowania rozwiązań i regulacji.</p>
327	<p>Stowarzyszenie Edukacyjno-Wychowawcze Ziemi Wałbrzyskiej „AZYMUT”</p>	<p>Celem stowarzyszenia jest działalność w zakresie: stwarzania warunków do wszechstronnego rozwoju dzieci, młodzieży i dorosłych w duchu ideałów harcerstwa i skautingu oraz wspieranie osób zajmujących się działaniami wychowawczymi; Tworzenia w społeczności lokalnej przyjaznej atmosfery dla działalności harcerstwa; Wspierania organizacji harcerskich w ramach zawartych porozumień w działaniach na rzecz wychowania dzieci i młodzieży; Działalność kulturalno- oświatowa i rekreacyjno-sportowa na rzecz dzieci i młodzieży; Kształtowania pozytywnych cech charakteru, zasad fair play oraz osobowości poprzez uczestnictwo w realizacji zadań sportowych; Upowszechnianie działań wszechstronnego rozwoju, edukacji i wychowania oraz ochrony i promocji zdrowia; Rozwoju turystyki i krajoznawstwa, sportu i kultury fizycznej; Upowszechnianie kultury fizycznej i sportu; Działania na rzecz ekologii, ochrony zwierząt oraz ochrony środowiska i dziedzictwa przyrodniczego; Promocji inicjatyw związanych z ekologią, ochroną środowiska, ochroną zwierząt i działalnością proekologiczną; Rozwoju świadomości społecznej, przeciwdziałaniu patologiom społecznym; Działania przeciw przemocy w domu, rodzinie i środowisku ludzi młodych; Działania przeciw używkom dostarczanym młodym ludziom (alkohol, papierosy, narkotyki itp.); Profilaktyki uzależnień; Wspomagania osób oraz rodzin patologicznych i niewydolnych wychowawczo; Organizowania pomocy w przystosowaniu do życia w społeczeństwie oraz integracji z nim; Organizowania pomocy rzeczowej i materialnej dzieciom i młodzieży ze środowisk zaniedbanych społecznie; Pomocy społecznej, w tym pomocy osobom i rodzinom w trudnych sytuacjach życiowych oraz wyrównywanie szans tych osób i rodzin, w tym osób niepełnosprawnych; Spełniania dziecięcych marzeń, zwłaszcza tych z rodzin dysfunkcyjnych; Przeciwdziałania wszelkiej dyskryminacji; Organizowania form wypoczynku i organizacji czasu pozaszkolnego.</p>
328	<p>Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe Grupa Sudecka</p>	<p>Celami GOPR są: 1) niesienie pomocy osobom, których zdrowie lub życie jest zagrożone, udzielanie pomocy ofiarom klęsk żywiołowych, katastrof, wypadków i innych zdarzeń losowych, 2) podnoszenie kwalifikacji członków GOPR w ramach wewnętrznego systemu szkolenia i potwierdzanie uzyskanych kwalifikacji i umiejętności, 3) profilaktyka oraz propagowanie bezpiecznych form aktywności, uprawiania turystyki i rekreacji w szczególności w górach, 4) ochrona środowiska naturalnego, 5) reprezentowanie interesów zbiorowych swoich członków wobec organów władzy publicznej. Cele GOPR realizowane są: a) zrzeszanie i szkolenie ratowników górskich, b) wykonywanie działalności ratowniczej w górach, na zorganizowanych terenach narciarskich i na innych zorganizowanych obszarach aktywności sportowo -rekreacyjnych. c) tworzenie i utrzymywanie stacji i punktów ratunkowych, d) pomoc przy likwidacji skutków klęsk żywiołowych i katastrof, e) doskonalenie i rozwijanie ratownictwa górskiego, f) zapewnienie warunków pełnienia górskiej służby ratowniczej, g) współpracę z podmiotami krajowymi, zagranicznymi międzynarodowymi, o podobnym charakterze, h) monitorowanie warunków bezpieczeństwa dla osób przebywających na terenie działalności GOPR w zakresie wynikającym z zawartych umów, i) ogłaszanie stanów oraz stopni zagrożenia lawinowego, alarmów lawinowych i innych stanów zagrożenia na terenie działalności GOPR j) propagowanie prowadzenie działalności w zakresie bezpieczeństwa, w górach, w tym: organizowanie pokazów ratowniczych, szkoleń pierwszej pomocy oraz szkoleń specjalistycznych i innych związanych z działaniami profilaktycznymi, k) prowadzenie działalności informacyjnej oraz instruktażowej w zakresie warunków atmosferycznych, bezpieczeństwa, zapobiegania wypadkom oraz krzewienia zasad prawidłowego zachowania się w terenie górskim, l) współpracę z organami administracji państwowej, samorządami terytorialnymi, organizacjami społecznymi, gospodarczymi, naukowymi oraz innymi, ł) wnioskowanie do właściwych podmiotów w sprawach zagrożeń środowiska naturalnego, m) współpracę z podmiotami zajmującymi się ochroną środowiska naturalnego, n) udział w</p>

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
		procesach tworzenia się polityk publicznych, o) tworzenie warunków do społecznej aktywności oraz realizacji zadań tworzeniu podstawowych publicznych poprzez współdziałanie i rekomendowanych standardów.
329	Hufiec ZHP Ziemi Wałbrzyskiej im. hm. Alojzego Ciasnochy	ZHP jest ogólnopolskim, patriotycznym stowarzyszeniem należącym do światowego ruchu skautowego. Jest organizacją otwartą i apolityczną. Jednak ZHP to nie tylko organizacja, to przede wszystkim ruch społeczny kształtujący postawy i charaktery. Wspieramy wychowanie dzieci i młodzieży zgodnie z harcerskimi wartościami, takimi jak: patriotyzm, braterstwo, przyjaźń, służba, wiara, praca, sprawiedliwość, wolność i pokój. W pracy wychowawczej instruktorzy harcerscy stosują sprawdzoną metodę, polegającą na realizacji zadań w małych grupach rówieśniczych, uczeniu w działaniu, wykorzystywaniu stymulującego programu oraz odwoływaniu się do idei wyrażonych w Prawie i Przyrzeczeniu Harcerskim. Metoda ta cechuje się pozytywnością, dobrowolnością, świadomością celów, indywidualnością, naturalnością, pośredniością i wzajemnością oddziaływań wychowawców i wychowanków. Cele statutowe ZHP to: - stwarzanie warunków do wszechstronnego, intelektualnego, społecznego, duchowego, emocjonalnego i fizycznego rozwoju człowieka, - nieskrępowane kształtowanie osobowości człowieka odpowiedzialnego, przy poszanowaniu jego prawa do wolności i godności, w tym wolności od wszelkich nałogów, - upowszechnianie i umacnianie w społeczeństwie przywiązania do wartości: wolności, prawdy, sprawiedliwości, demokracji, samorządności, równouprawnienia, tolerancji i przyjaźni, - stwarzanie warunków do nawiązywania i utrwalania silnych więzi międzyludzkich ponad podziałami rasowymi, narodowościowymi i wyznaniowymi, - upowszechnianie wiedzy o świecie przyrody, przeciwstawianie się jego niszczeniu przez cywilizację, kształtowanie potrzeby kontaktu z nieskażoną przyrodą. Kierunki programowe, na które ZHP kładzie nacisk w dzisiejszych czasach: HARCERSTWO W RUCHU – wszelka aktywność na świeżym powietrzu – na łonie przyrody, z szacunkiem do natury. Propagowanie zdrowych zachowań, wędrowniki, biwakowanie i obozowanie, wspólne przygotowywanie i spożywanie pełnowartościowych posiłków. AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNA – zespołowe podejmowanie działań (inicjatyw) na rzecz społeczności lokalnej w oparciu o rozpoznanie potrzeb najbliższego środowiska działania gromad i drużyn. Tworzenie projektów mających na celu poprawę jakości funkcjonowania wspólnoty lokalnej. CIEKAWOŚĆ ŚWIATA – ciekawość Polski, Europy, świata; ludzi i kultur; przyrody – jej piękna i praw działania. Ciekawość po to, by poznać. Poznać po to, by działać. SPRAWNOŚCI NA CAŁE ŻYCIE – rozbudzanie zainteresowań, praktyczna nauka umiejętności przydatnych w życiu, techniki harcerskie wypełniane aktualnymi treściami, specjalności, a także samoorganizacja, pilność i rzetelność w realizowaniu zadań. BRATERSTWO – przyjaźń, nauka dialogu i szacunku mimo różnic, nawiązywanie i utrzymywanie kontaktów z ludźmi, sprzeciwianie się przemocy; RADOSNY PATRIOTYZM – promowanie Polski w świecie, optymizm i wiara we własne możliwości, postawa obywatelska, radosne przeżywanie świąt państwowych, orientowanie się w osiągnięciach Polaków.
330	Fundacja Pomocy Dzieciom i Młodzieży „Salvator”	Prowadzenie wszechstronnej działalności w celu przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu dzieci i młodzieży z różnych środowisk oraz wspieranie ich reintegracji poprzez prowadzenie inicjatyw o charakterze edukacyjnym, charytatywnym i innych. Celami Fundacji są: • Przeciwdziałanie wszelkim formom dyskryminacji dzieci i młodzieży, pochodzących z grup zagrożonych wykluczeniem bądź zepchniętych na margines społeczny, • wspieranie organizacyjne, rzeczowe i finansowo podmiotów prowadzących działalność w zakresie edukacji, opieki i wychowania dzieci i młodzieży, • prowadzenie działalności informacyjnej, edukacyjnej oraz badania w zakresie objętym celami Fundacji. Organizacja została powołana w celach prowadzenia wszechstronnej działalności społecznie użytecznej przede wszystkim przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu dzieci i młodzieży z różnych środowisk oraz wspierania ich reintegracji poprzez prowadzenie inicjatyw o charakterze edukacyjnym, charytatywnym i innych. Fundacja przeciwdziała wszelkim formom dyskryminacji dzieci i młodzieży pochodzących z różnych grup zagrożonych wykluczeniem bądź zepchnięciem na margines społeczny. Organizacja przeprowadza wiele akcji o charakterze edukacyjnym, m.in. pomagamy dzieciom z domów dziecka i ze środowisk zagrożonych marginalizacją społeczną, osobom ze społeczności romskich oraz terenów wiejskich.
331	Klub Honorowych Dawców Krwi "DAR" przy Wałbrzyskich Zakładach Koksowniczych "VICTORIA" S.A.	1. Stowarzyszenie Honorowych Dawców Krwi Rzeczypospolitej Polskiej zrzesza honorowych dawców krwi celem utrzymania więzi koleżeńskich, obrony interesów krwiodawców, udzielania pomocy koleżeńskiej, reprezentacji wobec władz państwowych, administracyjnych, organizacji politycznych i społecznych oraz propagowanie idei honorowego krwiodawstwa i pozyskiwania nowych krwiodawców. 2. Dla realizacji celów statutowych Stowarzyszenie samodzielnie lub poprzez współpracę z Ministerstwem Zdrowia, innymi organizacjami, których celem jest rozwój honorowego krwiodawstwa oraz organami administracji rządowej i samorządowej: 1) dąży do szerokiej popularyzacji idei honorowego krwiodawstwa głównie przez aktywne wspieranie inicjatyw Klubów

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
		<p>Honorowych Dawców Krwi; 2) organizuje szkolenia aktywistów i organizatorów Honorowego Krwiodawstwa, które będą miały na celu szeroką popularyzację przepisów obowiązujących w tej dziedzinie oraz szkolenia w zakresie prowadzenia gry ekonomicznej; 3) prowadzi szeroką działalność edytorską materiałów popularyzujących Honorowe Krwiodawstwo oraz prowadzi działania przeciwalkoholowe; 4) dąży różnymi sposobami do poprawy jakości aparatów do pobierania krwi oraz do znacznej poprawy kultury obsługi krwiodawców; 5) propaguje na forum publicznym rozwiązania sprawdzone w innych krajach, a dotyczące honorowego krwiodawstwa, gospodarki krwią i produktami krwiopochodnymi; 6) wskazuje błędne rozwiązania organizacyjne i merytoryczne oraz inne nieprawidłowości w Służbie Zdrowia i dąży do ich usunięcia; 7) dąży do stworzenia biura turystyki i organizacji imprez, które będą miały na celu organizowanie imprez turystycznych, sportowych oraz imprez okolicznościowych, a także wymianę doświadczeń; 8) ściśle współdziała z Regionalnymi Centrami Krwiodawstwa i Krwiolecznictwa oraz ich oddziałami terenowymi; 9) propaguje i rozpowszechnia prasę i wydawnictwa Stowarzyszenia; 10) oddziałuje na niezrzeszonych w kierunku podnoszenia ich świadomości społecznej o honorowym krwiodawstwie; 11) oddziałuje na młode pokolenie i pozyskuje spośród niego nowych Honorowych Dawców Krwi; 12) podejmuje działania w celu zjednywania Stowarzyszeniu nowych członków; 13) współdziała z organizacjami zawodowymi, społecznymi, młodzieżowymi, gospodarczymi i kulturalno-oświatowymi na swoim terenie; 14) podejmuje inne prace związane z działalnością Stowarzyszenia, w tym związane z zapobieganiem i pomocą ofiarom wypadków drogowych i pomocą społeczną.</p>
332	<p>Wałbrzyskie Towarzystwo Motocyklowe Angry Wolf</p>	<p>Celem Stowarzyszenia jest promowanie działań zmierzających do popularyzacji turystyki motocyklowej poprzez: 1. organizowanie spotkań i zlotów motocyklistów z całej Polski 2. krzewienie świadomości kultury jazdy na motocyklu 3. podejmowanie działań na rzecz rozwoju turystyki i sportu motocyklowego, 4. popularyzacja Polskich motocyklistów na łamach prasy Polskiej i zagranicznej 5. Organizowanie współzawodnictwa sportowego oraz zawodów motocyklowych 6. pomocy społecznej, w tym pomocy rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywania szans tych rodzin i osób; 7. działalności na rzecz integracji i reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, 8. działalności charytatywnej; 9. działalności wspomagającej rozwój techniki, wynalazczości i innowacyjności oraz rozpowszechnianie i wdrażanie nowych rozwiązań technicznych w praktyce gospodarczej; 10. ekologii i ochrony zwierząt oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego; 11. turystyki i krajoznawstwa, 12 porządku i bezpieczeństwa publicznego; 13. promocji i organizacji wolontariatu; 14. działalności na rzecz organizacji pozarządowych.</p>
333	<p>Oddział PTTK „Ziemi Wałbrzyskiej”</p>	<p>PTTK - Najstarsze w Polsce stowarzyszenie skupiające turystów i krajoznawców. Rozwija i upowszechnia krajoznawstwo i turystykę kwalifikowaną we wszystkich jej formach. Najbardziej popularne dyscypliny turystyki kwalifikowanej to turystyka: górską, piesza, kajakowa, żeglarska, kolarska, motorowa i narciarska. Towarzystwo wypracowało i upowszechniło krajoznawczy program turystyki związany z poznawaniem Ojczyzny, ochroną przyrody, krajobrazu i zabytków. Stwarza warunki ułatwiające turystom i krajoznawcom wędrowanie po kraju i za granicą – pomaga w wędrowaniu indywidualnym. Towarzystwo stworzyło i upowszechnia system odznak turystyki kwalifikowanej służący rozwojowi zainteresowania różnymi formami turystyki i krajoznawstwa. PTTK popularyzuje wiedzę o najbardziej atrakcyjnych turystycznie regionach Polski oraz promuje w kraju i zagranicą polski produkt turystyczny – turystykę aktywną. PTTK upowszechniło w Polsce zdobywanie odznak turystyki kwalifikowanej z najbardziej popularną Górską Odznaką Turystyczną i najstarszą narciarską na czele. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze zrzesza prawie 70 tysięcy członków. Działają oni w około dwóch tysiącach kół i klubów PTTK. Koła i kluby tworzą oddziały PTTK – terenowe jednostki Towarzystwa posiadające osobowość prawną. Obecnie w Polsce działa 298 oddziałów PTTK. W działalności Towarzystwa najważniejsi są ludzie – nasi członkowie i wspaniali działacze społeczni. To oni wyznaczają rangę oraz tworzą dorobek PTTK. Towarzystwo swoją działalność programową realizuje dzięki, głównie społecznej, kadrze programowej. Stanowią ją organizatorzy i instruktorzy turystyki, opiekunowie przyrody, społeczni opiekunowie zabytków, przodownicy turystyki w poszczególnych dziedzinach turystyki kwalifikowanej i znakarze szlaków. Osobną grupę stanowią przewodnicy. PTTK dysponuje systemem szkolenia i doskonalenia kadr dla turystyki kwalifikowanej. Podstawowym i charakterystycznym wyróżnikiem PTTK jest rozwijanie turystyki kwalifikowanej we wszystkich dyscyplinach. W ramach działalności oddziałów, kół i klubów organizowane są setki rajdów, zlotów, spływów i rejsów. Propozycją PTTK dla dzieci i młodzieży szkolnej są szkolne i młodzieżowe koła i kluby, zwane w skrócie SKKT czy MKKT. PTTK szczególną wagę przywiązuje do pracy wśród młodzieży. W imprezach, których celem jest edukacja turystyczna i krajoznawcza bierze udział każdego roku tysiące młodych ludzi.</p>

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
334	Fundacja Uwagań Bycia	Celem działania Fundacji jest: 1. Organizowanie i prowadzenie działań w obrębie kultury, sztuki, tradycji, z obszaru rozwoju osobistego, ochrony środowiska naturalnego, a także w zakresie sportu, nauki, edukacji, oświaty i wychowania. 2. Organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji i wypraw zgłębiających różne tradycje kulturowe. 3. Tworzenie i prowadzenie ośrodków pracy twórczej, poszukiwań filozoficznych i badania praktyk medytacyjnych. 4. Udzielanie pomocy organizacyjnej i finansowej: 4. 1. Osobom fizycznym potrzebującym wsparcia w pracy twórczej, 4.2. Osobom oraz grupom dotkniętym nietolerancją, dyskryminacją oraz z "Marginesu społecznego". 5. Upowszechnianie wolontariatu jako społecznej formy współpracy z organizacjami non profit. 6. Badanie problemów społeczności lokalnych wobec różnic międzykulturowych, międzywyznaniowych z uwzględnieniem mniejszości etnicznych, narodowych, światopoglądowych. 7. Ochrona i ratowanie dóbr kultury, sztuki i tradycji. 8. Organizowanie działań na rzecz rozwoju alternatywnych sposobów życia w środowisku naturalnym poprzez: 8.1 szerzenie informacji o zagrożeniach w środowisku naturalnym powodowanych rozwojem cywilizacji i sposobach ich przeciwdziałaniu, 8.2 promowanie naturalnego rolnictwa, 8.3 działania na rzecz ochrony praw zwierząt, 8.4 przedstawianie różnych form naturalnego budownictwa, a także ekologicznych sposobów pozyskiwania energii, 8.5 propagowanie naturalnego, zdrowego odżywiania i naturalnej profilaktyki zdrowotnej. 9. Promowanie walorów dolnego śląska ze szczególnym uwzględnieniem ziemi wałbrzyskiej.
335	Stowarzyszenie „Composingart”	Celem Stowarzyszenia jest: - zrzeszanie twórców i artystów z różnych dziedzin kultury i sztuki - aktywizacja przedstawicieli sztuki i kreacji artystycznej - integracja zainteresowanych osób przy realizacjach projektów - promocja przedsięwzięć pionierskich i niekonwencjonalnych - wsparcie twórców w publicznym prezentowaniu ich dokonań - organizowanie warsztatów, spotkań, pogadanek, spektakli, występów, koncertów i paneli dyskusyjnych - uświetnianie imprez dotyczących aktualnych, historycznych i rocznicowych wydarzeń dotyczących regionu, kraju oraz świata i upowszechnianie wiedzy w tym zakresie - popularyzacja realizowanych treści za sprawą mediów.
336	Fundacja Museion	Celem działania Fundacji jest: A) działalność w zakresie Polskiego dziedzictwa kulturowego i narodowego; B) upowszechnianie wiedzy o wielokulturowym dziedzictwie; Między innymi pogranicza polsko-niemiecko-czeskiego oraz polonijnego na całym świecie; C) opieka nad pamiątkami przeszłości i zabytkami oraz ich konserwacja (dotyczy zarówno zabytków ruchomych, jak i nieruchomych); D) działalność w dziedzinie szeroko pojętej Polskiej kultury i sztuki; E) wspieranie rozwoju Polskiej nauki i oświaty, m. In. W dziedzinie badań nad problematyką polonijną; F) realizowanie wymiany kulturowej i naukowej między krajem a polonią w różnych częściach świata; G) rozwijanie ambicji edukacyjnych Polaków mieszkających poza granicami kraju; H) realizowanie projektów i grantów skierowanych do polonii; I) inicjowanie wśród Polaków mieszkających za granicą szeroko pojętej współpracy: oświatowej, kulturalnej, gospodarczej, sportowej, turystycznej; J) pozyskiwanie funduszy na projekty międzynarodowe mające za zadanie integrację międzykulturową, ochronę niematerialnego dziedzictwa, także z uwzględnieniem wspierania problematyki emigracyjnej; K) wspieranie kontaktów dwustronnych między społeczeństwem Polskim, środowiskami akademickimi, a środowiskami polonijnymi, w tym akademickimi zajmującymi się tematem szeroko rozumianej kultury Europy środkowowschodniej.
337	Stowarzyszenie "GÓRNIK WAŁBRZYCH 2010"	Celem działania Stowarzyszenia jest: 1. Szkolenie dzieci i młodzieży w różnorodnych dyscyplinach sportu, w tym dzieci i młodzieży niepełnosprawnej, 2. Działalność pożytku publicznego w zakresie wspierania i upowszechniania kultury fizycznej i sportu, 3. Nauka, oświata i wychowanie, podtrzymywanie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej, 4. Krajoznawstwo oraz wypoczynek dzieci i młodzieży, w tym dzieci i młodzieży niepełnosprawnej, 5. Działalność charytatywna, 6. Tworzenie, utrzymywanie i udział drużyn sportowych prowadzonych przez stowarzyszenie w rozgrywkach sportowych, w tym tworzenie i utrzymywanie drużyn senioralnych, dorosłych, dziecięcych i młodzieżowych osób niepełnosprawnych, 7. Wykorzystywanie kultury fizycznej, sportu i turystyki oraz działań społecznych, charytatywnych i edukacyjnych dla rehabilitacji fizycznej, psychicznej, społecznej, zawodowej oraz profilaktyki uzależnień osób niepełnosprawnych fizycznie i intelektualnie, 8. Integracja osób niepełnosprawnych i pełnosprawnych, ze szczególnym uwzględnieniem działań sportowych, 9. Aktywne propagowanie sportu wśród osób pełnosprawnych i niepełnosprawnych, 10. Promowanie zdrowego stylu życia w środowisku osób pełnosprawnych i niepełnosprawnych, 11. Organizowanie zawodów sportowych, imprez sportowych oraz rekreacyjnych, w tym dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej, 12. Organizowanie zebrań dyskusyjnych i towarzyskich w zakresie sportu i rekreacji, 13. Organizowanie konferencji, debat, szkoleń, paneli i innych wydarzeń sportowo - kulturalnych, 13. Współdziałanie i współpraca z innymi związkami, stowarzyszeniami i organizacjami

Lp.	Nazwa organizacji	Opis
		pozarządowymi, w tym z organizacjami zrzeszającymi i wspierającymi osoby niepełnosprawne.
338	Klub Przyjaciół Siatkówki Chełmiec Wałbrzych	Klub Przyjaciół Siatkówki Chełmiec Wałbrzych jest klubem stworzonym z pasji i miłości do piłki siatkowej, którą sztab szkoleniowy oraz działacze pragną przekazać młodzieży trenującej w naszych strukturach. Misją jest prowadzenie na szeroką skalę szkolenia młodych zawodników regionu wałbrzyskiego zgodnie z obowiązującymi standardami wytyczanymi przez Polski Związek Piłki Siatkowej. Klub uczy od najmłodszych lat sportowej rywalizacji w duchu fair-play jak również przekazuje młodym sportowcom wiedzę dotyczącą zdrowego stylu życia. Zadanie te realizowane jest w oparciu o wiedzę i doświadczenie trenerów. Dzięki wykwalifikowanej kadry Klub zapewnia profesjonalne prowadzenie zajęć sportowych.
339	Dolnośląscy Pracodawcy	Partner społeczno-gospodarczy.
340	Fundusz Regionu Wałbrzyskiego	Partner społeczno-gospodarczy.
341	Invest Sudety – Marlena Klonowska	Partner społeczno-gospodarczy.
342	Stowarzyszenie Forum Aktywności Lokalnej	Spółceństwo obywatelskie.
Gmina Wądroże Wielkie (w)		
343	Stowarzyszenie „Nasze Wądroże Wielkie: z siedzibą w Wądrożu Wielkim	Działalność kulturalna
344	Stowarzyszenie „Aktywni dla Mierczyc” z siedzibą w Mierczycach	Działalność kulturalna
345	Stowarzyszenie „Wspólna Inicjatywa” z siedzibą w Budziszowie Małym	Działalność kulturalna
346	Stowarzyszenie „Nad Cichą Wodą” z siedzibą w Budziszowie Wielkim	Działalność kulturalna
347	Stowarzyszenie Mieszkańców i Przyjaciół wsi Kępy i Kosiska z siedzibą w Kępach	Działalność kulturalna
348	Fundacja „Stacyjka Maltusia” z siedzibą w Mierczycach	Fundacja pomocy dla zwierząt
349	Koło Łowieckie „Jedność” Wądroże Wielkie	Koło łowiecki
350	OSP Wądroże Wielkie	Ochotnicza Straż Pożarna
351	OSP Mierczyce	Ochotnicza Straż Pożarna
352	OSP Granowice	Ochotnicza Straż Pożarna
353	OSP Budziszów Wielki	Ochotnicza Straż Pożarna
354	Akademia Młodego Piłkarza Budziszów Wielki	Klub sportowy
355	LKS „Rodło” Granowice	Klub sportowy
356	Stowarzyszenie LZS Budziszów Wielki	Klub sportowy
357	UKS „Olimp” przy Gimnazjum w Budziszowie Wielkim	Klub sportowy
358	Stowarzyszenie Miłośnicy Budziszowa Wielkiego „Cichowodzianie” w Budziszowie Wielkim	Działalność kulturalna
359	Koło Gospodyń Wiejskich w Budziszowie Wielkim	Działalność kulturalna
360	Koło Gospodyń Wiejskich w Kosiskach	Działalność kulturalna
361	Stowarzyszenie Uczestników Kompleksowej Przebudowy wsi Skąła	Działalność kulturalna

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
362	Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych „Patronus” w Mierczycach	Stowarzyszenie niosące pomoc dla osób niepełnosprawnych
363	Stowarzyszenie „Wędkarska Kamionka” w Wądrożu Wielkim	Stowarzyszenie zrzeszające wędkarzy
Gmina Żarów (m-w)		
364	Stowarzyszenie „Nasz Kruków”	Podstawowy zakres działalności: pomoc społeczna, ochrona i promocja zdrowia na rzecz osób niepełnosprawnych, rozwój gospodarczy, wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, edukacja, upowszechnianie kultury fizycznej i sportu, ekologia, ochrona zwierząt, porządek i bezpieczeństwo publiczne, dzieci, młodzież, seniorzy, turystyka.
365	Stowarzyszenie Miłośników Łażan „Przyjazna Wieś”	Podstawowy zakres działalności: aktywizowanie, integrowanie i mobilizowanie środowiska lokalnego, promowanie wsi łożany, jej mieszkańców oraz organizacji, klubów i zespołów działających na jej terenie, popularyzacja wiedzy o łożanach, regionie i Polsce, upowszechnianie i popularyzowanie wiedzy i osiągnięć artystycznych, kulturalnych, sportowych klubów, zespołów organizacji działających na terenie wsi łożany, opieka nad zabytkami łożan (gotycki kościół z XII w.) i okolicy, propagowanie i podejmowanie działań na rzecz ekologii i ochrony środowiska, zmodernizowanie zabytkowego parku jako centrum sportowo-rekreacyjno-edukacyjnego wsi łożany, podejmowanie inicjatyw społeczno-gospodarczych w zakresie ochrony zdrowia, edukacji, opieki społecznej i bezpieczeństwa publicznego, współpraca z placówkami oświatowymi i opiekuńczo-wychowawczymi działającymi na terenie kraju i za granicą.
366	Stowarzyszenie Rozwoju Lokalnego „Kalinów”	Brak danych od organizacji.
367	Stowarzyszenie Przyjaciół Bukowa „Nasz Buków”	Podstawowy zakres działalności: prowadzenie działalności społeczno-wychowawczej i oświatowo-kulturalnej w środowisku wiejskich, prowadzenie działalności na rzecz wszechstronnego rozwoju obszarów wiejskich, wspieranie rozwoju przedsiębiorczości kobiet, inicjowanie i prowadzenie działań na rzecz poprawy warunków życia i pracy kobiet na wsi, upowszechnianie i rozwój form współdziałania, gospodarowania i racjonalnych metod prowadzenia gospodarstw domowych, reprezentowanie interesów środowiska kobiet wiejskich wobec organów administracji publicznej, rozwój kultury ludowej, w tym w szczególności kultury lokalnej i regionalnej, wykonywanie innych zadań związanych ze wspieraniem rozwoju przedsiębiorczości na wsi i podejmowaniem działań na rzecz środowisk wiejskich.
368	Stowarzyszenie „Nasze Dzieci-Wspólna Szkoła”	Podstawowy zakres działalności: wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, edukacja, upowszechnianie kultury fizycznej i sportu, dzieci i młodzież.
369	Żarowskie Stowarzyszenie „Edukacja”	Podstawowy zakres działalności: edukacja, upowszechnianie kultury fizycznej i sportu, dzieci i młodzież.
370	Stowarzyszenie „Mrowiny na Swoim”	Celem działania stowarzyszenia jest: Wspieranie wszechstronnego i zrównoważonego rozwoju: społecznego, kulturalnego i gospodarczego sołectwa poprzez podejmowanie działań w zakresie: a) ochrony dziedzictwa kulturowego, b) poprawy bezpieczeństwa mieszkańców wsi Mrowiny, c) stwarzania warunków przyjaznych do życia mieszkańców wsi Mrowiny, d) poprawy infrastruktury technicznej, e) promocji walorów turystycznych wsi Mrowiny, f) kultywowania tradycji wsi Mrowiny, g) organizowania wypoczynku dla dzieci i młodzieży, h) wyrównywania szans mieszkańców wsi w dostępie do nauki, i) ochrony i promocji zdrowia, j) promowania lokalnych produktów, żywnościowych, k) ochrony środowiska naturalnego i ekologii, l) organizowania wyjazdów i zawodów sportowych, ł) upowszechniania kultury fizycznej i sportu, m) prowadzenia zajęć sportowo-rekreacyjnych dla dzieci, młodzieży i dorosłych, n) umożliwiania młodzieży rozwoju jej zainteresowań, o) wydawania opracowań, artykułów, książek i pism poświęconych wsi Mrowiny, p) integracji europejskiej, r) współpracy międzynarodowej.
371	Stowarzyszenie „Rowerowy Żarów”	Celem działania stowarzyszenia jest: 1. Działania na rzecz rozwoju infrastruktury rowerowej w mieście, popularyzowanie roweru jako alternatywnego, ekologicznego i zdrowego środka komunikacji, 2. Działania służące poprawie bezpieczeństwa rowerzystów i niechronionych uczestników ruchu drogowego oraz popularyzowanie zasad bezpieczeństwa ruchu drogowego, 3. Promowanie turystyki rowerowej, 4. Działania na rzecz budowy infrastruktury przyjaznej rowerzystom, 5. Działania na rzecz eliminowania barier architektonicznych nieprzyjaznych rowerzystom, 6. Działania na rzecz ograniczania i spowalniania ruchu samochodowego w mieście celem tworzenia odpowiednich warunków dla niechronionych uczestników ruchu drogowego, 7. Działania na rzecz rozwoju i integracji lokalnego środowiska rowerowego.

L.p.	Nazwa organizacji	Opis
372	Stowarzyszenie Przyjaciół Młyna Siedlimowice	Celem działania stowarzyszenia jest: propagowanie i realizacja idei ochrony dziedzictwa kulturowego na wsi, rewaloryzacja i dbałość o zabytkowy młyn w Siedlimowicach, promocja i upamiętnianie lokalnych tradycji, zbliżenie różnych społeczności poprzez wzajemne poznanie kultury i praktyki życia codziennego, propagowanie lokalnej turystyki.
373	Fundacja Inicjatywa B	Fundacja Inicjatywa B wskazuje płaszczyzny twórcze dla początkujących oraz długoletnich twórców sztuki oraz kultury. Aranżuje na nowo zapomniane punkty przestrzeni miejskiej, kreuje nowe miejsca spotkań. Buduje relacje pomiędzy artystami, organizatorami, a odbiorcami projektów.
374	Stowarzyszenie Labiryntarium.pl	Stowarzyszenie „Labiryntarium.pl” powstało w 2012 r. w Żarowie. Zajmujemy się organizacją wystaw, imprez, wypraw historyczno-krajoznawczych, rekonstrukcji historycznych oraz publicystyką. Od 2013 r. tworzymy samodzielnie Cyfrowe Archiwum Ziemi Żarowskiej w którym kolekcjonujemy archiwalne zdjęcia i dokumenty, których nie możemy pozyskać fizycznie. Od 2018 r. prowadzimy Wirtualne Muzeum Ziemi Żarowskiej w którym pokazujemy wyjątkowe przedmioty związane z naszym regionem zgromadzone przez prywatnych kolekcjonerów. Od stycznia 2017 r. wraz z Fundacją Inicjatywa B pracujemy nad projektem Biblioteka Dziedzictwa Ziemi Żarowskiej, dzięki któremu zbieramy fizycznie na Regale Pamięci wiele archiwaliów w tym: listy, karty korespondencyjne, pocztówki, koperty, dokumenty, czasopisma, mapy, plany i wiele innych. Wspólnym pomysłem jest również Skrzynka Poczty Historycznej, dzięki której pozyskujemy archiwalia i pamiątki od mieszkańców Ziemi Żarowskiej.
375	Stowarzyszenie Zielony Żarów	Brak danych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów poszczególnych gmin.

Załącznik 2. Najważniejsze zabytki w obszarze badań [2022].

L.p.	Nazwa zabytku	Opis
Gmina Boguszów-Gorce (m)		
1	Ratusz	Najwyżej położony ratusz miejski w Polsce na wysokości 592 m n.p.m. Zbudowany w latach 1737 i 1904 r.
2	Kościół parafialny pw. św. Trójcy	Barokowy z lat 1723, remontowany 1783, 1823, 1996 zbudowany na miejscu spalonego (pożar miasta 1710 r.) kościółka drewnianego stojącego na skale. Kościół po wojnie był miejscem krzewienia postaw patriotycznych i odwagi w poglądach głównie w czasach pierwszego powojennego proboszcza ks. Jana Kąkola – więźnia Gross-Rosen i Dachau, prześladowanego w czasach stalinowskich.
3	Kościół polsko-katolicki pw. Św. Pawła Apostoła	Kościół z lat 1900-1904 zbudowany w całości przez parafian kościoła starokatolickiego, wewnątrz kościoła strop wykonany w całości z drewna modrzewiowego i cenne witraże wykonane w 1902 r. przez Gustava van Treecka, uznanego witrażysty z Monachium, który za swoje dzieła otrzymał złote medale na Wystawie Światowej 1888 w Barcelonie oraz Wystawie Światowej 1893 w Chicago.
4	Kościół Zesłania Ducha Świętego	Kościół z 1928 r. w dzielnicy Gorce, to jeden z nielicznych i efektownych przykładów modernizmu w architekturze sakralnej. Wewnątrz świątyni rzeźbiona figura ukrzyżowanego Chrystusa w bardzo nietypowym przedstawieniu Jezusa już ukrzyżowanego, lecz wciąż żywego, z uniesioną nad ramionami głową.
5	Szyb górniczy Witold	Górnictwem miasta prezentuje szyb Witold KWK Victoria z 1911 r. w dzielnicy Gorce, które to obiekt (wieża wyciągowa, budynek maszynowni) po przebudowie i modernizacji stanowią dziś centrum kultury oraz restaurację.
Gmina Czarny Bór (w)		
6	Pałac w Czarnym Borze	Barokowy Pałac Czettritzów wzniesiony na miejscu wcześniejszego dworu po pożarze w 1775 r. Obiekt jest częścią zespołu pałacowego. Obecnie Szpital Leczenia Odwykowego.
7	Kościół Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Witkowie	Kościół wzmiankowany w 1376 r., wzniesiony w XV w., w stylu gotyckim, przebudowany w latach 1707-1710, być może przy wykorzystaniu starszych fragmentów. Jest to budowla jednonawowa, murowana z kamienia i cegły, z wyniesionym ponad nawę prezbiterium zamkniętym prosto i czworoboczną wieżą od strony zachodniej, zwieńczoną barokowym hełmem z latarnią. Przy wieży dwa aneksy, podobnie przy ścianie południowej, mury obwodowe na poszczególnych elewacjach akcentowane pilastrami. Wnętrze kościoła jednonawowe, nakryte kolebką z szeroko rozglifionymi oknami w ścianach bocznych. Kościół był wielokrotnie przebudowywany – w XIX wieku zmieniono dach i dobudowano prezbiterium, podwyższono także wieżę.

L.p.	Nazwa zabytku	Opis
8	Zamek Lubno-ruina	Ruiny piastowskiego zamku Lubno, którego czas wybudowania szacowany jest na I połowę XIV w. Zamek strzegł szlaku handlowego prowadzącego do Czech. W pierwszej połowie XV stulecia zamek zamieszkiwali husyci, co było przyczyną zniszczenia go przez oddziały mieszczan śląskich w 1437 r. Zamek odbudowano, lecz z kolejnych zniszczeń, które nastąpiły w 1509, już się nie podźwignął. Do czasów współczesnych z zamku zachowały się jedynie fragmenty murów, 12-metrowa krzywa cylindryczna wieża z granitu i po części zarośnięty trzciną okop, położone na kwadratowym kopcu otoczonym fosą i wałem.
9	Kościół p.w. św. Jadwigi Śląskiej w Grzędach	Filialny kościół p.w. św. Jadwigi Śląskiej w Grzędach pochodzi z XVI wieku i jest najstarszym zabytkiem sakralnym na terenie gminy. Świątynia powstała ok. 1550 r. w miejscu wcześniejszego kościoła wzmiankowanego już w 1374 r., rozbudowana została w XVIII wieku w stylu barokowym. Jest to budowla murowana, jednonawowa, nakryta drewnianym stropem z węższym wydzielonym, prostokątnym prezbiterium ze sklepieniem krzyżowym.
10	Kościół Matki Bożej Częstochowskiej w Jaczkowie	Kościół filialny pw. Matki Bożej Częstochowskiej wzmiankowany w 1399 r., wzniesiony w 1586 r., przebudowany w XVIII w. restaurowany w drugiej połowie XIX w., remontowany w 1969 r. Jest to budowla jednonawowa, z prostokątnym prezbiterium z absydą, na osi korpusu kwadratowa wieża od zachodu z ośmiobocznym szczytem, zwieńczona wysokim hełmem iglicowym z dzwonem z 1592 r. Na korpusie dachy dwuspadowe, w nawie płaski tynkowany strop, w prezbiterium sklepienie krzyżowe, w nawie przy ścianie zachodniej i północnej drewniane empory. We wnętrzu zachowały się m.in.: renesansowy ołtarz z 1612 r., renesansowa chrzcielnica z 1601 r., gotycka drewniana rzeźba z XV w., figury z około połowy XVII w., obraz olejny z 1761 r. W murach obwodowych renesansowe kamienne epitafium z końca XVI w. oraz zespół siedmiu płyt nagrobnych rodziny Reichenbach z lat 1588 – 1616.
11	Zespół pałacowo-parkowy w Jaczkowie	
Gmina Dobromierz (w)		
12	Zamek w Roztoce	Renesansowo-barokowy z XVI w., przebudowany w XVIII w. ładny wystrój zewnętrzny. W osi budynku wieżyczka z zegarem i hełmem. Główne wejście ujmuje barokowy portal; z tyłu budynku znajduje się z kolei kolumnowy portyk. Wewnątrz na piętrze sala sklepiona kolebkowo z lunetami, zdobiona w stiuki i malowidła, wyposażona w dwa barokowe kominki. www.zamekroztoka.pl .
13	Wieża widokowa w Dobromierzu	Budowę rozpoczęto w 1845 r. tj. w setną rocznicę bitwy pod Dobromierzem jako pomnik upamiętniający wygraną bitwę.
14	Kościoty	Kościół parafialny p.w. św. Michała Archanioła w Dobromierzu - pochodzący z początku XIV wieku, wyposażenie barokowo-renesansowe. Poewangelicki, obecnie katolicki kościół p.w. św. Piotra i Pawła w Dobromierzu - zbudowany w latach 1828-1832, styl klasycystyczny. Kościół p.w. św. Barbary w Gniewkowie - styl gotycki, z przełomu XV/XVI w. Kościół gotycki p.w. Św. Antoniego Padewskiego w Jugowej – z XV w., przebudowany w XVIII w. Kościół gotycko-barokowy p.w. Św. Jakuba i Św. Anny w Kłaczynie - z XIV w., przebudowany w XVIII w. Kościół poewangelicki, dzisiaj katolicki p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Roztoce – wybudowany w 1860 r. z kamienia granitowego, w stylu neogotyckim, wyposażenie renesansowo-barokowe. Kościół p.w. Św. Jadwigi w Szymanowie, późnogotycki, z XVI w.
15	Grodzisko w Dobromierzu	W pobliżu kościoła parafialnego Michała Archanioła w Dobromierzu, pozostałości grodu z przełomu VIII i IX wieku.
16	Ratusz w Dobromierzu	Murowany z 1908 r. – dzisiejsza siedziba Urzędu Gminy.
Gmina Głuszycza (m-w)		
17	Ruiny zamku Rogowiec	Ruiny zamku Rogowiec to najwyżej położone ruiny w całej Polsce na wysokości 870 m n.p.m. Zamek został zbudowany w XIII wieku przez Bolka I. W późniejszym czasie pierwotnie wyglądający zamek na górze Rogowiec był rozbudowywany przez Bolka II. Zamek pełnił funkcję kasztelanii i fortecy, pilnował i dbał o bezpieczeństwo na szlaku handlowym Wysoka Droga. Z samego szczytu góry Rogowiec prezentuje się zapierająca dech w piersiach panorama Sudetów Wałbrzyskich, w szczególności można podziwiać Górę Chełmiec, Górę Borową, Królową Śniegu Śnieżkę oraz Karkonosze.
18	Kościół pw. NMP Królowej Polski w Głuszycy	Kościół pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Głuszycy to zabytkowa budowla, która powstała jako kościół ewangelicki w 1741 r. Została gruntownie przebudowana w stylu klasycystycznym w latach 1804-1809, a następnie przeszła kolejną modernizację w 1862 r., a w 1964 r. została poddana remontowi. Kościół jest wzniesiony na planie prostokąta i posiada kruchty. Z zewnątrz wyróżnia go okazały portyk z czterema kolumnami i trójkątnym tympanonem, który dominuje nad ulicą. Nad portykiem znajduje się wieża, która w dolnej

L.p.	Nazwa zabytku	Opis
		części ma kształt kwadratu, a w górnej okrągły. Wieża udostępniona jest dla turystów i zwiedzających, dlatego na obu kondygnacjach wieży znajdują się tarasy z metalowymi balustradami.
19	Kościół pw. MB Śnieżnej w Sierpnicy	Kościół Matki Bożej Śnieżnej w Sierpnicy został zbudowany w latach 1548-1564 z fundacji Adama Seidlitz jako kościół ewangelicki, jednak w 1654 r. został przejęty przez katolików. Jednonawowy, drewniany, zbudowany zrębowo w konstrukcji wieńcowej, nieorientowany. Prezbiterium z nawy jest słabo wyodrębnione i zamknięte prostokątnie, z boczną zakrystią. Wejście główne umiejscowione jest w dużej, murowanej kamiennej wieży, która została zbudowana w latach 1782-1785 po rozebraniu drewnianej wieży. Szczyt wykończony jest pięknym barokowym, gontowym hełmem z latarnią. Wewnątrz kościoła znajduje się skromna polichromia na kasetonowym stropie z XVI wieku oraz barokowa polichromia na ambonie i chrzcielnicy.
20	Kościół pw. Narodzenia NMP w Grzmiącej	Kościół Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Grzmiącej zbudowany przez Ewangelików prawdopodobnie ok. 1588 r., w czasach, gdy miejscowe społeczeństwo wyznawało luteranizm. W 1619 r. kościół przeszedł przebudowę, która nadała mu nowy wygląd. W 1648 r., gdy dobiegła końca wojna trzydziestoletnia, kościół został przekazany katolikom, a w 1649 r. poddano go renowacji i dobudowano wieżę. Dachy kryte gontem, który jest charakterystyczny dla górskiej architektury. Dobudowana wieża znajduje się na północnej ścianie kościoła, a na wschodniej ścianie skromna zakrystia. W kościele, gdy służył on ludności ewangelickiej, znajdują się dwie ławy z ok. 1620 r., ambona oraz kamienna chrzcielnica z I połowy XVII w. Katolicy pozostawili ołtarz główny zbudowany w XVIII w. Na terenie kościoła znajduje się cmentarz, który wraz z kościołem otacza kamienny mur z bramą.
Gmina Jawor (m)		
21	Ratusz	Ratusz jaworski to piękna neorenesansowa budowla, pierwszy Ratusz w Jaworze powstał w XIV wieku, później był przebudowany, jednak w XIX wieku doszczętnie spłonął i praktycznie od podstaw został odbudowany w obecnej formie.
22	Kościół Pokoju (zabytek UNESCO)	Jawor słynie przede wszystkim z urokliwego Kościoła Pokoju. Jest to jeden z trzech Kościołów Pokoju, jakie powstały w Polsce, obok kościoła pokoju w Świdnicy i Głogowie. Zachowały się tylko kościoły w Jaworze i Świdnicy, gdyż ten głogowski spłonął. Historia kościołów pokoju wiąże się z wojną trzydziestoletnią.
23	Zamek Piastowski	Ul. Zamkowa - stoi 300 m od Rynku, pierwsza budowla powstała w XIII wieku, dzisiejszy zamek reprezentuje styl renesansowy i barokowy, wieża zamku bezpłatnie jest udostępniona dla turystów.
24	Mury Obronne	Ciąg murów obronnych z kamienia powstał prawdopodobnie pod koniec XIII w. jako inwestycja ks. Bolka I. Do miasta prowadziły cztery bramy: Bolkowska, Legnicka, Złotoryjska i Strzegomska-Targowa (wzmocniona wieżą). W latach 1510–1536 ze względu na rozwój broni palnej, dokonano modernizacji fortyfikacji, dobudowując drugi, zewnętrzny pierścień murów (mur wzmocniono rozstawionymi półokrągłymi bastionami). W czasie wojny trzydziestoletniej miasto zajęli Szwedzi, a w 1648 r. podczas odbijania przez Austriaków mury zostały zniszczone. Od tamtego momentu obwarowania popadły w ruinę, z której nigdy już w pełni nie zostały podźwignięte. W 1862 r. rajcy miejscy postanowili o rozbiórce murów obronnych, które krępowały rozwój miasta, a nie gwarantowały bezpieczeństwa militarnego. W XIX wieku zostały w większości rozebrane. Obecnie pozostały ich fragmenty, w tym baszta Strzegomska z XIII/XIV wieku, będąca pierwotnie elementem bramy Strzegomskiej oraz XVI-wieczna basteja zwana basteją Anioła.
25	Kościół św. Marcina	ul. św. Marcina 1 - najstarsza świątynia w mieście, gotycka budowla z przełomu XIII i XIV w., wystrój barokowy.
Gmina Jaworzyna Śląska (m-w)		
26	Muzeum Kolejnictwa na Śląsku	Zlokalizowane jest na terenie najstarszego węzła kolejowego na terenie Dolnego Śląska. Zajmuje teren ponad 2,5 ha otwartej przestrzeni. Na 3 km torów zgromadzono 150 zabytkowych pojazdów kolejowych – lokomotyw, wagonów i pojazdów specjalistycznych dokumentujących historię techniki kolejowej w XIX i XX wieku. Ozdobą jaworzynskiej kolekcji jest zabytkowa, sprawna lokomotywa parowa Tkt48-18 z 1951 r., która wraz z zestawem 3 wagonów osobowych Ci/Bi z lat 20-tych XX wieku w wybrane weekendy przemierza kolejowe szlaki Dolnego Śląska, prowadząc pociągi specjalne dla wszystkich chętnych.
27	Muzeum Techniki Rolniczej na Śląsku w Piotrowicach Świdnickich	Obecnie w obiekcie prowadzone są prace adaptacyjne kompleksu dworu i folwarku na cele planowanego Muzeum Techniki Rolniczej na Dolnym Śląsku. W remontowanych nieruchomościach powstaje „Żywy Folwark” – muzeum, w którym prezentowana będzie nie

L.p.	Nazwa zabytku	Opis
		tylko historia rozwoju rolnictwa, ale także przedstawione będzie życie w gospodarstwach rolnych XIX i początku XX w. W muzeum, po zakończeniu prac remontowych i adaptacyjnych funkcjonować będą: stodoły, chlewnie, stajnie, kurniki, spichlerz, kuźnia. Obiekty pełnić będą swoje pierwotne funkcje. Zobaczyć będzie można typowe dla historii śląskiego rolnictwa zwierzęta hodowlane. Na pobliskich polach uprawiane będą rośliny charakterystyczne dla gospodarki Dolnego Śląska z przełomu XIX i XX wieku jak len, konopie czy czerniec. Ważną częścią muzeum będzie ekspozycja maszyn stosowanych w rolnictwie w XIX i XX wieku.
Gmina Jedlina-Zdrój (m)		
28	Zabytkowy kościół przy ul. Jana Pawła 2	W 2019 r. odbudowano emporę, chór oraz schody na wieżę kościoła. Obecnie w kościele organizowane są spektakle i wystawy.
29	Pałac Jedlinka przy ul. Zamkowej	Obiekt wybudowany na początku XVII w. Obecnie obiekt został odrestaurowany i funkcjonuje jako obiekt turystyczny.
Gmina Kamienna Góra (m)		
30	Muzeum Tkactwa	Zabytkowa kamienica pierwotnie z XVI w., lecz wielokrotnie gruntownie przebudowywana, dziś w stylu klasycystycznym po kompleksowym remoncie w 2008 r.
31	Rynek otoczony kamieniczkami w stylu barokowym	Powstanie XVII-XVIII w.
32	Kościół parafialny pw. św. Piotra i Pawła	Kościół z gotyckim prezbiterium z XIV w.
33	Kościół poewangelicki z XVIII w.	Jeden z Kościołów Łaski - obecnie kościół rzymskokatolicki pw. Matki Bożej Różańcowej.
Gmina Kamienna Góra (w)		
34	Pocysterskie Opactwo w Krzeszowie	Zespół klasztorny z Kościołem klasztornym pw. Wniebowzięcia NMP. Na terenie opactwa zobaczyć można również kościół pw. św. Józefa, zdobiony obrazami Michała Willmanna, Mauzoleum Piastów Śląskich, kościół pw. św. Anny i wiele innych cennych zabytków sztuki sakralnej.
35	Mauzoleum w Raszowie	Mauzoleum rodziny von Schaffgotsch można zobaczyć w kościele pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Raszowie.
36	Pawilon na wodzie w Betlejem	Pawilon na wodzie, zwany też pawilonem opackim. Obiekt umieszczony został na palach w środku niewielkiego stawu. Zbudowany na planie ośmioboku pawilon, o średnicy około 10 metrów, otoczony jest tarasem z balustradą. Do brzegu prowadzi drewniany mostek. Wewnątrz obejrzyć można kunsztowne dekoracje malarskie, przedstawiające sceny opisane w Starym Testamencie.
37	Kalwaria Krzeszowska	Najstarsza i druga co do wielkości kalwaria na terenie Dolnego Śląska została wytyczona w Krzeszowie już przed wiekami. Unikalne Kapliczki rozmieszczone są na odcinku 5 km. Ostatni punkt Kalwarii to Grób Pański, umieszczony w kaplicy Marii Magdaleny, dobudowanej do Mauzoleum Piastów Świdnickich.
Gmina Lubawka (m-w)		
38	Ratusz	
39	Kompleks Domków Tkaczy Śląskich	
40	Zabytkowy Rynek w Lubawce	
41	Zabytkowy Rynek w Chełmsku Śląskim	
Gmina Marcinowice (w)		
42	Kościół pw. Wszystkich Świętych w Strzelcach	Kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych w Strzelcach podlega administracyjnie do Archidiecezji Wrocławskiej, Diecezji Świdnickiej, Dekanatu Świdnica-Wschód. Parafia obejmuje następujące miejscowości: Strzelce, Szczepanów, Gola Świdnicka, Krasków oraz Tworzyjanów. Wzniesiony na początku XIV wieku w stylu wczesnogotyckim. O kościele parafialnym po raz pierwszy dowiadujemy się z rejestru dziesięcinnego nuncjusza Galharda z 1335 r. Kościół parafialny znajdujący się we wsi Strzelice zaliczany był do składu parafii dekanatu świdnickiego. Od 1810 r. Strzelce należały do klasztoru Kanoników Regularnych we

L.p.	Nazwa zabytku	Opis
		Wrocławiu. Obecny kościół parafialny wzniesiony na pocz. XIV w był restaurowany w latach 1603 i 1885. Murowany z kamienia łamanego, jednonawowy, z prezbiterium nakrytym sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Na ścianach zachowały się jedne ze starszych w Polsce gotyckie polichromie przedstawiające sceny biblijne sądu ostatecznego w tym przejmujący obraz Chrystusa Sędziego na tęczy (z ok. 1360r, odkryte w 1905r pod starymi warstwami farb - odkrycie następnych polichromii i ich renowacja miały miejsce dopiero w 1965 r.). To rodzaj kolorowej biblii pauperum prezentującej obraz Chrystusa Sędziego. Synowi Bożemu z ust wychodzą dwa miecze, a u jego stóp wije się tłum potępionych dusz (strącenie potępionych do piekieł) oraz na ścianie tęczy widnieją postacie czterech proroków i św. Michała. W świątyni zachowały się również cenne figury: Matki Boskiej Bolesnej z połowy XVI w., św. Anny Samotrzeciej z początku XVI w. i Marii Magdaleny z I połowy XVI w. (konserwowane w 1969 r.). W 1958 r. przełożono pokrycie dachowe, w 1972 r. przeprowadzono remont wieży i elewacji zewnętrznych. Od 1899 r. działały tu siostry elżbietanki prowadząc ambulatoryjną opiekę nad chorymi. Po II wojnie światowej przybywająca ludność (pochodząca z okolic Czortkowa i Buczacza) zastała plebanię i kościół znacznie uszkodzony. Jednak kościół szybko odremontowano.
43	Dwór w Tąpadłach	Dwór sołecki, obecnie dom nr 16, wybudowany na planie prostokąta w XVII-XVIII w., przebudowany w latach 1910-20, kryty wysokim dachem czterospadowym z lukarnami. Dwukondygnacyjny. W narożniku barkowa figura elektora saskiego, nad wejściem figura Dzikiego człowieka przywieziona z Legnicy. Przy dworze: oficyna, studnia w kształcie drewnianej altany zwieńczona kopułą, stodoła, wozownia oraz park. Obecnie jest w rękach prywatnych
44	Młyn Śmiałowice	Pierwsze wzmianki na temat młyna w Śmiałowicach pochodzą z XVIII w. W XIX w. młyn należał do rodu Barchewitz. Na początku XX wieku młyn należał do rodu von Korn i pozostawał w majątku rodzinnym Kornów do 1945 r. Budynek młyna były kilkakrotnie przebudowywane i rozbudowywane w XIX i XX w.
Gmina Mściwojów (w)		
45	Założenia parkowo-ogrodowe w Mściwojowie	Dwór w Mściwojowie wzniesiono w XVI w. W drugiej połowie XVII w. baron Otto von Nostitz otoczył rezydencję założeniem parkowo-ogrodowym, które stało się sławne na Śląsku. W 1689 r. zaliczono je do najwspanialszych śląskich ogrodów razem z ogrodami Hochbergów z Pełcznicy i Cierninie.
46	Założenie Pałacowo – Parkowe w Targoszynie	Park powstał w 1879 r. W centrum parku wzniesiono pałac jest to bardzo dobrze zachowany zabytek wybudowany w 1897 r. Pałac łączy w sobie styl neorenesansowy oraz elementy neobaroku i rokoka (obecni własność prywatna).
47	Zespół Zamkowo-Pałacowy w Luboradzu	W XVI w. rodzina von Bock wybudowała w Luboradzu renesansowy dwór obronny. W latach 1681-1686 rezydencja została przebudowana w stylu barokowym według projektu D.A. Rossiego dla Christoha Wenzla von Nostitza. Barokowy pałac przeszedł kolejne przekształcenia w XVIII i XIX w. (obecnie własność prywatna).
Gmina Nowa Ruda (m)		
48	Turystyczna Kopalnia Węgla (Dawna Kopalnia Nowa Ruda) z szybem Lech	Turystyczna Kopalnia Węgla to ważna atrakcja turystyczna Nowej Rudy, która przypomina o przeszłości ściśle związanej z wydobyciem węgla kamiennego. Tutejsza kopalnia to jeden z najstarszych takich zakładów w Polsce. Historia wydobycia węgla sięga aż 1434 r. Kopalnia w Nowej Rudzie była okryta złą sławą. Praca w niej była niebezpieczna nie tylko w powodu podziemnych wyrzutów metanu, ale głównie przez obecny w składach dwutlenek węgla. Trafienie na niego pod ziemią prowadziło do wyrzutów skał znacznie silniejszych niż te, za które odpowiadał metan. Noworudzka kopalnia należała do najniebezpieczniejszych w Europie. Statystyki mówią o aż 596 wyrzutach skał na przestrzeni raptem 37 lat (od 1908 do 1945 r.). To aż 16 wyrzutów skał w roku, czyli ponad 1 tak poważny wypadek na miesiąc. Najtragiczniejsza katastrofa zabiła w 1941 r. aż 187 ludzi.
49	Ratusz	Ratusz obecny jest trzecim noworudzkim ratuszem. Zbudowany został w 1884 r. w stylu biedermeier. W okresie 1892-1894 powiększono go poprzez podniesienie dachu oraz ozdobiono (portal, wykusze i okienne szczyty). W północno - zachodnim narożniku budynku postawiona została fontanna z barokową figurą Św. Floriana (1756 r.). Ratusz, jeden z najładniejszych w Polsce, jest monumentalną i reprezentacyjną budowlą. Niegdyś wokół niego budowano kramy kupieckie oraz sukiennice. Ciekawostką są znajdujące się w Ratuszu gablotki z odciskiem jaszczurki paleozoicznej (Dateosaurus macrourus), żyjącej niegdyś na tutejszym terenie. W ratuszu mieści się Urząd Miejski w Nowej Rudzie oraz siedziba

L.p.	Nazwa zabytku	Opis
		organizacji pozarządowych. Obiekt ten posiada ciekawą, zabytkową architekturę, co potwierdza wpisanie go do rejestru zabytków.
50	Zamek Stillfriedów	Zamek będący dawną rezydencją rodu baronów von Stillfried, czyli tzw. Zamek Stillfriedów. Członkowie tej rodziny byli właścicielami Nowej Rudy przez ponad 300 lat, od 1472 do 1810 r. Pierwszy zamek tego bogatego rodu powstał w tym miejscu już w XIV wieku, ale burzliwa historia wielokrotnie prowadziła do poważnych zniszczeń. Wiele razy pojawiała się konieczność odbudowy, a czasami przebudowy zamku. Dzisiaj możemy podziwiać wynik prac z XVIII wieku kierowanych przez znanego włoskiego architekta Andrei Carove.
51	Kościół św. Mikołaja	Zbudowany z czerwonej cegły, neogotycki budynek pochodzący z 1888 r. Mroczne - ciemne witraże i rozmieszczenie okien powodują, że w środku przez cały dzień jest dość ciemno i tajemniczo. Trójnawowy kościół pełen jest mniejszych i większych wieżyczek. Zbudowano go na planie krzyża łacińskiego. Kościół św. Mikołaja ma aż 7 drewnianych ołtarzy pochodzących z czasów budowy. Uwagę przyciągają też potężne organy, które zabrzmiały po raz pierwszy w 1890 r.
52	Domy Tkaczy	Przy ulicy Nadrzecznej ciągną się zabudowania tzw. Domów Tkaczy związane z historią noworudzkiego włókiennictwa. Osoby zajmujące się tkactwem pracowały w tej części Dolnego Śląska już w XIV wieku. W końcu XVII wieku nad Włodzicą powstały pierwsze drewniane zabudowania tkaczy, które przebudowano pod koniec XIX wieku i nadano im przez to formę, którą możesz podziwiać do dzisiaj.
Gmina Nowa Ruda (w)		
53	Pałac w zespole Pałacowo-folwarcznym	Czas powstania: 1570., 1699 r., 1787 – 1791 r., 1875 r., 1930 r. Aktualnie rezydencja barokowo-klasycystyczna z potężną wieżą od strony północno-wschodniej oraz drugą, mniejszą od strony północno-zachodniej. Założenie posiada trzy kondygnacje i zbudowane jest na planie wycinku koła, w układzie wielotraktowym. Budowla posiada wewnętrzne świetliki i kilka dachów dwuspadowych z lukarnami i facjatkami. Przy pałacu mieści się zabytkowy zespół pałacowo -folwarczny.
54	Dwór Dolny Włodowice	Wzniesiono w dolnej części Włodowic jako renesansowy w latach 1594-1598. Znacznie przebudowany został w XIX i XX wieku, z zatarciem wielu cech stylowych. Piętrowy dwór założony na prostokącie nakryty jest czterospadowym dachem. Do czasów obecnych zachowały się kamienne opaski okienne z czerwonego piaskowca, skromny portal i sgraffito przedstawiające pseudociosy bez cieniowania. Dwór zachował oryginalny układ pomieszczeń. Na parterze znajduje się sień z kamiennymi schodami, trzy komory kuchnia i jadalnia; na piętrze sień oraz trzy komnaty. Obok dworu znajduje się obora z pierwszej połowy XIX wieku, stodoła z końca XIX wieku i wozownia.
55	Kościół Rzymskokatolicki pw. św. Michała Archanioła w Ludwikowicach Kłodzkich	Kościół parafialny Św. Michała Archanioła, pierwotny wzmiankowany jako kaplica w 1456 r., obecny barokowy wzniesiony w latach 1707-1708, spalony w 1914 r., odbudowany w 1924 r. Murowany, jednonawowy, z czworoboczną wieżą i węższym, zakończonym półkoliście prezbiterium z dwiema symetrycznymi przybudówkami. We wnętrzu gotycka rzeźba Madonny z Dzieciątkiem z przełomu XV i XVI w. oraz barokowe wyposażenie z 1. poł. XVIII w.
56	Grodziszcze (Wzgórza Włodzickie)	Wzniesienie położone jest w najniższej południowej części Wzgórz Włodzickich, w pobliżu Bożkowa, w kierunku południowo-zachodnim. Po południowo-zachodniej stronie u podnóża wzniesienia przebiega linia kolejowa nr 286 z Kłodzka do Wałbrzycha. Na wzgórzu znajdują się ruiny wieży widokowej z 1813 r. imitujące zamek, wybudowane przez hrabiego Antona von Magnisa. Obecnie ruiny oraz baszta są zaniedbane. Zawalił się zmurszały dach, połamały się kręte schody. Z zewnątrz można zobaczyć kunsztowną konstrukcję budowli z łamanego kamienia. Fundamenty oraz przybudówki ze ścianami przypominają średniowieczne zamczysko. Na ścianach widać ślady schodów oraz wejścia do nieistniejących pokoi przyklejonych do baszty.
57	Kościół św. Jakuba w Woliborzu	Pierwszy kościół w Woliborzu wzmiankowany już był w 1384 r. Obecna świątynia Św. Jakuba stanęła tu około 1770 r. Jest to budowla barokowo-klasycystyczna, a wyposażenie pochodzi głównie z XVIII wieku. W kościele Św. Jakuba w Woliborzu na uwagę zasługuje ambona w formie łodzi, umieszczona po prawej stronie nawy - jedno z nielicznych dzieł tego typu w kraju. Ciekawy jest również architektoniczny ołtarz główny z belkowaniem wspieranym przez dwie pary kolumn korynckich.
Gmina Paszowice (w)		
58	Kościół romański Pogwizdów	Kościół z XIII wieku. Zachowany stylowo z cennymi polichromiami.

L.p.	Nazwa zabytku	Opis
Gmina Radków (m-w)		
59	Bazylika Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Wambierzycach	Barokowy kościół wybudowany w latach 1715 – 1723 (w 1936 r. papież Pius XI nadał kościołowi tytuł bazyliki mniejszej).
60	Ratusz w Radkowie	Renesansowy ratusz wzniesiony w roku 1545 (w czasach późniejszych rozbudowywany i przebudowany), obecnie siedziba Urzędu Miasta i Gminy w Radkowie.
61	Dwór Sarny w Ścinawce Górnej	Rozległy, obecnie intensywnie remontowany kompleks rezydencyjny i folwarczny z parkiem, którego początki sięgają XIV wieku.
Gmina Stare Bogaczowice (w)		
62	Zamek Cisy – ruiny	Ruiny średniowiecznego zamku wybudowanego przez księcia Bolka I Surowego lub jego syna Bernarda Statecznego. Zamek zbudowano w dolinie Czyżynki (ok. 5 km na zachód od Świebodzic, w powiecie wałbrzyskim województwa dolnośląskiego).
63	Pałac w Strudze	Pałac wzniesiony w II połowie XVI w. przez ród Czettritzów początkowo miał charakter dworu obronnego. W XVII i XVIII przebudowany został na rezydencję barokową.
64	Wiatrak Holenderski w Gostkowie	Wiatrak holenderski z poł. XVIII wieku.
65	Dom Ryglowy w Chwaliszowie	Dom ryglowy z 1517 r. - najstarszy dom mieszkalny na Dolnym Śląsku.
66	Kaplica św. Anny w Starych Bogaczowicach	Rzymskokatolicki kościół pomocniczy z XVIII wieku w Starych Bogaczowicach w powiecie wałbrzyskim, wpisany do rejestru zabytków nieruchomości województwa dolnośląskiego. Wzniesiona w latach 1734-1736 wg proj. Josepha Antona Jentscha restaurowana w 1827 r. Murowana na rzucie zbliżonym do elipsy, nakryta kopułą z freskami z 1736 r. We wnętrzu zachowało się m.in.: ołtarz główny z XVIII w., freski na sklepieniach - "Radości św. Anny", krzyż żelazny z XIX w.
Gmina Strzegom (m-w)		
67	Bazylika Mniejsza pw. św. App. Piotra i Pawła w Strzegomiu	Gotycki kościół znajdujący się w dekanacie strzegomskim w diecezji świdnickiej na Dolnym Śląsku. Początkowo kościół należał do zakonu rycerskiego joannitów, zaś parafia przy tym kościele została erygowana w XVI w. Od 2002 świątynia jest bazyliką mniejszą, a od 13 kwietnia 2017 podniesiona do rangi kolegiaty. 22 października 2012 r. obiekt został wpisany na listę pomników historii. Bogaty w cenne dzieła rzeźby architektonicznej oraz rzemiosła artystycznego głównie z XIV-XV w.
68	Muzeum Gross-Rosen Niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady (1940-1945)	Wyjątkowym zespołem jest teren dawnego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen oraz pobliski kamieniołom, wraz z zachowaną infrastrukturą i laboratorium, obrazujący nie tylko proces technologiczny, co też miejsce katorżniczej pracy zesłańców. Głównym zadaniem Muzeum jest gromadzenie materiałów źródłowych do historii kompleksu KL Gross-Rosen, prowadzenie badań naukowych i upowszechnianie wiedzy historycznej oraz zabezpieczanie pozostałości poobozowych i udostępnianie ich zwiedzającym. Prace prowadzone są w trzech podstawowych działach, a mianowicie: Gromadzenia Zbiorów, Naukowo-Badawczym i Oświatowym. We wrześniu 2005 r., po wielu latach starań, dzięki Fundacji Kamieniołomy Gross-Rosen wspieranej przez Polsko-Amerykański Fundusz Przedsiębiorczości, teren Muzeum powiększył się o historyczne, skalne wyrobisko, gdzie w czasie wojny pracowali i ginęli więźniowie KL Gross-Rosen. Teren ten uporządkowano, ogrodzono i oświetlono.
69	Estakada kolejowa w Parku Miejskim w Strzegomiu	Jednotorowa estakada kolejowa została wybudowana w 1911 r., w ramach przebudowy linii kolejowej Malczyce-Marciszów (obecnie nr 302 o długości 630 metrów, z trzema wiaduktami stalowymi i 45 żelbetonowymi arkadami. Całość łagodnym łukiem otaczała historyczne centrum miasta od strony wschodniej i południowej, będąc obecnie jedną z trzech takich zachowanych estakad w Polsce (dwie pozostałe we Wrocławiu i Gorzowie Wielkopolskim). Obecnie wyremontowana i czynna dla ruchu kolejowego, jest elementem uatrakcyjniającym zrewitalizowany park miejski.
Gmina Szczawno-Zdrój (m)		
70	Zespół zabudowań zdrojowych przy ul. T. Kościuszki 19	Obiekt o wysokich walorach architektonicznych posiadający decyzję o wpisie do rejestru zabytków, obejmujący Pijalnię wód mineralnych, Halę spacerową, Muszlę koncertową, budynek Teatru Zdrojowego i Klubu Kuracjusza „Biała Sala”.
71	Dom Zdrojowy Zakład Przyrodolecznicy Sanatoria	Obiekty o wysokich walorach architektonicznych posiadające decyzję o wpisie do rejestru zabytków, tj. Sanatorium „Dom Zdrojowy” przy ul. Kolejowej 14, wraz z ogrodem z elementami kutego ogrodzenia, Zakład Przyrodolecznicy przy ul. H. Sienkiewicza 1,

L.p.	Nazwa zabytku	Opis
		sanatoria: „Zuch” przy ul. H. Sienkiewicza 10, „Młynarz”, „Dąbrówka” i „Anka” przy ul. Wojska Polskiego 3, 5, 6.
72	Park Szwedzki Park Zdrojowy im. H. Wieniawskiego	Park Szwedzki o pow. 24 ha, założony w pocz. XX w., o charakterze naturalistyczno-krajobrazowym. Park Zdrojowy im. H. Wieniawskiego o pow. 30 ha, z m.in.: bramą wejściową od ul. T. Kościuszki, wieżą widokową „Anna”, zespołem budynków kuracyjnych przy ul. Parkowej 4, 5, kawiarnią „Stoneczna Polana” przy ul. Narciarskiej 2.
73	Zabytkowy kompleks rekreacyjny Dworzysko, wybudowany w 1845 r.	Kompleks obiektów przy Al. Spacerowej obejmujący: - budynek z ok. 1844 r. w stylu alpejskim, tzw. „Szwajcarka”, - obiekt gastronomiczny – gospoda „Babinicz”, która mieści się w jednym z budynków dawnej stajni, - podwórze (dziedziniec z komunikacją wewnętrzną oraz zielenią) otoczone z dwóch równoległych stron obiektami w zespole zabudowy gospodarczej przeznaczonej do hodowli zwierząt, obecnie koni, zamknięte budynkiem mieszkalnym.
74	Miasto Szczawno-Zdrój	Szczawno-Zdrój jest miastem o bogatej historii urbanistycznej, do której zaliczyć należy budynki i zespoły budynków powstałe w okresie do II wojny światowej, czego potwierdzeniem jest fakt, że w 1977 r. miasto Szczawno Zdrój decyzją Nr 682/Wł z dnia 8 sierpnia 1977 r. Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zostało wpisane do rejestru zabytków województwa wałbrzyskiego.
Gmina Świdnica (m)		
75	Kościół Pokoju pw. Świętej Trójcy	Największa drewniana barokowa świątynia w Europie, zabytkowy budynek sakralny sztuki protestanckiej Śląska wybudowany na mocy porozumień traktatu westfalskiego zawartego w 1648 i kończącego wojnę trzydziestoletnią. Należy do świdnickiej parafii Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce. Obiekt od 2001 r. wpisany jest na listę światowego dziedzictwa UNESCO.
76	Katedra św. Stanisława Biskupa i Męczennika i św. Wacława Męczennika w Świdnicy	Jeden z największych kościołów Dolnego Śląska, z wieżą o wys. 101,50m - obecnie najwyższą na terenie całego Śląska i szóstą co do wielkości w Polsce. Gotycki kościół, pierwotnie jako kościół parafialny, a od 25 marca 2004 jako katedra diecezji świdnickiej. Znajduje się przy placu Jana Pawła II, w południowo-wschodniej części średniowiecznego miasta oraz jeden z najważniejszych zabytków Świdnicy.
77	Świdnicka starówka wraz z odbudowaną wieżą Ratuszową	Uznawana przez specjalistów za najcenniejszy zespół staromiejski na Dolnym Śląsku, porównywalny pod względem wartości ze starówką krakowską i toruńską. Zespół staromiejski, uznany za najcenniejszy zaraz po wrocławskim na Dolnym Śląsku. XIV w. Jeden z najcenniejszych zespołów urbanistycznych w Polsce. Średniowieczny układ urbanistyczny Rynku, piękne kamienice reprezentujące mieszaninę stylów i atmosfera dawnego kupieckiego miasta.
78	Ratusz z początku XIV wieku	Z elementami architektury gotyckiej, renesansowej i barokowej. Obecnie mieści się w nim unikalne Muzeum Dawnego Kupiectwa.
Gmina Świdnica (w)		
79	Pałac w Krzyżowej	
80	Pałac w Mokreszowie	
81	Pałac w Makowicach	
82	Pałac w Wiśniowej	
Gmina Świebodzice (m)		
83	Mury obronne	Świebodzice posiadają jeden z najlepiej zachowanych średniowiecznych systemów fortyfikacyjnych miast. Zachowane fragmenty pochodzą najprawdopodobniej z XV w. Były one sukcesywnie rozbudowywane i pod koniec XVIII w. w ich skład wchodziło 10 baszt i 3 bramy oraz obwarowania zamku. Mimo licznych wojen pożarów oraz prób ich rozebrania przez Francuzów w 1809 r. zachowały się one w 80% i stanowią jeden z najlepiej kompletnych systemów obwarowań miejskich w kraju.
84	Ruiny Kościoła św. Anny	Najstarsza sakralna budowla w stylu romańskim na terenie Świebodzic. Jej początki sięgają XII i XIII w. Zbudowana z kamienia polnego i gliny. Zniszczona od uderzenia pioruna, nigdy nie odbudowana, do dziś pozostaje ruiną.
85	Cis „Bolko”	Prawdopodobnie najstarszy Cis w Sudetach, który ma ok. 800 lat. Od 2006 r. jest chronionym prawem pomnikiem przyrody. Wyznacza początek pięknej widokowo-edukacyjnej ścieżki Hochbergów.

L.p.	Nazwa zabytku	Opis
86	Kościół pw. św. Franciszka z Asyżu	Wzniesiony został w pierwszej połowie XIII w. w stylu romańskim. Przebudowywany w XIV i XV wieku. Wewnątrz znajdują się freski nieznanego artysty pochodzące z XIV w. przedstawiające św. Krzysztofa.
87	Pałac rodziny Seidlów	Pałac wybudowany w stylu renesansu angielskiego w latach 1858-1875. Budowę rozpoczął hrabia Hugo Von Kramst, jednak pałac dokończył Robert Seidl, dlatego budynek wyraża dwie myśli architektoniczne. Pałac położony jest wśród starych drzew, co dodatkowo podkreśla jego piękno. Obecnie mieści się tam Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci Niepełnosprawnych, prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr szkolnych De Notre Dame, dlatego obiekt nie jest dostępny do zwiedzania.
Gmina Walim (w)		
88	Zamek Grodno	Zamek Grodno położony jest w Zagórzcu Śląskim na Górze Choina na wysokości 450 m n.p.m. Zamek Grodno to ponad 700 lat historii. Początki średniowiecznej warowni w tym miejscu sięgają czasów Piastów Śląskich. Pod koniec XVI w. zamek został przebudowany na renesansową rezydencję. Dziś Zamek Grodno jest jedną z najważniejszych i najlepiej zachowanych warowni na terenie Dolnego Śląska. W zamku możemy zobaczyć wiele z zachowanych średniowiecznych murów, jak i niektóre z ocalałych renesansowych pomieszczeń, a widok rozciągający się z zamkowej wieży należy do jednych z najpiękniejszych w okolicy.
89	Zapora wodna na Jeziorze Bystrzyckim	Zapora na Bystrzycy tworząca Jezioro Bystrzyckie, administracyjnie znajduje się w Zagórzcu Śląskim, chociaż fizycznie leży bliżej miejscowości Lubachów. Zbudowana w 1917 r., zapora kamienna, długość w koronie wynosi 230 m, szerokości u podstawy 29 m, wysokość 44 m.
90	Dworzec kolejowy w Zagórzcu Śląskim	Budynek dworca został oddany do użytku w 1904 r. wraz z uruchomieniem linii kolejowej Dolina Bystrzycy, łączącej Świdnicę z Jedliną Zdrój, linia 285. Budynek dawnego dworca jest typowym budynkiem stacyjnym w kompleksie budynków dawnego dworca kolejowego (jak Jugowice czy Walim). Jest budynkiem skrajnym zlokalizowanym w południowej części działki.
91	Kościół p. w. św. Mikołaja w Niedźwiedzicy	Kościół z ok. 1600 r. jest budowlą kamienną o cechach późnogotyckich. Wewnątrz znajduje się późnogotycki tryptyk: Madonna z Dzieciątkiem, św. Wawrzyniec i św. Mikołaj, z 1629 r. W kościele zachowały się renesansowe portale. Zabytek dziś nadal spełnia swą funkcję, służąc mieszkańcom wsi. Na zewnątrz znajduje się jeden z krzyży pokutnych oraz lipy – pomniki przyrody. W kościele pw. św. Mikołaja w Niedźwiedzicy, w trakcie wykonywania badań stratygraficznych odkryte zostały malowidła ściennie z końca XV w./początku XVI w. Malowidła przedstawiają sceny z życia świętych i wykonane są w technice fresku. Obecnie, po wcześniejszym ustaleniu z biurem Zamku Grodno w Zagórzcu Śląskim, kościół można zwiedzać.
92	Kościół paraf. p.w. św. Jadwigi	Rzymskokatolicki kościół pomocniczy należący do parafii św. Barbary w Walimiu (dekanat Głuszycza diecezji świdnickiej). Jest to świątynia po ewangelicka, wzniesiona w stylu barokowym w 1771 r, następnie była restaurowana w 1962 r. Budowla jest murowana, posiada trzy nawy, wewnątrz jest rozdzielone konstrukcją empor, natomiast prezbiterium jest zakończone łukiem odcinkowym, od strony zachodniej umieszczona jest wieża, we wnętrzu zachowało się wyposażenie czasów budowy świątyni.
Gmina Wałbrzych (m)		
93	Zamek Książ	Zamek Książ jest trzecim co do wielkości zamkiem w Polsce. Zamek majestatycznie wznosi się na cyplu skalnym, a dzięki swojej imponującej kubaturze, bogactwie koncepcji architektonicznych, niezwyklej historii fascynuje zarówno turystów, jak i znawców sztuki. Dawna siedziba rodu von Hochberg do dziś nosi znamiona czasów arystokratycznych: zamkowe bramy strzeżone są przez królewskie lwy, szeroki Dziedziniec Honorowy otaczają posągi mitologicznych bogów, a fasada Książa wygląda jak bajeczna rezydencja. Zamek uznawany jest za prawdziwą rzadkość w Europie ze względu na usytuowanie połączone z tak dużymi rozmiarami obiektu. Kompleks zamkowy, zlokalizowany jest w wałbrzyskiej dzielnicy Książ na Pogórzcu Wałbrzyskim, będący częścią Książańskiego Parku Krajobrazowego. Przez obiekt przebiega Szlak Zamków Piastowskich.
94	Pałac Czetrtritzów	Pałac początkowo nazywany również „Zamkiem Wałbrzych”, został wybudowany w latach 1606 – 1628 przez rodzinę von Czetrtritz. W 1738 r. ówczesny zamek wraz z miastem przeszedł drogą kupna w posiadanie Konrada Maksymiliana Hochberga. Pałac jest położony na terenie parku, którego powierzchnia wynosi 4,3 ha. Znajdują się tam również dwie wille. W starszej z nich (z 1905 r.) zmarła w 1944 r. księżna angielskiego

L.p.	Nazwa zabytku	Opis
		<p>pochodzenia Maria Teresa Pszczyńska, nazywana księżną Daisy, ciotka Winstona Churchilla, ostatnia właścicielka zamku „Wałbrzych”. W 2007 r. na dziedzińcu wzniesiono postument upamiętniający księżną.</p> <p>Od 2004 r. pałac jest siedzibą Państwowej Uczelni Angelusa Silesiusa. Pałac Czettritzów znajduje się na ul. Zamkowej 4, na trasie spacerowej „Szlakiem Starego Grodu”, oznaczonej kolorem czerwonym.</p>
95	Palmiarnia	<p>Palmiarnia w Wałbrzychu powstała z inicjatywy ostatniego przedstawiciela rodu Hochbergów na Zamku Książ – Jana Henryka XV. Książę budował ją z myślą o swojej małżonce Marii Teresie Cornwallis - West, zwanej Daisy, która była miłośniczką pięknych kwiatów i oryginalnych roślin. Budowa palmiarni datowana jest na lata 1908- 1911. Inwestycja ta pochłonęła astronomiczną sumę 7 milionów ówczesnych marek w złocie. Na powierzchni 1900 metrów kwadratowych, oprócz palmiarni, wzniesiono również cieplarnie, ogrody utrzymane w stylu japońskim, rosarium, ogród owocowo - warzywny i obszar pod uprawę krzewów.</p> <p>Obecnie w wałbrzyskiej palmiarni rośnie ponad 250 gatunków roślin, które reprezentują florę różnych stref klimatycznych i różnych kontynentów.</p>
96	Kościół Ewangelicko - Augsburski	<p>Kościół ewangelicki, obecnie ewangelicko-augsburski parafialny kościół Zbawiciela, zbudowany został w latach 1785-88 według projektu architekta Carla Gottharda Langhansa na miejscu wcześniejszej, szachulcowej świątyni ewangelickiej z 1742 r. Wnętrze utrzymane w białej tonacji ze złoceniami, posiada charakterystyczne empory wsparte na murowanych filarach. W empory wkomponowano organy zbudowane w latach 1912-1913, w świdnickiej firmie Schlag und Söhne. Wieża kościoła zwieńczona była początkowo niewielką przysadzistą kopułą, a podczas remontu w latach 1862-1864 została zastąpiona przez wyższe strzeliste zwieńczenie.</p>
Gmina Żarów (m-w)		
97	Zabytkowy młyn w Siedlimowicach	<p>Pierwsza wzmianka pozwalająca mówić o istnieniu młyna pochodzi z lat 1486-1488, gdzie młyn wchodził w skład dawnych dóbr rycerskich. Obecnie młyn w Siedlimowicach jest drugim czynnym młynem na obszarze powiatu świdnickiego, który również prowadzi sprzedaż indywidualną mąki. Młyn Siedlimowice ściśle współpracuje z Fundacją Ratowania Zabytków i Pomników Przyrody. Oprócz zwiedzania tajemniczych pomieszczeń i zabytkowych urządzeń, czeka nas tu ciekawa historia młyna i procesu produkcji mąki, warsztaty z wypiekania podplomyków oraz poszukiwanie skarbów ukrytych przez Białą Damę.</p>
98	Kościół par. Wniebowzięcia NMP w Wierzbnej	<p>Romański kościół z dwuwieżową fasadą, powiększony o barokową rozbudowę w formie dostawionej od północnej poprzecznej nawy. Kościół w Wierzbnej po raz pierwszy wzmiankowany w 1283 r. Za datę wzniesienia przyjmuje się lata 1230-1250.</p>
99	Zabytkowa studnia („Hofebrunnen”) w Pożarzysku	<p>Studnia z XVII wieku: tzw. „dworska studnia” miała pierwotnie 31,4 m głębokości. W 2004 r. wyremontowany został uszkodzony budynek oraz drewniany mechanizm zabytkowej studni. Mechanizm ten, został niemal całkowicie wykonany z drewna i pierwotnie nie użyto w nim ani jednego gwoźdźca, śruby czy nita.</p>
100	Kuźnia w Łażanach	<p>Kuźnia wybudowana ok. 1910 r. Jest jednokondygnacyjną budowlą murowaną z czerwonej cegły. Do elewacji szczytowej przylega ceglany, nieotynkowany komin. Dach kuźni, dwuspadowy kryty ceramiczną dachówką, załamany jest nad drewnianym, wtórnie częściowo zamurowanym podcieniem. Kuźnia znajduje się przy ul. Strzegomskiej 16.</p>
101	Kaplica w zespole pałacowo-parkowym z folwarkiem w Zastrżu obecnie kościół filialny pw. Wniebowzięcia NMP	<p>Dwukondygnacyjny, murowany, tynkowany kościół z tynkowanym detalem (gzymsy, pilasty, boniowane lizeny, obramienia otworów). Jednonawowy, z prostokątnym prosto zamkniętym dwuprzęsłowym prezbiterium. Na osi środkowej fasady sklepiona kruchta. Fasada zwieńczona faliście zamkniętym szczytem. Dach dwuspadowy, łamany, kryty ceramiczną dachówką.</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów poszczególnych gmin.

Załącznik 3. Najważniejsze atrakcje turystyczne w obszarze badań [2022].

L.p.	Nazwa atrakcji turystycznej	Opis
Gmina Boguszów-Gorce (m)		
1	Centrum Kulturalno-Kongresowe WITOLD	Zaadaptowane zabytkowe budynki pokopalnianie na centrum kulturalne z salą wystawienniczą oraz wystawią pamiątek górnictwa węgla i barytu w Boguszowie-Gorcach. Wieża wyciągowa jest udostępniona jako wieża widokowa.
2	Ośrodek Sportowo-Rekreacyjny DZIKOWIEC	Ośrodek sportów letnich i zimowych umiejscowiony pod górą Dzikowiec na południowym skraju miasta. Ośrodek oferuje możliwość wjazdu koleją linową na niższy szczyt Dzikowca (811 m) (jedyna kolej krzesiówkowa w Sudetach Środkowych, dł. trasy 700 m), a zimą dodatkowo funkcjonuje wyciąg orczykowy (400 m) na jednym z bardziej stromych stoków narciarskich w Polsce. Na Ośrodku znajduje się zjazdowa, ekstremalna trasa rowerowa o długości 1400 m. Ośrodek jest węzłem szlaków turystycznych, rowerowych i tras spacerowych w Górach Kamiennych.
3	Droga Krzyżowa Trudu Górniczego	Droga krzyżowa prowadzi z Boguszowa do Krzyża Milenijnego na Chełmcu z 14 stacjami wystawionymi w formie kamiennych obelisków, w intencji ofiar górnictwa. Droga prowadzi przez urokliwe łąki górskie w rozległe kompleksy leśne na szczycie drugiej najwyższej góry Gór Wałbrzyskich.
4	Góra Mniszek	Trzecia z najwyższych gór w herbie miasta (Chełmiec, Dzikowiec i Mniszek) obejmuje mocno zaznaczony kopulasty szczyt oddzielający dzielnicę Boguszów i Gorce. Szczyt zbudowany z permskich porfirów eksploatowanych w kamieniołomie Białe Skałki, gdzie znajduje się naturalna ściana wspinaczkowa. Na szczycie znajdowała się kiedyś drewniana wieża widokowa skąd był wspaniały widok na Karkonosze oraz otaczające Boguszów pasma górskie.
Gmina Czarny Bór (w)		
5	Wieża widokowa Trójgarb	Stalowa wieża widokowa o wysokości 27,5 metra, zbudowana na planie trójkąta. Wieża w Masywie Trójgarbu gwarantująca doskonałe walory widokowe.
6	Zalew Grzędy	Dwuzbiornikowy akwen, położony w Masywie Dzikowca, doskonała warunki do uprawiania turystyki aktywnej.
7	Zamek Lubno-ruina	Ruiny piastowskiego zamku Lubno, którego czas wybudowania szacowany jest na I połowę XIV w. Zamek strzegł szlaku handlowego prowadzącego do Czech. W pierwszej połowie XV stulecia zamek zamieszkiwali husyci, co było przyczyną zniszczenia go przez oddziały mieszczan śląskich w 1437 r.
Gmina Dobromierz (w)		
8	Zamek w Roztoce	Renesansowo-barokowy z XVI w., przebudowany w XVIII w. Ładny wystrój zewnętrzny. W osi budynku wieżyczka z zegarem i hełmem. Główne wejście ujmuje barokowy portal; z tyłu budynku znajduje się z kolei kolumnowy portyk. Wewnątrz na piętrze sala sklepiona kolebkowo z lunetami, zdobiona w stiuki i malowidła, wyposażona w dwa barokowe kominki. www.zamekroztoka.pl .
9	Wieża widokowa	Budowę rozpoczęto w 1845 r. t.j. w 100 rocznicę bitwy pod Dobromierzem jako pomnik upamiętniający wygraną bitwę.
10	Zalew w Dobromierzu	Malowniczo położony w otulinie Książańskiego Parku Krajobrazowego - ulubione miejsce spacerowiczów Dobromierza. Wybierając się na pieszą wycieczkę wokół zalewu możemy tam napotkać wiele chronionych i rzadkich gatunków zwierząt, na przykład: bociana czarnego, orła rybołowa, czaplę, zimorodka, muflona, bobra, borsuka oraz roślin takich jak: cis karłowaty, platan, tulipanowiec i wilcze tyko.
11	Grodzisko w Dobromierzu	W pobliżu kościoła parafialnego Michała Archanioła w Dobromierzu, pozostałości grodu z przełomu VIII i IX wieku.
12	Baseny w Dobromierzu	Oddane do użytku w 1991 r., położone są na obrzeżach w górnej części miejscowości z rozległymi widokami na podgórskie równiny, obecnie nieczynne, wymagają modernizacji.
Gmina Głuszycza (m-w)		
13	Podziemne Miasto „Osówka”	Podziemne Miasto "Osówka" to unikalna atrakcja turystyczna położona w Głuszycy na Dolnym Śląsku. Jest to kompleks podziemnych korytarzy, umocnień i sal, wydrążonych przez niemieckie wojsko podczas II wojny światowej. Kompleks militarny został wybudowany w ramach tajnego projektu "Riese" przez III Rzeszę. Podczas zwiedzania Podziemnego Miasta "Osówka" można podziwiać skomplikowany system korytarzy technicznych, które są do dzisiaj pełne tajemnic i zagadek. www.osowka.pl

L.p.	Nazwa atrakcji turystycznej	Opis
14	Kompleks Pięciu Stawów – Dolina Marcowa	Kompleks Pięciu Stawów w Głuszycy to malownicze miejsce położone wśród górskich lasów i skał. Stawy te powstały w XX w. i pierwotnie służyły jako źródło wody dla zakładów bawełnianych. Dzisiaj stanowią one atrakcyjne miejsce dla miłośników przyrody i turystyki. Wzdłuż stawów znajdują się oznaczenia dla pieszych, rowerzystów i nordic walking. W okolicach stawów znajduje się wiele szlaków turystycznych, w tym historyczno-przyrodniczy szlak Riese, który łączy Głuszcę z kompleksem Riese.
15	Dawny kamieniołom melafiru w Głuszycy Górnej	Dawny kamieniołom melafiru, położony na wysokości 585 m n.p.m., stanowi niesamowitą atrakcję turystyczną w Górach Suchych. Pomimo tego, że jest już nieczynny od lat 70-tych XX w., to wciąż przyciąga turystów ze względu na swój malowniczy krajobraz i unikalne walory przyrodnicze. Wyróbisko kamieniołomu zostało zalane wodą, tworząc piękne jezioro otoczone kilkusetmetrowymi skalnymi ścianami. Cieki wodne tworzą wodospady, które zimą zmieniają się w niesamowite lodospady, zdobywane przez wspinaczy. Jezioro jest zarybione i wykorzystywane przez wędkarzy, a także przez amatorów kąpeli w ciepłe dni.
16	Przejsie graniczne Głuszycy Górna – Janowicki	Przejsie graniczne Głuszycy Górna-Janowický jest popularnym punktem na szlaku turystycznym, łączącym Polskę i Czechy. Położone w pięknych Górach Suchych i Sudetach Środkowych, oferuje turystom możliwość przekroczenia granicy pomiędzy tymi dwoma krajami. Miejsce przyciąga turystów zainteresowanych pieszymi wędrówkami, jazdą na rowerze i narciarstwem biegowym.
Gmina Jawor (m)		
17	Kościół Pokoju-ewangelicko-augsburski	Wzniesiony w latach 1654-1655) Jest największą drewnianą budowlą o funkcjach religijnych na świecie. W 2001 r. został wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO.
18	Ratusz	Wzniesiony pod koniec XIX w., wielokrotnie przebudowywany. Reprezentuje styl neorenesansu niderlandzkiego i do dziś zachwyca sztuką detali architektonicznych.
19	Sala Rajców	Mieści się we wnętrzu Ratusza, w której znajdują się największe witraże w budowli świeckiej na Dolnym Śląsku, wykonane w 1897 r. w Berlińskim Instytucie Witraży.
20	Pobernardyński zespół klasztorny z końca XV wieku	Obecnie siedziba Muzeum Regionalnego; to jedna z dwóch zachowanych na Dolnym Śląsku siedzib średniowiecznego zakonu. Historia tego obiektu posiada 500-letnią metrykę.
21	Zamek Piastowski	Wybudowany ok. 1224 r. Wielokrotnie przebudowywany i rozbudowywany. Po 1821 r. istniało w zamku ciężkie więzienie dla kobiet, a po II wojnie światowej miejsce to służyło jako więzienie polityczne dla przeciwników reżimu stalinowskiego. W 2013 r. dla turystów udostępniono salę wystawienniczą, w której mieści się wejście na zamkową wieżę i punkt widokowy.
Gmina Jaworzyna Śląska (m-w)		
22	Zespół pałacowo-folwarczny w Bagieńcu	Usytuowany w centrum wsi, w obniżeniu między niewielkimi wzniesieniami, otaczającymi wieś. Otoczony od wschodu i północy dużymi stawami hodowlanymi, od południa i zachodu łąkami i polami uprawnymi. Do pałacu można się dostać kamiennym mostem wybudowanym w miejscu mostu zwodzonego. Zachowały się m.in. XIX - wieczny kamienny portal, kartusz herbowy oraz pomieszczenia ze sklepieniami kolebkowymi. W pałacu gościło wiele znanych osobistości takich jak Johann Wolfgang Goethe czy Friedrich Bogislaw von Tauentzien.
23	Żwirownia w Jaworzynie Śląskiej	Zbiorniki wodne powstałe wskutek wydobywania w tym miejscu latami gliniek kaolinowych oraz żwiru. Miejsce rekreacji dla mieszkańców i raj dla wędkarzy.
Gmina Jedlina-Zdrój (m)		
24	Wieża widokowa na górze Borowa	Wieża położona jest na szczycie Borowej o wysokości 853 m n.p.m., w Górach Wałbrzyskich. Znajduje się ona na granicy Wałbrzycha i Jedliny-Zdroju. Obiekt powstał w 2017 r. Jest to stalowa, ażurowa wieża o wysokości 16,5 m. Dodatkowo przy wieży jest wiata, ławki i stoły.
25	Kompleks Active	Obiekt rekreacyjno-sportowy. Na terenie Kompleksu Active znajdują się boiska do gry w piłkę nożną, skatepark, pumtrack, siłownia terenowa, plac zabaw, mobilne lodowisko funkcjonujące w sezonie zimowym, zbiornik wodny, ścieżki pieszo-rowerowe, hala namiotowa.
26	Park Aktywności Czarodziejska Góra	Obiekt posiada liczne atrakcje, takie jak: park linowy (trasy maluch, junior, standard i ekstremum), dodatkowo trasa tyrolska (pół kilometra zjazdów), wieża wspinaczkowa (trzy ścianki o różnym stopniu trudności), strzelnica paint ball, letni tor saneczkowy (600 m), kule wodne i dmuchaniec dla dzieci, wypożyczalnia rowerów tradycyjnych i elektrycznych, Miejsce Obsługi Rowerzystów (woda, narzędzia ładowarka), wyciąg orczykowy talerzykowy (250 m) i stok narciarski, zimowy tor pontonowy, wypożyczalnia nart.
27	Park Zdrojowy	W I połowie 2022 r. Park Zdrojowy został zmodernizowany. Wykonano scenę, multimedialną fontannę, zmodernizowano ścieżki i plac przed sceną. Obecnie trwa dalsza modernizacja parku,

Lp.	Nazwa atrakcji turystycznej	Opis
		zostaną wyremontowane ciągi piesze, zostanie oczyszczony i zagospodarowany drugi staw oraz zostanie nasadzona roślinność. Dodatkowo w tym roku planuje się montaż czterech rzeźb parkowych.
Gmina Kamienna Góra (m)		
28	Sztolnię ARADO	Jednym z najlepiej zachowanych oraz najciekawszych podziemnych korytarzy jest kompleks znajdujący się na Górze Kościelnej owiany tajemnicą zaginionego laboratorium Hitlera, którego historię można osobiście odkrywać odwiedzając kamiennogórską Sztolnię Arado. Obiekt ten posiada powierzchnię 1300 m ² i kubaturę 4350 m ³ . Największą atrakcją kompleksu jest olbrzymia hala o długości 55,5 m, szer. 7 m, wys. 5,2 m.
Gmina Kamienna Góra (w)		
29	Stół sądowy w Kochanowie	Unikalny w skali kraju i Europy Sądowy Stół. Na ten niezwykle pomnik, przypominający dawny porządek prawny, składa się stół oraz siedzenia. Stół Sądowy w Kochanowie ma okazałe rozmiary: 200 cm długości, 76 cm szerokości i 110 cm wysokości. Do czasów obecnych przetrwało 9 siedzisk, niektóre z oparciami. Wszystkie elementy wyciosane zostały z piaskowca. Unikalny zabytek znajduje się przy zielonym szlaku, prowadzącym z Krzeszowa do Mieroszowa.
30	Rezerwat Przyrodniczy „Głazy Krasnoludków” w Gorzeszowie	Rezerwat krajobrazowy położony na zboczu Gór Stołowych w części zwanej Zaworami. Na długości 1200 metrów rozciąga się zespół ambon i bogato urzeźbionych skał, osiągających wysokość od 3 do 17 metrów. Pierwotnie całość skalnych wypiętrzeń zbudowana była z piaskowca, który jest podatny na działanie słońca, wody i wiatru. Na skutek działań przyrody tutejsze skały przyjęły z czasem niezwykle kształty, przypominające ogromne grzyby, baszty, maczugi i imponujących rozmiarów skalne ściany. Dzięki działaniu wody, a następnie wietrzenia, powstały także wgłębienia i labirynty, a nawet okienka w skalnych ścianach.
31	Diabelska Maczuga w Gorzeszowie	Imponujących rozmiarów skała znajduje się w południowo-zachodniej części Gór Stołowych, zwanej Zaworami. Dokładnie zlokalizowana jest przy skrzyżowaniu drogi lokalnej i drogi polnej w miejscowości Gorzeszów. Położona na otwartej przestrzeni ogromna skała wzbudza zainteresowanie turystów. Z uwagi na krążące w tej okolicy legendy, nazywana jest „Diabelską Maczugą”, czy też „Czarcią Maczugą”.
32	Wapiennik w Leszczyńcu	Zabytkowy piec, służący dawniej do wypalania wapienia. Piec został zachowany do dziś w doskonałym stanie. Powstał prawdopodobnie na przełomie XVIII i XIX wieku. Zbudowany jest na planie sześciokąta, a ściany wzniesione z nieregularnych kamieni są pochylone do wewnątrz. Jest to prosty w budowie piec szybowy.
33	Rudawski Park Krajobrazowy	Na terenie parku znajduje się między innymi niezwykła formacja skalna tzw. "Konie Apokalipsy". Położona w bliskości Skalnika (945 m n.p.m.) – najwyższego szczytu Rudaw Janowickich, oferuje widok na roztaczającą się przepiękną panoramę Karkonoszy. Na Skalniki prowadzi kilka szlaków turystycznych (m.in. z Czarnowa i Leszczyńca). W pobliżu Rozdroża pod Bobrzakiem, na skraju lasu (w górnej części wsi Leszczyniec), u podnóża Rudaw Janowickich posadowiony jest interesujący XIX-wieczny wapiennik, czyli piec szybowy do przemysłowego wypalania wapna.
Gmina Lubawka (m-w)		
34	Zbiornik wodny Bukówka	Zbiornik wodny z infrastrukturą służącą do wypoczynku nad wodą, siłownia zewnętrzna, plac zabaw, zadaszona wiata turystyczna.
35	Stadion Miejski w Lubawce	Stadion z trzema płytami boiska, przygotowany do uprawiania lekkiej atletyki (biegi, skok w dal, skok w wzwyż).
36	Skocznia narciarska	Naturalna skocznia narciarska o punkcie K85.
37	Turystyczne szlaki pieszo-rowerowe	Szlaki turystyczne przebiegające przez Gminę Lubawka to m.in.: „Szlak Cystersów”, Obwodnica Dolomitowa, Magistrala „Liczyrzepa”, Obwodnica Zawory, Trasa Transgraniczna Wschodnia.
38	Trasy narciarstwa biegowego	Na terenie Gminy Lubawka znajduje się ok. 35 km tras narciarstwa biegowego – Trasa Święta Góra w Lubawce, Trasa Podlesie w Lubawce, Prasa w okolicach Opawy.
Gmina Marcinowice (w)		
39	Góra Ślęza	
40	Kościół pw. Wszystkich Świętych w Strzelcach	Kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych w Strzelcach podlega administracyjnie do Archidiecezji Wrocławskiej, Diecezji Świdnickiej, Dekanatu Świdnica-Wschód. Parafia obejmuje następujące miejscowości: Strzelce, Szczepanów, Gola Świdnicka, Krasków oraz Tworzyjanów. Wzniesiony na początku XIV wieku w stylu wczesnogotyckim.
Gmina Mieroszów (m-w)		

L.p.	Nazwa atrakcji turystycznej	Opis
41	Czartowskie Skały	Wyrastające na 20 metrów piaskowcowe bastiony naszpikowane są detalami m.in. wystają z nich; diabelskie rogi, kły, wielkie oczy, niewielkie jaskinie czy skalne okna, potrafią pobudzić mocno wyobraźnię. Skalne ściany osiągają wysokość 580-610 m n.p.m. i wznoszą się niemal pionowo, przy tym są słabo urzeźbione. Odnajdziemy tu unikatowe okna i nisze skalne powstałe w wyniku wietrzeń i erozji skały. W okresie międzywojennym Czartowskie Skały zaliczały się do najciekawszych atrakcji turystycznych i już wtedy zostały uznane za pomnik przyrody.
42	Wieża widokowa w Mieroszowie	Oddana do użytku w 2015 r., 16 metrowa o konstrukcji drewnianej przypomina z wyglądu ambonę myśliwską. Jest doskonałym punktem widokowym na miasto oraz okoliczne pasma górskie. Widać z niej m.in. Góry Suche, Javori Hory, Broumovskie Ściany a także pasmo Zaworów. Wieża jest ogólnodostępna dla wszystkich, dojście do niej z okolic Mieroszowskiego Rynku zajmuje ok 5 minut.
43	Przełęcz Trzech Dolin i Schronisko PTTK Andrzejówka	Przełęcz Trzech Dolin znajduje się u podnóża Waligóry w centralnym punkcie Gór Kamiennych, gdzie zbiegają się granice zlewni trzech potoków: Rybnej, Sokołowca i Złotej Wody oraz gdzie schodzą się trzy grzbiety głównego grzbietu Gór Suchych: grzbiet najwyższy z Waligórą, grzbiet z Klinem i grzbiet z Graniczną i Bukowcem. Atrakcyjne położenie i widoki na Góry Suche. Schronisko PTTK „Andrzejówka” – jest jednym z lepiej zachowanych przedwojennych schronisk górskich o charakterystycznej budowie i bogato rzeźbionym wnętrzu.
44	Ruiny Zamku Radosno	Zbudowany z kamienia w końcu XIII wieku przez księcia świdnicko-jaworskiego Bolka I. Istnieją też przypuszczenia, że zamek zbudowali Czesi jako przeciwwagę dla pobliskiej warowni Rogowiec. Do dziś zachowały się pozostałości 12-metrowej cylindrycznej wieży i resztki murów obwodowych.
45	Szybowisko Mieroszów	Położone na zboczu Góry Jatki w Mieroszowie, którym opiekuje się Aeroklub Ziemi Wałbrzyskiej - ukształtowanie terenu i prądy termiczne występujące w Górach Suchych sprzyjają uprawianiu sportów lotniczych, a w szczególności lotniarstwa i paralotniarstwa. Szybowisko posiada własny pas startowy dla motolotni i samolotów ultralekkich, rampę oraz rozbieg do startu lotni i paralotni, a także zaplecze z polem namiotowym.
46	Gniazdo na Dziobie – z widokiem na PTACTWO	To niezwykle punkt widokowy, który powstał na górze Dziób. Na północnym wierzchołku góry Dziób (693 m n.p.m.) pomiędzy sołectwami Łączna oraz Różana powstała unikalna konstrukcja w formie gniazda, dzięki któremu każdy może przy odrobinie szczęścia zobaczyć, bądź usłyszeć ptaki z poniższego zestawienia.
Gmina Mściwojów (w)		
47	Zbiornik wodny Mściwojów	Zbiornik wodny w Mściwojowie powstał na rzece Wierzbak w 1999 r. Znajduje się tu unikalny na skalę europejską system samooczyszczania polegający na utworzeniu naturalnych rozlewisk porośniętych specjalną roślinnością, które filtrują wodę zbiornika wstępnego spływającą do zbiornika właściwego. Zbiornik główny, prócz funkcji magazynowania wody i ochrony przed falą powodziową, przeznaczony jest na cele rekreacyjne i wypoczynkowe.
48	Wieża widokowa na Przedgórzu Sudeckie wraz ze ścieżką przyrodniczą	Pięciopiętrowa wieża widokowa o konstrukcji stalowo-drewnianej i całkowitej wysokości 25,70 m. Z wieży rozpościera się panorama Gór i Pogórza Kaczawskiego – Krainy Wygasłych Wulkanów, znajdujących się na dalszym planie Karkonoszy, Gór Wałbrzyskich oraz Gór Sowich. Wieża jest posadowiona na wysokości 209 m n.p.m. Długość ścieżki przyrodniczej wynosi około 1850 metrów.
Gmina Nowa Ruda (m)		
49	Wieża widokowa na Górze Wszystkich Świętych	Wieża widokowa na Górze Wszystkich Świętych - powstała dzięki staraniom słupieckiej sekcji GGV - Kłodzkie Towarzystwo Górskie. W 1889 r. wybudowano mini wieżę o wysokości 2,8 m. Góra Wszystkich Świętych była dużą atrakcją turystyczną, więc zaproponowano budowę wyższej wieży. 12 czerwca 1913 r. wmurowano pod jej budowę kamień węgielny. Niedługo potem oddano do użytku nową, 15 m, okrągłą, zwieńczoną galerijką wieżę widokową, wznoszącą się na wysokości 648 m n.p.m. i wybudowaną z czerwonego piaskowca, której nadano imię feldmarszałka von Moltke. Po gruntownym remoncie w 2011 r. można z niej podziwiać piękne panoramy Sudetów Wschodnich i Środkowych.
50	Wieża widokowa na Górze Anny	Wieża widokowa na Górze Anny z roztaczającą się z niej panoramą - Góra Anny uważana jest za jeden z lepszych punktów widokowych. Zgodnie z przekazami w 1882 r. wzniesiono tutaj pawilon, a przy nim drewnianą platformę o wysokości 5 m., z której był widok na okolice. W 1906 r. pomost ten z konieczności pomniejszono. Wtedy pojawił się pomysł budowy murowanej wieży widokowej. Staraniem Carla Ferche, w 1911 r. zbudowano i oddano do użytku wysoką na 14 m wieżę z czerwonego piaskowca, na planie czworokąta. 5.10.2014 po dokonanej modernizacji ponownie oddano ją do użytku.

L.p.	Nazwa atrakcji turystycznej	Opis
51	Muzeum Górnictwa w Nowej Rudzie (Dawna Kopalnia Nowa Ruda)	Muzeum Górnictwa w Nowej Rudzie (Dawna Kopalnia Nowa Ruda) – Placówka prywatna powstała na bazie części obiektów zlikwidowanej KWK „Nowa Ruda”. W skład placówki wchodzi Podziemna Trasa Turystyczna „Kopalni Węgla Kamiennego w Nowej Rudzie”, wykorzystująca sztolnię ćwiczebną Zespołu Szkół Górniczych. W skład ekspozycji wchodzi wystawa, prezentująca noworudzkie górnictwo węgla kamiennego: jego historię i organizację, górnicze narzędzia i urządzenia, stroje i ubiory robocze oraz modele dawnych budynków i maszyn. Ponadto zobaczyć można konstrukcję szybu "Lech". W skład podziemnej części muzeum wchodzi trasa turystyczna o długości 700 metrów, urządzona w dawnym polu górniczym "Piast". Podczas zwiedzania trasy prezentowane są m.in. technologie zabezpieczania chodników, metody wydobycia i transportu węgla, urządzenia górnicze (kombajn górniczy, wrębiarka). Do ciekawostek trasy należą m.in. okazy skamieniałej araukarii czy tzw. "ul" czyli górnicza ubikacja. Przewidziane jest również spotkanie ze Skarbnikiem. Zwiedzanie trasy kończy przejazd elektryczną kolejką, mogącą zabrać do 36 osób.
52	Regionalne Centrum Turystyki Aktywnej	Regionalne Centrum Turystyki Aktywnej - kompletne zaplecze treningowe, idealne do organizacji zawodów, zgrupowań i obozów dla sportowców różnych dyscyplin z kraju i zagranicy. To nowoczesna baza turystyczna dla grup zorganizowanych i gości indywidualnych. Dzięki rozbudowanemu zapleczu noclegowemu i gastronomicznemu obiekt może przyjąć jednocześnie 260 osób, oferując im pełny komfort i możliwości korzystania ze wszystkich obiektów sportowych oraz bogatego zaplecza odnowy biologicznej. RCTA posiada pełnowymiarowy basen sportowy na 25 metrów długości i 8 torów z homologacją Polskiego Związku Pływackiego umożliwiającą organizację wszelkiego rodzaju zawodów pływackich. Dodatkowo w obiekcie jest basen rekreacyjny na 20 metrów, z 4 torami do nauki pływania. Atrakcją są również: 60 metrowa zjeżdżalnia, bicze wodne, gejzery, masaże wodne, sauna sucha i parowa oraz bar słoneczny. W skład obiektu wchodzi hala widowiskowo-sportowa o wymiarach 50 na 23,5 m. oraz hala treningowa przeznaczona do treningów i wykorzystywana pomocniczo w czasie imprez sportowych. Dostępne jest w pełni zmodernizowane, odpowiadające europejskim standardom, pełnowymiarowe boisko piłkarskie ze sztuczną nawierzchnią, trybunami, oświetleniem i bieżnią tartanową. Zaplecze sportowe obiektu wzbogaciło się także o skocznie do skoku w dal i wżwyz, stanowiska do pchnięcia kulą, boiska do piłki plażowej oraz boiska wielofunkcyjne ze sztuczną nawierzchnią i oświetleniem (do tenisa, piłki ręcznej, siatkowej i koszykówki). Ostatnio wzbogacone również o strefę relaksu z zewnętrzną siłownią, a także Kriosaunę i Grotę Solną.
53	Szyb Nowy I (najwyższa ścianka wspinaczkowa w Polsce)	Szyb Nowy I - Najwyższa ścianka wspinaczkowa (58,80m) w Polsce. Będący symbolem miasta i regionu Szyb Nowy I, znajdujący się w dzielnicy Słupiec od października 2014 r. uzyskał nową turystyczno - rekreacyjną funkcję. Efekt końcowy to 2 ścianki (zewnętrzna i wewnętrzna) wraz z zagospodarowaniem terenu (ciągi piesze, miejsca postojowe). Całość przystosowana dla osób niepełnosprawnych. Miejsce przeznaczone zarówno do organizacji zawodów, jak i rekreacji indywidualnej.
Gmina Nowa Ruda (w)		
54	Wieża widokowa na Włodzickiej Górze	Wieża zbudowana w 1927 r. na najwyższym szczycie Wzgórz Włodzickich, w pobliżu Świerków Dolnych. Była to budowla w postaci smukłej, kwadratowej wieży, wysokiej na 14,6 m z tarasem widokowym nakrytym namiotowym daszkiem, wykonana z betonu i pustaków wypełnionych szlamem. W przyziemiu wieża była rozbudowana o bufet - schron, zbudowany na planie kwadratu. W 1934 r. nadano jej imię Paula von Hindenburga. Wieża, dzięki staraniom władz Gminy Nowa Ruda, odzyskała swój dawny blask. 19 października 2018 r. odbyło się uroczyste otwarcie wieży widokowej na Włodzickiej Górze (757 m n.p.m.), odbudowanej w ramach projektu pn. „Polsko-Czeski Szlak Grzbietowy – Część Wschodnia”.
55	Pałac w Bożkowie	Początki budowli sięgają późnego średniowiecza. W XVI w. przebudowany przez rodzinę Raueck, następnie przez kolejnych właścicieli. Po pożarze w 1735 r. i przejęciu przez Magnisów pałac otrzymał detale klasycystyczne i nadano mu styl barokowy. W XVIII w. istniał już w tym miejscu kompleks budowli połączonych ze sobą asymetrycznie. Bogate wyposażenie gromadzone latami przez Magnisów dopełniało całości. Obiekt otoczony murem i okolony pięknym parkiem. W parku znajdowało się wiele ciekawych miejsc: staw, przepiękne założenia ogrodowo – parkowe, wzorowane na modelach włoskich i francuskich. W obiekcie odbywały się bale, spotkania towarzyskie, polityczne, polowania, narady miejscowej arystokracji. Pałac po raz drugi został strawiony przez pożar w 1871 r. Po nim w zachowane elementy wkomponowano detale neorenesansowe i neobarokowe. Wtedy też wzniesiono wysoką cylindryczną wieżę, ze spiczastym hełmem, otoczoną mniejszymi wieżyczkami. Pałac w Bożkowie uchodził do 1945 r. za największy zbiór zabytków na ziemi kłodzkiej. Obecnie pałac jest własnością prywatną.

L.p.	Nazwa atrakcji turystycznej	Opis
56	Muzeum „Przy Tunelu”	„Muzeum Przy Tunelu” w Świerkach, w Gminie Nowa Ruda powstało dzięki pasji zbieractwa i zacięciu artystycznemu Mieczysława Bojko i Nadii Makuchowskiej. Znajduje się w budynku, który pamięta budowę linii kolejowej i tuneli pod koniec XIX w. na trasie Kłodzko – Wałbrzych. W nowym muzeum zgromadzono dobra kultury, a także różnego rodzaju pamiątki, które chciano uratować przed zniszczeniem, by zachować je i umożliwić oglądanie nowym pokoleniom. Są tam przedmioty z czasów przedwojennych oraz z czasów PRL-u: narzędzia, urządzenia, maszyny, meble, naczynia, albumy, stare książki, fotografie oraz obrazy.
57	Muzeum Techniki Militarnej Mólke i Muchotałka	Muzeum Techniki Militarnej Mólke zostało otwarte 1 sierpnia 2013 r. w Ludwikowicach Kłodzkich na terenie byłej tajnej fabryki amunicji Fabryka Dynamit Nobel AG Mólke. Muzeum obejmuje zwiedzanie części naziemnych przed wejściami do sztolni, zwiedzanie podziemnego poziomu obiektu oraz ekspozycję wojskowego sprzętu kołowego i gąsienicowego. Atrakcją miejsca jest muchotałka. To ruina chłodni kominowej, betonowy krąg położony w lasach kilkanaście kilometrów od Ludwikowicz Kłodzkich.
58	Schronisko „Zygmuntówka”	Schronisko Zygmuntówka (Henkelbaude) zostało otwarte w grudniu 1938 r. Niemiecką nazwę otrzymało na cześć nauczyciela z Bielawy, działacza ruchu turystycznego, autora map oraz instruktora narciarskiego Hermanna Henkela. Obiekt zbudowano staraniem Towarzystwa Sportów Zimowych z Bielawy. W 1956 r. zostało przejęte przez oddział jeleniogórski PTTK, który utworzył z niego schronisko turystyczne. Przyczynił się do tego Zygmunt Scheffner, działacz PTTK z Wałbrzycha i to od jego imienia pochodzi nazwa Zygmuntówka. W latach 70-tych koło schroniska zbudowano narciarski wyciąg orczykowy o długości 590 m. To jedno z nielicznych przedwojennych schronisk w Górach Sowich, które uniknęło dewastacji i nadal obsługuje ruch turystyczny.
Gmina Paszowice (w)		
59	Wąwóz Myśluborski	Wąwóz z rezerwatem z unikalnymi walorami przyrodniczymi.
60	Wieża widokowa na Radogoście	Murowana wieża z 1883 r. na jednym z wzgórz.
61	Wąwóz Siedmicki	Wąwóz z unikalną florą.
62	Organy Myśluborskie	Nek wulkaniczny na wzgórzu Rataj.
Gmina Radków (m-w)		
63	Góry Stołowe (Szczeliniec Wielki, Błędne Skały)	Unikatowe na skalę europejską pasmo górskie pełne skalnych labiryntów, niesamowitych form skalnych, z piękną przyrodą ożywioną i nieożywioną. Góry Stołowe ze względu na swój potencjał zostały objęte ochroną ścisłą, a na ich terenie powstał Park Narodowy Gór Stołowych.
64	Radkowski zalew	Kąpielisko położone u podnóża Gór Stołowych z pięknym widokiem na masyw Szczełińca Wielkiego. Zalew powstał w dolinie potoku Czerwona Woda i zasilany jest wodą z górskich strumieni. Zbiornik ma wydzielone kąpielisko oraz część przeznaczoną do wpływania łodziami czy kajakami (bez napędu motorowego). Nad zalewem znajdują się ośrodki wypoczynkowe, domki, restauracja.
65	Wambierzyce – dolnośląska Jerozolima	Sformułowanie „Dolnośląska Jerozolima” wynika z faktu, iż z inicjatywy Daniela von Osterberga, właściciela Wambierzyc, w okresie od końca XVII do XIX wieku powstała tu kalwaria z około 100 kaplicami i kapliczkami oraz 12 bramami (nie wszystkie zachowały się do dziś). Kalwaria symbolizuje Jerozolimę z czasów, gdy żył Jezus. Płynący przez miejscowość strumień nosi nazwę Cedron, a nazwy okolicznych wzgórz nawiązują do wzgórz Świętego Miasta. Na szczególną uwagę zasługuje bazylika Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny wybudowana w stylu barokowym na wzór Świątyni Salomona w latach 1715–1723. Zbudowana na planie czworoboku i podzielona na trzy części: prezbiterium, nawę główną i biegnące wokół krużganki, robi spore wrażenie. Z zewnątrz przypomina pałac, do którego prowadzi 57 kamiennych schodów.
66	Wieża widokowa w Suszynie	Wieża widokowa w Suszynie – wieża wybudowana w 2014 r. w Suszynie. Wieża Suszynka o wysokości 27 metrów stoi na wzniesieniu 469,2 m n.p.m., należącym do południowo-wschodniej części Wzgórz Ścinawskich. Na 22. metrze znajduje się platforma widokowa, na którą prowadzi 140 schodów. Z wieży można oglądać: Góry Stołowe, Broumovskie Ściany, Górę Świętej Anny, Górę Wszystkich Świętych, Góry Bardzkie, Góry Orlickie, Góry Sowie, Góry Złote oraz Masyw Śnieżnika.
67	Taras widokowy na Górze Guzowatej w Radkowie	Niedaleko Radkowa, na wzniesieniu na wysokości 450 m n.p.m. znajduje się punkt widokowy czynny już od początku XX wieku. W 2019 r. zbudowano tu nową platformę, gdzie można wypoczywać i podziwiać widoki na okolice. Z platformy w kształcie elipsy roztaczają się widoki na

Lp.	Nazwa atrakcji turystycznej	Opis
		panoramę Gór Stołowych i Ścian Broumowskich. Ponadto jak na dłoni widać stąd Zalew Radkowski.
Gmina Stare Bogaczowice (w)		
68	Wieża widokowa na Trójgarbie	Wieża widokowa na Trójgarbie, to nowoczesna budowla umożliwiająca dalekie obserwacje. Konstrukcja powstała w 2018 r. i dość szybko okrzyknięta została mianem największej atrakcji Gór Wałbrzyskich.
69	Zalew w Stare Bogaczowice	Woda, plaża, restauracja, łowisko, parking, strzelnica sportowa.
Gmina Strzegom (m-w)		
70	Bazylika Mniejsza pw. św. App. Piotra i Pawła w Strzegomiu	Gotycki kościół znajdujący się w dekanacie strzegomskim w diecezji świdnickiej na Dolnym Śląsku. Początkowo kościół należał do zakonu rycerskiego joannitów, zaś parafia przy tym kościele została erygowana w XVI w. Od 2002 świątynia jest bazyliką mniejszą, a od 13 kwietnia 2017 podniesiona do rangi kolegiaty. 22 października 2012 r. obiekt został wpisany na listę pomników historii. Bogaty w cenne dzieła rzeźby architektonicznej oraz rzemiosła artystycznego głównie z XIV-XV w.
71	Zabytkowe mury obronne wraz z basteją	W 2019 r. odrestaurowane zostały mury miejskie oraz odbudowana baszta na cele działalności wystawienniczej, prowadzonej przez organizacje pozarządowe. Ta część miasta, dzięki swojemu obecnemu wizerunkowi, stała się prawdziwą wizytówką Strzegomia oraz miejscem częstych spacerów mieszkańców. Całości dopełnia wyremontowana estakada kolejowa, która malowniczo rozciąga się nad miastem.
72	Aleja Rzeźb	Na Alei Wojska Polskiego w Strzegomiu ustawiono granitowe rzeźby. Niezwykła galeria zachwyca strzegomian i jest miejscem spacerów całych rodzin. Miejsce szczególnie efektownie prezentuje się zwłaszcza po zmroku, kiedy każdą z rzeźb można oglądać w specjalnym oświetleniu. Duża zainteresowanie budzi również granitowa fontanna, która jest dużą atrakcją szczególnie dla najmłodszych mieszkańców Aleja Rzeźb powstaje w ramach międzynarodowego projektu „Szlak Kamienia”.
73	Góra Krzyżowa	Góra Krzyżowa to najwyższy szczyt Wzgórz Strzegomskich - 354 m n.p.m. Wyrasta stromym zwieńczonym skałkami stożkiem na wschód od Góry Św. Jerzego, górując nad Strzegomiem. Góra Krzyżowa jest celem spacerów strzegomian i turystów. Na jej szczycie ustawiono krzyż, do którego prowadzą schody.
74	Izba Tradycji Ziemi Strzegomskiej	Izba Tradycji Ziemi Strzegomskiej stworzona została z myślą o pasjonatach historii, którzy interesują się zamierzchłymi czasami gminy Strzegom. To miejsce, w którym zgromadzone zostały zarówno materialne, jak i niematerialne wartości kulturowe. Poprzednio eksponaty były przechowywane w miejscach często niedostępnych dla turystów. Powstanie Izby pozwoliło na udostępnienie zbiorów wszystkim zwiedzającym. Nowoczesne wyposażenie oraz oświetlone gabloty sprawiają, że eksponaty prezentują się naprawdę okazale. Izba Tradycji Ziemi Strzegomskiej wzbudza wielkie zainteresowanie nie tylko samych mieszkańców, ale również osób z innych gmin, które są ciekawe poznania historii dawnego Strzegomia.
Gmina Szczawno-Zdrój (m)		
75	Góra Chełmiec	Jest szczytem górskim o wysokości 851 m n.p.m., wchodzi w skład Masywu Chełmca, będący częścią Gór Wałbrzyskich (Sudety Środkowe).
76	Parki uzdrowskie	W uzdrowisku znajdują się dwa wiekowe już parki utrzymane w stylu angielskim. Park Zdrojowy i Szwedzki charakteryzują się bogatą roślinnością rodzimą i wśród której wiele drzew i krzewów to pomniki przyrody. Na szczególną uwagę zasługują rózaneczniki i azalie z przepięknymi kwiatami w okresie wiosennym.
77	Teatr Zdrojowy - ul. Kościuszki 19 w Szczawnie-Zdroju	Teatr Zdrojowy wzniesiony w 1890 r., posiada piękną, przestronną salę widowiskową z wystrojem rokokowym. Jest to jeden z najpiękniejszych teatrów w Polsce. Systematycznie odbywają się tu różne spektakle teatralne, koncerty muzyczne i różnego rodzaju popisy estradowe, a także kabaretowe.
78	Pomnik Ułanów Nadwiślańskich	Pomnik upamiętnia zwycięstwo polskich ułanów nad wojskiem pruskim w bitwie pod Strugą. Ufundowany został przez wałbrzyskie rzemiosło, odsłonięty w 1960 r.
79	Uzdrowisko w Szczawnie-Zdroju	Magnesem, który przyciąga tu turystów jest niewątpliwie uzdrowisko oparte na leczniczej sile wód mineralnych, które zaliczają się do tzw. szczaw alkalicznych. W Szczawnie znajdują się cztery źródła: Mieszko, Dąbrówka, Młynarz oraz Marta. Główne wskazania do leczenia wodą to choroby płuc, układu pokarmowego, schorzenia urologiczne, cukrzyca, otyłość, skaza moczaniowa.

L.p.	Nazwa atrakcji turystycznej	Opis
Gmina Świdnica (m)		
80	Kościół Pokoju pw. Świętej Trójcy	Kościół Pokoju pw. św. Trójcy to jeden z najważniejszych obiektów Świdnicy i regionu. Wpisany od 2001 r. na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO, a od 2017 r. także na listę Pomników Historii RP wraz z otaczającym go cmentarzem i budynkami. W swoim wnętrzu może pomieścić ok. 7500 osób. Kościół otoczony jest zespołem zabytków Placu Pokoju: drewnianą dzwonnica, domem stróża, plebanią i zabytkowym cmentarzem ewangelickim.
81	Katedra św. Stanisława Biskupa i Męczennika i św. Wacława Męczennika w Świdnicy	Widoczna z każdej drogi dojazdowej do miasta XIV-wieczna katedra pw. św. Stanisława i św. Wacława to jeden z największych rzymsko-katolickich, gotyckich kościołów w Polsce i najbardziej rozpoznawanych zabytków Świdnicy. Katedra posiada najwyższą na Śląsku, szóstą pod względem wysokości wieżę w Polsce (101,50 m.), trzy olbrzymie nawy (główna ma 71 m długości, 10 m szer. i 25 m wys.), monumentalne, gotyckie okno oraz 6 kaplic, które na przestrzeni XIV i XV wieku - dzięki hojności mieszczan, cechów i bractw religijnych dobudowano do naw bocznych. W kościele znajduje się szereg pięknych portali, ołtarzy, rzeźb, dzieł sztuki np. piaskowcowa, ośmioboczna po ewangelicka chrzcielnica, gotycki ołtarz na Chórze Mieszczan przedstawiający Zaśnięcie Najświętszej Maryi Panny. Od 2004 r. kościół pełni rolę katedry diecezji świdnickiej. Wpisany jest na listę Pomników Historii. U podnóża Katedry znajdują się pozostałości fortyfikacji fryderycjańskich z II poł. XVIII w.
82	Muzeum Dawnego Kupiectwa	Muzeum Dawnego Kupiectwa, w którym dokładnie można poznać kupieckie tradycje Świdnicy i innych miast bogacących się przez stulecia dzięki handlowi. Na parterze zobaczyć można ciekawie zaaranżowane ekspozycje przedstawiające Dom Wagi, Urząd Miar, sklep kolonialny, karczmę, aptekę a nawet stację paliw. Całość aranżacji dopełniają bogate kolekcje różnego rodzaju opakowań, kas sklepowych, wag, odważników oraz miar długości i objętości. Na I piętrze na zwiedzających czeka galeria obrazów świdnickich malarzy, rekonstrukcja dawnego salonu mieszczańskiego i późnogotycka Sala Rajców. Przykryte sklepieniem krzyżowo – żebrowym pomieszczenie zdobią fragmenty XVI – wiecznych polichromii o tematyce religijnej odsłonięte w latach 1966 – 67. W XVIII i XIX wieku Sala Rajców pełniła rolę kaplicy ratuszowej, czego pozostałością jest wsparty od zewnątrz na dwóch „nogach”, barokowy wykusz, w którym znajdowała się ongiś, otoczona szczególną czcią, zaginiona obecnie figura Matki Boskiej. Obecnie w Sali Rajców eksponowana jest kolekcja obrazująca dzieje i specyfikę ziemi świdnickiej – jest tu m.in. makieta XVII – wiecznej Świdnicy, eksponaty archeologiczne, przedmioty związane z dawnymi rzemiosłami, monety świdnickie – w tym oryginalny złoty floren z czasów Księstwa Świdnicko - Jaworskiego oraz kolekcja minerałów. Do Sali Rajców przylega niewielkie mauzoleum Piastów świdnickich z kopiami rzeźbionych płyt tumbowych z przedstawieniami Bolka I oraz jego wnuka – Bolka II. W muzeum znajdują się także ekspozycje poświęcone dzieciom świdnickiego piwowarstwa oraz unikalne relikty średniowiecznych kramów bogatych kramarzy z XIV wieku
83	Świdnicka starówka	Uznawana przez specjalistów za najcenniejszy zespół staromiejski na Dolnym Śląsku, porównywalny pod względem wartości ze starówką krakowską i toruńską. Zespół staromiejski, uznany za najcenniejszy zaraz po wrocławskim na Dolnym Śląsku. XIV w. Jeden z najcenniejszych zespołów urbanistycznych w Polsce. Średniowieczny układ urbanistyczny Rynku, piękne kamienice reprezentujące mieszaninę stylów i atmosfera dawnego kupieckiego miasta.
84	Wieża Ratuszowa w bloku śródrynkowym	Odbudowana w 2012 r. Wieża Ratuszowa ma 58 m wysokości oraz 10 kondygnacji. Najwyższym punktem dostępnym dla zwiedzających jest zewnętrzny taras widokowy położony na wysokości 38 m. Wieża wyposażona jest również w multimedialne panele dotykowe, które nie tylko przybliżają historię obiektu, ale także pozwalają wysłać elektroniczne pozdrowienia ze Świdnicy. Obiekt zdobi zegar, którego zewnętrzne elementy, wzorowano na ich oryginalnym wyglądzie sprzed zawalenia. Nowa wieża zwieńczona jest hełmem i iglicą z charakterystyczną kulą, w której świdniczanie umieścili pamiątki przybliżające współczesne miasto przyszłym pokoleniom.
Gmina Świdnica (w)		
85	Pałac w Krzyżowej	Neobarokowy zespół pałacowo-folwarczny z XVII-XIX w., wielokrotnie przebudowywany, odbudowany w latach 1990–1998, od 11 czerwca 1998 teren pałacu jest wykorzystywany przez „Fundację Krzyżowa” jako Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży, na terenie Fundacji znajduje się fragment sławnego Muru Berlińskiego.
86	Pałac w Makowicach	Pałac Makowice - pałac z końca XIX wieku, położony w kompleksie parkowo-stawowym, oddalonym ok. 5 km od granic miasta Świdnica. Pałac w Makowicach wzniesiony został około 1875 r. (data na chorągiewce) w stylu neorenesansu francuskiego. Jest to wymurowany z cegły, otynkowany, wysoko podpiwniczony, dwukondygnacyjny budynek założony na planie umiarkowanego prostokąta.

L.p.	Nazwa atrakcji turystycznej	Opis
87	Najwyższy szczyt Równiny Świdnickiej - góra Popiel	Popiel o wysokości 284,4 m n.p.m. jest najwyższym wzniesieniem Równiny Świdnickiej. Znajduje się na liście szczytów Korony Sudetów Polskich.
88	Rezerwat Jezioro Daisy	Na terenie rezerwatu stwierdzono występowanie 180 gatunków roślin, z czego 172 to gatunki wyższe (nago- i okrytozalążkowe, paprotniki), pozostałe 8 zaś to mszaki (wętrobowce i mchy). Główną atrakcją turystyczną stanowi Jezioro Zielone potocznie nazywane Jezioro Daisy, zalane wyrobisko kamieniołomu, powstałe w 1870 r. po eksploatacji dewońskich wapieni rafowych.
Gmina Świebodzice (m)		
89	Wodne Centrum Rekreacji	Do dyspozycji wszystkich klientów jest basen sportowy oraz basen rekreacyjny z gejzerami i biczami wodnymi, a także przeciwprądami do masażu podwodnego. Na terenie pływalni znajdują się dwa jacuzzi z masażem wodno-powietrznym oraz saunarium z czterema różnymi kabinami i strefą schładzania. Dla dzieci jest brodzik z małą ślizgawką i wodny plac zabaw wyposażony w wodne zabawki oraz 60-cio metrowa, spiralna zjeżdżalnia wychodząca na zewnątrz budynku. Dużą atrakcją Wodnego Centrum Rekreacji stanowi tężnia solankowa.
90	Hala sportowo-widowiskowa	Jest jedną z największych hal tego typu na Dolnym Śląsku i stanowi doskonałą bazę sportową i rekreacyjną dla indywidualnego odbiorcy oraz w połączeniu z pozostałymi obiektami wspaniałą ośrodek treningowo-przygotowawczy dla zawodowych sportowców. Jej gabaryty, łatwość dostępu, wszechstronność i nowoczesność sprawiają, że jest doskonałym miejscem do organizacji koncertów, wydarzeń kulturalnych, wystaw i eventów.
91	Kompleks Piłkarski	Kompleks Piłkarski imienia Ludwika Paluszaka to jeden z najstarszych obiektów sportowych w Świebodzicach. W 2010 r. został gruntownie zmodernizowany. Obecnie to nowoczesny obiekt sportowy, w którego skład wchodzi stadion piłkarski z naturalną nawierzchnią i trybuną, boisko treningowe ze sztuczną nawierzchnią z oświetleniem oraz budynek socjalny z 4 szatniami z natryskami i salą konferencyjną.
Gmina Walim (w)		
92	Zamek Grodno	Zamek Grodno to ponad 700 lat historii. Początki średniowiecznej warowni w tym miejscu sięgają czasów Piastów Śląskich. Pod koniec XVI w. zamek został przebudowany na renesansową rezydencję. Dziś Zamek Grodno jest jedną z najważniejszych i najlepiej zachowanych warowni na terenie Dolnego Śląska. W zamku możemy zobaczyć wiele z zachowanych średniowiecznych murów, jak i niektóre z ocalałych renesansowych pomieszczeń, a widok rozciągający się z zamkowej wieży należy do jednych z najpiękniejszych w okolicy.
93	Sztolnie Walimskie	Sztolnie Walimskie to tzw. kompleks „Rzeczka”, jeden z siedmiu kompleksów „Riese” wybudowanych przez Niemców w czasie II wojny światowej w Górach Sowich. Budowa kompleksu „Riese” była jedną z największych militarnych inwestycji III Rzeszy, która nigdy nie została ukończona. „Riese” już o wielu lat rozpała umysły poszukiwaczy przygód i badaczy historii. Sztolnie Walimskie są kompleksem udostępnionym do zwiedzania.
94	Centrum Obsługi Ruchu Turystycznego	Obiekt CORT w Zagórzcu Śląskim (wybudowany w 2019 r. i uruchomiony wiosną 2020 r.) potocznie jest nazywany Akwariem, ze względu na znajdujące się wewnątrz duże akwarium słodkowodne. Centrum Obsługi Ruchu Turystycznego znajduje się w malowniczym krajobrazie nad Jeziorem Bystrzyckim i nie tylko spełnia funkcję regionalnego punktu informacji turystycznej, ale jest to również ośrodek edukacji ekologicznej. Nowoczesna, ale ekologiczna bryła budynku doskonale komponuje się z przyrodą, a miejsce jest bardzo atrakcyjne turystycznie i stanowi doskonały punkt startu wycieczek turystycznych.
95	Kładka wstęgowa na Jeziorze Bystrzyckim	Brzegi Jeziora Bystrzyckiego połączyła, najdłuższa w Polsce, wisząca kładka o konstrukcji wstęgowej i jedyna wieloprzęsłowa. Powstała ona jako jedna z trzech części projektu pn. „Zwiększenie udostępniania zasobów przyrodniczych oraz rozwój nowych form edukacji ekologicznej, dzięki rozbudowie Turystycznego Centrum Edukacji Ekologicznej „Choina” i poprawie organizacji ruchu turystycznego w Gminie Walim”. Kładka to dwuprzęsłowa konstrukcja wstęgowa o rozpiętości przęsła od 22 do 80 metrów i całkowitej długości prawie 126 metrów.
96	Zapora wodna Na jeziorze Bystrzyckim	Wybudowana w 1911 r., w celu zapobiegania powodziom nawiedzającym Śląsk. Kamienny mur o długości 220 m i wysokości 44 m jest zapora tworzącą Jezioro Bystrzyckie. Obecnie jest zabytkiem techniki. Spacer po niej zapewnia piękny widok na zbiornik oraz dolinę rzeki Bystrzycy w otoczeniu gór.
Gmina Wałbrzych (m)		
97	Zamek Książ	Kompleks zamkowo-parkowy „Zamek Książ” składa się z szeregu budynków, tarasów ogrodowych i rozległego założenia parkowego (razem ok. 26 ha) i jest największym zamkiem na Dolnym Śląsku

L.p.	Nazwa atrakcji turystycznej	Opis
		a trzecim co do wielkości w całym kraju. W okolicy zamku na terenie Książańskiego Parku krajobrazowego znajdują się romantyczne ruiny zamku Stary Książ z końca XVIII wieku. Zamek Książ posiada ponad 400 pomieszczeń (wraz z zabudowaniami gospodarczymi ok. 600), jego powierzchnia od parteru do 4 piętra liczy 10 062 m ² , natomiast 5 kondygnacja ma 894 m ² . Łącznie jest to około 11 tys. m ² (bez wliczania powierzchni piwnic zamkowych).
98	Centrum Nauki i Sztuki Stara Kopalnia	Centrum Nauki i Sztuki Stara Kopalnia – placówka muzealna, zlokalizowana na terenie zabytkowej Kopalni Węgla Kamiennego „Julia”. Zakończona w 2014 r. rewitalizacja największej, wałbrzyskiej kopalni zatrudniającej w szczycie swej działalności kilka tysięcy pracowników umożliwiła powstanie wyjątkowego obiektu na turystycznej mapie Polski. Obecnie to 4,5 hektara zabytkowych obiektów poprzemysłowych, wzbogaconych o autentyczne wyposażenie obejmujące zabezpieczony i udostępniony zwiedzającym kopalniany park maszynowy. Dzięki pracującym w Starej Kopalni przewodnikom-górnikom, którzy przed laty pracowali w KWK „Julia” oraz muzealnikiem, każdy ze zwiedzających może nie tylko obejrzeć ogromną skalę kopalnianej infrastruktury, ale także ma możliwość poznania specyfiki niebezpiecznej i wymagającej pracy górnika.
99	Palmiarnia	Jest to jeden z najstarszych obiektów tego typu w Polsce, wybudowany w latach 1911–1913 z polecenia Henryka XV von Pless. Ściany palmiarni od wewnątrz pokrywa tuf wulkaniczny z Etny, który to Książę Henryk XV sprowadził z Sycylii siedmioma wagonami kolejowymi.
100	Muzeum Porcelany	Muzeum wałbrzyskie zostało założone w 1908 r. przez Altermuseumverein für das Waldenburger Gebirgsland (Towarzystwo Starożytności Ziemi Wałbrzyskiej) powołane z inicjatywy Juliusa Joppicha i otrzymało nazwę Altermuseum für das Waldenburger Gebirgsland (Muzeum Starożytności Ziemi Wałbrzyskiej). W 1926 r. opiekę nad muzeum, które zmieniło nazwę na Heimatmuseum in Waldenburg (Muzeum Regionalne w Wałbrzychu), przejął ówczesny Zarząd Miejski w Wałbrzychu. Pierwszym powojennym kustoszem i kierownikiem muzeum został Marek Sagan. Pod jego kierunkiem zbiory muzeum zostały uporządkowane i przygotowane do ponownej ekspozycji. W 1947 r. nastąpiło uroczyste otwarcie muzeum dla publiczności. W 1949 r. muzeum zostało upaństwowione i otrzymało nazwę Muzeum w Wałbrzychu, a jego wieloletnim kierownikiem został Eufrozyn Sagan. W 1975 r. wałbrzyskie muzeum regionalne zostało podniesione do rangi Muzeum Okręgowego, obejmując swym zakresem merytorycznym cały obszar nowo utworzonego województwa wałbrzyskiego. W 2015 r. po remoncie swojej siedziby i nowej aranżacji sal wystawienniczych muzeum pełniące dotychczas rolę muzeum regionalnego zostało przekształcone w Muzeum Porcelany, skupiając się na eksponowaniu liczącej ponad 10 000 obiektów kolekcji porcelany śląskiej (w tym pochodzącej z fabryk wałbrzyskich) oraz historycznej porcelany z manufaktur i fabryk europejskich (m.in. Niemiec, Austrii, Czech, Rosji, Danii, Francji, Holandii i Anglii). Część pomieszczeń została zaaranżowana w stylu dawnej mieszczańskiej rezydencji z wykorzystaniem własnych zbiorów, głównie malarstwa, mebli oraz rzemiosła artystycznego. Muzeum Porcelany w Wałbrzychu, najstarsza i najdłuższa działająca instytucja kultury w mieście, to jedyny obiekt tej klasy na muzealnej mapie Polski. Jego bogata historia sięga 1908 r., kiedy to z inicjatywy Juliusa Joppicha powstało w Wałbrzychu Muzeum Starożytności Ziemi Wałbrzyskiej.
Gmina Wądroże Wielkie (w)		
101	Grodzisko w Mierczycach	Zamkowa Góra lub inaczej Góra Papaja to najbardziej na północ wysunięte wzniesienie Wzgórz Granowickich, nad Chotlą i Wierzbiakiem - granicą Księstwa Jaworskiego. Zarośnięte wzniesienie kryje pozostałości wczesnośredniowiecznego grodziska, a być może nawet jeszcze starszego założenia sięgającego neolitu. Tak jak okoliczne grodziska np. w Janowicach Dużych grodzisko w Mierczycach było zamieszkałe w czasach umacniania się na nowych ziemiach plemienia Trzebowian, tj. w poł. VIII wieku.
Gmina Żarów (m-w)		
102	Żarowska Izba Historyczna, działająca w ramach Gminnego Centrum Kultury i Sportu w Żarowie	Działalność naukowa Żarowskiej Izby Historycznej realizowana jest m.in. poprzez gromadzenie wszelkich eksponatów i materiałów związanych z Ziemią Żarowską oraz pobliską okolicą. Do działalności Żarowskiej Izby Historycznej należy także pogłębianie wiedzy z zakresu prehistorii i historii Ziemi Żarowskiej oraz okolic, które może być realizowane poprzez badania archeologiczne oraz kwerendę archiwalną.
103	Góra Pyszczyńska	Góra Pyszczyńska (niem. Pitschenberg), zwana również w okresie powojennym Buczyńską Górą. Wzniesienie o wysokości 275,6 m n.p.m. (współczesny pomiar; na różnych mapach wysokość określona jako 260, 272, 273 m n.p.m.) położone jest w północno-zachodniej części gminy Żarów, pomiędzy miejscowościami Pyszczyń (Pitschen), Marcinowiczki (Klein Merzdorf), Imbramowice (Ingramsdorf) i Buków (Bockau). Jest najwyższym wzniesieniem tzw. Wzgórz Imbramowickich

L.p.	Nazwa atrakcji turystycznej	Opis
		oraz całej gminy Żarów. Geologicznie obszar ten stanowi część tzw. kaledonidów kaczawskich, które zbudowane są ze staro paleozoicznych, słabo zmetamorfizowanych, skał osadowych, jakie powstawały w warunkach geosynkinalnego morza.
104	Park Miejski w Żarowie	Historia parku, nazywanego przed II wojną światową zielonym rajem, związana jest ściśle z dziejami Żarowa. Najbardziej dynamiczny rozwój miejscowości nastąpił w XIX wieku i z tym okresem, ok. 1860-1864 należy wiązać powstanie parku, zasługującego na uwagę ze względu na bogaty drzewostan zawierający 51 gatunków drzew. Ochroną pomnikową w parku objęto ponad 20 drzew; połowa z nich to gatunki rodzime (dęby, buki, klony, cis), jednak bardziej ujęła mnie mnogość taksonów egzotycznych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów poszczególnych gmin.

Załącznik 4. Wybrane szlaki turystyczne w obszarze badań [2022].

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
Gmina Boguszów-Gorce (m)			
1	Zielony	Szklarska Poręba – Marciszów Górny – Kraglak – Gostków – Trójgarb – Lubomin – Chełmiec – Boguszów PKP – Dzikowiec – Unisław Śląski – Sokołowsko – Andrzejówka – Rybnica Leśna – Wałbrzych Główny PKP	Na terenie Boguszowa fragment 9 km od Cichawy (Podchełmca) przez boguszowski Rynek, stację kolejową, dzielnicę Stary Lesieniec na górę Dzikowiec. Czas przejścia odcinka miejskiego 2h 30m / 2h 45m.
2	Niebieski (wariant szlaku europejskiego E-3)	Szklarska Poręba – Kamienna Góra – Czarny Bór – Boguszów-Gorce – Chełmiec – Szczawno Zdrój – Wałbrzych – Pasterka	Na terenie Boguszowa fragment 4,5 km od Pod Boraczą – dzielnica Gorce – Mniszek – Os. Grunwaldzkie – Rozdroże Pod Małym Chełmcem. Czas przejścia 1h 45m / 1h 30m.
3	Niebieski (Szlak Weteranów Turystyki)	Wałbrzych – Karkonoska, Boguszów-Gorce Krakowskie Osiedle – Głowackiego – Miła – Dzikowiec – Lesista Wielka	Szlak pozwala na dojście do Głównego Szlaku Sudeckiego (czerwony) na Lesistej Wielkiej.
4	Czarny (Szlak Pamięci Wędrowców)	Wałbrzych Karkonoska – Kuźnicka Góra – Unisław Dolny	Szlak upamiętniający zasłużonych wędrowców wałbrzyskiego PTTK.
Gmina Czarny Bór (w)			
5	Szlak Główny Sudecki	Grzędy – Lesista Wielka – Sokołowsko – Bukowiec – Schronisko Andrzejówka – Skalna Brama – Rybnica Mała – Jedlina Zdrój	
6	Międzynarodowy Długodystansowy Szlak Pieszy E	Mianka – Czarny Bór – Boracza – Gorce – Chełmiec – Szczawno-Zdrój – Wałbrzych Miasto PKP – Ptasia Kopa – Rusinowa – Klasztorzysko – Zamek Grodno	
7	Szlaki Ekomuzeum Wokół Trójgarbu		
Gmina Dobromierz (w)			
8	Szlak Zielony – Szlak Zamków Piastowskich	Rozpoczyna się w Grodnie, a kończy w Grodźcu, przebiega przez Dobromierz i Kłaczynę.	O długości 146 km, szlak pieszy, górski.
9	Szlak niebiesko – żółty Szlak Ułanów Legii Nadwiślańskiej	Rozpoczyna się w Strzegomiu, a kończy w Świdnicy, przebiega przez Dobromierz i Pietrzyków.	O długości 53,3 km, szlak pieszy, górski.
10	Szlak niebieski – Szlak Martyrologii	Rozpoczyna się w Jaworze, a kończy się w Strzegomiu, przebiega przez Czernicę i Gniewków.	O długości 22 km, szlak pieszy, nizinny.
Gmina Głuszycza (m-w)			
11	Główny Szlak Sudecki	Schronisko Zygmuntówka – Wielka Sowa – Schronisko Andrzejówka.	Główny Szlak Sudecki prowadzi od Prudnika w Górach Opawskich do Świeradowa-Zdroju w Górach Izerskich. Jeden z jego etapów rozciąga się z Gór Sowich, przez Góry Wałbrzyskie oraz Suche i prowadzi do położonego najwyżej w Polsce Zamku Rogowiec.
12	Ścieżka historyczno-przyrodnicza Szlakiem Riese „Kompleks Soboń”	Ścieżka łączy Głuszycę z kompleksem Soboń.	Ścieżka liczy 8 km i jej celem jest ukazanie bogactwa fauny i flory oraz odkrywa przed pasjonatami historii wiele tajemnic związanych z nieukończonym projektem „Riese”.
13	Szlak Martyrologii	Szlak Martyrologii to miejsce, które pozwala na poznanie historii i pamięci o ofiarach II wojny światowej. Górski szlak pieszy biegnie od Jugowic przez Walim, Kolce aż do Głuszycy Górnej.	Szlak został wyznakowany w celu upamiętnienia pomordowanych więźniów filii obozu Gross-Rosen, którzy zostali zatrudnieni przy budowie obiektów w ramach tajemniczego projektu Riese. Trasa prowadzi w pobliżu dawnych obozów pracy, cmentarzy

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
			i zachowanych fragmentów budowli, które pozwalają na zobaczenie tragicznej historii tamtych czasów. Szlak oznaczony jest kolorem czarnym.
Gmina Jawor (m)			
14	Szlak Wygasłych Wulkanów	Legnickie Pole – Złotoryja, znaki żółte	Szlak Wygasłych Wulkanów” (trasa: Legnickie Pole – Złotoryja, znaki żółte) liczący 89 km i nawiązujący tematycznie do relikwów zjawisk wulkanicznych występujących w postaci odsłoneń bazaltów, profitów, diabazów.
15	Szlak martyrologii	Jawor – Strzegom, znaki niebieskie	Szlak martyrologii” (trasa: Jawor – Strzegom, znaki niebieskie) o długości około 20 km, prowadzący przez malownicze Wzgórza Strzegomskie.
16	Szlak Cystersów	W Portugalii, a kończący się w Polsce i przebiega przez Gminę Jawor	„Szlak Cystersów” - bierze swój początek w Portugalii, a kończący się w Polsce i przebiega przez Gminę Jawor.
17	Szlak miast i miejsc UNESCO	Od Łęknicy do Warszawy i prowadzący przez wszystkie miasta i Jawor	Szlak miast i miejsc UNESCO” - biegnący od Łęknicy do Warszawy i prowadzący przez wszystkie miasta i miejsca, gdzie zlokalizowane są polskie obiekty znajdujące się na Liście Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO.
Gmina Jedlina-Zdrój (m)			
18	Szlak żółty	Wałbrzych – Sobótka	Szlak biegnący przez Centrum Jedliny-Zdroju.
Gmina Kamienna Góra (m)			
19	Niebieski szlak turystyczny	Szklarska Poręba – Pasterka	Szlak łączący Pasterkę (Góry Stołowe) ze Szklarską Porębą.
20	Żółty szlak turystyczny	Marciszów – Łączna	
21	Europejski Szlak Cysterski	Trasa turystyczną łączącą obiekty Zakonu Cystersów	Szlak Cysterski w Polsce stanowi fragment Europejskiego Szlaku Cysterskiego, który został ustanowiony przez Radę Europy w 1990 r. w związku z 900 rocznicą urodzin św. Bernarda z Clairvaux (duchowego twórcy zakonu). Wędrówka szlakiem pozwala zaobserwować wpływ jaki wywarły średniowieczne klasztory cysterskie na kulturę i tożsamość Europy. Szlak łączący obiekty związane z obecnością cystersów, przebiega przez Polskę, Francję, Hiszpanię, Portugalię.
Gmina Kamienna Góra (w)			
22	Sudecka Droga Św. Jakuba	Krzeszów – Kamienna Góra – Kowary – Mysłakowice – Jelenia Góra – Siedlęcín – Wrzeszczyn – Pokrzywnik – Maciejowice – Radomice (z kościołem św. Jakuba) – Wojciechów – Lubomierz – Gryfów Śląski – Biedrzychowice – Olszyna – Lubań (ok. 105 km). Pierwszych 10 km szlaku biegnie przez krzeszowska Kalwarię i Góry Krucze do Kamiennej Góry. Dalej szlak prowadzi Starym Traktem Kamiennogórskim, a jeszcze dalej nawiązuje do dawnej drogi wzdłuż Bobru oraz traktu wiodącego na Górne Łużyce.	Jeden ze szlaków w ramach dróg św. Jakuba łączący Krzeszów przez Jelenią Górę i Lubań z przebiegającą przez Lubań drogą Via Regia i Dolnośląską Drogą św. Jakuba.
23	Południowo-zachodni Szlak Cysterski	Cysterski Szlak, biegnący przez Dolny Śląsk, a będący częścią Europejskiego Szlaku Kulturowego rozpocząć trzeba po prawej stronie Odry od północnego Lubięża i podążać w kierunku wschodnim do Trzebnicy, dalej na	Trasa turystyczna łącząca obiekty Zakonu Cystersów. W województwie dolnośląskim obejmuje Henryków – barokowy zespół klasztorny zbudowany w latach 1682–1685,

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
		południe, przez Wrocław, już po lewej stronie Odry, do Henrykowa i Kamieńca, a stamtąd na zachód, aby zakończyć w Krzeszowie.	Kamieniec Żąbkowicki – zespół opactwa pocysterskiego z kościołem Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba Starszego, Krzeszów – zespół dawnego opactwa cystersów z późnobarokowym kościołem o dwuwieżowej fasadzie, z Mauzoleum Piastów i zespołem kaplic; pomnik historii, Lubiąż – barokowy zespół klasztorny, największe opactwo cysterskie w Europie, Trzcіńsko, Trzebnica – XIII-wieczny klasztor i kościół klasztorny św. Bartłomieja – obecnie sanktuarium św. Jadwigi, Europejski Szlak Cysterski.
Gmina Marcinowice (w)			
24	Trasa EuroVelo	Sady, Mysłaków	Przez gminę przebiega międzynarodowa trasa rowerowa EuroVelo 9 (tzw. Szlak Bursztynowy, łączący Bałtyk z Morzem Śródziemnym). Trasa ta biegnie przez Sobótkę, Sady i Mysłaków.
25	Trasa rowerowa po Stowarzyszeniu Gmin Ślęzańskich	Cała gmina	Trasa rowerowa została tak zakomponowana, aby była atrakcyjna dla wytrawnych rowerzystów, którzy oczekują od wyprawy rowerowej maksymalnego wysiłku, potu i wrażeń wizualnych. Ale jest także atrakcyjna dla osób sporadycznie wsiadających na rower, którzy chcą się pozachwycać pięknem Ślęzańskiej okolicy, zwiedzić ciekawe miejsca, przysiąść na łące i popatrzeć przed siebie. Trasa ta posiada także odcinki, po których śmiało mogą podróżować rodzice z dziećmi. Przebieg trasy został tak wytyczony, aby przede wszystkim była ona bezpieczna. Nie przebiega przez drogi szybkiego ruchu, gdzie potencjalny rowerzysta narażony jest na niebezpieczeństwo związane z przejeżdżającymi samochodami. Są to głównie drogi asfaltowe, ale także gruntowe i leśne, na których można podziwiać piękny krajobraz. Wyznaczona została duża pętla, którą następnie podzielono na mniejsze w celu uzyskania różnych tras tematycznych i różnych wariantów przejazdu, o zróżnicowanym stopniu trudności.
26	Ślęzański Szlak św. Jakuba	Tworzyjanów	Ślęzański Szlak św. Jakuba z przystankiem w Tworzyjanowie Droga św. Jakuba (Camino de Santiago) to szlak pielgrzymkowy do katedry w Santiago de Compostela w Galicji w północno-zachodniej Hiszpanii. W katedrze tej, według przekonania pielgrzymów, znajduje się ciało św. Jakuba. Nie ma jednej trasy pielgrzymki, a uczestnicy mogą dotrzeć do celu jednym z wielu szlaków. Liczący 53 km Ślęzański Szlak św. Jakuba, który biegnie ze szczytu Ślęży do Środy Śląskiej przebiega również w przez Gminę Marcinowice, a dokładnie przez Tworzyjanów.
Gmina Mieroszów (m-w)			
27	Niebieski szlak	Z Sokołowska do Andrzejówki od ul. Parkowej - stamtąd jest ok. 50 m do wejścia na szlak - podejście pod Włostową na Kostrzynę i Suchawę – Schronisko PTTK Andrzejówka	Trasę o długości ponad 4km pokonuje się blisko 2 godziny. Na szlaku oprócz wielu punktów widokowych można zobaczyć ciekawe formy

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
			skalne (Małą Skałkę, Czerwone Skałki), ruiny zamczku Friedensburg.
28	Szlak Eko ścieżki	Parking usytuowany 300 m od wyjazdu z Unisławia Śl., w kier. Mieroszowa, gdzie początek ma szlak	Trasa długości 9 km z przyrodniczymi tablicami informacyjnymi pozwala na eksplorację najciekawszych miejsc całego masywu. Dodatkowo mamy do dyspozycji znakowane szlaki turystyczne - m.in. czerwony główny szlak sudecki, a także żółty –biegnący przy jednej ze szczelin wiatrowych (unikatowych atrakcji geologicznych).
29	Zielony szlak	Sokołowsko – Andrzejówka	Piękna trasa dla rodzin z dziećmi o długości 3 km. Trasa oferuje liczne atrakcje m.in. oznakowaną ścieżką edukacyjno-przyrodniczą, dwie wiaty z miejscami do odpoczynku, akwen, ciekawą faunę i florę oraz wyjątkowe widoki na stromo opadające w dolinę szczyty Gór Suchych z lokalną atrakcją: Czerwonymi Skałkami na Suchawie. Czas przejścia to ok. 1godz 15min.
30	Szlak żółty	Z Unisławia Śląskiego lub z Sokołowska na Stożek Wielki	Szczyt można zdobyć żółtym szlakiem z Unisławia Śląskiego (1,4 km – 55 minut) oraz z Sokołowska (2,1 km – 1 godz. 5 minut). Liczący 841 m n.p.m. szczyt oddziela od zachodu od Pasma Lesistej głęboka dolina rzeki Ścinawki zaś od wschodu opada w kierunku kolejnego szczytu – Bukowca. Nieco łagodniejsze jest podejście od Sokołowska.
31	Główny Szlak Sudecki im. Mieczysława Orłowicza (czerwony)	Trasa biegnąca przez całe Sudety od Świeradowa Zdroju do Prudnika. Krótki odcinek, bo tylko około 12 km tego szlaku przebiega przez Gminę Mieroszów. Trasa zaczyna się w okolicach Suchej Góry w Masywie Lesistej Wielkiej i przechodzi przez szczyt liczący 853 m n.p.m.	Główny Szlak Sudecki im. Mieczysława Orłowicza (czerwony) to blisko 440 kilometrowa górską trasą biegnącą przez całe Sudety od Świeradowa Zdroju do Prudnika. Ze szczytu bardzo strome zejście w kierunku Kowalowej. Prowadzi urokliwą doliną przełomu rzeki Ścinawka a następnie wzdłuż szosy doliną potoku Sokołowca w kierunku Gór Suchych oraz położonej u jej stóp w niewielkiej kotlinie miejscowości Sokołowsko. To jedna z najbardziej interesujących miejscowości z licznymi atrakcjami architektonicznymi, ciekawą historią (dawne uzdrowisko). Następnie szlak podchodzi bardzo stromym podejściem na Bukowiec (898 m n.p.m.) mijając ruiny kaplicy na cmentarzu ewangelickim. Dalej przy szczycie Granicznej (848 m n.p.m.) dojście do Przetęczy Trzech Dolin, z położonym u stóp Waligóry schroniskiem PTTK „Andrzejówka”. Po ok. 3 km na Przetęczy pod Turzyną szlak kończy swój przebieg w Gminie.
Gmina Mściwojów (w)			
32	Szlak Wygastych Wulkanów	Legnickie Pole – Mikołajowice – Pawłowice Wielkie – Snowidza – Jawor – Góra Rataj – Rezerwat „Wąwóz Myśluborski” – Myślinów – Czartowska Skała – Pomocne – Kondratów – Wielisławka – Sokołowiec Dolny – Proboszczów – Rezerwat „Ostrzyca Proboszczowicka” – Twardocice – Czaple – Nowa Wieś Grodziska – Grodziec – Uniejowice – Wojcieszyn – Złotoryja	Szlak o długości 85 km. Jest to jeden z najpiękniejszych szlaków Pogórza Kaczawskiego, który prowadzi przez obszar o skomplikowanej budowie geologicznej.
Gmina Nowa Ruda (m)			

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
33	Szlak Przyjaźni Polsko-Czeskiej (niebieski)		<p>Wędrówkę rozpoczynamy na placu przy stacji kolejowej Nowa Ruda. Od stacji kolejowej schodzimy wąskimi schodami w dół, razem ze szlakami zielonym i żółtym w kierunku ul. Kościelnej, wzdłuż ogrodzenia restauracji „Dwór Górny”. Obok bramy wjazdowej na teren restauracji szlaki: zielony i żółty odchodzą w dół, ulicą Kościelną w kierunku ulicy Martwej. Szlak niebieski odchodzi w górę, drogą wiodącą przy skarpie, tuż przy nasypie kolejowym. Po prawej stronie widoczne są oznakowania szlaku konnego (pomarańczowe koła na białym tle). Z prawej strony widoczna jest panorama dolnej części miasta, z dobrze widocznym stadionem, basenem i blokami na Osiedlu Piastowskim. Po około 300 metrach osiągamy most nad linią kolejową Kłodzko-Wałbrzych, znany lokalnie jako „zielony most”. Z mostu ładny widok na linię kolejową oraz zabudowania stacji kolejowej Nowa Ruda. Za mostem wchodzimy na teren ogródków działkowych. Na pierwszym rozdrożu skręcamy w prawo. Droga prowadzi najpierw przez ogrody działkowe, wzdłuż widocznej linii kolejowej, następnie opuszcza tereny działek i prowadzi nas w kierunku doskonale widocznego zbocza góry Krępiec. Stopniowo, wznosząc się docieramy do skraju lasu. Droga prowadzi nieco bardziej stromo, stopniowo wspinając się w głąb lasu. Po drodze mijamy stare wyrobisko kamieniołomów. Wkrótce osiągamy leśne rozdroże oznaczone jako „Droga Staromyńska”. Tu szlak niebieski styka się ze „szlakiem świętojańskim” (kolor biało-zielony). Droga odchodząca w górę, w lewo prowadzi przez zbocze Kręcica do Przełęczu pod Kręcpcem i dalej do punktu widokowego w Bieganowie. My wybieramy drogę schodzącą stromo w dół. Od tego miejsca zaczynamy schodzić w dół, wciąż wzdłuż dobrze widocznej linii kolejowej. Należy zachować ostrożność, ponieważ pod warstwą liści trafiają się większe kawałki piaskowca zmieszane z luźną glebą. Leśna droga sprowadza nas w okolice mostu kolejowego we Włodowicach. Tuż przed nim trafiamy na rozdroże. Leśna droga prowadzi w górę na zbocza Góry św. Anny (łatwo ją zgubić!). Nasz szlak prowadzi w dół, wciąż przy torze kolejowym. Po minięciu rozdroża docieramy do mostu kolejowego. Przechodzimy pod torami. Pod mostem droga skręca w prawo, prowadząc tym razem z drugiej strony nasypu kolejowego. Podążamy drogą w kierunku doskonale widocznych zabudowań wsi Włodowice. Po 300 metrach droga skręca w prawo, wzdłuż ogrodzenia polnego, w kierunku kościoła. Przy kościele osiągamy drogę utwardzoną. Przy kościele pw. św. Piotra Kanizjusza kierujemy się w stronę mostu na Włodzicy. Przekraczamy most i docieramy do skrzyżowania drogi nr 385 z drogą do Świerk. Przechodzimy na drugą stronę jezdni i kierujemy się do drogi na Świerki. Drogą w kierunku Świerk podchodzimy aż do mostu nad potokiem (przepiękny widok na piaskowcowy kanion). Skręcamy w prawo na most. Po przejściu przez most kierujemy się drogą asfaltową w lewo. Mijamy kolejne drogi wiodące do pobliskich zabudowań. Za nami coraz piękniejsza panorama Włodowic i Nowej Rudy. Wkrótce docieramy do przydrożnej kaplicy, obok której zasadzono „dąb papieski”. Mijamy kaplicę i idziemy wciąż drogą asfaltową. Wkrótce osiągamy grzbiet wzniesienia Gaik. Na grzbiecie spotykamy skrzyżowanie z dwoma drogami polnymi. Droga w lewo prowadzi do dolnej części wsi Włodowice a także do zabudowań kolonii Błogocice. W prawo do wzniesienia Sokoli Stok nad Nową Rudą. My idziemy dalej drogą asfaltową, w dół, w kierunku zabudowań Rzędziny (dawniej nazywanej Fluchtem). Droga asfaltowa doprowadza nas do doliny Marcowskiego Potoku, który oddziela pasmo Wzgórz Włodzickich od pasma Gór Suchych. Po przejściu przez most na potoku kierujemy się drogą prosto w górę, w kierunku widocznych zabudowań gospodarskich. Tuż za gospodarstwem docieramy do rozdroża. Droga w lewo doprowadzi nas na skraj lasu, do widocznej w pobliżu kaplicy i dalej do wsi Rudawa. My wybieramy drogę w prawo, wzdłuż ogrodzenia pastwiska. Wkrótce docieramy do skraju lasu. Drogi rozchodzące się na skraju lasu prowadzą: w lewo, wzdłuż skraju lasu – do kaplicy i dalej do Rudawy i Tłumaczowa, w prawo, w dół – do doliny Marcowskiego Potoku i dalej do Krajanowa, My wchodzimy w las dobrze widoczną drogą, wiodącą prosto. Po około 500 m docieramy do granicy państwa i skrzyżowania z zielonym szlakiem granicznym. Ostatnie metry po polskiej stronie wymagają ostrożności, ponieważ leśna ścieżka jest nieco zarośnięta. Granicę państwa osiągamy przy słupku nr 195/4. Sam słupek graniczny znajduje się nieco powyżej. W tym miejscu przecinamy zielony szlak graniczny. Można nim dojść w górę, na Ptasi Szczyt (ok. 5 min) i dalej do przejścia granicznego w Tłumaczowie (ok. 1h), a w dół do doliny Marcowskiego Potoku (ok. 5 min) i dalej na szczyt Wysokiej oraz dalsze szczyty Gór Suchych (Słonecznej Kopy, Głów i Leszczyńca). Szlak niebieski skręca w lewo i po chwili w prawo (obok potężnego buka). Ciąg dalszy pozwala odwiedzić szczeliny wiatrowe na szczycie Homole, następnie wieś Sonov i dalej powędrować przez „Wilczy wąwóz” do stacji kolejowej w Broumovie.</p>
34	Szlak Wież Widokowych (zielony), część południowa		<p>Wędrówkę rozpoczynamy na placu przy stacji kolejowej „Nowa Ruda”. Schodzimy w dół główną drogą (ul. Kolejowa). Przy budynku Urzędu Skarbowego, a przed charakterystycznym, ogromnym „Kluczem do miasta” skręcamy w prawo w wąską uliczkę prowadzącą wzdłuż torów kolejowych. Mijamy po drodze dawną fabrykę mebli (obecnie zakłady poligraficzne). Przy wiadukcie skręcamy w prawo, w górę, w ulicę Armii Krajowej. Za wiaduktem, przy doskonale widocznym budynku Miejskiego Ośrodka Kultury idziemy prosto, mijając MOK po lewej stronie. Wchodzimy do Parku Strzeleckiego. Przy bramie wjazdowej pień skrzemieniatego drzewa Dadoxylon z epoki karbonu (ok. 300 milionów lat temu). Wchodzimy na główną aleję parkową, po prawej towarzyszy nam strumyk. Opuszczamy park i docieramy do obelisku ku czci Carla Ferche, działacza turystycznego z lat 1882-1939, członka Kłodzkiego Towarzystwa Górskiego.</p>

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
			<p>Po minięciu obelisku wchodzimy na tzw. „ptasią aleję”, wiodącą wzdłuż krawędzi lasu. Wzdłuż szlaku rozstawiono tablice informacyjne i miejsca odpoczynku. Wkrótce osiągamy nieco zniszczone schody, które bardzo stromo wyprowadzają na utwardzoną drogę, którą docieramy do nieczynnego schroniska. Pod schroniskiem szlak zielony łączy się ze szlakiem żółtym i szlakiem spacerowym „świętojańskim”. Naprzeciwko remontowany intensywnie kościółek pod wezwaniem św. Anny. Na płaskim obszarze Przełęczy pod Krępcem szlak skręca w lewo, prowadząc przy ranczo „Overo” (w dole widoczny charakterystyczny drewniany wigwam). Schodzimy z asfaltu i skręcamy w lewo w drogę szutrową, którą docieramy w pobliżu wieży widokowej. Dojście do samej wieży wymaga zejścia ze szlaku. Po odwiedzeniu wieży, zbudowanej w 1911 r., potem przetworzonej na wieżę przekaźnikową, a następnie odremontowanej i oddanej do ponownego użytku turystycznego w 2014 r., wracamy na szlak. Droga polna prowadzi przez podwórko gospodarstwa i schodzi w dół, wzdłuż linii energetycznej. Docieramy do utwardzonej jezdni (ul. Bieganów) i skręcamy w lewo przy ujęciu wody. Przy ogromnej, starej lipie węzeł szlaków. Tu należy zachować ostrożność – szlak zielony skręca bardzo ostro w prawo i schodzi drogą polną aż do Kopalni „Piaskowiec Czerwony”, położonej w dolinie potoku Szczyp. Mijamy zakład po lewej stronie i wędrujemy drogą wzdłuż potoku. Po około 400 metrach szlak skręca w lewo, w głąb lasu i powoli trawersuje zbocze Góry Wszystkich Świętych. Przez kolejne 800 metrów wchodzimy łagodnie zbieżnym coraz wyżej. W tym miejscu należy zachować ostrożność – szlak skręca bardzo ostro w lewo i kontynuuje wspinaczkę aż do wieży widokowej. Kamienna wieża z czerwonego piaskowca to kolejne dzieło działaczy GGV z roku 1913. Otrzymała ona imię feldmarszałka Helmuta Karla von Moltke. Wieża, dzięki staraniom władz miasta Nowa Ruda została przywrócona do użytkowania. Spod wieży schodzimy w kierunku wschodnim, w kierunku Sanktuarium Górskiego pod wezwaniem Matki Bożej Bolesnej na wzniesieniu Kościelec. Tam szlak zielony kończy się. Można od tego miejsca zejść szlakiem czerwonym, wzdłuż kapliczek drogi krzyżowej do Słupca lub – także szlakiem czerwonym, przez las na zboczu góry – na stację kolejową Ścinawka Średnia.</p>
35	Szlak Wież Widokowych (zielony), część północna		<p>Wędrówkę rozpoczynamy na placu przy stacji kolejowej „Nowa Ruda”. Węzeł drogowy znajduje się naprzeciwko budynku dworca. Z tego miejsca, oprócz obydwu części szlaku zielonego odchodzą także szlaki: żółty, niebieski i czarny. Przy drogowym schodzimy wąskimi schodami w dół, w kierunku doskonale widocznego budynku tzw. „Dworu Górnego”, czyli dawniejszego Oberwaldtizer Schloss. Wzniesiony w 1598 r. Przez właściciela dóbr ziemskich w Nowej Rudzie, Bernharda von Stillfried. Pełnił funkcję siedziby von Stillfriedów, potem hrabiego von Magnis. W 1823 spłonął, po czym został odbudowany i przebudowany w latach 1850-1860. Po II wojnie światowej Dwór Górny pełnił rolę domu kultury, potem siedziby Hufca ZHP. Po kapitalnym remoncie w 2012 r. stał się obiektem hotelowo-restauracyjnym. W 2010 r. znaleziono niezwykły skarb – zastawę rodową von Tschischwitzów. Omijamy Dwór Górny wokół ogrodzenia, przy bramie wjazdowej skręcamy w prawo w asfaltową drogę (ul. Kościelna), którą dochodzimy do rozwidlenia z ul. Martwą. Skręcamy ostro w lewo i schodzimy dość stromą drogą w kierunku mostu na Włodzicy. Przechodzimy przez most i docieramy do Stadionu Miejskiego, głównej siedziby Klubu Sportowego „Piast”. Po prawej mijamy wzniesiony z czerwonej cegły budynek dawnego hotelu i gospody „Pod Czeremą Lwami” (dziś ośrodek zdrowia). Cztery lwy znajdują się na dachu budynku. Przekraczamy ulicę Fredry i idziemy w kierunku nowego parkingu przy markecie (nieopodal Liceum Ogólnokształcącego). Przy Liceum skręcamy w lewo, wchodząc na dość stromo wznoszący się deptak. Idziemy aż do skrzyżowania z ul. Krańcową, gdzie skręcamy w prawo i idziemy między budynkami osiedlowymi, mijając po lewej nieodległy Szpital Miejski. Przecinamy ulicę Kościuszki i wchodzimy znów między budynki osiedla. Wkrótce docieramy do skrzyżowania z ulicą Szpitalną, skręcamy w lewo (w górę) i idziemy aleją nad Osiedlem Piastowskim, mijamy Szpital Miejski alejką, widząc go po lewej stronie. Wkrótce osiągamy ogrody działkowe. Główną aleją przechodzimy między ogródkami i opuszczamy je bramą północno-wschodnią, w najwyższym punkcie. Nad ogródkami szlak skręca w prawo i doprowadza do drogi szutrowej, na której skręcamy w lewo. Tu zmniejsza się dotychczas dość duże nachylenie i osiągamy dość płaskie wzniesienie na zboczu Sokolego Garbu. Teraz już łatwiej wędrujemy drogą wśród pól, mijając nieliczne gospodarstwa. W tym miejscu należy zachować ostrożność. Po przejściu pomiędzy dwoma gospodarstwami szlak wykonuje skręt w prawo, a po około 100 metrach bardzo ostro w lewo. Po chwili docieramy do krawędzi lasu i wchodzimy drogą przy lesie stopniowo coraz wyżej. Po niecałym kilometrze szlak skręca w prawo, w głąb lasu (uwaga – szlak nieco zarośnięty). Spostrzegawczy znajdą przy krawędzi lasu mały kamienny drogowy – pamiętka po przedwojennym szlaku wytyczonym przez działaczy Kłodzkiego Towarzystwa Górskiego (GGV). Idziemy doskonale widoczną polną drogą aż do osiągnięcia grzbietu Wzgórz Włodzickich. Opuszczamy Nową Rudę, a szlak poprowadzi nas dalej na północno-zachód w kierunku coraz lepiej widocznego masywu Góry Włodzickiej (Szczytowej, Spitzberg). Po zdobyciu szczytu można wrócić do Nowej Rudy, ale gorąco polecamy wybór szlaku niebieskiego do stacji Ludwikowice Kłodzkie, czerwonego do Świerk lub dalej zielonego – dość stromo w dół – do stacji kolejowej Świerki Dolne.</p>

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
Gmina Nowa Ruda (w)			
36	Główny Szlak Sudecki	Przełęcz Sokola – Schronisko Orzeł – Obelisk Karla Wiesena – Schronisko Sowa – Wielka Sowa	Wędrówkę na Wielką Sowę zaczynamy z miejscowości Sokolec, tutaj znajdziecie kilka przestronnych parkingów. Z Przełęcz Sokola zmierzamy czerwonym szlakiem, ta trasa liczy około 3 km w jedną stronę. Po drodze mijamy dwa Schroniska Orzeł i Sowa. Największą atrakcją zarówno Wielkiej Sowy jak i całych Gór Sowich jest biała kamienna wieża z 1906 r.. To świetny punkt widokowy i najbardziej charakterystyczny element szczytu, który go wyróżnia spośród okolicznych wzgórz.
37	„Szlak Strzelecki”	Prowadzi od granicy polsko-czeskiej, w paśmie granicznym Gór Suchych od Łąki Strzeleckiej przez Dworki i Pisztyk do Włodzickiej Góry	Długość szlaku wynosi 3,4 km, suma podejść 171 m, czas wędrówki ok. 1 godz. Nazwa szlaku powstała po potyczce wojsk pruskich z napoleońskimi, która miała miejsce 15 lutego 1807 r.
38	„Droga chlebowa”	Włodowice (Gmina Nowa Ruda) – Šonov (Czechy)	To stary polsko-czeski szlak o bogatej historii. Od wieków służył jako droga przemytu różnych dóbr, przede wszystkim żywności. Stąd nazwa ścieżki. Była to popularna trasa, która chroniła podróżnych przed opłacaniem myta i ceł za przekroczenie granicy, liczącej w tym miejscu 250 lat. Dawna granica Prus i Austro-Węgier, a obecnie Polski i Czech, była dla wielu ludzi sposobem do zarobku, a w czasach komunizmu drogą ucieczki do wolnego świata. Obecnie szlak pełni inne zadanie. Promuje region Sudetów Środkowych i Festiwal Góry Literatury. Szlak został oznakowany w 2017 r..
39	Główny Szlak Sudecki im. M. Orłowicza	Ścinawka Średnia - Góra Wszystkich Świętych – Słupiec –Czerwieńczyce – 3,8 km – Czeski Las – Srebrna Góra	Trasa biegnąca przez Wzgórza Włodzickie, Garb Dzikowca i Grzbiet Zachodni Gór Bardzkich. Z węzłowej stacji w Ścinawce Średniej wspinamy się na Górę Wszystkich Świętych we Wzgórzach Włodzickich z wieżą widokową i barokowym sanktuarium. Schodzimy koło drogi krzyżowej do Słupca z dawnym kościołem ewangelickim i neogotyckim kościołem katolickim. Następnie przecinamy Garb Dzikowca w drodze do Czerwieńczyc. Ostatni etap trasy biegnie przez Grzbiet Zachodni Gór Bardzkich, gdzie wspinamy się na główny grzbiet koło Czeskiego Lasu. Na końcu schodzimy przez Przełęcz Srebrną z mostem wiszącym do Srebrnej Góry z twierdzą i dwoma kościołami.
Gmina Paszowice (w)			
40	Czerwony szlak brzeżny	Złotoryja – Bolków	Znaki czerwone – dł. ok. 40 km. 0,0 km Złotoryja - 7,0 km Leszczyna, 9,0 km węzeł szlaków - 11,5 km Stanisławów - 16,5 km Bogaczowice - 18,7 km Polana pod Górzcem - 21,4 km Chełmiec- 23,0 km Myślibórz - 24,2 km Rataj - 27,3 km Radogost /397 m/ - 29,5 Grobla - 32,0 km Kwietniki - 34,0 Popielowa /364 m/ - 37,5 km Świny - 39,5 km Bolków /PKP/. Długość szlaku 40 km. Wiedzie on krawędzią Sudetów związaną z uskokiem brzeżnym sudeckim, liczne wzgórza zbudowane z wulkanicznych bazaltów. Szlak biegnie brzeżnymi partiami Pogórza złotoryjskiego, przecina Rów

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
			Świerzawy oraz Pogórze wojcieszowskie. po drodze skały z różnych okresów geologicznych. na Pogórze Złotoryjskim znajduje się również Park Krajobrazowy 'Chełmy' a także rezerwat geologiczno-florystyczny 'Wąwóz Myśluborski'. Liczne atrakcje turystyczne, m.in. stare piece hutnicze w Leszczynie i pod rosochą, kalwaria na Górczu, zarysy grodzisk, zamki, ruiny (Lipa, Świny, Bolków).
Gmina Radków (m-w)			
41	Czerwony szlak turystyczny Główny Szlak Sudecki im. M. Orłowicza (in. Główny Szlak Sudecki)	Rozpoczyna się w Świeradowie-Zdroju i prowadzi przez Góry Izerskie, zbocza Wysokiej Kopy, Wysoki Kamień do Szklarskiej Poręby. Następnie przez Karkonosze (Wodospad Kamieńczyka, Wielki Szyszak, Przełęcz pod Śnieżką) do Karpacza. Kolejnym etapem są Rudawy Janowickie (Skalnik) do Krzeszowa. Następnie przez Góry Kamiennie i Góry Czarne prowadzi do Jedliny-Zdroju, skąd przechodzi głównym grzbietem Gór Sowich (Wielka Sowa), aż do Przełęczy Srebrnej oddzielającej je od Gór Bardzkich. Dalej szlak prowadzi do Wambierzyc, skąd trasa wstępuje w Góry Stołowe (Skalne Grzyby, Błędne Skały) i do sudeckich uzdrowisk: Kudowy-Zdroju, Dusznik-Zdroju. Dalej: Góry Orlickie, Bystrzyckie, Wodospad Wilczki, Masyw Śnieżnika, Krowiarki, Łądek-Zdrój, Góry Złote do Paczkowa, gdzie przez wiele lat kończył się na stacji kolejowej. Obecnie prowadzi dalej przez Kałków, Głuchołazy, Góry Opawskie do Prudnika. Szlak ma długość 443 kilometrów, a szacowany czas przejścia wynosi 120 godzin.	Pomysłodawcą wyznakowania szlaku turystycznego przechodzącego przez całe Sudety był Mieczysław Orłowicz, działacz turystyczny, założyciel Akademickiego Klubu Turystyczny we Lwowie, członek Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Koncepcja szlaku powstała w 1947 podczas zebrania PTT w Jeleniej Górze. Szlak prowadzi przez tereny przygraniczne, które w latach Polski Ludowej były silnie strzeżone przez służby graniczne. Z tego powodu ominął wiele ważnych punktów w Sudetach, w tym szczyt Śnieżki oraz Śnieżnika. W kilku miejscach prowadził też drogami asfaltowymi. W 1973 szlak otrzymał imię Mieczysława Orłowicza.
42	Niebieski szlak turystyczny Niebieski Szlak Sudecki)	Rozpoczyna się w Szklarskiej Porębie, dalej prowadzi wzdłuż Jeziora Pilchowickiego, przez Lwią Górę, Skalnik i Małą Ostrą, dalej przez Zamek Grodno, Wielką Sowę, Twierdzę Srebrna Góra, Bardo, Jaskinię Radochowską, Łądek-Zdrój, schronisko Na Śnieżniku, Międzygórze, Duszniki-Zdrój, Park Narodowy Gór Stołowych i kończy się w Pasterce.	Niebieski Szlak Sudecki (to nie jest oficjalna nazwa) ma formę niepełnej pętli: zaczyna się w Szklarskiej Porębie, następnie kieruje się na zachód i południe, by skończyć swój bieg w Pasterce w Górach Stołowych.
Gmina Stare Bogaczowice (w)			
43	Szlak niebieski	Zamek Cisy – Pałac w Strudze – Węgielnik – Modrzewiec – Trójgarb – Gmina Czarny Bór	Szlak o charakterze ponad lokalnym. Łączący Gminę Stare Bogaczowice z Gminą Czarny Bór. Na trasie szlaku m.in. ruiny zamku Cisy, pałac w Strudze, wieża widokowa na Trójgarbie.
44	Szlak czarny	Gmina Boguszów-Gorce – Jabłów – Trójgarb – Stare Bogaczowice – Przełęcz Pojednania – Gostków – Gmina Marciszów	Szlak o charakterze ponad lokalnym. Łączący Gminę Boguszów-Gorce, Gminę Stare Bogaczowice i Gminą Czarny Bór. Na trasie szlaku m.in. wieża widokowa na Trójgarbie.
45	Szlak żółty	Gmina Szczawno-Zdrój – Lubomin – Trójgarb – Jagodnik – Gostków – Przełęcz Pojednania – Gmina Marciszów	Szlak o charakterze ponad lokalnym. Łączący Gminę Szczawno-Zdrój, Gminę Stare Bogaczowice z Gminą Marciszów. Na trasie szlaku m.in. wieża widokowa na Trójgarbie, zabytkowy wiatrak holenderski w Gostkowie oraz Przełęcz pojednania.
46	Szlak zielony	Gmina Szczawno-Zdrój – Lubomin – Trójgarb – Gostków – Gmina Marciszów	Szlak o charakterze ponad lokalnym. Łączący Gminę Szczawno-Zdrój, Gminę Stare Bogaczowice z Gminą Marciszów. Na trasie szlaku m.in. wieża widokowa na Trójgarbie oraz zabytkowy wiatrak holenderski w Gostkowie.

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
47	Szlak czerwony	Stare Bogaczowice – Trójgarb	Szlak prowadzący z centrum Starych Bogaczowic przez zalew na szczyt Trójgarbu (wieża widokowa)
Gmina Strzegom (m-w)			
48	Szlak Piastowski	Świdnica – Jaworzyna Śląska – Strzegom – Jawor Kolor szlaku: czerwony Symbol szlaku: K-2 Długość: ok. 50 km OPIS szlak rowerowy, o długości 50 km	Trasa łatwa i zarazem bogata w walory widokowe i kulturowe, biegnie po nizinnych terenach Przedgórze Sudeckiego, głównie drogami asfaltowymi o małym natężeniu ruchu, dlatego też nie wymaga zbytnej kondycji i profesjonalnego sprzętu. Około 5 godzin marszu, trasa łatwa i bogata w walory widokowe i kulturowe, biegnie po nizinnych terenach Przedgórze Sudeckiego o małym natężeniu ruchu.
49	Szlak Martyrologii	Przebieg: Jawor – Paszowice – Czernica – Czeska Góra – okolice Kostrzy – były obóz koncentracyjny Gross-Rosen – Gęsie Góry – okolice Żółkiewki – Góra Św. Jerzego – Krzyżowa Góra – Strzegom Kolor szlaku: niebieski Długość: ok. 22 km	Szlak pieszy, nizinny, długość szlaku to 22 km (około 2 godziny marszu), trasa bogata w walory krajobrazowe, o małym natężeniu ruchu. Szlak upamiętniający więźniów byłego obozu koncentracyjnego "Gross Rosen".
50	Szlak Ułanów Legii Nadwiślańskiej	Przebieg: Strzegom - Stawiska – Granica - Mały Modłęczin – Serwinów – Dobromierz – Chwaliszów - Ruiny Zamku Cisy – Struga - Szczawno Zdrój – Podzamcze - Zamek Książ – Szczawienko – rezerwat „Jeziorko Daisy” - Witoszów Górny - Witoszów Dolny - Świdnica. Kolor: żółto – niebiesko – żółty	Szlak górski, pieszy, długość 53 km, (ok. 5 godz. szybkiego marszu) jest to trasa łatwa, biegnąca głównie drogami asfaltowymi o średnim natężeniu ruchu.
51	Szlak „Via Sacra”	Do stacji Via Sacry włączono dwa obiekty gminy Strzegom. Pałac w Morawie stał się dwunastym partnerem "Via Sacry". Najciekawszym obiektem sakralnym w Strzegomiu, o wysokiej wartości kulturowo-historycznej i turystycznej, jest Bazylika Mniejsza i to ona właśnie zaistniała na mapie jako piętnasty partner "Via Sacry".	Szlak "Via Sacra" to nowy szlak turystyczny powstały w 2005 r. łączy wyjątkowe miejsca sakralne, obiekty architektury i dzieła sztuki na styku trzech krajów: Niemiec, Polski i Czech, w euroregionie Nysy.
52	Szlak Kamienia		
Gmina Szczawno-Zdrój (m)			
53	Szlak pieszy zielony	Zaczyna się w pobliżu dworca kolejowego Wałbrzych Gł., a po niespełna 50 km kończy się w Marciszowie. Zielona trasa prowadzi m.in. przez Rybnicę Leśną, Sokołowsko, Dzikowiec Boguszów-Gorce, Chełmiec, Lubomin, Trójgarb i Gostków.	Na pełny przebieg powinni decydować się tylko zaprawieni w górskich wędrówkach turyści. Po drodze trzeba wejść na kilka szczytów (ponad 1600 m przewyższeń), a marsz może trwać ponad 13 godzin. Mniej doświadczonym po drodze nie zabraknie ewentualnych skrótów.
54	Szlak pieszy żółty	Prowadzi z Bolkowa przez Wierzchosławice, Gostków, Nowe Bogaczowice oraz szczyt Trójgarbu i Lubomin do centrum Szczawna-Zdroju.	Szacowany czas przejścia 29 kilometrów szlaku to około 7 i pół godziny. Suma przewyższeń do pokonania to ok. 855 metrów.
55	Europejski długodystansowy szlak pieszy E3 w granicach Polski	Przebiega w dwóch odcinkach – karpackim (160 km) i sudeckim, biegnącym od Boboszowa (k. Międzylesia) do Jakuszyca. Ten fragment liczy mniej więcej 300 kilometrów i oznaczony jest na niebiesko. Przecina m.in. Śnieżnik, Łądek-Zdrój, Walim, Wałbrzych, Szczawno-Zdrój, Chełmiec, Boguszów-Gorce, Kamienną Górę i Świeradów-Zdrój.	Cały szlak E3 liczy ponad 7,5 tys. kilometrów i łączy brzegi Morza Czarnego w Turcji i Bułgarii z portugalskimi i hiszpańskimi wybrzeżami Atlantyku.
56	Szlak Ułanów Legii Nadwiślańskiej	Wytoczony został w 1960 r. przez wałbrzyski oddział PTTK. Biegnie od Świdnicy, m.in. przez Witoszów, Wałbrzych, Szczawno-Zdrój, Strugę, Chwaliszów i Dobromierz do Strzegomia.	Łączna długość trasy to niewiele ponad 53 kilometry. Oznaczona jest na żółto-niebiesko-żółto na cześć polskich formacji wojsk Napoleona, które nosiły właśnie tak barwione kłapy na mundurach. Żołnierze Legii Nadwiślańskiej (wtedy jeszcze Legii Włoskiej) w 1807 r. odegrali decydującą rolę w zwycięskiej

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
			bitwie na Czerwonym Wzgórzu (na polach między Strugą a Szczawnem-Zdrój).
Gmina Świdnica (m)			
57	Południowo-zachodni Szlak Cysterski	Szlak obejmuje swoim zasięgiem obiekty cysterskie i pocysterskie, na Dolnym Śląsku m.in. w Świdnicy, Trzebnicy, Lubiążu, Legnicy, Jeleniej Górze i Kamieńcu Ząbkowickim	Świdnicką perełką na szlaku jest starannie odrestaurowany Pałac Opatów, mieszczący się przy ul. Franciszkańskiej 18. Obecnie mieści się w nim Miejska Biblioteka Publiczna. Produkt turystyczny przebiegający przez główne korytarze tranzytowe związane z EURO 2012 oraz najbardziej wartościowe i najciekawsze zabytki Dolnego Śląska.
58	Dolnośląski Szlak UNESCO	Na terenie Dolnego Śląska trasa przebiega przez Jawor-Świdnica-Wrocław	Trasa realizowana w ramach projektu w wybranych polskich miastach posiadających własne obiekty wpisane na Światową Listę Dziedzictwa Kulturowego UNESCO tj. Toruń, Zamość, Kraków, Wieliczka, Wrocław.
59	Szlak kamienia	Trasa Szlak Kamienia łączy znaczące miejsca związane z wydobyciem i obróbką kamienia na Czeskim przedgórzu Karkonoszy (Podkrkonośi) i na terenie Dolnego Śląska. Na tej podstawie powstała ścieżka edukacyjna, która zaczyna się w mieście kamiennego piękna – Hořicach, prowadzi przez Czeskie przedgórze Karkonoszy (Podkrkonośi), Dobromierz i Świdnicę, aż do Strzegomia, granitowego serca Polski	Renowacja 300-letnich barokowych zabytkowych fontann znajdujących się na świdnickim Rynku i utworzenie nowej miejskiej trasy turystycznej dotyczącej dziedzictwa kamienia będącej elementem międzynarodowego polsko – czeskiego szlaku w ramach projektu „Szlak kamienia”. Uatrakcyjni region podkarkonoski i dolnośląski.
60	Trasa turystyczna „Śladami Czerwonego Barona”	Trasa miejska ciesząca się dużym zainteresowaniem turystów	Trasa ma wpływ na duży rozwój potencjału turystycznego w oparciu o dziedzictwo kulturowe i legendę słynnego mieszkańca Świdnicy, asa lotnictwa I wojny światowej, Manfreda von Richthofena - Czerwonego Barona. W parku przy ul. Sikorskiego stoi replika samolotu Fokker, na którym latał.
Gmina Świdnica (w)			
61	Szlak Zamków Piastowskich (zielony)	Zamek Grodno – Zamek Grodziec	Szlak Zamków Piastowskich – szlak turystyczny o długości 152 km, przebiegający przez tereny województwa dolnośląskiego, oznaczony kolorem zielonym. Rozpoczyna się w Zamku Grodno w Zagórzcu Śląskim (w którym znajduje się Muzeum Regionalne PTTK Zamek Grodno). Następnie przechodzi przez największy zespół parkowo-zamkowy Zamek Książ (wybudowany w końcu XIII w. przez księcia Bolka I), Zamek w Bolkowie – piastowski zamek Książąt Świdnicko-Jaworskich z XIII w., Zamek Bolczów (ruiny zamku z XIV w.), Jelenią Górę, Siedlęcín (książęca wieża mieszkalna z XIV w.), Wleń i kończy się na Pogórzcu Kaczawskim, u podnóża góry Grodziec, gdzie usytuowany jest pochodzący z XV w. zamek Grodziec oraz gotycki kościół. Na trasie znajduje się 15 zamków i grodów piastowskich.
62	Szlak czerwony	Bystrzyca Górna – Zamek Książ	Szlak Zamek Książ - Bystrzyca Górna - oznaczony kolorem czerwonym. Bogaty w piękne panoramy i ciekawe miejsca szlak. Przebiega przez miejscowości w naszej Gminie: Witoszów Górny, Bystrzyca Górna, Lutomia Górna
63	Szlak zielony	Walim – Góra Popiel – Świdnica	Szlak Walim - Świdnica - oznaczony kolorem Zielonym. Szlak prowadzi z Górn Sowich

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
			do Świdnicy przez ciekawe turystycznie miejscowości Gminy Świdnica. Miejscowości: Bojanice - Wieruszów - Krzyżowa - Makowice - Góra Popiel (Najwyższy szczyt Równiny Świdnickiej (Korona Sudetów Polskich) - Świdnica. Długość szlaku: 45 km
64	Szlak żółty	Świdnica – Gogołów – Ślężą	Szlak Gogołów (Wiatrak) - Przełęcz Księżnica - Ślęża. Szlak oznaczony kolorem żółtym. Prowadzi przez Wzgórza Kiełczyńskie z najwyższym Szczytem (Szczytna). Malownicze panoramy na masyw Ślęzy i Radunię. Długość: 15km
Gmina Świebodzice (m)			
65	Ze Świebodzic do zamku Książ przez Bramę Lwów (Książańską)	Z centrum miasta kierujemy się wzdłuż głównej arterii miasta (ulicą Wałbrzyską), pod górę. W pewnym momencie droga "na Wałbrzych" zakręca w lewo, my zaś idziemy prosto i docieramy do Bramy Lwów (Książańskiej).	Atrakcje na trasie: Brama Książańska, Zabytkowe grobowce na cmentarzu przy ulicy Wałbrzyskiej, Zamek Książ.
66	Ze Świebodzic do Zamku Książ przez Wilczą Górę	Z centrum miasta kierujemy się w stronę ulicy Wiejskiej (dzielnica Pełcznica). Stąd wygodną ścieżką spacerową biegnącą wzdłuż Pełcznicy docieramy do niewielkiego ronda, idziemy prosto, po czym zaraz skręcamy w lewo, tym samym docierając do osiedla Wilcza Góra. Mijamy je po swojej prawej stronie, podążając cały czas prosto, dość stromo pod górkę. Po przejściu około 900 metrów (od Wilczej Góry) docieramy do pierwszego przystanku z wiatą Doliny Różaneczników. Tutaj krzyżuje się nasza trasa z trasą opisaną powyżej. Podobnie, jak przy wcześniejszej trasie, idziemy prosto, po prawej stronie mijając stadninę koni. Następnie po przekroczeniu bramy zamkowej do zamku pozostaje nam już tylko 300 metrów.	Trasa równie atrakcyjna, choć nieco mniej uczęszczana przez turystów, a bardzo popularna wśród mieszkańców miasta. Na trasie Dolina Różaneczników, Stadnina Ogierów.
67	Ze Świebodzic do Zamku Książ przez Pełcznicę	Z centrum miasta kierujemy się na "Stary Książ", aż do pomnikowego cisa "Bolko". Tutaj, zamiast iść za szlakiem zielonym, tak jak do ruin "Starego" zamku, można wybrać szlak czerwony, który po około 20 minutach doprowadzi nas pod sam dziedziniec przy zamku Książ.	Atrakcje na trasie: Cis Bolko, Zamek Książ.
68	Ze Świebodzic do Zamku Cisy	Do ruin zamku Cisy z centrum miasta kierujemy się w stronę Pełcznicy. Idziemy cały czas główną drogą, aż do końca tej dzielnicy miasta. Mijamy ruiny kaplicy św. Anny oraz zbiornik wodny przy ulicy Solnej. Stąd do zamku prowadzi nas już zielono znakowany Szlak Zamków Piastowskich.	Ten średniowieczny zamek został wybudowany przez księcia świdnicko-jaworskiego, Bolka I, kilka kilometrów na zachód od Świebodzic. Za pierwszą wzmiankę o nim uważa się zapiskę z 1241 r., jednak historycy sądzą, że dokument ten jest średniowiecznym falsyfikatem. W średniowieczu zamek wielokrotnie zmieniał swoich zarządców i właścicieli przechodząc z rąk do rąk. W XV wieku na krótko stał się siedzibą rycerzy rabusiów. Kilukrotnie ulegał zniszczeniu oraz odbudowom. W zasadzie w ruinie pozostaje od 1634 r., kiedy został spalony przez Szwedów. Do zameczku najlepiej wybrać się ze świebodzickiej dzielnicy Pełcznica, skąd prowadzi zielono znakowany Szlak Zamków Piastowskich.
69	Dolina Różaneczników	Zabytkowa brama, zwieńczona dwoma figurami kamiennych lwów stanowi początek ścieżki od strony Świebodzic. Po obu jej stronach znajdują się dwa domki szwajcarskie, w których niegdyś zamieszkiwali: odźwierny i ogrodnik z Książa. W tym miejscu rosną	Na ścieżce znajduje się 8 przystanków tematycznych, na których umieszczono tablice informacyjne:

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
		<p>także stare kasztanowce zwyczajne (po trzy z każdej strony traktu prowadzącego do Książa), a przed bramą usytuowane są zabytkowe kordegardy. Po przejściu 600 m dochodzimy do pierwszego murku oporowego. Po lewej stronie wznosi się 3-metrowa skała, po prawej, w dole znajdują się 2 stawy rybne, jeden z nich z zapleczem gastronomicznym (smażalnią ryb). Tuż za zakrętem i skałkami, około 50 m dalej, po lewej stronie znajduje się punkt widokowy, z którego podziwiać można panoramę fragmentu Świebodzic.</p>	
Gmina Walim (w)			
70	Główny Szlak Sudecki im. Mieczysława Orłowicza	Prowadzący głównymi grzbieciami Sudetów od Świeradowa Zdroju do Prudnika. Długość szlaku wynosi ok. 390 km.	Oznaczony kolorem czerwonym. W gminie szlak rozpoczyna się w Rzeczcze przechodzi przez Przetęcz Sokolą na Wielką Sowę.
71	Długodystansowy Międzynarodowy Szlak E-3 Atlantyk – Morze Czarne	Jest to szlak o znaczeniu międzynarodowym, wchodzący w skład 11 europejskich szlaków wędrówkowych. Szlak ten łączy brzegi Atlantyku z Morzem Czarnym. Trasa o długość ok. 7 500 km, przebiega przez 12 krajów (Turcja, Bułgaria, Rumunia, Węgry, Słowacja, Polska, Czechy, Niemcy, Luksemburg, Belgia, Francja, Hiszpania).	Polski odcinek na terenie Sudetów ma długość ok. 220 km. Jest wariantem Głównego Szlaku Sudeckiego. Przez Gminę Walim przebiega od Dzieńmorowic poprzez Lisią Skałę, Zagórze Śląskie z Zamkiem Grodno, Michałkową, Glinno na Przetęcz Walimską i dalej na Wielką Sowę.
72	Szlak Zamków Piastowskich	Szlak turystyczny wiodący przez historyczne warownie Dolnego Śląska. W sumie obejmuje 15 obiektów warownych. Długość Szlaku Zamków Piastowskich wynosi 146 km.	Znakowany kolorem zielonym, wiodący przez historyczne warownie Dolnego Śląska, które powstały za panowania książąt świdnicko-jaworskich. Rozpoczyna się na Zamku Grodno w Zagórzcu Śląskim, a kończy na Zamku Grodziec.
73	Szlak Martyrologii	Długości ok. 18 km. Szlak biegnie od stacji kolejowej w Głuszycy Górnej, a kończy się na stacji w Jugowicach.	Znakowany kolorem czarnym. Wytoczony dla upamiętnienia więźniów filii obozu Gross-Rosen, którzy zginęli podczas przymusowej pracy przy budowie kompleksów niemieckiego projektu „Riese”. Pozwala poznać rozmiary projektu a równocześnie daje pojęcie o ogromie pracy i wysiłku, włożonym przez jego budowniczych. Rozpoczyna się na stacji, gdzie docierały transporty więźniów z całej Europy i kończy na stacji, dokąd również dojeżdżały transporty więźniów do pracy w obozach. W Gminie Walim przechodzi przez Rzeczkę z obiektem „Sztolni Walimskich”. Następnie przez strome zbocze Wawel szlak wiedzie do kompleksu „Włodarz”, największego systemu sztolni w Górach Sowich, biegnąc obok niedostępnych wejść do sztolni w Jugowicach (kompleks „Jawornik”) do stacji PKP w Jugowicach.
74	Szlak Żółty	Rozpoczyna się na przystanku autobusowym w Walimiu, wiedzie z Walimia Cesarską Drogą przez Jelenią Polanę, Małą Sowę do najwyższego szczytu Gór Sowich - Wielkiej Sowy (1 015 m n.p.m.) do Pieszyc.	Znakowany kolorem żółtym.
Gmina Wałbrzych (m)			
75	Zielony szlak na Górę Chełmiec	Boguszów-Gorce – Rosochatka – Chełmiec	Najbardziej charakterystyczny, wpisany w krajobraz Wałbrzycha szczyt Gór Wałbrzyckich. Ze względu na zagospodarowanie góry (wieża widokowa, szlaki piesze i rowerowe, krzyż, droga krzyżowa) bardzo popularny wśród turystów. Najczęściej zdobywany od Boguszowa-Gorce.

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
76	Żółty szlak na Górę Borową	Przełęcz Kozia, Przełęcz pod Borową, Borowa	Szlak z Wałbrzycha to świetna propozycja dla osób, które lubią zwiedzać nietypowe i ciekawe miejsca oraz nie boją się nieco bardziej stromych podejść. Trasa ta rozpoczyna się przy dworcu kolejowym Wałbrzych Główny skąd wychodzi kilka szlaków turystycznych. Na Borową należy podążyć za żółtym szlakiem, który prowadzi przez Zamkową Górę. Na jej szczycie będziecie mieli okazję zwiedzić ruiny zamku „Nowy Dwór”. Szlak zaprowadzi was następnie na Przełęcz Kozią, gdzie krzyżują się szlaki żółty, niebieski i czerwony. Z Przełęcz Koziej należy ruszyć czerwonym szlakiem w kierunku Rozdroża pod Borową, gdzie czeka na was nieco ostrzejsze podejście w stronę szczytu Borowej. Powrót ze szczytu do Wałbrzycha odbywa się przez Rozdroże Czarne. Cała wycieczka zajmuje około 3 godziny.
77	Szlak Hochbergów	Szlak przebiega wokół Zamku Książ	Szlak Hochbergów, zwany też Ścieżką Hochbergów to pięknie położona ścieżka przyrodnicza w Książskim Parku Krajobrazowym, prowadząca wewnątrz wąwozu, w dole którego płynie rzeka Pełcznica.
Gmina Żarów (w)			
78	Szlak Techniki Przemysłowej i Rolnej	Żarów – Piotrowice Świdnickie – Łażany – Pożarzysko – Siedlimowice- Psenno – Będkowice – Sobótka	Żarów - Żarowska Izba Historyczna, Piotrowice Świdnickie – Muzeum Technik Rolnej, Łażany – Kuźnia wybudowana ok. 1910 r., Pożarzysko – Zabytkowa studnia („Hofebrunnen”) z XVII w.: tzw. „dworska studnia”, Siedlimowice – Zabytkowy młyn w Siedlimowicach to odwieczny składnik sielskiego krajobrazu, Psenno – Muzeum Cukiernictwa, Będkowice - Zespół dworski i folwarczny w Będkowicach, Sobótka – Muzeum Ślązańskiego im. Stanisława Dunajewskiego w Sobótce, Śmiałowice – Młyn Gospodarczy.
79	Trasa Krzyży Pokutnych (część zachodnia)	Świdnica – Sulistawice – Wierzba – Kalno – Żarów – Łażany – Kruków – Zastruże – Mielęcín – Rusko – Jarosów – Strzegom – Graniczna – Goczałków Górny – Goczałków – Rogoźnica – Kostrza – Żelazów – Żółkiewka – Strzegom – Grabina – Dobromierz – Bolków – Bolków Zdrój – Pogwizdów – Jastrowiec – Pogwizdów – Bolków Zdrój – Bolków – Dobromierz – Siodłkowice – Szymanów – Modlęcín – Świebodzice – Ciernie – Milikowice – Komorów – Słotwina – Świdnica Dystans: 116 km	Krzyże pokutne to monolityczne kamienne formy w kształcie krzyża wznoszone przez zabójców w miejscu, w którym dokonali oni morderstwa. Ze względu na ich ilość podzieliliśmy naszą trasę na wschodnią i zachodnią. Podmioty tworzące ów szlak: LOT „Księstwo Świdnicko-Jaworskie”, gminy: Świdnica, miasto Świdnica, Żarów, Strzegom, Dobromierz, Bolków, Świebodzice, Jawor, Jaworzyna Śl.
80	Trasa Dawnych Rezydencji	Świdnica – Mokrzeszów – Świebodzice – Siodłkowice – Szymanów – Siodłkowice – Dobromierz – Bronów – Kłaczyna – Roztoka – Godzieszówek – Strzegom – Morawa – Jaworzyna Śląska – Bolesławice Świdnickie – Bagieniec – Wiśniowa – Wierzba – Żarów – Mrowiny – Imbramowice – Domanice – Krasków – Marcinowice – Psenno – Jagodnik – Bolesćin – Krzyżowa – Świdnica Dystans: 111 km	Królewskie zamki, magnackie pałace i ziemiańskie dworki fascynowały ludzi od wieków i odgrywały niezwykle ważną rolę w historii naszego kraju. Na tym szlaku zobaczymy niegdyś okazałe pałace, zamki, zespoły parkowe zabudowania gospodarcze. Trasa została opracowana przez LOT „Księstwo Świdnicko-Jaworskie”.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów poszczególnych gmin.

Załącznik 5. Wybrane szlaki rowerowe w obszarze badań [2022].

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
Gmina Boguszów-Gorce (m)			
1	Czerwony szlak rowerowy	Boguszów-Gorce PKP – Raclawicka – Pl. Odrodzenia – Kasprzaka - Kusocińskiego – Rosochatka – Mały Chełmiec – Kilińskiego – Witosa – Łączna – Mniszek – Łączna – Kusocińskiego (stadion)	Trasa o długości 13 km nietrudna technicznie, jednak wymagająca kondycyjnie. Przejazdy w 60% nawierzchnią gruntową, szutrową, w 40% nawierzchnią utwardzoną - kostka, asfalt.
2	MTB	Wokół Stadionu na ul. Kusocińskiego	Wymagająca, profesjonalna trasa MTB o długości 4 km z przeszkodami – na której rozgrywane były MP MTB XCO w roku 2021 i 2022. W 100% nawierzchnia gruntowa.
3	Niebieski szlak rowerowy	Wałbrzych – Chełmiec – Chełmiec Mały – Rosochatka – Wałbrzych	Początek trasy na ul. Piasta w Wałbrzychu – szlak biegnie na szczyt Chełmca następnie przez Rosochatkę pod Chełmcem Małym, gdzie łączy się z czerwoną trasą z Boguszowa. Trasa o długości 16 km jest nietrudna technicznie, jednak bardzo wymagająca kondycyjnie. Wiedzie w 90 procentach nawierzchnią szutrową, a w dziesięciu procentach asfaltem.
Gmina Głuszycza (m-w)			
4	Trasa G4 Rowerowej 500	Parking przy ul. Leśnej w Głuszycy – Głuszyckie Stawy – Dolina Marcowa – Cesarskie Skałki – Głuszycza	Główną atrakcją szlaku jest punkt widokowy Cesarskie Skałki. Jest to idealne miejsce dla miłośników wspinaczki skałkowej. Na uwagę zwracają również „Głuszyckie Stawy”.
5	Trasa G8 Rowerowej 500	Parking przy ul. Leśnej w Głuszycy – Łomnica – Schronisko PTTK „Andrzejówka” – Sokołowsko- Głuszycza Górna - kamieniołom Melafiru (Tzw. Kamyki) – parking przy ul. Leśnej	Trasa ma długość 39 km. W większości wiedzie po drogach leśnych. Z niej możemy podziwiać malownicze krajobrazy w Parku Krajobrazowym Sudetów Wałbrzyskich oraz dawny kamieniołom melafiru tzw. Kamyki, który przez niektórych określanych jest jako „Morskie Oko”. Ciekły wodne tworzą wodospady, które zimą zmieniają się w niesamowite lodospady, zdobywane przez wspinaczy.
6	Trasa G7 Rowerowej 500	Grzmiąca – Rybnicki Grzbiet – Kompleks Włodarz – Sierpnica – jazda pasem granicznym w Głuszycy Górnej do Przełęczy pod Szpiczakiem – Schronisko PTTK „Andrzejówka” – Rogowiec – Rybicki Grzbiet	To jeden z najdłuższych etapów trasy o nazwie „Tour de Głuszycza” (Strefa MTB Sudety). Liczy ok. 70 km. Przejazdźka po tej wg nielicznych pozwala poczuć się jak w Alpach. Trasa wiedzie w większości po drogach leśnych. Pozwala podziwiać górskie panoramy oraz miejsca interesujące pod względem historycznym.
Gmina Jawor (m)			
7	Trasa pieszo-rowerowa śladami historii”	Kościół Pokoju, centrum miasta, Park Miejski, Stadion i Basen miejski, Ośrodek Wypoczynkowy „Jawornik”, Kryta Pływalnia „Słowianka”, Kościół Pokoju.	Trasa pieszo-rowerowa śladami historii”. Na trasie szlaku umieszczonych jest 16 tablic informacyjnych o obiektach oraz specjalne stojaki na rowery – trasa nie włącza się w ścieżki innych gmin.
Gmina Jaworzyna Śląska (m-w)			
8	Szlak Drogi Węglowej K3	Wałbrzych – Świebodzice – Jaworzyna Śląska – Imbramowice – Mietków	Czarny Szlak Drogi Węglowej (K3) o długości ok. 31,5 km - ma przebiegać z Wałbrzyskiego Muzeum Przemysłu i Techniki przez Świebodzice, Jaworzynę Śląską, Żarów do Mietkowa, gdzie połączy się z międzynarodowym szlakiem EuroVelo. W większości szlak poprowadzony został drogami polnym Przedgórze Sudeckiego, a jego pokonanie nie wymaga specjalnego przygotowania kondycyjnego. Jedynie w Wałbrzychu oraz częściowo w Świebodzicach szlak wiedzie przez obszar górzysto-pagórkowaty. Na trasie warto zobaczyć między innymi takie obiekty jak: Muzeum "Stara Kopalnia" w Wałbrzychu, Wąwóz Książ, ruiny kaplicy w Pełchnicy, starówkę w Świebodzicach, krzyże pokutne, Muzeum Przemysłu i Techniki w Jaworzynie Śl., pałac w Żarowie, zalew w Mietkowie.
9	Szlak Piastowski / Granitowy K2	Świdnica – Jaworzyna Śląska – Strzegom – Jawor	Czerwony szlak K-2 o długości ok. 50 km – trasa łatwa i bogata w walory widokowe, biegnie po nizinnych terenach

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
			Przedgórze Sudeckiego o małym natężeniu ruchu. Nie wymaga zbytnej kondycji i profesjonalnego sprzętu. Swoj początek bierze nad Zalewem Witoszówka w Świdnicy, skąd prowadzi przez Witoszów Dolny, Komorów, Milikowice, Witków, Stary Jaworów, Bolesławice, Jaworzynę Śląską, Strzegom.
Gmina Jedlina-Zdrój (m)			
10	Rowerowa 500	Trasa przebiega przez trzy gminy: Jedlinę-Zdrój, Głuszycę i Wałbrzych (na terenie Jedliny-Zdroju słupki od J1 do J7).	500 km tras rowerowych przebiegających przez tereny leśne oraz miejskie.
Gmina Kamienna Góra (m)			
11	Szlak Cystersów	Przebieg: Kamienna Góra, Czadrów, Krzeszów, Krzeszówek, Gorzeszów, Kochanów, Różana, łączna, Przełęcz Strażnicze Naroże, Chełmsko Śląskie, stadion w Lubawce, Krzeszów, Betlejem, Przedwojów, Kamienna Góra	Szlak poprowadzony w pobliżu obiektów związanych z działalnością zakonu Cystersów. Szlak po terenach Gminy Kamienna Góra, Miasta Kamienna Góra oraz Miasta i Gminy Lubawka.
12	Obwodnica Dolomitowa	Przebieg: Kamienna Góra, Pisarzowice, Czarnów, Rozdroże pod Bobrzakiem, Przełęcz Kowarska, Ogorzelec, Paczyn, Miskowice, Jezioro Bukówka, Paprotki, Stara Białka, Błazkowa, Janiszów, Przedwojów, Kamienna Góra	Posiada wspaniałe walory krajobrazowe, a przede wszystkim umożliwia zapoznanie się ze śladami dawnej i obecnej działalności górniczej w okolicach Pisarzowic, Rędzin i Czarnowa. Szlak po terenach Gminy Kamienna Góra, Miasta Kamienna Góra oraz Miasta i Gminy Lubawka.
13	Magistrala „Dolina Bobru”	Przebieg: dawne przejście graniczne w Lubawce, Błazkowa, Janiszów, Przedwojów, Kamienna Góra, Ptaszków, Dębrznik, Marciszów, Ciechanowice, Miedzianka	Szlak międzynarodowy, łatwy, biegnący tuż przy brzegach rzeki Bóbr. Jadąc od Lubawki, szlak wiedzie praktycznie na całym odcinku Ziemi Kamiennogórskiej na północ. Trasa o wybitnych walorach widokowych i łatwej dostępności do licznych zabytków.
Gmina Kamienna Góra (w)			
14	Szlak Cystersów	Kamienna Góra, Czadrów, Krzeszów, Krzeszówek, Gorzeszów, Kochanów, Różana, łączna, Przełęcz Strażnicze Naroże, Chełmsko Śląskie, Stadion w Lubawce, Krzeszów, Betlejem, Przedwojów, Kamienna Góra	Kolor żółty trasa liczy 54,6 km. Szlak poprowadzony w pobliżu obiektów związanych z działalnością zakonu Cystersów. Stosunkowo łatwy. Znaczna część biegnie po drodze asfaltowej oraz drobnych drogach szutrowych.
15	Obwodnica Dolomitowa	Kamienna Góra, Pisarzowice, Czarnów, Rozdroże nad Bobrzakiem, Przełęcz Kowarska, Ogorzelec, Paczyn, Miskowice, jezioro Bukówka, Paprotki, Stara Białka, Błazkowa, Janiszów Przedwojów, Kamienna Góra	Kolor zielony trasa liczy 43,9 km Trasa z dużą ilością długich podjazdów. Posiada duże walory krajobrazowe.
16	Magistrala „Dolina Bobru”	Dawne przejście graniczne w Lubawce, Błazkowa, Janiszów, Przedwojów, Kamienna Góra, Ptaszków, Dębrznik, Marciszów, Ciechanowice, Miedzianka	Na terenie Ziemi Kamiennogórskiej długość 34 km Oznakowanie ER-6 Szlak międzynarodowy. łatwy. Trasa o wybitnych walorach widokowych i dużej ilości zabytkowych.
Gmina Lubawka (w)			
17	Szlak Cystersów	Kamienna Góra – Chełmsko Śląskie – stadion w Lubawce – Kamienna Góra 54,6 km	Szlak poprowadzony w pobliżu obiektów związanych z działalnością zakonu Cystersów.
18	Obwodnica Dolomitowa	Kamienna Góra – Paczyn- Miskowice – Jezioro Bukówka – Paprotki – Stara Białka Błazkowa – Kamienna Góra 43,9 km	Szlak długi z częstymi podjazdami oraz trudnej nawierzchni na trasie Miskowice – Paczyn. Posiada wspaniałe walory krajobrazowe.
19	Obwodnica Zawory	Chełmsko Śląskie – Uniemyśl – Przełęcz Strażnicze Naroże – kaplica Św. Anny – Chełmsko Śląskie 15,4 km	Szlak łatwy oraz krótki, zalecany do turystyki rodzinnej z jednym podjazdem, szlak posiada duże walory dydaktyczne i krajobrazowe.

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
Gmina Marcinowice (w)			
20	Trasa EuroVelo	Sady, Mysłaków	Przez gminę przebiega międzynarodowa trasa rowerowa EuroVelo 9 (tzw. Szlak Bursztynowy, łączący Bałtyk z Morzem Śródziemnym). Trasa ta biegnie przez Sobótkę, Sady i Mysłaków.
21	Trasa rowerowa po Stowarzyszeniu Gmin Ślężańskich	Cała gmina	Trasa rowerowa została tak zakomponowana, aby była atrakcyjna dla wytrawnych rowerzystów, którzy oczekują od wyprawy rowerowej maksymalnego wysiłku, potu i wrażeń wizualnych. Ale jest także atrakcyjna dla osób sporadycznie wsiadających na rower, którzy chcą się pozachwytać pięknem Ślężańskiej okolicy, zwiedzić ciekawe miejsca, przysiąść na łące i popatrzeć przed siebie. Trasa ta posiada także odcinki, po których śmiało mogą podróżować rodzice z dziećmi.
22	Ślężański Szlak św. Jakuba	Tworzyjanów	Ślężański Szlak św. Jakuba z przystankiem w Tworzyjanowie. Droga św. Jakuba (Camino de Santiago) to szlak pielgrzymkowy do katedry w Santiago de Compostela w Galicji w północno-zachodniej Hiszpanii. W katedrze tej, według przekonań pielgrzymów, znajduje się ciało św. Jakuba. Nie ma jednej trasy pielgrzymki, a uczestnicy mogą dotrzeć do celu jednym z wielu szlaków. Liczący 53 km Ślężański Szlak św. Jakuba, który biegnie ze szczytu Ślęży do Środy Śląskiej przebiega również w przez Gminę Marcinowice, a dokładnie przez Tworzyjanów.
Gmina Mieroszów (m-w)			
23	Pętla zielona	Zaczynając od Mieroszowa biegnie przez ul. Kwiatową, Golińsk, Nowe Siodło, Szybowisko Mieroszów, Kowalową a następnie wzdłuż podnóża Lesistej wraca do Mieroszowa.	Pętla zielona ma blisko 23 km długości i prowadzi głównie przez Obniżenie.
24	Pętla czarna	Z Unistawia Śl. na szczyt Lesistej Wielkiej, a następnie zjeżdża do ługowany w Kowalowej i ponownie skręca w kierunku Unistawia Śl.	Pętla czarna wytyczona została w obszarze Pasma Lesistej, a jej całkowita długość wynosi niespełna 11 km.
25	Niebieska Pętla	Z Sokołowska, prowadzi do Kowalowej, Unistawia Śl., Rybnicy Leśnej i na Przełęcz Trzech Dolin – do schroniska Andrzejówka. Od schroniska szlak prowadzi szutrową drogą do doliny Czarowca i dalej do Sokołowska.	Niebieska Pętla drogowa wytyczona została z myślą o miłośnikach jazdy po drogach asfaltowych. Cała trasa ma 16 km długości.
Gmina Mściwojów (w)			
26	Szlak Polskiej Wsi – niebieski	Luboradz, Mściwojów, Zębowice – Paszowice, Jakuszowa, Lipa, Radzimowice, Wojcieszów, Komarno	Długość ok. 47 km ukazujący dziedzictwo przyrodniczo-kulturowe dolnośląskiej wsi oraz łączący imprezy regionalne związane z wsią dolnośląską.
27	Rowerowy Szlak po Krainie Wygaśłych Wulkanów	Legnickie Pole, Mikołajowice, Snowidza, Godziszowa, Jawor, Myślubórz, Myślinów, Pomocne, Stanisławów, Wilków, Złotoryja, Uniejowice, Grodziec, Jerzmanice Zdrój	
Gmina Nowa Ruda (m)			
28	Dwie Wieże + ER8 + nowa ścieżka rowerowa	Nowa Ruda swoimi szlakami włącza się w istniejącą, dobrze oznakowaną sieć tras pieszo- rowerowych, dzięki którym turysta w sposób bezpieczny może przemieszczać się po naszym terenie. Trasę rowerową można rozpocząć na ścieżce rowerowej, która ma swój	Propozycja uwzględnia przemieszczenie się pomiędzy trzema częściami Miasta Nowa Ruda na rowerze, jednocześnie umożliwiając zwiedzenie zabytkowego centrum jak również poznanie największych atrakcji miejsca. Szlak doskonale wpina się w trasy rowerowe Gminy Nowa

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
		<p>początek w Słupcu, przy wjeździe na Os. Waryńskiego. Jadąc ul. Broniewskiego, w górę osiedla, należy włączyć się w oznakowany szlak pieszo-rowerowy „Dwie wieże”, który prowadzi na szczyt Góry Wszystkich Świętych, z wieżą widokową. Stamtąd, przemierzając szlak, wjechać na szczyt Góry Św. Anny, z drugą wieżą z lokalnego, czerwonego piaskowca. Następnie zjechać ul. Nowa Osada do ul. Sybiraków, po której prowadzi nowopowstały szlak rowerowy. Zjechać do rynku, a następnie ul. Piłsudskiego na ul. Cmentarną. Zostawić jednoślad na parkingu rowerowym i zwiedzić miasto na pieszo np. oznaczonym szlakiem spacerowym „Grodu nad rzeką Włodzicą”, zaczynając spacer przy fontannie Rudek. Po obejrzeniu atrakcji w centrum jadąc ul. Piastów, ul. Przechodnią, a następnie ul. Józefa Piłsudskiego wjechać na ul. Obozową, gdzie jest największa z atrakcji miasta - Dawna Kopalnia Węgla. Stąd można wrócić do ul. Piłsudskiego, gdzie ścieżka rowerowa prowadzi do ronda w Ludwikowicach Kłodzkich i dalej do atrakcji Gminy Nowa Ruda. Z Dawnej Kopalni Węgla możemy również podążać szlakiem młoteczkowym, który prowadzi do najwyższej w Polsce ścianki wspinaczkowej, z której z powrotem można wrócić do początkowego punktu ścieżki rowerowej przy Os. Waryńskiego. Trasa ma około 33 km.</p>	<p>Ruda, Gminy Radków oraz sąsiadującego po czeskiej stronie Miasta Broumov.</p>
Gmina Nowa Ruda (w)			
29	Trasa „Rowerowy Region”	Nowa Ruda – Włodowice – Ścinawka Górna – Tłumaczów – Broumov	<p>Oznakowana trasa rowerowa o długości 65 km z Nowej Rudy przez wieś Włodowice aż do Broumova. Jest to dedykowana ścieżka rowerowa (dopuszczony ruch samochodowy tylko dla mieszkańców posesji znajdujących się przy ścieżce). Trasa bez wzniesień, asfaltowa, z 2018 r. łączy miasto Nowa Ruda z Zamkiem Sarny w Ścinawce Górnej. Trasa rowerowa powstała w ramach projektu "Rowerowy Region" z Nowej Rudy przez Włodowice do Broumova.</p>
30	Perła Gór Sowich	Srebrna Góra - Gołębia -Przełęcz Woliborska – Kalenica - Rymarz - Przełęcz Jugowska - Sokolec - Ludwikowice Kłodzkie - Nowa Ruda - Bożków - Srebrna Góra	<p>Stopień trudności: trudna. Długość: 60 km. Czas: ok. 7 godzin. Początek: Srebrna Góra. Koniec: Srebrna Góra. Najwyższy punkt: Kalenica (964 m n.p.m.). Atrakcje turystyczne: Twierdza Srebrna Góra, stalowa wieża widokowa na Kalenicy, rezerwat przyrody Bukowa Kalenica, pałac w Bożkowie, kopalnia węgla kamiennego Nowa Ruda (podziemna trasa turystyczna).</p>
Gmina Paszowice (w)			
31	Jawor - Myślubórz	Jawor - Myślubórz	<p>Asfaltowa ścieżka o dł. Trasa rekreacyjno-turystyczna o łącznej długości ok. 5 km, prowadzi z Jawora (od początku ulicy Myśluborskiej) do miejscowości Myślubórz w gminie Paszowice. Ścieżka posiada dwa pasy: asfaltowy dla rowerzystów oraz z kostki betonowej dla pieszych. Na trasie znajduje się kilka miejsc wypoczynku wyposażonych</p>

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
			w stojaki rowerowe, ławki, kosze na śmieci oraz wiata do schronienia przed deszczem. Dla poszukiwaczy wiedzy i ciekawostek przygotowano tablice edukacyjne opisujące bogactwo przyrodniczo-kulturowe Ziemi Jaworskiej (wyposażone w kody QR).
Gmina Radków (m-w)			
32	Międzynarodowa Trasa Rowerowa: „Góry Stołowe”	Przejście graniczne Tłumaczów – Gajów – Radków – Ratno Dolne – Wambierzyce – Studzienna – Chocieszów – Wolany – Polanica Zdrój – Szczytna – Duszniki Zdrój – Słoszów – Kulin – Gołaczów – Dańczów – Kudowa Zdrój – przejście graniczne Czerмна/Malá Čermná	Bardzo ciekawa trasa rowerowa biegnąca po polsko-czeskim pograniczu i uwzględniająca swoim przebiegu szereg uzdrowisk.
33	Międzynarodowa Trasa Rowerowa: Ściany	Bożanov/Radków – Radków – Karłów – przejście graniczne Ostra Góra/Machovska Lhota	Trasa rowerowa biegnąca przez bardzo ciekawe i mało znane zakątki Gór Stołowych po polskiej i czeskiej stronie granicy.
34	Trasa Rtyne	Karłów – przejście graniczne Kudowa Słone/Nachod – Słone – Czerмна – Pstrązna – Rozdroże pod Lelkową – Polana YMCA – Szosa Stu Zakrętów – Karłów	Trasa rowerowa, która pozwala odwiedzić największe atrakcje Gór Stołowych oraz uzdrowisko w Kudowie – Zdroju.
Gmina Stare Bogaczowice (w)			
35	K1 – Szlak Bolka	Świebodzice – Cieszów - Dobromierz	Trasa wiodąca drogą powiatową i wojewódzką. Biegnąca m.in. obok ruin wapiennika w Cieszowie w kierunku zbiornika w Dobromierzu.
36	K4 – Szlak Tkaczy	Świebodzice – Chwaliszów – Stare Bogaczowice – Nowe Bogaczowice – Gostków - Jaczków	Trasa wiodąca drogą powiatową i wojewódzką. Biegnąca m.in. obok kapliczki Św. Anny w Starych Bogaczowicach oraz zabytkowego wiatraka holenderskiego w Gostkowie.
37	Pętla Powiatu Wałbrzyskiego	Świebodzice – Cieszów – Struga – Witków i dalej w kierunku gminy Czarny Bór	Trasa powstała i oznakowana została z inicjatywy Powiatu Wałbrzyskiego. Na terenie Gminy Stare Bogaczowice biegnie m.in. obok run Zamku Cisy, Pałacu w Strudze, Wieży widokowej na Trójgarbie.
Gmina Strzegom (m-w)			
38	„Wokół Strzegomia”	Strzegom -Żółkiewka – Żelazów – Kostrza – Rogoźnica – Goczałków – Graniczna – Strzegom	Przebieg w całości po terenie Gminy Strzegom. 8 km. Przebiega drogami publicznymi i niepublicznymi, bez specjalnej infrastruktury (jedynie w Strzegomiu odcinkami są drogi rowerowe). Połączenie z innymi trasami rowerowymi AW możliwe poprzez skrzyżowanie ze Szlakiem Piastowskim K-2 I i II.
39	Szlak Piastowski K-2 – I	Strzegom – Graniczna – Goczałków Górny – Goczałków – Targoszyn-Mściwojów – Zębówice – Jawor	Przebieg w części po terenie Gminy Strzegom (kursywa oznaczono przebieg poza gminą). Cały szlak to 21 km. Przebiega drogami publicznymi i niepublicznymi, bez specjalnej infrastruktury (jedynie w Strzegomiu odcinkami są drogi rowerowe) Możliwe połączenie z siecią ścieżek na terenie AW na północ od Gminy Strzegom
40	Szlak Piastowski K-2 – II	Świdnica – Jaworzyna Śląska – Pasieczna – Stanowice – Międzyrzecze – Strzegom	Przebieg w części po terenie Gminy Strzegom (kursywa oznaczono przebieg poza gminą). Cały szlak to 27 km. Przebiega drogami publicznymi i niepublicznymi, bez specjalnej infrastruktury (jedynie w Strzegomiu odcinkami są drogi rowerowe). Możliwe połączenie z siecią ścieżek na terenie AW na południe od Gminy Strzegom
Gmina Szczawno-Zdrój (m)			
41	Szczawno Zdrój – Chełmiec – Boguszów-Gorce	Dystans: 26 km Początek i koniec trasy: Szczawno-Zdrój	Wyruszamy spod Domu Zdrojowego, mijamy Słoneczną Polanę, docieramy na Wzgórze Gedymina i wracamy niebieskim szlakiem w dół. Teraz lekki podjazd: ul. Okrężna, Kolejowa i Aleja Spacerowa. Zaczyna się żółty szlak i

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
			nierówności na drodze. Skręcamy na ul. Baczyńskiego i Daszyńskiego. Wjeżdżamy na nasyp z luźnymi kamieniami i dojeżdżamy do skrzyżowania z niebieskim szlakiem rowerowym. Stąd trasą na Szczyt Chełmca. Zjeżdżamy żółtym szlakiem na Przeł. Rosochatka. Dalej jedziemy czerwonym szlakiem rowerowym do ul. Witosza w Boguszowie, ul. Łączną, ul. Chopina- wokół masywu Mniszka i kończymy wycieczkę na pl. Zwycięstwa w Gorcach. Żeby wrócić do Parku Zdrojowego zjeżdżamy drogą 367 do skrzyżowania 1 Maja i II Armii i dalej Szczawna-Zdroju.
42	Niebieski szlak	Zaczyna się w dzielnicy Wałbrzycha Biały Kamień, na skrzyżowaniu ulic Andersa i Ratuszowej.	Wjazd na Chełmiec nie należy do najtrudniejszych technicznie, jest za to dość wymagający kondycyjnie. Droga na szczyt i z powrotem liczy około 16 kilometrów. Można ją pokonać w ok. 2 godziny. Przy założeniu, że wycieczka zaczynałaby się w okolicach uzdrowskiego deptaku – do przebycia będzie ok. 5 km więcej, co powinno zająć jakieś 20 minut więcej.
43	4-cross na Słonecznej Polanie	Dynamiczna trasa po trudnym torze przeszkód najeżonym kamieniami, ostrymi wąskimi zakrętami, hopkami i skoczniami pozwalającymi na solidne kilkumetrowe loty.	Wybudowany w 2000 r. tor liczy ok. 400 m. W drodze w dół trzeba pokonać przynajmniej siedem „band”, pięć skoczni, dwa „stoliki” i cztery „sekcje rytmiczne”. Linia mety jest położona ok. 40 m niżej od punktu startu.
Gmina Świdnica (m)			
44	Trasa Eurovelo9 EV9	Baranowice – Wrocław – Świdnica – Błotnica)	W Świdnicy przebiega: ul. Częstochowska, Wrocławska, Saperów, Kościelna, Bohaterów Getta, Rynek, Łukowa, al. Niepodległości, Nauczycielska, Pionierów, Sportowa, Kraszowicka.
45	Trasa Sudecka	(Świdnica – Boguszów-Gorce – Wolimierz)	W Świdnicy przebiega: Sprzymierzeńców, Polna Droga, Kochanowskiego.
Gmina Świdnica (w)			
46	EuroVelo 9: Baltic – Adriatic	Bałtyk (Gdańsk) – Adriatyk (Pula) długość trasy 1930 km.	Trasa rowerowa przebiega przez miejscowości w Gminie Świdnica.
47	Trasa rowerowa K-1 „Bolka”	Świdnica – Świebodzice – Dobromierz – Bolków – Jawor oznaczona kolorem żółtym, długość 70 km.	Trasa przebiega przez 7 miejscowości w Gminie Świdnica.
Gmina Świebodzice (m)			
48	Czarny Szlak Drogi Węglowej (K3)	Z Wałbrzyskiego Muzeum Przemysłu i Techniki przez Świebodzice, Jaworzynę Śląską, Żarów do Mietkowa, gdzie połączy się z międzynarodowym szlakiem EuroVelo. W większości szlak poprowadzony został drogami polnym Przedgórze Sudeckiego	W większości szlak poprowadzony został drogami polnym Przedgórze Sudeckiego, a jego pokonanie nie wymaga specjalnego przygotowania kondycyjnego. Jedynie w Wałbrzychu oraz częściowo w Świebodzicach szlak wiedzie przez obszar górzysto-pagórkowaty. Na trasie warto zobaczyć między innymi takie obiekty jak: Muzeum "Stara Kopalnia" w Wałbrzychu, Wąwóz Książ, ruiny kaplicy w Pełcznicy, starówkę w Świebodzicach, krzyże pokutne, Muzeum Przemysłu i Techniki w Jaworzynie Śląskiej, pałac w Żarowie, zalew w Mitkowie.
49	Szlak czarny Wokół Wilczej Góry	Częściowo szlak wiedzie przez obszar zabudowany świebodzickiej dzielnicy Pełcznica, natomiast w większości jednak są to kompleksy leśne, wchodzące w obszar Książańskiego Parku Krajobrazowego (także w gminie Wałbrzych).	Jedna z dwóch tras MTB przebiegających przez obszar miasta. Wytyczona została przez bardzo zróżnicowany, a zarazem atrakcyjny obszar pogórza. Na trasie znajdują się liczne techniczne podjazdy/zjazdy oraz miejsca, z których rozpościera się imponująca panorama na Nizinę Śląską otaczającą miasto od północy, jak i pasmo Sudetów ciągnących się na południu. Na trasie oraz w jej najbliższym otoczeniu warto zwrócić uwagę na: ruiny gotyckiej kaplicy św. Anny w Pełcznicy (XII/XIII w.), pomnikowy cis "Bolko", Stado Ogierów Książ, Zamek Książ (XIII w.), Bramę Książańską w Świebodzicach i Książu (XVIII w.).

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
50	Szlak Księstwa Świdnicko-Jaworskiego	Szlak rozpoczyna się w Świebodzicach na Osiedlu Słonecznym, gdzie krzyżuje się z żółtym szlakiem Bolka K-1 relacji Świdnica-Świebodzice-Bolków-Jawor, czarnym szlakiem Drogi Węglowej K-3 (Wałbrzych-Świebodzice-Mietków) oraz niebieskim szlakiem Dookoła Świebodzic. Następnie ulicą Kamiennogóorską opuszcza Świebodzice i podąża w kierunku wsi Cieszów Górny. Szlak w całości prowadzi asfaltową drogą łączącą Świebodzice z Kamienną Górą. Po drodze przebiega jeszcze przez takie miejscowości jak Chwaliszów, Stare i Nowe Bogaczowice, Gostków, Jaczków i przed Kamienną Górą łączy się z drogą wojewódzką nr 367 docierając do miasta. W Kamiennej Górze szlak został poprowadzony ulicami: Wałbrzyską, Katowicką, Stefana Okrzei, Spacerową, Muzealną aż do Placu Wolności. Za miejscowością Jaczków Szlak Tkaczy łączy się z czerwonym szlakiem, tzw. Obwodnicą Marciszowa i towarzyszy mu aż do ul. Wałbrzyskiej.	Atrakcje i miejsca godne zobaczenia na trasie i w najbliższym sąsiedztwie: Rynek w Świebodzicach z zabytkowymi kamienicami, kościołami i Ratuszem z XVIII wieku; mury obronne Świebodzic; ruiny zamku Cisy w Cieszowie Górnym; domy ryglowe w Chwaliszowie; klasztor pocysterski, kościół św. Józefa Oblubieńca i kaplica św. Anny w Starych Bogaczowicach; Rynek z zabytkowymi kamienicami (XVII/XIX w.), kościół parafialny pw. św. Piotra i Pawła z gotyckim prezbiterium z XIV w., kościół poewangelicki z XVIII w. (obecnie kościół rzymskokatolicki pw. Matki Bożej Różańcowej), Ratusz w stylu neorenesansowym oraz cmentarz żydowski (XVIII w.) w Kamiennej Górze.
Gmina Walim (w)			
51	Trasa W7	Trasa przebiega przez Gminy: - Walim, - Nowa Ruda - Głuszycza - Mieroszów	Poziom trudności: Trasa trudna, leśna, długość: 71 km (cała pętla). Trasa oznakowana również kolorem zielonym w systemie tras Strefy MTB Sudety. Początek trasy (rekomendowany): Walim, Plac przy zabytkowej Lipie lub z parkingu przy CSiR w Walimiu. Przebieg trasy: Walim – Przełęcz Walimska – Wielka Sowa – Schronisko Sowa – Przełęcz Sokola – Sierpnica. W dalszej części poruszamy się trasą oznakowaną znakiem G7 Rowerowej 500. Ciekawe miejsca. Atrakcje na trasie: Walim – Kościół pw. św. Barbary, dom tkaczy, zabytkowa lipa, Przełęcz Walimska, Wielka Sowa, Przełęcz Sokola, Centrum Muzealno-Turystyczne "Olbrzym.
52	Trasa W6	Trasa przebiega przez Gminy: Walim, Głuszycza	Poziom trudności: Trasa trudna, szosowo-leśna, długość: 29 km (cała pętla) Trasa oznakowana również kolorem żółtym w systemie tras Strefy MTB Sudety. Początek trasy (rekomendowany): Walim, Plac przy zabytkowej Lipie. Przebieg trasy: Walim, Jelenia Polana – Rzczecka – Górna Rzczecka. W dalszej części poruszamy się trasą oznakowaną znakiem G6 Rowerowej 500. Ciekawe miejsca. Atrakcje na trasie: Walim – Kościół pw. św. Barbary, dom tkaczy, zabytkowa lipa, Kościół pw. Świętej Jadwigi Śląskiej.
53	Trasa W10 Bike Park Walim MTB Cross Country.	Trasa przebiega tylko w Gminie Walim. Nie włącza się w trasy innych gmin.	Poziom trudności: Bardzo trudna, leśna, długość: 4 km. Bike Park położony jest w centrum Walimia dostępna z przy parkingu Centrum Sportu i Rekreacji ul. Boczna 8 w Walimiu. Tu można zaparkować samochód oraz skorzystać z dostępnego zaplecza sanitarnego. Trasa jest dostępna dla wszystkich, którzy chcą z niej skorzystać. Nie jest to jednak trasa typowo rekreacyjna. Korzystający muszą posiadać podstawowe umiejętności poruszania się rowerem w trudnym terenie górskim. To specjalna trasa do jazdy rowerem górskim. Na wymagającej, trudnej trasie o długości około 4.0 km znajduje się ponad 20 różnego rodzaju zbudowanych elementów

L.p.	Nazwa szlaku turystycznego	Przebieg	Opis
			<p>technicznych – od łatwych do wyjątkowo trudnych min.: sztajfy, strome zjazdy, 3 rock gardeny w tym rock garden MTB Arena (najdłuższy rock garden w Polsce), pump track, kamienna pułapka, mostki, hopy i dropy i przeszkody typu "north shore" (drewniane konstrukcje do szkolenia techniki jazdy rowerem) i wiele innych.</p> <p>Dodatkowym elementem Bike Parku jest sekcja zjazdowa o długości 4,0 km, której początek znajduje się na Przełęczy Walimskiej i prowadzi bezpośrednio do Walimia.</p> <p>Trasa jest na stałe oznakowana charakterystycznymi niebieskimi słupkami z umieszczonymi na nich strzałkami kierunkowymi.</p>
Gmina Wałbrzych (m)			
54	Na Chełmiec	Biały Kamień – Chełmiec – Biały Kamień	(16 km) Na trasie warto zobaczyć: wieżę widokową, Krzyż Milenijny na Chełmcu, Drogę Krzyżową Trudu Górniczego.
55	Wokół Książańskiego Parku Krajobrazowego	Szczawienko – Struga – zamek Cisy – Pełcznica – Zamek Książ – Szczawienko	(20 km) Na trasie warto zobaczyć: kościół w dzielnicy Szczawienko, ruiny zamku Cisy, ruiny kościoła św. Anny, zabytkowe założenia parkowe, Stado Ogierów Książ, zamek Książ.
56	Wokół Wałbrzycha	Szczawienko – Lubiechów – Poniatów – Rusinowa – Przełęcz Kozia -Glinik – Kuźnice Świdnickie – Szczawno-Zdrój – Szczawienko	(61 km) Na trasie warto zobaczyć: kościół w Szczawienku, Palmiarnie w Lubiechowie, nieczynny kamieniołom z panoramą na Kotlinę Wałbrzyską, trasa zjazdowa na Dzikowcu.
Gmina Żarów (w)			
57	Trasa rowerowa K – 3 „Szlak Drogi Węglowej”	Wałbrzych – Świebodzice – Jaworzyna Śląska – Żarów – Mietków – 39 km	Szlak ma przebiegać od "Parku Wielokulturowego Stara Kopalnia" w Wałbrzychu, gdzie swoją siedzibę ma Wałbrzyskie Muzeum Przemysłu i Techniki przez Świebodzice, Jaworzynę Śląską, Żarów do Mietkowa, gdzie połączy się z międzynarodowym szlakiem Eurovelo R-9.
58	Trasa czerwona	Żarów – Mrowiny – Wostówka – Pożarzysko – Mrowiny – Żarów – ok. 12 km	Jest to trasa o dużych walorach widokowych, prowadzi przez mało znane, ale za to bardzo urokliwe miejsca naszej gminy. Na trasie warto zwrócić uwagę na zabytkowy pałac oraz wieżę kościoła ewangelickiego w Mrowinach i kościół pw. św. Józefa oraz zabytkową studnię w Pożarzysku.
59	Trasa niebieska	Żarów – Łażany – Kruków – Mrowiny – Żarów – ok. 11 km	Jest to najtrudniejsza, ale na pewno bardzo ciekawa trasa. Trasa ta wymaga od turysty dobrej kondycji fizycznej, oferuje w zamian niezapomniane wrażenia estetyczne i poznawcze. Na trasie warto zwrócić uwagę: w Łażanach na ruiny barokowego pałacu, park wraz z monumentalną pergolą oraz grota, a w Mrowinach na zabytkowy pałac. Bardzo ciekawym przystankiem na trasie jest Góra Krukowska.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów poszczególnych gmin.

Załącznik 6. Najważniejsze powiązania transportu zbiorowego.

Przebieg linii transportu zbiorowego	Operator
Lubawka	
Lubawka – Kamienna Góra	PKS Sp. z o.o. Kamienna Góra
Lubawka – Chełmsko Śląskie	PKS Sp. z o.o. Kamienna Góra
Lubawka – Sędziszów - Lubawka	Koleje Dolnośląskie
Żarów	
Świdnica ul. Kolejowa - Zawiszów – Sulisławice – Wiśniowa – Wierzbna – Bożanów – Żarów – Mrowiny – Żarów - Łażany - Mikoszowa – Przyłęgów	Mateusz Rzeszut Matbus
Tarnawa – Mrowiny – Siedlimowice – Pożarysko – Imbramowice – Dzikowa – Buków – Imbramowice (dojazd dzieci do szkół)	P.P.H.U. „MALEC” Mieczysław Malec
Żarów – Zastruże – Żarów przez Mrowiny – Tarnawę – Marcinowiczki - Pyszczyń – Kruków – Mielęcín – Przyłęgów – Łażany	Stanisław Ptak Usługi Transportowe
Żarów – Zastruże - Imbramowice przez Marcinowiczki - Pyszczyń – Mielęcín – Kruków – Łażany	Stanisław Ptak Usługi Transportowe
Żarów – Mikoszowa – Marcinowiczki przez Pyszczyń – Zastruże – Mielęcín – Kruków- Przyłęgów – Łażany	Stanisław Ptak Usługi Transportowe
Żarów – Imbramowice – Buków – Żarów przez Siedlimowice – Pożarysko – Marcinowiczki- Tarnawa	Stanisław Ptak Usługi Transportowe
Wierzbna – Kalno – Żarów przez Bożanów, Kalno Wostówka	Stanisław Ptak Usługi Transportowe
Świdnica ul. Kolejowa - Zawiszów – Sulisławice – Wiśniowa – Wierzbna – Bożanów – Żarów – Łażany	Stanisław Ptak Usługi Transportowe
Świdnica ul. Kolejowa - Zawiszów – Sulisławice – Wiśniowa – Wierzbna – Bożanów – Żarów – Łażany - Przyłęgów – Mikoszowa	Stanisław Ptak Usługi Transportowe
Świdnica ul. Kolejowa - Zawiszów – Sulisławice – Wiśniowa – Wierzbna – Bożanów – Kalno - Żarów – Mrowiny – Siedlimowice – Pożarysko – Imbramowice – Buków	Stanisław Ptak Usługi Transportowe
Strzegom - Jarosów - Mikoszowa - Przyłęgów - Pastuchów - Czechy - Jaworzyna Śląska - Piotrowice – Żarów	Łukasz Księżnik usługi Transportowe- Przewóz Osób
Świdnica ul. Kolejowa - Zawiszów – Sulisławice – Wiśniowa – Wierzbna- Panków – Śmiałowice – Gołazyce – Siedlimowice – Pożarysko – Imbramowice – Buków – Bogdanów	Aleksandra Pilarska Usługi Transportowe
Świdnica ul. Kolejowa - Zawiszów – Sulisławice – Wiśniowa – Wierzbna- Panków – Śmiałowice – Gołazyce – Siedlimowice – Pożarysko – Imbramowice – Buków	Aleksandra Pilarska Usługi Transportowe
Żarów– Zastruże – Żarów przez Mrowiny, Tarnawę, Marcinowiczki, Pyszczyń, Kruków, Mielęcín	Aleksandra Pilarska Usługi Transportowe
Strzegom - Jarosów - Mikoszowa - Przyłęgów - Pastuchów - Czechy - Jaworzyna Śląska - Piotrowice – Żarów	Mariusz Pilarski Transport Drogowy
Jawor	
Stary Jawor – Centrum Jawor	Gminna spółka „Inwestycje”
Jawor Miasto	
Radków	
Radków - Kłodzko	PKS Kłodzko
Radków – Nowa Ruda	PKS Kłodzko
Strzegom	
Linia 0 Strzegom: Aleja Wojska Polskiego/Centrum Handlowe – ul. Bazaltowa – ul. Wałbrzyska – ul. Koszarowa – ul. Promenada – Aleja Wojska Polskiego/ Centrum Handlowe;	konsorcjum firm: POLBUS- PKS Sp. z o.o., ul. Joannitów 13, 50-525 Wrocław oraz Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej Sp. z o.o. ul. Towarowa 43, 58-400 Kamienna Góra
Linia 1 Strzegom – Bartoszówek – Jarosów– Rusko – Jarosów – Bartoszówek* – Strzegom;	konsorcjum firm: POLBUS- PKS Sp. z o.o., ul. Joannitów 13, 50-525 Wrocław

	oraz Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej Sp. z o.o. ul. Towarowa 43, 58-400 Kamienna Góra
Linia 2 Strzegom – Wieśnica – Goczałków– Rogoźnica* – Goczałków – Graniczna – Strzegom;	konsorcjum firm: POLBUS- PKS Sp. z o.o., ul. Joannitów 13, 50-525 Wrocław oraz Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej Sp. z o.o. ul. Towarowa 43, 58-400 Kamienna Góra
Linia 3 Strzegom – Wieśnica – Rogoźnica – Kostrza – Żelazów- Żółkiewka – Godzieszówek* – Strzegom	konsorcjum firm: POLBUS- PKS Sp. z o.o., ul. Joannitów 13, 50-525 Wrocław oraz Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej Sp. z o.o. ul. Towarowa 43, 58-400 Kamienna Góra
Linia 4 Strzegom – Tomkowice – Granica – Modłęcín Mały* – Modłęcín – Olszany* – Stawiska – Strzegom;	konsorcjum firm: POLBUS- PKS Sp. z o.o., ul. Joannitów 13, 50-525 Wrocław oraz Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej Sp. z o.o. ul. Towarowa 43, 58-400 Kamienna Góra
Linia 5 Strzegom – Międzyrzecze – Stanowice – Grochotów* – Olszany – Stanowice – Grochotów* – Międzyrzecze – Strzegom;	konsorcjum firm: POLBUS- PKS Sp. z o.o., ul. Joannitów 13, 50-525 Wrocław oraz Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej Sp. z o.o. ul. Towarowa 43, 58-400 Kamienna Góra
Linia 10 Strzegom: Aleja Wojska Polskiego/ Centrum Handlowe –ul. Kochanowskiego –ul. Bazaltowa – ul. Promenada – ul. Rybna – ul. Wałbrzyska – ul. Olszowa;	konsorcjum firm: POLBUS- PKS Sp. z o.o., ul. Joannitów 13, 50-525 Wrocław oraz Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej Sp. z o.o. ul. Towarowa 43, 58-400 Kamienna Góra
Linia 12 Strzegom – Graniczna – Goczałków – Rogoźnica* – Wieśnica – Strzegom;	konsorcjum firm: POLBUS- PKS Sp. z o.o., ul. Joannitów 13, 50-525 Wrocław oraz Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej Sp. z o.o. ul. Towarowa 43, 58-400 Kamienna Góra
Linia 13 Strzegom –Żółkiewka – Żelazów– Godzieszówek* – Kostrza – Rogoźnica – Wieśnica – Strzegom;	konsorcjum firm: POLBUS- PKS Sp. z o.o., ul. Joannitów 13, 50-525 Wrocław oraz Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej Sp. z o.o. ul. Towarowa 43, 58-400 Kamienna Góra
Linia 14 Strzegom – Olszany* – Modłęcín – Granica – Stawiska – Tomkowice – Strzegom;	konsorcjum firm: POLBUS- PKS Sp. z o.o., ul. Joannitów 13, 50-525 Wrocław oraz Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej Sp. z o.o. ul. Towarowa 43, 58-400 Kamienna Góra
Linia 16 Strzegom – Międzyrzecze – Morawa – Skarżyce –Strzegom.	konsorcjum firm: POLBUS- PKS Sp. z o.o., ul. Joannitów 13, 50-525 Wrocław oraz Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej Sp. z o.o. ul. Towarowa 43, 58-400 Kamienna Góra
Szczawno Zdrój	
Wałbrzych – Szczawno-Zdrój – autobus linii miejskiej nr 5, 6, 7, 8, 17.	Zarząd Dróg, Komunikacji i Utrzymania Miasta w Wałbrzychu
Świdnica (m)	
Linia nr 6 –E. Plater-Pszenzo	MPK Świdnica
Linia nr 10 – PL. Św. Małgorzaty - Modliszów	MPK Świdnica
Linia nr 12 – Pl. Grunwaldzki - Wieruszów	MPK Świdnica
Linia nr 30 – Pl. Grunwaldzki - Lubachów	MPK Świdnica
Linia 60 – Świdnica - Stachowice	MPK Świdnica

Linia 41 i 43 Świdnica –Kątki- Marcinowice	MPK Świdnica
Świdnica - Wrocław	PHU DYRDA;
Świdnica – Wałbrzych	PHU DYRDA;
Świdnica- Dzierżoniów	FK-PRO
Świdnica- Jaworzyna Śl.	DERADA
Nowa Ruda	
Na terenie Gminy Nowa Ruda nie funkcjonuje transport autobusowy. Funkcjonują prywatne przewozy pasażerskie, które nie zaspakajają potrzeb mieszkańców. Miejscowości: Sokolec, Sokolica, Krajanów, Dworki, Świerki, Nowa Wieś, Czerwieńczyce, Bieganów – brak transportu.	Paweł Gorczyca Smilebus Transport Osób z siedziba ul. Stara Droga 29/1 57-401 Nowa Ruda
Walim	
Walim - Jugowice - Zagórze Śląskie - Świdnica - Zagórze Śląskie - Jugowice - Walim	Travelworld Izabella Szymańczak
Glinno – Zagórze Śląskie – Niedźwiedzica – Wałbrzych – Niedźwiedzica – Zagórze Śląskie – Glinno	Travelworld Izabella Szymańczak
Linia nr 5 relacji Wałbrzych – Dzieńmorowice – Wałbrzych oraz Wałbrzych – Walim – Rzeczką – Walim – Wałbrzych	Zarząd dróg komunikacji i utrzymania miasta w Wałbrzychu
Linia nr 11 relacji Wałbrzych – Stary Julianów i Stary Julianów – Wałbrzych	Zarząd dróg komunikacji i utrzymania miasta w Wałbrzychu
Jaworzyna Śl	
Pastuchów – Jaworzyna Śląska – Świdnica (gmina ościenna)	POL-TRANS IV
Strzegom (gmina ościenna) – Pastuchów – Czechy – Jaworzyna Śląska – Piotrowice Świdnickie – Żarów (gmina ościenna)	Łukasz Książnik
Milikowice – Świdnica (gmina ościenna)	MPK "Świdnica" Sp. z o.o.
Strzegom (gmina ościenna) – Pasieczna – Świdnica (gmina ościenna)	POL-TRANS IV
Głuszycza	
Linia nr 5 Szczawno Zdrój – Głuszycza Górna	MZUK Sp. z o.o.
Linia 45 Głuszycza Górna-Głuszycza Centrum Przesiadkowe-Głuszycza przedmieście-Jedlina-Zdrój	Centrum Nieruchomości i Transportu Beata Żołnieruk
Linia 55 Głuszycza Centrum Przesiadkowe-Sierpnica Osówka-Sierpnica	Centrum Nieruchomości i Transportu Beata Żołnieruk
Linia 85 Sierpnica-Głuszycza Centrum Przesiadkowe-Głuszycza Przedmieście	Centrum Nieruchomości i Transportu Beata Żołnieruk
Linia 65 Głuszycza Centrum Przesiadkowe –Łomnica -Grzmiąca	Centrum Nieruchomości i Transportu Beata Żołnieruk
Linia 75 Głuszycza Centrum Przesiadkowe –Łomnica –Grzmiąca -Głuszycza Centrum Przesiadkowe	Centrum Nieruchomości i Transportu Beata Żołnieruk
Dobromierz	
Świdnica - Jawor	P.H.U.P. "KACPER" MAŁGORZATA KASPRZYK, Cicha 9, 58-100 Świdnica
Roztoka – Strzegom	Konsorcjum firm: POLBUS-PKS Sp. z o.o., ul. Joannitów 13, 50-525 Wrocław, PKS Kamienna Góra, ul. Towarowa 43, 58-400 Kamienna Góra
Wałbrzych	
Linia nr 1 – Dworzec Szczawienko – Podzamcze – Dworzec Szczawienko	Śląskie Konsorcjum Autobusowe
Linia nr 2 – Piaskowa Góra – Stary Zdrój – Śródmieście – Sobięcín	Śląskie Konsorcjum Autobusowe
Linia nr 4 – Podzamcze – Piaskowa Góra – Szczawienko – Stary Zdrój – Nowe Miasto - Rusinowa	Śląskie Konsorcjum Autobusowe
Linia nr 5 - Szczawno-Zdrój – Biały Kamień – Śródmieście – Nowe Miasto - Rusinowa	Śląskie Konsorcjum Autobusowe
Linia nr 8 – Szczawno-Zdrój – Biały Kamień – Stary Zdrój – Piaskowa Góra – Podzamcze – Szczawienko – Zamek Książ (Lubiechów)	Śląskie Konsorcjum Autobusowe

DIAGNOZA SPOŁECZNA, GOSPODARCZA I PRZESTRZENNA NA POTRZEBY STRATEGII ROZWOJU ZIT AGLOMERACJI WAŁBRZYSKIEJ

Linia nr 9 – Podzamcze – Piaskowa Góra – Szczawienko – WSSE - Szczawienko	Śląskie Konsorcjum Autobusowe
Linia nr 10 - Konradów – Biały Kamień – Śródmieście	Śląskie Konsorcjum Autobusowe
Linia nr 11 – Kozice – Podgórze – Śródmieście - Stary Zdrój - Poniatów - WSSE	Śląskie Konsorcjum Autobusowe
Linia nr 12 – Szczawienko – Stary Zdrój – Śródmieście - Podgórze – Glinik Stary	Śląskie Konsorcjum Autobusowe
Linia nr 15 – Śródmieście – Nowe Miasto – Stary Zdrój - Śródmieście – Glinik Nowy	Śląskie Konsorcjum Autobusowe
Linia nr 18 – Sobięcín – Biały Kamień – Szczawno-Zdrój Podzamcze – Szczawienko - WSSE	Śląskie Konsorcjum Autobusowe
Linia A – Dworzec Główny – Śródmieście – Stary Zdrój – Piaskowa Góra – Podzamcze – Piaskowa Góra – Stary Zdrój – Śródmieście - Dworzec Główny	Śląskie Konsorcjum Autobusowe
Linia C – Śródmieście Plac Solidarności - Stary Zdrój – Piaskowa Góra – Podzamcze – Piaskowa Góra – Stary Zdrój – Śródmieście Plac Solidarności	Śląskie Konsorcjum Autobusowe
Jedlina Zdrój	
linia nr 5: Gmina Jedlina-Zdrój (centrum oraz peryferyjne części miasta)	Śląskie Konsorcjum Autobusowe
Paszowice	
Lipa - Jawor	Brak danych
Mieroszów	
Linia komunikacyjna nr 15 (Wałbrzych – Mieroszów - Golińsk)	ZDIKUM Wałbrzych
Linia komunikacyjna nr 12 (Wałbrzych – Rybnica Leśna)	ZDIKUM Wałbrzych
Wałbrzych – Mieroszów – Golińsk – Nowe Siodło – łączna	“MIEROSZÓW- TRANS” S.C Bochenek i Wspólnicy
Świebodzice	
Pełcznica – Ciernie	ZGK Świebodzice Sp. z o.o.
Nowa Ruda (m)	
Nowa Ruda Drogosław – Nowa Ruda Centrum – Nowa Ruda Słupiec	Firmą Paweł Gorczyca Smilebuss Transport Osób z siedzibą: ul. Stara Droga 29/1, 57-401 Nowa Ruda
Świdnica	
<i>Linia nr 60 (Świdnica-Stachowice)</i> Pl. Grunwaldzki – Muzealna - Pl. Św. Małgorzaty - Pl. Wolności – Równa - Westerplatte/Śląska - Westerplatte/Bystrzycka-Bystrzycka-Przejazd Kolejowy – Bystrzycka-Diora – Bystrzycka-Jakubów – Bystrzycka-Wiadukt – Opoczka – Bojanice – Bojanice-Wieś – Bojanice-Skrzyżowanie – Lutomia Dolna-Skrzyżowanie – Lutomia Górna I – Lutomia Górna II – Lutomia Górna – Lutomia Górna II – Lutomia Górna I – Lutomia Dolna-Szkoła – Lutomia Dolna-Kościół – Stachowice	Miasto Świdnica (organizator transportu zbiorowego na terenie Gminy Świdnica)
<i>Linia nr 12 (Świdnica – Wieruszów)</i> Pl. Grunwaldzki – Muzealna – Pl. Św. Małgorzaty - Pl. Wolności – Równa – Westerplatte/Śląska – Westerplatte/Bystrzycka – Westerplatte/Składowa – Boleścín – Krzczonów I – Krzczonów-Wieś – Krzczonów – Grodziszczce-Skrzyżowanie – Grodziszczce-Remiza – Grodziszczce-Kolonia – Krzyżowa-Pałac – Krzyżowa-PKP – Krzyżowa-Wieś - Wieruszów	Miasto Świdnica
<i>Linia nr 30 (Świdnica – Lubachów)</i> Pogodna – Pogodna-Grębosz – Pogodna-Działki – Sikorskiego – Sikorskiego-Szkoła – Zamenhofa – Ofiar Oświęcimskich – Muzealna – Pl. Grunwaldzki – Muzealna – Pl.Św. Małgorzaty - Pl. Wolności – Równa – Westerplatte/Śląska – Westerplatte/Bystrzycka – Bystrzycka-Przejazd Kolejowy – Kraszowicka/Działkowa – Kraszowicka-Most – Przyjaźni – Słowiańska – Śląska-Działki – Bystrzyca Dolna – Bystrzyca Dolna-Skrzyżowanie – Burkatów-Most – Burkatów – Burkatów-Leśniczówka – Bystrzyca Górna-Szkoła – Bystrzyca Górna-Skrzyżowanie – Bystrzyca Górna – Bystrzyca Górna-Justynka – Lubachów-Rest.Paprotka – Lubachów-Rest.Myśliwska - Lubachów	Miasto Świdnica
<i>Linia nr 1 (Świdnica – Komorów)</i> Strzelińska – Westerplatte/Składowa – Towarowa – Towarowa nż – Kopernika – Jodłowa/Kopernika – Jodłowa/Okrężna – Jodłowa-PKP – Westerplatte/Bystrzycka – Westerplatte/Śląska – Pl. Wolności-Równa – Pl. Grunwaldzki – Muzealna – Ofiar	Miasto Świdnica

Oświęcimskich – Riedla – Kard. S. Wyszyńskiego – Prądyńskiego – E. Plater – Słotwina – Słotwina Parking – Komorów	
<i>Linia nr 43 (Świdnica – Marcinowice)</i> Pl. Grunwaldzki – Muzealna – Pl. Św. Małgorzaty – Wrocławska/Sienna -Szarych Szeregów – Wokulskiego – Pszenno-Cukrownia – Pszenno-Poczta – Pszenno-Wiadukt – Wilków – Niegoszów – Panków – Śmiałowice – Klecin – Stefanowice – Gruszów – Stefanowice – Marcinowice-Urząd Gminy – Marcinowice-Szkoła – Szczepanów – Gola Świdnicka – Krasków – Marcinowice-Urząd Gminy - Marcinowice	Miasto Świdnica
<i>Linia nr 10 (Świdnica – Modliszów)</i> Strzelińska – Westerplatte/Składowa – Westerplatte/Bystrzycka – Al. Niepodległości – Pl. Grunwaldzki – Wałbrzyska-Głowackiego – Leśna – Leśna/Szpital – Witoszów Dolny I – Witoszów Dolny II – Witoszów Dolny-Sklep – Witoszów Dolny-Skrzyżowanie – Witoszów Dolny-Szkoła – Witoszów Dolny III – Witoszów Dolny IV – Witoszów Górny ZOZ – Witoszów Górny – Witoszów Górny-Leśniczówka – Pogorzała-Wieś – Pogorzała – Modliszów	Miasto Świdnica
<i>Linia nr 6 (Świdnica – Pszenno)</i> E. Plater – Marcinkowskiego – Riedla – Zamenhofs – Łukasińskiego-Cmentarz – Pobożnego – Łukasińskiego/Gdyńska – Pl.Św. Małgorzaty – Muzealna – P. Grunwaldzki – Al. Niepodległości – Westerplatte/Bystrzycka – Jodłowa-PKP – Jodłowa-Okrężna – Jodłowa-Kopernika – Kopernika – Metalowców – Wokulskiego-Galess – Wokulskiego – Szarych Szeregów/Wokulskiego – Pszenno-Cukrownia – Pszenno-Poczta – Pszenno-Wiadukt – Pszenno	Miasto Świdnica
<i>Linia nr 41 (Świdnica – Marcinowice)</i> Pl. Grunwaldzki – Muzealna – Pl. Św. Małgorzaty – Wrocławska/Sienna -Szarych Szeregów – Szarych Szeregów/Wokulskiego – Pszenno-Cukrownia – Pszenno-Poczta – Pszenno-Wiadukt – Pszenno – Pszenno-Wiejska – Kątki PGR – Kątki Wieś – Kątki – Zebrzydów – Marcinowice	Miasto Świdnica
Kamienna Góra (m)	
Przejazd od ul. Jeleniogórska – do ul. Wałbrzyska -przez centrum miasta	PKS – Kamienna Góra
Marcinowice	
Świdnica-Marcinowice-Wrocław	Piotr Żuk, PWHD Bartosz Dyrda
Stare Bogaczowice	
Gostków - Wałbrzych	Linia autobusowa nr 8 + przewoźnik prywatny
Kamienna góra - Jabłów- Lubomin - Struga - Wałbrzych	Linia autobusowa nr 8 + przewoźnik prywatny
Stare Bogaczowice - Chwaliszów – Cieszów - Świebodzice	Gminny transport specjalny
Lubomin - Struga- Stare Bogaczowice	Gminny transport specjalny
Mściwojów	
Mściwojów- Targoszyn-Drzymałowice-Marcinowie-Luboradz-Grzegorzów- Jawor	PKS „Tour” Sp. z o.o. Jelenia Góra
Grzegorzów-Rybno – Mściwojów – Snowidza – Godziszowa – Barycz – Snowidza	PKS w Wołowie Sp. z o.o.
Siekierzyce-Niedaszów-Zimnik-Luboradz-Marcinowice- Targoszyn	PKS w Wołowie Sp. z o.o.
Czarny Bór	
Kamienna Góra - Czarny Bór - Wałbrzych	przewoźnik prywatny: Trans Expres Beata Kusowska, ul. Lawendowa 5, 58-370 Boguszów-Gorce
Wałbrzych - Czarny Bór - Kamienna Góra	przewoźnik prywatny: Trans Expres Beata Kusowska, ul. Lawendowa 5, 58-370 Boguszów-Gorce
Boguszów-Gorce - Czarny Bór - Kamienna Góra - Jawor	przewoźnik prywatny: Fan Logic Sp. z o.o. Sp. K. ul. Wrocławska 26a, 58-309 Wałbrzych
Jawor - Kamienna Góra - Czarny Bór - Boguszów-Gorce	przewoźnik prywatny: Fan Logic Sp. z o.o. Sp. K. ul. Wrocławska 26a, 58-309 Wałbrzych

DIAGNOZA SPOŁECZNA, GOSPODARCZA I PRZESTRZENNA NA POTRZEBY STRATEGII ROZWOJU ZIT AGLOMERACJI WAŁBRZYSKIEJ

Kamienna Góra - Sędziszów - Jabłów - Grzędy Górne - Czarny Bór - Kamienna Góra	PKS Kamienna Góra Sp. z o.o. ul. Towarowa 43, 58-400 Kamienna Góra
Kamienna Góra - Czarny Bór - Grzędy Górne - Jabłów - Sędziszów - Kamienna Góra	PKS Kamienna Góra Sp. z o.o. ul. Towarowa 43, 58-400 Kamienna Góra
Boguszów-Gorce	
Linia nr 2: Wałbrzych – Boguszów-Gorce	ZDKIUM w Wałbrzychu
Kamienna Góra - Czarny-Bór - Boguszów-Gorce - Wałbrzych	Trans-Expres S.C. Bożena Kondracka, Tomasz Kondracki
Kamienna Góra - Ptaszków - Sędziszów - Jaczków - Witków - Czarny Bór - Boguszów-Gorce - Jabłów - Lubomin - Struga - Szczawno-Zdrój - Wałbrzych	Marcel-Bus. Marcelli Wiśniewski
teren Boguszowa-Gorce	Waldemar Iwański Prywatny Przewóz osób Waldemar Iwański
Wałbrzych - Boguszów-Gorce (przez dzielnice Kuźnice do Stary Lesieniec). Na stronie ZDKIUM widnieje informacja, że przewóz osób jest od 01.10.2021 zawieszony do odwołania	Usługi transportowe Robert Frankowski
Regularny transport pracowniczy na trasie Kamienna Góra - Czarny-Bór- Boguszów-Gorce- Bielany Wrocławskie Amazon	Marco-Polo.
Kamienna Góra - Czarny-Bór - Boguszów-Gorce - Wałbrzych	Trans-Expres S.C. Bożena Kondracka, Tomasz Kondracki
Wądroże Wielkie	
Ujazd Górny przez Wądroże Wielkie do Legnicy	Doradca Trans
Budziszów Mały – Jawor przez Budziszów Wielki, Bielany, Jenków, Gądków, Granowice, Skąta/Mierczyce, Pawłowice Wielkie	Raf Trans sp. z. o. o.
Kamienna Góra	
nr 101 Kamienna Góra - Lubawka - Jarkowice	PKS Kamienna Góra
nr 102 Kamienna Góra - Lubawka - Błazejów - Okrzeszyn	PKS Kamienna Góra
nr 103 Kamienna Góra - Krzeszów - Błazejów - Okrzeszyn	PKS Kamienna Góra
nr 104 Kamienna Góra - Ciechanowice - Wieściszowice - Kamienna Góra	PKS Kamienna Góra
nr 106 Kamienna Góra - Krzeszów - Lipienica- Kochanów	PKS Kamienna Góra
nr 107 Kamienna Góra - Raszków - Ogorzelec	PKS Kamienna Góra
nr 108 Kamienna Góra - Stara Białka - Niedamirów	PKS Kamienna Góra
nr 111 Kamienna Góra - Rędziny - Kamienna Góra	PKS Kamienna Góra
nr 112 Janiszów - Kamienna Góra - Dębrznik	PKS Kamienna Góra
nr 113 Kamienna Góra - Czadrów - Krzeszów	PKS Kamienna Góra
nr 142 Czadrów - Krzeszów - Lipienica - Kochanów	PKS Kamienna Góra

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z urzędów poszczególnych gmin.